

આદિત્યમુદ્રણાલય : રાયખડ રોડ, અમદાવાદ

મુદ્રક : ગજનન વિશ્વનાથ પાઠક

રા. રા. હરસિદ્ધભાઈ વલ્લભાઈ દીવેડીયા,

એલએલ. બી., એડવોકેટ, હાઇકોર્ટ, મુંબઈ

સી. ફા. સિ. ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

હરટ રોડ, મુંબઈ નં. ૪

મામા જૂની છે, પણ તે જૂની

શશિકલા પંચાશિકા જેટલી જૂની નથી.

આ કાવ્યમાં કર્તાએ પોતાનું નામ આપ્યું નથી. તેમ
સાલ અને ક્યા ગામમાં રહીને બનાવ્યું વગેરે કંઈ પણ
આપેલી નથી. ફક્ત લખ્યા સાલ આ પ્રમાણે છે.

“વિ. સં. ૧૭૭૩ માર્ગશીર્ષ માસે અસિત પક્ષે ૫ ભૂગુ
લેખિતોયં ગ્રંથઃ”

કવિએ પ્રથમ બિરહભૂ પંચાશિકા રચ્યા પછી આ કાવ્ય

રચ્યું, પણ તે જડ્યું નથી. જડ્યું હોત તો આખું

ધણી આનંદ યાત. કાવ્ય વિરહવેદનાના ઉભરાથી ભરેલું

પંચાશિકાના કાવ્યનો સાર

ખંસ ગુજરાતી સભાની માસિકીનાં પુસ્તકો

રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો,
જો; સ્વ. સર અલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક દ્વારે રચેલી, અને
જીજ્ઞાસુ ઉદયરામ દવેએ લાપાન્તર કરેલી. દરેકનું

૫-૮-૦

૩ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસના મુવિચારો—

નંતરકાર, ઈડરનરેશ સ્વ. શ્રી. મહારાજ સર કેશરીચંદ્રજી; રા.
નગીનદાસ પુ. સંઘવીના હિપોદ્રાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત
તત્ત્વજ્ઞાનના વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૪-૫ શ્રી દાર્બેસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત
કોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ
૨; તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ જીવાખીરામ જાની, ખી.
દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા)—
૨ કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભ દિવેદી. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્પલ : બાળાઓએ ગાવામાં જે લાયક પ્રત ઉપરથી લી.
રા. જીવનલાલ વિદ્યારામ મળેલી પ્રત શુદ્ધ ને ભરોંસા રાખવા લાયક હતી. તેની લખ્યા સાલ
૧૭૪૦ ની છે.

ગદ્યપર્વમાં કવિએ વીર રસ સાથે કરણ રસની સારી જમાવટ
કરી છે. દુર્યોધનનો અવસાનકાળ નજીક આવેલો જોઈ ચુધિષ્ઠિર
હે છે કે:—

“પડીયો દેખી દુર્યોધન, રાય ચુધિષ્ઠિર કરે રૂઢન,
મારા વઢતા રડવડતા વીર! હવે તાં કોણ પાશે નીર
આપણા ફાંકડા કવિ દયારામભાઈનાં હિંદી પદ
માધ્યાં છે. કરાન કુંવારા ને જાંતે સાકોદરા નાગર; એટલે
મની કવિતાના રસ માટે શું પૂછવું? આજોદ, કરનાલી ને ડબોઈ

જમનાને (નીર) તીર ગાવડી ચારતો, ગોપીઓને મહેણાં દેતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

અધર તણો રસીયો અલખેલો, પીને સુધા રસ પાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

વૃંદાવનની કુંજગલીમાં, ગોપીઓમાં એ ગાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

નરસૈયાયા સ્વામી સંગ રમતાં, રંગે હીડે છે રાતો.

વૃંદાવન વેણુ વાતો.

પદ ૭ મું ભૈરવ

ઉગમતે પરલાતે આવી, પાલવડો શું ઝાલો રે ?

અમો જૈ જશોદાને કેશું, કાનુડો છે કાળો રે.

રૂઢીયામાં મને બહાલો લાગે, વ્રજનો વાસી વાહાલો રે. ઉગમતે

જાદવ ! પ્રીત તમારી જાણી, ચતુર્ભુજ અળગા ચાલો રે;

જાણું છું પર ઘેરે જૈને, મંદિરીઆમાં મહાલો રે. ઉગમતે

રાવ જઈ જશોદાને કરશું, વિઠ્ઠલજીને વારો રે;

રીસે ભરીયાં બોલે રાધકા, હળવા હળવા હાલો રે. ઉગમતે

નરસૈનો સ્વામી વનમાં મલીયો, બહુ લાગે છે ખ્યારો રે;

કર જોડી નરસિંહ વિનવે, પ્રભુ ચરણે મુજને તારો રે. ઉગમતે

પદ ૮ મું

ચાલો રે ચાલો હરિને જોવા, આવતણો ગોવાલાંતી સાથ;

મોરપીછ શિર મુકટ ખિરાજે, મોહન મોરલી હરિને હાથ. ચાલો રે

ગોપી નીસર્યા નરહરિને જોવા, શામા સોલ સણુગાર સજી,
 ટોળેટોળાં ઉભલાં રહીને, નિરખતાં નયણાં ભરી ભરી. આવો
 મંડળ મધ્યે મલપતો આવે, સુંદર શામવીરો ગોપાલ;
 નરસૈયાયા સ્વામીની સંગ રમતાં, સેવક જન કેરો પ્રતિપાળ. આવો

પદ ૯ મું

છખીલા ! નંદના રે તારા મુખનો મટકો મોડ,
 છખીલા ! નંદના રે તારા મુખનો મટકો મોડ.
 વાંકું આંધે મોળાયું ને, લટકતા મૂકે તોરા,
 શેરડીએ મલપતો આવે, મુખ મોરલી ધન ધોર. છખીલા !
 પિતાંબરની પલવટ વારી, પાવડીએ કાંગરા;
 હમકે પગે ધુધરા, તારા નેણમાં નાચે મોર. છખીલા !
 વૃંદાવનની કુંજ જાંભી, હોંડતા મોડામોડ;
 નરસૈયાયા સ્વામી ! મારાં લવનાં બંધન છોડ. છખીલા !

પદ^૧ ૧૦ મું

જશોદાના જીવણ ઉલા જમનાને તીરે,
 મોરલી વગાડે મોહન મધુરી રે. ૮૬૦
 પિતાંબરની પલવટ વાળી, ઉર લેહેકે માળા,
 કાંતો ખીચ કુંડળ ઝળકે, દીસે રૂપાળા. જશોદાના

૧ આ પદનો થોડોક ભાગ પ્રા. કા. સુધા ભાગ ૩ નંબે પૃષ્ઠ ૧૪ મે
 આપેલા પદમાં આવી ગયો છે, પણ તે સહેજ હોવાથી તેમ તે પદ અધુરું
 લાગવાથી આ પદ ફરી અહિં છપાવ્યું છે.

૬

પ્રભાતે ઉઠી રે ગોપી, ગૌને હેરાવે;
 ઓ કાનુડા! ઓ કાનુડા! કહીને બોલાવે. જશોદાના
 આજ તો અમારી ઘેને, દૂધ થોડેરાં દીધાં;
 રખે રે શામળાએ વહાલે, દોહીને પીધાં. જશોદાના.
 સાંભળ રે સલૂણી સ્યામા! વાતલડી મારી;
 તુજ સરખી સલક્ષણી છે, ગાવલડી તારી. જશોદાના
 એવાં એવાં વચન સાંભળી, ગોપી આનંદ પામી;
 ભક્તવત્સલ ભૂધરજી મળિયા, મે'તા નરસિંહના સ્વામી. જશોદાના.

પદ ૧૧ મું જંગલની છાયા

વેણુ ન વાદશ રે વિહલા!	વારું તુલસી-વેણુ મા વાદશ રે. ટેક.
શ્યામ સુંદર નટવર નાગર, વ'	ને. હું તો વિહલા
મધુરી શી મોગ	અં ઘે'લી
કામ ધામ	લી. હું તો
ધન્ય ધન્ય	૫,
નરસૈયા	તારો. હું તો

વહુઅર કહે સાસુની આગળ, હું સીદને તાં જાઉં ?
નરસૈયાના સ્વામી સરખી, હું નિર્લજ નહીં થાઉં. વહુ !

પદ ૧૩ મું

ગોપી ! તું લાડસંધેલી રે, વેળાસર ચાલને વેલી રે,
જ્ઞાલો મારો તેડે છે વનમાં રે, હજુ શું છે તારા મનમાં રે ? ગોપી !
ખાવડીએ તું ખાંધને ખાણુ રે, દીલડીએ ચોઢ ને કાણુ રે,
આંખડીએ કરી લે અંજન રે, મુખડલે કરી લે મંજન રે. ગોપી !
સાલુડો તું પેહેર સુરંગી રે, દીસે બહુ સર્વ રંગી રે,
નરસૈયાનો સ્વામી શામળાયો રે, તેને સહુ જોવા મળાયો રે. ગોપી !

પદ ૧૪ મું

નહીં આહું રે હો નંદ લાલ ! મહીડાં મારાં રે,
વળગો નહીં વિકૃલરાય ! અમે નહીં તારાં રે. ટેક.
અમે કંસ રાજના લોક, વાસો અહીં રહીએ રે,
જશોદાના ખાલા કા'ન ! આળ ના કરીએ રે.
અલ્યા ! ગોરસનો ગરાસ, કે દા'ડે હતો રે ?
અલ્યા ! પાશેરાની પેદાશ, હવે થયો છતો રે.
અલ્યા ! નવ લખ નંદજીને ઘેર કે દા'ડે હતી રે,
ખાંધવાને ખારણા માંલ ખકરી ન હતી રે.
સાં જિત્યા શ્રી જગના આધાર ગોપિકા હારી રે,
મળ્યો નરસૈયાનો નાથ, ખાલ બ્રહ્મચારી રે.

અભાતે ઉઠી રે ગોપી, ગૌને હેરાવે; જશોદાના
 ઓ કાનુડા! ઓ કાનુડા! કહીને બોલાવે.
 આજ તો અમારી ઘેને, દૂધ થોડેરાં ફીધાં; જશોદાના
 રખે રે શામળાએ વ્હાલે, દોહીને પીધાં.
 સાંભળ રે સલુણી સ્યામા! પાતલડી મારી; જશોદાના
 પુજ સરખી સલક્ષણી છે, ગાવલડી તારી.
 એવાં એવાં વચન સાંભળ્યા, ગોપી આનંદ પામી; જશોદાના
 ભક્તવત્સલ ભૂધરજી મળિયા, મે'તા નરસિંહના સ્વામી. જશોદાના.

પદ ૧૧ મું જંગલોની છાયા

વેણુ ન વાઘશ રે વિઠલા! વાઈ પુજને વેણુ મા વાઘશ રે. ટેક.
 સ્યામ સુંદર નટવર નાગર, વાહાલા છો મુજને. હું તો વિઠલા
 મધુરી શી મોરલી અવણે સુણીને, ઘરમાં થૈ હું થૈલી
 કામ ધામ મુને સૂઝે નહીં, કયેમ કરી આવું વેલી. હું તો
 ધન્ય ઘડી ધન્ય દા'ડો આજનો, મારે મંદિર પધારો,
 નરસૈયાયા સ્વામી સંગ રમતાં, સફળ થયો જન્મારો. હું તો

પદ ૧૨ મું

વહુ! પૂત્રે વારું રે જઈશ માં જળ ભરવા, વહુ!
 નંદકુંવર નાનડીયા સાથે, રખે તાં ગોઠ કરવા.
 એ છે કાળો, પૂં છે ગોરી, વહુઅર એને ન મળાયે,
 મનસા વાચા કહું હું પુજને, માણસમાંથી ટળાયે. વહુ!
 એ કાનુડો કામણુગારો, કાંઠકે કામણુ કરશે,
 થેલી થઈશ ને પુઠળ ધાઈશ, ચિત્તકું તારું હરશે. વહુ!

વહુઅર કહે સાસુની આગળ, હું સીદને તાં જાઉં ?
નરસૈયાયા સ્વામી સરખી, હું નિર્લજ નહીં થાઉં. વહુ !

૫૬ ૧૩ મું

ગોપી ! તું લાડસઘેલી રે, વેળાસર ચાલને વેલી રે,
જ્ઞાલો મારો તેડે છે વનમાં રે, હજી શું છે તારા મનમાં રે ? ગોપી !
ખાવડીએ તું ખાંધને ખાણુ રે, દીલડીએ ચોઢ ને કાણુ રે,
આંખડીએ કરી લે અંજન રે, મુખડલે કરી લે મંજન રે. ગોપી !
સાલુડો તું પેહેર સુરંગી રે, દીસે ખહુ સર્વ રંગી રે,
નરસૈયાનો સ્વામી શામળીયો રે, તેને સહુ જોવા મળીયો રે. ગોપી !

૫૬ ૧૪ મું

નહીં આણું રે હો નંદ લાલ ! મહીડાં મારાં રે,
વળગો નહીં વિકૃલરાય ! અમે નહીં તારાં રે. ટેક,
અમે કુંસ રાજના લોક, વાસો અહીં રહીએ રે,
જશોદાના ખાલા કા'ન ! આળ ના કરીએ રે.
અલ્યા ! ગોરસનો ગરાસ, કે દા'ડે હતો રે ?
અલ્યા ! પાશેરાની પેદાશ, હવે થયો હતો રે.
અલ્યા ! નવ લખ નંદજીને ઘેર કે દા'ડે હતી રે,
ખાંધવાને ખારણા માંદા બકરી ન હતી રે.
સાં જિત્યા શ્રી જગના આધાર ગોપિકા હારી રે,
મળ્યો નરસૈયાનો નાથ, ખાલ બ્રહ્મચારી રે.

પદ ૧૫ મું

તમને બોલાવે વ્રજની નાર રે ઉભા રહેજો રે,
 મારા બાળપણના નાથ ! અવગુણ સહેજો રે.
 વાદળમાં જેમ વીજ, એણી પેરે ચમકે રે,
 એમ મળ્યા વિના મહારાજ, જીવ મારો તલખે રે.
 મને મળીયો છે મારગ માંછ, નરસિંહનો સ્વામી રે,
 મારો હરિએ આપ્યો હાથ, એ વર પામી રે.

પદ ૧૬ મું રાગ મલાર ગાડી

અંઝરનો અમકારો વાળે, વાળે માઝમ રેણી રે,
 ત્રિકમને તાલી દે તરણી, ચપળ દષ્ટ મૃગનેણી રે. અંઝરનો
 વિઠ્ઠલને વશ કરવા કારણ, નાહાના ભાવ જાણાવતી રે,
 નયણે કટાક્ષ કરી અંગ મોડતી, મુખે મરકલકું કરતી રે. અંઝરનો
 જે જે હો પ્રભુ પાર્વતીપતિ, તમે દેવ ચક્ષુ મુને આપી રે,
 જાણે નરસૈયો તૃપત ના પામું, જેતાં તે ગોવિંદગોપી રે. અંઝરનો

શશિકલા કાવ્ય.*

(કવિના નામ વિનાનું)

પૂર્વછાંયુ

પ્રીતિવચન વનિતા તણાં વિદ્વંસુવિરહી જેહ
વિરહિણીની હરિ વેદના, સાંભલિલુ સહ તેહ. ૧

ચૂંપંઠ

તેહ વિપ્રનિ જે વિધિ થઈ, વિગત વાત વનિતા કન્હિ ગઈ.
તવ શશિકલાઈ કીધું જેહ, વિપ્રવિરહિ વિસ્તારું એહ. ૨
ભૂપતિ ભટ બંધાવ્યુ સહી, દાસી દેખી દુઃખિ દહી;
(વર્ણ અઢારિ જેવા મ્યલાં, જઈ સંભલાંવી શશિકલા) ૩

શશિકલાઈ શ્રવણિ સૂણી વાત, જે વિદ્વંસુ બંધાવ્યુ તાત.
તવ તેનિ નયણિ જલ ઝર્યાં, હિદયિ નણી પિરિ આંસુ ખિર્યાં. ૪
સખીઈ તાં સમઝાવી કરી, રાતી રાખી તવ મુંદરી.
સખી પ્રતિ તહિ બોલી બાલ: "અણચિતવ્યિ આવ્યુ મુઝ કાલ. ૫

"કાલ તણિ વશ કાયા પડી, કંથનિ કિમ દેખીશિ આંબડી ?
પૂરવ જનમનૂં હતૂં પાપ, તે મુઝ આવી લાગૂં આંપ ? ૬
જેહ વિપ્ર સૂં બાધૂં મન, જેહ વિણુ હું નવિ ખાતી અત્ર,

* આ કાવ્ય પાઠન પૂર્તિ આપેલી હોવાથી કઠિન રાખેલા
નોંચે આપ્યા નથી.

તે જુ હદિ વીસારૂં આજ, તુ નીશિ^૧ મુઝ લાગિ લાજ . ૭
 લાજ ધરી મિ પ્રથમ સંભોગિ કર ગ્રહી તાણી તેણિ થોગિ,
 હમડિ હું આંખી તતકાલ, પૂરણ પ્રેમિ ચુંખ્યુ ગાલ . ૮
 અધર સરીસા દીધા દંત, ન્યાહાલી જોયું એકિ ચિત;
 પ્રેમ તણું તવ વાધ્યું પૂર, વિપ્ર વીસારિ ન ભગિ સૂર . ૯
 સૂર ભગિ ભડી એક વારિ, પુહુટુ પંડિત સયન મુઝારી,
 ગલિ જઈ મિ ધાત્યુ હાથ, ચુંખન કરી જગાવ્યુ નાથ . ૧૦
 આલસ મોડી બિહ્યુ બંભ, રાતાં લોચન, આવી જાંભ,
 દુઃખ વીસારૂં કરૂં હું કેમ ? તેહ સૂં માહારિ અતિ ઘણુ પ્રેમ . ૧૧
 પ્રેમિ પટોલી છોડી ગંદિ, લાજંતી હું વલગી કંદિ .
 વિનય કરી મૂકાવી ખાથ, મિ તવ દીવિ નાંખ્યુ હાથ . ૧૨
 તવ વિપ્રિ મનિ આણી રીસ, મનાવ્યુ ચરણિ લાગી રીસ,
 પિરિ પિરિના પછિ કીધા સંગ, રાતિ તણા તે કંહીઈ રંગ ! ૧૩
 રંગિ રમી બિહ્યા એક વારિ, પુહુટુ પંડિત સભા મુઝારિ,
 મિ નાહાવાની સજઈ કરી, કંકોડી મસ્તકિ લેઈ ભરી . ૧૪
 અમ્યુક્ષણિ લીધું અંભ; પાછુ વલી તાં આવ્યુ અંભ,
 ખલ ભરિ હું વલગાડી કંદિ, તે પ્રેમની કિમ છૂટિ ગંદિ ? ૧૫

૧ ખીજ પ્રતમાંથી:

જે વિપ્ર સરીસૂં ખાખૂં મન, જે વિણુ હું નવિ ખાતી અન્ન
 તેહથી અલગ કીધ મહારાજ, હવિ કેહી પિરિ વીસારૂં આજ
 વિપ્રવદન કેહી પિરી અલિ, જે દીઠિ વિરહાનલ ટલિ,
 ભમર તણી પિરિ ભમતી નારી, ચપલ નયન ખંજન આકારિ.
 મનગમતા તે જોલિ જોલ, ભૂતલિ નવિ તર આવિ તોલિ
 જુ હવિ હદિ વીસારૂં આજ, તુ નીશિ મુઝ લાગી લાજ . ૭

ગંઠી ચંપક ચોસર હાર, ત્રિપ્રિ ધાતુ કંઠ મુઝારિ.
પાન તણી મિ બીડી દીધ, દંતિ ગ્રહી મુખિ અલગી કીધ. ૧૬
તંબોલિ તટકિ તતકાલ કંઠ ચક્રી મિ નાંખી માલ.
રીસ ચઢી પાસિ નવિ ગઇ, તે વેલા સંભારું સહી. ૧૭

સહિઅર સૂં રમતી એક વારિ, આવ્યુ પંડિત ધવલ મુઝારિ.
પુઠલિથી મુઝ સાહાયા હાથ, સાહામા થઈ તિણી બીડી ખાથ. ૧૮
સહિઅર દેખી લાજ ખરી: રહી ઉદરાટી ઘુંઘટ ધરી,
પ્રાણુ ખોલી ખીસાડી સોય, તે પંડિત દેખાડુ કોય. ૧૯

કોય કાલિ મુઝનિ ચઢી રીસ, સેજે સૂતી ખાંધી શીસ.
સભા થકી તે આવ્યુ ધીર, પાસિ ખીસી તાણ્યું ચીર. ૨૦
તવ મિ છેહડુ આધુ લીધ, મનાવવા બહુ આદર કીધ.
દીન થઈ તે વાણી વદિ, વિપ્ર વિરોખી રાખું હદિ. ૨૧

હદિ સરીસૂં બીડી એક વારિ ચાંપંતાં મુઝ હર્ષ અપારિ,
રહી એક વલગી નિ ધડી, મૂકંતાં હૂં અવની પડી. ૨૨
કુચ સાહી નિ ઊભી કીધ, પિરિ પિરિનાં પછિ ભોજન સિદ્ધ.
ખીડી દિધ મુખવાસ અનેક, અવની માંહાં એ વાડવ એક. ૨૩

એક વારિ દિવસિ સંયોગિ મનગમતા તે કીજિ ભોગ.
અખાણુતાં હૂં અધરિ ડસી, રીસ ચઢાવી અલગી ખસી. ૨૪
ઓશિઆલુ થઈ ખીડુ ખંભ, ખોલાવવા મુઝ માગ્યું અંભ.
તે મિ મનિ નવિ આણી વાત. વિપ્ર વિના કિમ બાઈ રાતિ ? ૨૫

રાતિ સમિ રાંધૂં એક વારિ, કીધાં સુંદર શાક મિ ચ્યારિ,
રનાન કરી આવ્યુ આસન, સુવર્ણ થાલિ: પ્રીત્યું અન્ન. ૨૬

હું પાખિ નવિ જમિઉ એહ, જે સું પૂરણ પૂર્વતુ નેહ,
 દિજ વિણ જમતાં લાગિ લાજ, કેહી પિરિ વીસારું આજ ? ૨૭
 આજ મોહી કહીઈ શું ઘણું ? દુર્લભ થયું મુખ પંડિત તણું.
 મીઠી મૃદુ ખોલતું વાણિ, લોચન વિકસિતપેકજ જાણિ. ૨૮

વિણ તંખોલિ અધર ઓપંત, રતનશ્રેણી શોભિત દંત,
 તે મુખ વિણ જીવ્યાનું કામ; હવડાં હું તુ આણીશ હામ. ૨૯
 હામિ હામિ દીવા એક વારિ, તેજ તણુ દીસિ અંબાર.
 અનેક ફૂલ શયા પાથરી, કૃષ્ણાગરિ કચોલી ભરી. ૩૦

ખીડુ માહારી જૂઠું વાટ, મુઝ પાખિ નવિ અડિઈ ખાટ
 કામ તણુ અવતાર જ જેહ, વિપ્ર વિના કિમ ધરીઈ દેહ ? ૩૧
 દેહિ ધરી દર્પણ, એક વારિ કરવાં માંડ્યા મુઝ શણુગાર.
 ગૂંથી શીસ મનિ વરત્યુ રંગિ, સકંલ શણુગાર સજાવ્યા અંગિ. ૩૨

કાજલ નયણિ આંજી કરી સિંદૂરી મુઝ સૌથુ ભરી
 પ્રેમ સહિત પિહિરાવ્યું ચીર, વિપ્ર વિના પીળું નવિ નીર. ૩૩
 નિરખી આહણુ ઊભુ ખારિ, હું તુંહુતી તે ધવલ મુઝારિ,
 ક્ષણુ ભીતર, ક્ષણુ પાછુ વલિ, વિરહતાપ તિણિ આંસુ ગલિ. ૩૪

વારિ વારિ મેહેલિ નિશ્વાસ, નેહ અંજડી પડિયુ પાશિ.
 લોહ્યાં આંસૂ દેખી કરિ, વિપ્ર વદન રહી હું મનિ ધરી. ૩૫
 ધરિઉ હાથ ગલિ એક વારિ, ખીઠાં ખિડુ જણુ શયન મુઝારિ;
 પાન તણી તે ખીડી કરી અનેક સળઈ માંહિ ભરી. ૩૬

માહારાં મુખ માંહાં મૂકી નાથિ. તાંખૂલ વેહેલાં કાઢી હાથિ
 મિ આખ્યું તે પોતિ ગ્રહું, વિપ્રનું વાહાલ ન જાઈ કહું. ૩૭

કલું ન કીધું મિ એક વારિ, તેડી પાસિ ન ગઘ લગારિ.
 ન જાણીઈ, શી હૂતી વાત ? થષ ઊકરાટાં સૂતાં રાતિ. ૩૮
 પ્રાત સમિ ઉતારી રીસ પૂછી વાત પય લાગી શીસિ.
 એક જોલ વાડવિ નવિ કલું, તે મુઝ મોહ હિયાભર રલું. ૩૯

રલું વિપ્ર જોડી નિ પાણિ, દીન થઈ પછિ જોલ્યુ વાણિ.
 એક વારિ વિપરીત સંયોગ મનગમતુ તે કીજિ ભોગ. ૪૦
 મુણી વાંત સખી લાજ ખરી, હંસી છેહડુ મુખ આગલિ ધરી.
 પછિ વિપ્ર તણું મનવ્યું મન, તે વિણ હું નવિ ખાઈ અન્ન. ૪૧

અનેરિ દિવસિ એક વારિ રમવા બીઠાં આંગણુ ખારિ.
 કનકપાટ મોગદડી સોલ માંડી દાખ્યા પાસા લોલ. ૪૨
 રમતાં હું હારી, તતકાળ, બીજી અંતર જોલી આળ;
 વિપ્રિ મતિ તે આણ્યું નહીં, એ કિમ કરી વીસારું સહી ? ૪૩

સહી ! મિ સૂતાં બીડી બાથ ગલા માંહિ ઘાલી નિ હાથ,
 અધર તણું હું કરતી પાન, ડંક દેતાં માગંતુ માન. ૪૪
 અપલ નયન કરી જોતુ તેહ, પૂરણ પ્રગટયુ વિપ્ર સું નેહ;
 એણી પિરિ એ નીગમી રાતુ, તે વિણ દેહતુ કરવુ ધાતુ. ૪૫

ધાતુ વિપ્રિ કોટિ હાથ; ગાલિ ગાલ અડાડિહિ નાથિ;
 લેઈ દર્પણ મુખ જોઈ કરી, પાન તણી બીડી કરિ ધરી. ૪૬
 પ્રેમ સહિત મૂઝી મુખ માંહિ, અધલી વાડવ દાંતિ સાહિ.
 એણી પિરિ નિતુ રમતુ નાથ, દંવિ છંડાવ્યુ તેહ સાથ. ૪૭

સાથિ જમવા બીઠા થાલિ, ફર સહિત તે પ્રીતી દાલ;
 સુંદર ઘૂંત માંહિ કંત કરી ફલિયા જમાડિ ખંતિ. ૪૮

હું પાખિ નવિ જમિઉ એહ, જે સું પડણુ પૂર્વતુ નેહ,
 દિજ વિણુ જમતાં લાગિ લાગ, કેલી પિરિ વીસારું આજ ? ૨૭
 આજ મોહી કદીઈ શું ઘણું ? દુર્લભ થયું મુખ પંડિત તાણું.
 મીઠી મૃદુ ખોલતુ વાણિ, લોચન વિકસિતપંકજ જાણિ. ૨૮

વિણુ તંખોલિ અધર ઓપંત, રતનત્રેણી શોભિત દંત,
 તે મુખ વિણુ શુબ્યાનું કામ, હવણું હું તુ આણીશ હામ. ૨૯
 હામિ હામિ દીવા એક વારિ, તેજ તણુ દીસિ અંખાર.
 અનેક ફૂલ શયા પાયરી, કૃષ્ણાગરિ કચોલી ભરી. ૩૦

ખીહુ માહારી જૂઈ વાટ, મુઝ પાખિ નવિ અડિઈ ખાટ
 કામ તણુ અવતાર જ જોહ, વિપ્ર વિના કિમ ધરીઈ દેહ ? ૩૧
 દેહિ ધરી દર્પણુ, એક વારિ કરવાં માંડ્યા મુઝ શણુગાર.
 ગૂંથી શીસ મનિ વરત્યુ રંગિ, સકલ શણુગાર સજવ્યા અંગિ. ૩૨

કાજલ નયણિ આંછ કરી સિંદૂરી મુઝ સોંથુ ભરી
 પ્રેમ સહિત પિહિરાવ્યું ચીર, વિપ્ર વિના પીળી નવિ નીર. ૩૩
 નિરખી ખાહણુ ઊભુ ખારિ, હું તુડુતી તે ધવલ મુઝારિ,
 ક્ષણુ ભીતર, ક્ષણુ પાછુ વલિ, વિરહતાપ તિણિ આંસુ ગલિ. ૩૪

વારિ વારિ મેહેલિ નિશ્વાસ, નેહ અજાડી પડિયુ પાશિ.
 લોહાં આંસુ દેખી કરિ, વિપ્ર વદન રહી છું મનિ ધરી. ૩૫
 ધરિઉ હાથ ગલિ એક વારિ, ખીહાં ખિટુ જણુ શયન મુઝારિ;
 પાન તણી તે ખીડી કરી અનેક સળઈ માંહિ ભરી. ૩૬

માહારા મુખ માંહાં મૂકી નાથિ. તાંબૂલ વેહેલાં કાઢી હાથિ
 મિ આપ્યું તે ચોતિ ત્રણું, વિપ્રનું વાહાલ ન જાઈ કહું. ૩૭

- કહ્યું ન કીધું મિ એક વારિ, તેડી પાસિ ન ગઘ લગારિ.
 ન જાણીઈ, શી હતી વાત ? થમ ઊકરાયાં સૂતાં રાતિ. ૩૮
- પ્રાત સમિ ઉતારી રીસ પૂછી વાત પય લાગી શસિ.
 એક બોલ વાડવિ નવિ કહ્યું, તે મુઝ મોહ હિયાભર રહ્યું. ૩૯
- રહ્યું વિપ્ર જોડી નિ પાણિ, દીન થઈ પછિ બોલ્યું વાણિ.
 એક વારિ વિપરીત સંયોગ મનગમતુ તે કીજિ ભોગ. ૪૦
- મુણી વાત સખી લાજ ખરી, હંસી છેહકુ મુખ આગલિ ધરી.
 પછિ વિપ્ર તણું મનવ્યૂ મન, તે વિણ હું નવિ ખાજી અન્ન. ૪૧
- અતેરિ દિવસિ એક વારિ રમવા ખીલાં આંગણુ ખારિ.
 કનકપાટ સોગઠડી સોલ માંડી ઢાળ્યા પાસા લોલ. ૪૨
- રમતાં હું હારી, તતકાળ, ખીજ અંતર બોલી આળ;
 વિપ્રિ મતિ તે આણ્યું નહીં, એ કિમ કરી વીસાનું સહી ? ૪૩
- સહી ! મિ સૂતાં ભીડી બાથ ગલા માંહિ ધાલી નિ હાથ,
 અધર તણું હું કરતી પાન, ડંક દેતાં માગંતુ માન. ૪૪
- ચપલ નયન કરી જોતુ તેહ, પૂરણ પ્રગટ્યુ વિપ્ર મૂ નેહ;
 એણી પિરિ એ નીગમી રાતુ, તે વિણ દેહતુ કરવું ઘાતુ. ૪૫
- ઘાતુ વિપ્રિ ટોટિ હાથ; ગાલિ ગાલ અડાડિ નાથિ;
 લેઈ દર્પણ મુખ જોઈ કરી, પાન તણી ખીડી કરિ ધરી. ૪૬
- પ્રેમ સહિત મૂઝી મુખ માંહિ, અધલી વાડવ દાંતિ સાહિ.
 એણી પિરિ નિતુ રમતુ નાથ, દૈવિ છંડાચુ તેહ સાથ. ૪૭
- સાથિ જમવા ખીલા થાલિ, દૂર સહિત તે પ્રીતી દાલ;
 સુંદર ધૂત માંહિ કંત કરી ફૂલિયા જમાડિ અંતિ. ૪૮

હું પાપિ નવિ જમિઉ એહ, જે સું પૂરણ પૂર્વનુ નેહ,
 દિજ વિણ જમતાં લાગિ લાજ, કેહી પિરિ વીસારું આજ ? ૨૭
 આજ મોહી કહીઈ શું ધણું ? દુર્લભ થયું મુખ પંડિત તણું,
 મીઠી મૃદુ બોલવું વાણિ, લેચન વિકસિતપંકજ જાણિ. ૨૮

વિણ તંબોલિ અધર ઓપંત, રતનશ્રેણી શોભિત દંત,
 તે મુખ વિણ જીવ્યાનું કામ, હવણું હું તુ આણીશ હામ. ૨૯
 હામિ હામિ દીવા એક વારિ, તેજ તણુ દીસિ અંખાર.
 અનેક ફૂલ શયા પાયરી, કૃષ્ણાગરિ કયોલી ભરી. ૩૦

ખીરુ માહારી જૂઈ વાટ, મુઝ પાપિ નવિ અડિઈ ખાટ
 કામ તણુ અવતાર જ જોડ, વિપ્ર વિના કિમ ધરીઈ દેહ ? ૩૧
 દેહિ ધરી દર્પણ, એક વારિ કરવાં માંડ્યા મુઝ શણુગાર.
 ગૂંથી શીસ મનિ વરત્યુ રંગિ, સકલ શણુગાર સમ્ભવ્યા અંગિ. ૩૨

કાજલ નયણિ આંછ કરી સિદ્ધરી મુઝ સૌંથુ ભરી
 પ્રેમ સહિત પિહિરાવ્યું ગીર, વિપ્ર વિના પીઠી નવિ નીર. ૩૩
 નિરખી બ્રાહ્મણ ઊભુ ખારિ, હું નુહુતી તે ધવલ મુઝારિ,
 ક્ષણ ભીતર, ક્ષણ પાછુ વલિ, વિરહતાપ તિણિ આંસુ ગલિ. ૩૪

વારિ વારિ મેહેલિ નિશ્વાસ, નેહ અજાડી પડિયુ પાશિ.
 લોહાં આંસુ દેખી કરિ, વિપ્ર વદન રહી છું મનિ ધરી. ૩૫
 ધરિઉ દાય ગલિ એક વારિ, ખીઠાં ગિદુ જણુ શયન મુઝારિ;
 પાન તણી તે ખીડી કરી અનેક સન્નઈ માંદિ ભરી. ૩૬

માહારા મુખ માંદાં મૂઝી નાથિ, તાંબૂલ વેહેલાં કાઢી દાથિ
 મિ આપ્યું તે પોતિ અલું, વિપ્રનું વાહાલ ન જાઈ કલું. ૩૭

કહ્યું ન કીધું મિ એક વારિ, તેડી પાસિ ન ગમ્મ લગારિ.
 ન જાણીઈ, શી હૂતી વાત ? થમ જીરણાં સૂતાં રાતિ. ૩૮
 પ્રાત સમિ, ઉતારી રીસ પૂછી વાત પય લાગી શહસિ.
 એક બોલ વાડવિ નવિ કહ્યું, તે મુઝ મોહ હિયાભર રહ્યું. ૩૯

રહ્યું વિપ્ર જોડી નિ પાણિ, દીન થઈ પછિ બોલ્યું વાણિ.
 એક વારિ વિપરીત સંયોગ મનગમતુ તે કીજિ ભોગ. ૪૦
 સુણી વાંત સખી લાજ ખરી, હંસી છેહડુ મુખ આગલિ ધરી.
 પછિ વિપ્ર તણું મનવ્યું મન, તે વિણ હું નવિ ખાજી અન્ન. ૪૧

અનેરિ દિવસિ એક વારિ રમવા ખીલાં આંગણુ ખારિ.
 કનકપાટ સોગઢી સોલ માંડી હાળ્યા પાસા લોલ. ૪૨
 રમતાં હું હારી, તતકાળ, ખીજી અંતર બોલી આળ;
 વિપ્રિ મતિ તે આણ્યું નહોં, એ કિમ કરી વીસારું સહી ? ૪૩

સહી ! મિ સૂતાં બીડી પાથ ગલા માંહિ ધાલી નિ હાથ,
 અધર તણું હું કરતી પાન, ડંક દેતાં માગંતુ માન. ૪૪
 ચપલ નયન કરી જોતુ તેહ, પૂરણ પ્રગટયુ વિપ્ર મું નેહ;
 એણી પિરિ એ નીગમી રાતુ, તે વિણ દેહતુ કરવુ થાતુ. ૪૫

થાતુ વિપ્રિ કાટિ હાથ; ગાલિ ગાલ અડાડિ નાથિ;
 લેઈ દર્પણ મુખ જોઈ કરી, પાન તણી ખીડી ફરિ ધરી. ૪૬
 ગ્રેમ સહિત મૂઝી મુખ માંહિ, અધલી વાડવ દાંતિ સાદિ.
 એણી પિરિ નિતુ રમતુ નાથ, દંવિ છંડાવ્યુ તેહ સાથ. ૪૭

સાથિ જમવા ખીલા થાલિ, ફર સહિત તે પ્રીતી દાલ;
 સુંદર ઘૂંત માંહિ કંત કરી ફૂલિયા જમાડિ ખંતિ. ૪૮

વિપ્ર તણિ મનિ એહવી વસી, જાગરતું તિ અરોગતુ હસિ. :
એમ જમી જાહ્યાં એક વારિ, સહી ! એ ગયુ જમાડણહાર. ૪૯

હાર ગૂથ્યુ વિપ્રિ એક વારિ, ફૂલ તણુ નવિ લાલિ પાર;
સહી ! શી કહું તેહની પેર્ય ! અનેકિ પ્રકર, ન દીસિ સેર્ય. ૫૦
માહારિ કંઠિ આરોપણ કીધ, પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ.
સખી ! દીસિ એ પેલી માલ, હાર જગાવિ મુતાં સાલ ! ૫૧

માલિ સખી ! એ દહણ માંહિ, વિપ્ર વિના નવિ જીવ્યું જાઈ;
મુઝ વિણુ એહ ન રહિતુ ઘડી, ખિહની એહ અવરથા પડી ! ૫૨
સહિઅર એ સાચું સહી જાણિ, વધ્ધલ દુઃખ ન મુણીઈ ઠાન;
(બહુ પ્રદારિ જોયું ખરું) વાડવ વિણુ હું નીશિ મરું. ૫૩

મરુડી મૂઝિ મુખિ વિશાલ. અલતા ખિદુ સરીખા ગાલ.
તે ઉપરિ તલ સોહિઈ સાર, જાણિ ખટપદ કમલ મુઝારિ. ૫૪
નાસા તે શુકચંચ સમાન, નિર્મલ મોતી ઝલકિ ઠાનિ.
દષ્ટિ આગલિથી ગયુ પર, અંનકાલિ હું દહડિ ધરું. ૫૫

ધરું દુઃખ સખી ! કહું હું આજ, વાત કરું તમ મૂઝી લાજ.
વાડવિ આલિંગન તણી પિરિ કહૂં ' કંચુકી અલગી કરિ. ' ૫૬
વિરદતાપ જ માહારિ અંગિ, શીતલ થાઈ એ દુચનિ સંગિ.
ભીડી જાય નિ અમૃત પાઇ, તે વિણુ હાણુ વરિસ મૂ થાઇ. ૫૭

થાઇ સખી ! દુઃખ મેરુ સમાન, ચલિ નહોં, અમલા અલિધાન.
અંગિ ધધાણી અતિશિ સહી, વિરદ તણી ઠાતી જે સહિ. ૫૮
વિજેગનાં જે વાજિ જાણુ, દેહતણાં કાપિ સંધાણુ.
એ દુખિયુ યં રાખું દેહ ? મુઝ રહિ માહારુ અતિ તેહ. ૫૯

નેહ સહી ! જે વાડવ તણુ, દિન દિન વાઘંતુ અતિ ઘણુ;
 ધસું, ચંદન, માંહિ કેસર રંગ, તેહની કુંચુકી કીધી અંગિ. ૬૦
 સિંહુરિ રેખા અતિ કીધ; પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ;
 કુચ ખૂતા નિ મરડ્યું મુખ, વિણુ સખી ! ન લાજિ દુઃખ. ૬૧

દુઃખ સખી ! એક માહારિ મંનિ, પ્રાહાર પડસિ વાડવનિ તંન;
 ફૂલ તણી કલિકા એક વારિ સૂતાં ખૂતી શયન મુઝારિ. ૬૨
 એહવુ-કોમલ જેહનુ પંડ, તે દુઃખદ કિમ સહિસિ દંડ ?
 ષિ કો પ્રાણે તણુ મુઝ થંભ, અંતકાલિ ઊગારિ ખંભ ? ૬૩

ખંભ જાતિ ગ્યુ તાં સખી ! રંગ ચંદન કહિણ અડાડિ અંગિ ?
 સોંધિ કહિણ ભરિ સિંહુર ? મુખિ તંબોલ થયું અતિ દૂરિ. ૬૪
 ટલિજી કુંકુમ કેરું કાજ, પાગ કહિણ હવિ રંગિ આજ ?
 સખી ! એ દુઃખ ન માર્છ હદિ, 'આવ્યુ વાડવ' કો એમ વદિ ? ૬૫

વધિજી દુઃખ તાં માહારિ અંગિ, કાજલ નયણાં ટલિહિ સંગ.
 કૃષ્ણાગર મસ્તકિ નવિ ચલિ, વાડવ બાંહ ન વિલગિ ગલિ. ૬૬
 અધરપાનનિ પડયુ વિજોગ, વિરહ તણુ તિણિ વાધ્યુ રોગ.
 સખી ! શી પિરિ વીસારું દુઃખ ? વાડવ જાતિ ગ્યુ સવિ મુખ. ૬૭

મુખ સાથિ ગ્યું સઘલુ સાજ. વેણી તણું હવિ કીહું કાજ ?
 કાન તણાં કુંડલ ઊતરિ ? નાથ પિના કો ચૂડી ધરિ ? ૬૮
 દર્પણિ મુખ જોજી શં વલી ? હું દીઠિ લોકે જાણિ ટલી !
 અંગ તણી સવિ પંડશિ કલા ! રંડાપણુ રામા અવકલા. ૬૯

કલા પડી હવિ માહારિ દેહ; ચિત્ત તણુ નવિ ટલિ તાં નેહ;
 હૃદયકમલ માંહિ વિદ્યેણુવાસ, રખિ સખિ ! દહિ એહનિ હુતાશ. ૭૦

વિપ્ર તણિ મનિ એહવી વસી, જિગરતૂં તિ અરોગતુ હસિ.

એમ જમી જિઠયાં એક વારિ, સહી ! એ ગયુ જમાડણહાર. ૪૬

હાર ગૂથ્યુ વિપ્રિ એક વારિ, ફૂલ તણુ નવિ લાલિ પાર;

સહી ! શી કહું તેહની પેર્ય ! અનેકિ પ્રકર, ન દીસિ સેર્ય. ૫૦

માહારિ કંઠિ આરોપણુ કીધ, પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ.

સખી ! દીસિ એ પેલી માલ, હાર જગાવિ સુતાં સાલ ! ૫૧

સાલિ સખી ! એ હછડા માંહિ, વિપ્ર વિના નવિ જીવ્યું જાઈ;

મુઝ વિણુ એહ ન રહિતુ ઘડી, ખિહની એહ અવરયા પડી ! ૫૨

સહિઅર એ સાચું સહી જાણિ, વદ્ધલ દુઃખ ન સુણીઈ કાન;

(બહુ પ્રકારિ જોયું ખરું) વાડવ વિણુ હું નીશિ મરું. ૫૩

મરુડી મૂછિ મુખિ વિશાલ. અલતા ખિદુ સરીખા ગાલ.

તે ઉપરિ તલ સોહિઈ સાર, જાણિ ખટપદ કમલ મુઝારિ. ૫૪

નાસા તે શુક્યંચ સમાન, નિર્મલ મોતી ઝઘાકિ કાનિ.

દષ્ટિ આગલિથી ગયુ પર, અંતકાલિ હું હછડિ ધરું. ૫૫

ધરું દુઃખ સખી ! કહું હું આજ, વાત કરું તમ મૂઝી લાજ.

વાડવિ આલિંગન તણી પિરિ કહ્યું 'કંચુકી અલગી કરિ.' ૫૬

વિરહતાપ જ માહારિ અંગિ, શીતલ થાઈ એ કુચનિ સંગિ.

ભીડી બાથ નિ અમૃત પાષ, તે વિણુ ક્ષણુ વરિસ સૂ થાષ. ૫૭

થાષ સખી ! દુઃખ મેરુ સમાન, ચલિ નહોં, અગલા અલિધાન.

અંગિ ઇધાણી અતિશિ સહી, વિરહ તણી કાતી જે સહિ. ૫૮

વિજોગનાં જે વાળિ, બાણુ, દેહતણાં કાપિ સંધાણુ.

એ દુઃખિયુ શું રાખું દેહ ? મુઝ રહિ માહાર અતિ નેહ. ૫૯

નેહ સહી ! જે વાડવ તણુ, દિન દિન વાધંતુ અતિ ધણુ;
ખમ્મ, ચંદન, માંહિ કેસર રંગ, તેદની કંચુકી કીધી અંગિ. ૬૦
સિદ્ધરિ રેખા અતિ કીધ; પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ;
કુચ ખૂતા નિ મરડયું મુખ, વિણુ સખી ! ન લાજિ દુઃખ. ૬૧

દુઃખ સખી ! એક માહારિ મંનિ, પ્રાહાર પડસિ વાડવનિ તંન;
પૂલ તણી કનિકા એક વારિ સૂતાં ખૂતી શયન મુઝારિ. ૬૨
એહવુ કોમલ જેદનુ પંડ, તે દુઃખદ કિમ સહિસિ દંડ ?
છિ કો પ્રાણુ તણુ મુઝ ચંલ, અંતકાલિ જીગારિ બંલ ? ૬૩

બંલ જાતિ ગ્યુ તાં સખી ! રંગ ચંદન કહિણુ આડાડિ અંગિ ?
સોધિ કહિણુ ભરિ સિદ્ધર ? મુખિ તંબોલ થયું અતિ દૂરિ. ૬૪
ટલિજી કુંકુમ કેરું કાજ, પાગ કહિણુ હવિ રંગિ આજ ?
સખી ! એ દુઃખ ન માર્છ હદિ, 'આવ્યુ વાડવ' કો એમ વદિ ? ૬૫

વધિજી દુઃખ તાં માહારિ અંગિ, કાજલ નયણાં ટલિઉ સંગ.
કૃષ્ણાગર મસ્તકિ નવિ ચલિ, વાડવ બાંહ ન વિલગિ ગલિ. ૬૬
અધરપાનનિ પડયુ વિજોગ, પિરહ તણુ તિણિ વાધ્યુ રોગ.
સખી ! શી પિરિ વીસારું દુઃખ ? વાડવ જાતિ ગ્યુ સવિ મુખ. ૬૭

મુખ સાચિ ગ્યું સઘલુ સાજ. વેણી તણુ 'હવિ કીહું કાજ ?
કાન તણાં કુંડલ જીતરિ ? નાથ વિના કો ચૂડી ધરિ ? ૬૮
દર્પણિ મુખ જોઈ ચું વલી ? હું દીદિ લોક જાણિ ટલી !
અંજ તણી સવિ પંડસિ કલા ! રંડાપણુ રામા અવકલા. ૬૯

કલા પડી હવિ માહારિ દેહ; ચિત્ત તણુ નવિ ટલિ તાં નેહ;
હૃદયકમલ માંહિ વિદ્યેણુવાસ, રખિ સખિ ! દહિ એહનિ હુતાશ. ૭૦

- વિપ્ર તણિ મનિ એહવી વસી, જિગરતૂં તિ અરોગતુ હસિ. ૪૬
- એમ જમી જાઠયાં એક વારિ, સહી ! એ ગયુ જમાડણહાર. ૪૬
- હાર ગૂંધ્યુ વિપ્રિ એક વારિ, ફૂલ તણુ નવિ લાલિ પાર; ૫૦
- સહી ! શી કહું તેહની પેર્ય ! અનેકિ પ્રકર, ન દીસિ સેર્ય. ૫૦
- માહારિ કંઠિ આરોપણ કીધ, પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ. ૫૧
- સખી ! દીસિ આ પેલી માલ, હાર જગાવિ સુતાં સાલ ! ૫૧
- માલિ સખી ! એ હમ્મડા માંહિ, વિપ્ર વિના નવિ જીવ્યું જાઈ; ૫૨
- મુઝ વિણુ એહ ન રહિતુ ઘડી, ખિહની એહ અવસ્થા પડી ! ૫૨
- સહિઅર એ સાચું સહી જાણિ, વદ્ધલ દુઃખ ન સુણીઈ કાન; ૫૩
- (બહુ પ્રકારિ જોયું ખરું) વાડવ વિણુ હું નીશિ મરું. ૫૩
- મરુડી મૂઝિ મુખિ વિશાલ. અલતા ખિદુ સરીખા ગાલ. ૫૪
- તે ઉપરિ તલ સોદિઈ સાર, જાણિ ખટપદ કમલ મુઝારિ. ૫૪
- નાસા તે શુક્યંચ સમાન, નિર્મલ મોતી ઝલકિ કાનિ. ૫૫
- દષ્ટિ આગલિથી ગયુ પરુ, અંતકાલિ હું હમ્મડિ ધરું. ૫૫
- ધરું દુઃખ સખી ! કહું હું આજ, વાત કરું તમ મૂડી લાજ. ૫૬
- વાડવિ આલિંગન તણી પિરિ કહું ' કંચુડી અલગી કરિ. ' ૫૬
- વિરહતાપ જ માહારિ અંગિ, શીતલ ચાઈ એ કુચનિ સંગિ. ' ૫૬
- ભીડી બાથ નિ અમૃત પાછ, તે વિણુ ક્ષણુ પરિસ સૂ ચાછ. ૫૭
- ચાછ સખી ! દુઃખ મેરુ સમાન, ચલિ નહીં, અગલા અલિધાન. ૫૮
- અંગિ ધધાણી અતિશિ સહી, વિરહ તણી કાતી જે સહિ. ૫૮
- વિજોગનાં જે વાજિ બાણુ, દેહતણાં કાપિ સંધાણુ. ૫૯
- એ હૃખિયુ શું રાખું દેહ ? મુઝ રહિ માહાર અતિ નેહ. ૫૯

નેહ સહી ! જે વાડવ તણુ, દિન દિન વાધંતુ અતિ ધણુ;
 ધસું ચંદન, માંહિ કેસર રંગ, તેહની કુંચુકી કીધી અંગિ. ૬૦
 સિંદૂરિ રેખા અતિ કીધ; પ્રેમ સહિત આલિંગન દીધ;
 કુચ ખૂતા નિ મરડ્યું મુખ, વિણુ સખી ! ન લાગિ દુઃખ. ૬૧

દુઃખ સખી ! એક માહારિ મંનિ, પ્રાહાર પડસિ વાડવનિ તંન;
 ફલ તણી કલિકા એક વારિ સૂતાં ખૂતી શયન મુઝારિ. ૬૨
 એકવુ કોમલ જેહનુ પંડ, તે દુઃખદ કિમ સહિસિ દંડ ?
 ષિ કો પ્રાણુ તણુ મુઝ થંભ, અંતકાલિ જિગારિ ખંભ ? ૬૩
 ખંભ જાતિ ગ્યુ તાં સખી ! રંગ ચંદન કહિણુ અડાડિ અંગિ ?
 સૌંધિ કહિણુ ભરિ સિંદૂર ? મુખિ તંબોલ થયું અતિ દૂરિ. ૬૪
 ટલિજી કુંકુમ કેરું કાજ, પાગ કહિણુ હવિ રંગિ આજ ?
 સખી ! એ દુઃખ ન માર્છ હદિ, 'આવ્યુ વાડવ' કો એમ વદિ ? ૬૫

વધિજી દુઃખ તાં માહારિ અંગિ, કાજલ નયણાં ટલિહિ સંગ.
 કૃષ્ણાગર મસ્તકિ નવિ મ્યલિ, વાડવ બાંહ ન વિલગિ ગલિ. ૬૬
 અધરપાનનિ પડ્યુ વિજેગ, વિરહ તણુ તિણિ વાધ્યુ રોગ.
 સખી ! શી પિરિ વીસારું દુઃખ ? વાડવ જાતિ ગ્યુ સવિ સુખ. ૬૭

સુખ સાથિ ગ્યું સઘલુ સાજ. વેણી તણું હવિ કીહું કાજ ?
 કાન તણાં કુંડલ જિતરિ ? નાથ વિના કો ચૂડી ધરિ ? ૬૮
 દર્પણિ મુખ જોજી થું વલી ? હું દીઠિ લોક જાશિ ટલી !
 અંખ તણી સવિ પડશિ કલા ! રંડાપણુ રામા અવકલા. ૬૯

કલા પડી હવિ માહારિ દેહ; ચિત્ત તણુ નવિ ટલિ તાં નેહ;
 હૃદયકમલ માંહિ વિદ્યેણુવાસ, રખિ સખિ ! દહિં એહનિ હુતાશ. ૭૦

વિરહતાપ તે અંગિ અપારિ, સીંચું નયન તણી જલધારિ.
અંગ તણુ એ તાપ તું જામ; જાણી બેલ જુ મૂકિ રાય. ૭૧

રાય રાંકનિ સરીખી પ્રીતિ; વાડવની પણિ અધકી રીતિ;
નિત્ય જીડી મુખ માહારું જોય, જાણિ રીસ ચઢી રખિ હોય. ૭૨

મુઝનિ પૂછી પીતુ વારિ, રાખ્યું હૃદ હૃદ્ય મુઝારિ;
બેલ બાંધિઉ ગાઢિ બંધ, રાઇ મારવા કાઢ્યું કંધ ! ૭૩

કંધ જિહાં ધડ ઉપરિ રહત, તિહાં લગી નવિ ઢલિ માહારું ચિત;
મનસા વાચા કાયા કરી વચ્ચુ વિપ્ર મિ પ્રીતિ જ ધરી. ૭૪

કરી કીડા તે સૂં દિનરાતિ, “અવર પુરુષ તે બાંધવ તાત.”
સખીધ દીધુ મુઝ ઉપદેશ, કિમ કરી નાશિ યૌવનવેશ ? ૭૫

વશિઅર ડંક સોહિલુ જાણિ, ચઢિ ગરલ નિ જાઈ પ્રાણુ;
દુઃખ વિજોગ તણું ધણ હોઈ, વનિતા વિના ન જાણિ કોઈ. ૭૬

આમ જુ થાતું હું જાણતી, પ્રેમ વિપ્ર સૂં નવિ માણતી.
વાડવજીણિ હું ગિહિલી કરી, હૂં પ્રેમ તાણિ સાગરિ. ૭૭

સાગર તરવા બાંધ્યું તુંબ, અધવચિ તુટિછિ; પાડી બુંબ.
કઉણુ સાંભલિ તેણિ દારિ, લીઈ ઉગારી વારિ વારિ ? ૭૮

અંબુ કિમ તિહાં કરુણા આણિ? સહી! એ વિરલ તણી વિધિ જાણિ
અવ મરીશિ, નિ પામીશિ પાર, જાણુ તુ સખી ! કુહુ વિચાર. ૭૯

વિચારી જોયું મિ બહુ દુઃખ ધરું હમડિ હવિ કીહું ?
વાડવનિ કરશિ ઉપધાત, રાય તણિ મનિ બઈલી વાત. ૮૦

દેશ મધ્યિ તે વાત જ ગઈ, લોક માંહિ અપદીરતિ થઈ;
સહી ? હસારથ હઉ જોહ, વિહ્વણ સંગિ; પ્રજાલું દેહ. ૮૧

- દેહ રૂપિજી કીધું વાહાણુ, વાડવ મીટિ નીઝામુ જાણિ,
માયા શબ્દ નિ નેહનુ ચંલ, સુખસાગર, નહિ ખાસું અંલ. ૮૨
- ચઢી નાવ ઝીલિ મન રાય, પડયુ ચંલ નિ ઢીખર જાઈ.
ફૂળિ વહાણુ, નવિ દીસિ ઠાઠાર, અલિ વિહંગણુ પામૂં પાર. ૮૩
- પારધિ કેરી કીધી પિરિ, નયણુ બાણુ સાંધ્યાં તે ધીરિ.
મન કુરંગ વેધી તિણિ ઠાર, ઘાત્યુ પંજર પ્રીતિ મુઝાર. ૮૪
- નેહબંધ તે બાંધ્યા અંગિ, દમિ વિરહ, નવિ મૂકિ સંગ.
તિહાંથી છૂટા તણુ કપાય કહિ તુ સખી ! હું લાગૂં પાય. ૮૫
- પાયલાગૂં હું સખી ! નિર્ધાર, જી વિહંગણુ એકવિ એક વારિ.
એટલુ જસ તૂં કીધ નિ સખી ! રાની રીસ મન આણિ રખિ. ૮૬
- ચિત્રલેહાની જૂ નિ પિરિ, રત્નપતિ મિલ્યુ તે આપ્યુ ધિરિ,
તે માટે કહૂં છું કર જોડ, રંગપણની મોટી ખોડિ. ૮૭
- ખોડિ એહ થઈ મોટી અંગિ, પ્રાણ ગયા નવિ વિહંગણુ સંગિ.
સખી ! વલી મુઝ લાગી લાજ, વિપત્ત પડિ નવિ આવી કાજિ. ૮૮
- તે કારણિ મન બલતૂં ધણું, દુઃખ લેવાઈ નવિ કો, તણું.
દેહ પાલટિ જી મૂકિ રાય, નીશિ તુ આપૂં માહારી કાય. ૮૯
- કાયર મન અખલાનાં જાણિ, નાથ જાતિ નવિ જાઈ પ્રાણુ !
સતી એક પદમાવતી જોહ, કંથ મુકિ મુણી છાંડુ દેહ. ૯૦
- તે વિધિ જી સહિઅર મુઝ થાત, દુઃખ તણી નવિ જાણી વાત.
ખીઠી લવૂં ગિહિલાની પિરિ, વાડવ કહીઈ આવિ ધરિ ? ૯૧
- ધર માહિ સહી ! જઈ નિ જીઈ, કદાચિ વાડવ ખીહું હુઈ,
સત્ત હશિ હિંદોલાખાટિ, અલગુ રહી જીતુ હશિ વાટ. ૯૨

ફૂલ તણા કિ ગૂંથિ હાર, કિ રચિ શયન, કિ જીલુ ખારિ,
 દેખિ, તુ તૂં જૂતી આવિ; નવિ દેખિ, તુ કાતી લાવિ. ૯૩
 લાવિ સખી! વાડવનિ તેહ, પરદુઃખલંબન દૂધ જેહ.
 સ્ત્રી, ખાલક, બ્રાહ્મણ નિ ગાઈ, વધતા સહ તાં વાહારિ ધાઈ. ૯૪
 વિદ્વંશુ વિપ્ર અખલા દૂં જાણિ, બિહુ જણના કે રાખુ પ્રાણ.
 મુઝનિ હૂતી મોટી આસ, રહ્યું અહિવાતન એક જ માસ. ૯૫
 માસ તણા જે ઘાઠા ત્રીસ, રમતાં જાણ્યું ન રચણિ ન દીસ.
 તે મુખ ગ્યું શમણાની પિરિ, અંગિ અંગીડી મૂકી ધરી. ૯૬
 કંથ વિના દુઃખ દમતૂં ધણું, બલ્યું જીવ્યું તે અખલા તણું!
 વિરહવહિ દાઝિ મુઝ અંગ, દલ્યુ સખી! તે વિભૂણુ સંગ. ૯૭
 સંગતિ છાંડી ગ્યુ જે કંથ, જાણુ તુ દેખાડુ પંથ.
 મ્યલી કરી ટાલુ સંદેહ, અવગુણુ કિચિત આણ્યુ નેહિ? ૯૮
 મનની એહના જાણીશિ વાત, સખી! કે એક જાહિ સંધાતિ.
 બોલિ વિદ્વંશુ જાતિ પ્રાણુ તે મુઝ આવી કરજી જાણુ. ૯૯
 જાણુ હુઈ તે બોલુ આજ, હવિ તે મિ શં કરવું કાજ?
 એકિ નવિ સૂઝિ મુઝ પિરિ, આશિઆલી શી ખીસું ધરિ! ૧૦૦
 વિરહ કોટિ કાઠી નિ રહ્યું; તેહતુ તાપ ન જાઈ સહ્યુ.
 વિવિધ પ્રકાર તણું છિ કષ્ટ. કહિતાં વિદ્વંશુ પડિહિ દષ્ટિ. ૧૦૧
 દષ્ટે દષ્ટ મ્યલી જે વારિ, બોલી બોલિ રાજકુમારિ.
 સાથ સરવ મૂકી આવાસિ, વિદ્વંશુ કેરિ જાઈશિ પાસિ. ૧૦૨

૧ ખીજ પ્રતિમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે:

" દુષ્ટે દષ્ટ પડી જેણિ વારિ, બોલિ વિદ્વંશુ કરી વિચાર:
 શશિકલા! સાંભલજિ વાણિ, અંતકાલિ હવિ જાતિ પ્રાણુ. ૧૦૨

સખિ ! પૂઠિથી નાવું ભલું, હવે આપણુનિ મ્યલવું ટલું.
 વાડવ તણુ કરવું સંઘાત, આવી પાસિ કહિતાં વાંત. ૧૦૪
 વાત પૂછિ છિ: માહારા તાત વિઠ્ઠલુનિ કિમ કરિ ઉપધાત ?
 રાય તણી જુ હુઈ રીસ, પ્રથમિ ખડ્મ મૂકે મુઝ શિસિ. ૧૦૪
 એ પિહિલાં હું કાઢીશિ પ્રાણુ; સેવક ! સાચું મન સૂં જાણુ.
 મુઝ મારુ કિ પૂછિ રાય ! સુણી વચન સહ વિરિમત થાય. ૧૦૫

પૂર્વછાણુ

થાય સેવક એકઠા કરવાનિ પરપંચ.

પુત્રીનિ કીસિ મારીઈ ? શું કરવું હવે સંચ ? ૧૦૬

ચૂપધ

સંચરિઆ સેવક તતકાલ, વાત જણાવી જઈ ભૂપાલ,
 સુણુત ખેવ ઝલ લાગી શીસ, મંત્રીશ્વરિ જિતારી રીસ. ૧૦૭
 વાત જણાવી સકલ સ્વરૂપ, પંડિતનિ મૂકાવિઉ ભૂપ.
 પુત્રી સહિત આવ્યુ આવાસ, જમ વિઠ્ઠાણુ કીધુ વાસ. ૧૦૮

સીતાકારણિ રાવણુ શીસ દશ કાપિયાં અયોધ્યાઈશ.

તું માટિ એક મસ્તક જઈ; નવ કેરુ ઉગારુ થાઈ. ૧૦૩

“ થાઈ જુ વિઠ્ઠલુનિ ઉપધાત, કરીશિ તે સંલલાવુ તાત

રચી રાણુગાર ગૂંથી નિ શીસ, અંતકાલિ સમરીશિ જગદીશ. ૧૦૪

વાડવ મસ્તક લેઈ ઉછંગિ, દેહ પ્રજલીશિ એહનિ સંગિ.

સતી થઈ નિ તારીશિ નાથ. સહિયર ! જમહરિ હૂઈ સાથ. ૧૦૫

સાથ સરવ મૂકી આવાસિ વિઠ્ઠલુ દેરિ જઈશિ પાસિ.

જે પૂઠિ આવુ, તે લલ્લું, હવે આપણુનિ મ્યલવું ટલ્યું. ૧૦૬

સખી સહિયર જે છઈ વલી, વાત કરંતી ટોલિ મ્યલી

વાડવનુ કીધુ સંઘાત આવી પાસિ તે કહિતાં વાંત. ૧૦૭

વાસરે થયુ, નાસિજી અધકાર, તંરશીનિ જમ શીતલ વારિ;
 ચાતકનિ જમ જલનૂં બિદુ, કમલિનીનિ જમ દર્શન ઇદુ, ૧૦૯
 ચક્રઆનિ દિનકર દર્શન, વાડવ ત્યમ વનિતાનિ મનિ
 નાદ કુરંગનિ જેહવી પ્રીતિ, ત્યમ અખલા વિદ્વંશુનિ ચિત્તિ. ૧૧૦
 ચિત્તગમતા પિહિરિ શણુગાર, ઝિલતાં નેહ ન લાભીધ પાર,
 શુકલ પક્ષ જમ તારા ભૂપ, તિમ વનિતાનૂં વાધિજી રૂપ. ૧૧૧
 ભોગ લલા કીજિ દિનરાતિ દુઃખ તણી વીસારી વાત.
 સુખ જે સધલૂં છિં સંસારિ, બિદુ તે ભોગવિ વિવિધ પ્રકાર ૧૧૨
 કારણુ પ્રેમ તાણું છે જેહ, કિહિતાં પાર ન પામીઈ તેહ.
 અહનિશ મકરધ્વજનિ સંગિ કરિ નવલા મન ગમતા રંગ. ૧૧૩
 એણી પિરિ રમતાં લીલવિદ્યાસ વનિતા વિદ્વંશુ પુહુતી આસ.
 સુખ રૂપિ જે સોહિ સાગર, ઝીલિ તિહાં બિદુષ નાગર. ૧૧૪
 નાગર નામ ચતુરનૂં હોય, વિરહ પાશિ નાવિ પડશુ કોય,
 જેહ વિભોગી હુધ નરનારિ, ભાવિ ભણુતાં પામિ પાર. ૧૧૫
 વિરહ તણુ છિ રસ વિખ્યાત; વિપ્રલંભની અતેરી વાત.
 વિરહિણી જે વલ્લભ મનિ ધરિ, તે શશિકતાવાણુ ઉચ્ચારિ. ૧૧૬

પૂર્વ છાંદુ

ચરિત્ર ચારુ નારી તણાં જીયર્યા આણી ચિત્ત,
 કૌતુકકથા સોહામણી ભણુતાં વાધિ પ્રીતિ. ૧૧૭

સંવત ૧૭૩૩ વરષ માર્ગશીર્ષ માસે અસિત પક્ષે ૫ ભગુ વાસરે
 લિખિતોયં ગ્રંથ.

૧ પૂર્વ છાંદા પહેલાં નીચેનાં બે ચરણુ વધારે છે:—

જે એ વિદ્યા અનુભવિ સાર, તેહનિ કંદર્પ વાધિ અપાર.

સીતાવેલ^૧

(કવિ વલ્લયાકૃત)

કડવું ૧ લું

ધૃશ્વર થકી ઉત્પન્ન હવો, સુધબુધનાથ નરેશ,
ઉમિયાઉદરથી ઉપ-યો, (તે) પ્રણમવો દેવ ગણેશ.

જનકતનયા સુંદરી, વર પાંછે રઘુનાથ,
ત્રંચક ટોડર ખાંધીયાં, (તે) જગતે જાણી વાત.

ઢાળ

હાં રે રાધે ત્રંચક ટોડર ખાંધ્યાં, શૂરા ધર અતિ પૂર વાધ્યાં;
રાજા જનકે મહા જંગ રચીયો, એનો મહિમા મહી પર મચીયો.

હાં રે પાતાલના પન્નગ તે ડાલ્યા, નવ ખંડના મહીપત મેળ્યા,
ધંદ્રાદિક ઇશ જગાવ્યા, ત્યાંકને સુરીનર મુનિવર આવ્યા.

ભુજ બળ ભાથા બહુ ભાર્યા ઋષિ સાથે શ્રી રામ પધાર્યા,
અંગ નૂર ધણું, લધુ વેશ, જાણે ચૌદ ભુવનનો નરેશ.

ભગવાન સભામાં આવ્યા, જાણે હંસ માન સરોવર આવ્યા,
છત્રપતિ સભામાં દીઠા, રઘુવંશી રાઘવ બેઠા.

સાળી

અસુર મન અહંકાર ધણો, સુરપતિ મન ન સુહાય,
નરપતિ સૌ નમતા હુઆ, જ્યારે આવ્યા રાઘવ રાય.

૧. કવિ પ્રેમાનંદે પણ આ નામનું એક કાવ્ય રચ્યું જણાય છે, જેનાં ત્રણ પાનાં ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના સંગ્રહમાં છે. (પ્રહ્લિપ્રકાશ સન ૧૯૨૪ માં બુના કાવ્યોની ચોટીનો નંબર ૩૬૧ બ.)

કડવું ર બું

ત્રંબક ટોડર ત્રોડીયાં, ભડ મળીયા ભૂપાળ,
વર જોવાને જનકી, સતી સીતા કરે શણુગાર,

ઢાળ-રાગ સામેરી.

શણુગાર સતી શ્રવણે માણે, એનો વર તે વિધાતા ન જાણે,
રાખડી રતનાવલી સોહે, એને તેજે ત્રિભોવન મોહે.

નારી ભમ્મર ગોફણ રાજે, જાણે સેજ રચી શેષ નાગે,
નારી નિલવટ નિર્મળ રેખા, જાણે પૂનમ ચંદ્ર આલેખ્યા.

કાને લલિત કુંડળ લળીયાં, ગળે માળ મુક્તાફળ ઢળીયાં,
મણિ માણેક મોતી જડીયાં, જાણે આણુ આણુ દેવ સાંકળીયા.

(પછી) રાજકુંવરી કનકશી દેયાં, ચોરંગ રચી ચિત્ર લેયાં,
કર માંહે કુંભસ્થળ માણે, પેટ નાળ પટા પરમાણે.

અખળાએ આભૂખણુ લોપી, કટિ સિંહણુ લંકાલંકી,
અંજન મીન મધૂપ મૃગનયની, નાસા કિર છે, અંપકવર્ણી.

મુખ આડો તે પાલવ સાહો, જાણે ચંદ્ર ચાંદરણે છાયો,
ગજગતિ ચાલે રાધવ ગરુણી, એની પાહાની તે કુંકુમવરણી.

પગની તલીએ અંખોળે રાતાં, કર-પાણુ પ્રકટ હુઆ પરલાતા,
ઘણું મૂલ ઘુઘટ ધમધેરા, જાણે ભ્રમર કારંડ કોકિલા.

મુખ પંકજ, રાગ કોકિલા, ગ્રીવા રચી જાણે ધનમોરા,
નારી નેપૂરની ઝેણા વાજે, જાણે ગગન મહા ભડ ગાજે.

સાખી

સીતા રૂપ આલેખીયું, વનિતા કરે વખાણ,
સીતાવેલ સુરભ રચી, જિય સરોવર સારંગપાણ.

કડવું ૩ જું

સાખી

નેપૂર ધુધરી ધમધમે, ગુણી જન મંગળ ગાય,
વર જોવાને જનકી, સતી આવ્યાં મંડપ માંય.
કેસર કરતુરી કુંકુમ, અગર ચંદન અખીર,
કંકણ ચૂડી મુદ્રિકા, સતીએ પે'ર્યા ચોળા ચાર

રાગ સામેરી.

(હાં રે) માનુની મંડપ માંહે રે આવ્યાં, મોટા મુનિવર મોતીકે વધાવ્યા;
નારી નેપૂર ચરણે ચંપાય, છત્રપતિ મોહ્યા સભા માંલ.
મુંદરી મન સુરપત ના'વ્યા, ફૂદી કોઈંડ ઉપર આવ્યા;
કોઈંડ તણા ગુણ ગાજે, જાણે ધંદલુજ દંદ ભાજે.
ત્યારે ધંદ કહે કેમ કીજે, સીતા સરળ્યા પામે કેમ લીજે;
શેષનાગે સહસ્રશૃણા જોડી, જાણ્યું ત્રંજક નાંખું ત્રોડી.
આંટા દધને આવી સલસલીયો, કાંચળા મેલી પાછો પળાયો;
રામાએ રાવણને દીરો, ઉછરંગે લંકાપતિ ઉઠ્યો.
જળાયો બહુ બાથ જ ધાલે, તોયે ત્રંજક તસુએ ના હાલે;
રતો થાય ને રોષે ભરાય, તોયે ત્રંજક ખેડું ન થાય.
મહા જળાયે પરાક્રમ કીધું, એક વેત ઉચેડું લીધું;
બુજા દંડ વિષે સાહો, જાણે ચંદ્ર ચાંદ,

હાં રે ગત ભાગી હા રાવણ રીણાં; હઠ મેલો હાથ ચંપાણા;
 ધડ ધૂજે, ધડા શિર કંપે, તેણે ધણીયલ શી-ધર ન જંપે.
 કર કાઢી નાં શકે કાંથો, મંડપનો મહીમો ગુમાયો;
 નર રણો તે નીચું જોઈ; ક્ષત્રિમાં ક્ષત્રિવટ જોઈ.
 નર નિસ્તેજ થઈને નીસરીયો, ક્ષત્રિય સાથ સહુ ખળભળાયો;
 મોટો ગયો મંડપમાં હારી, જાણ્યું કન્યા રેહશે કુંવારી.

સાખી.

સીતા જપે હે સખી ! વર વાંછિત આબ્યો વરેંદ્ર,
 નરપત સહુ નાશી ગયા, નવ ખંડ તણા નરેંદ્ર.
 રાજ જનક સાંસે પડયા, (તે) જઈ જન્મ્યા ત્રિપુરાય,
 પાણુ લીધું (તે) પાછું પડયું, મન ધણી વિમાસણ થાય.
 શશીધર તવ બોલીયા, તું શોચ મ કરીશ મન;
 દુઃખીયુ પોતાનું પ્રીછશે, એને શું કહે છે ત્રિભુવન.
 ધણીયલ પાસે ધણુ ગઈ, અબળા વિમાસે વાત,
 કંથ કોદંડ ચડાવવું, બેઠા થાવ અજોદ્ધા નાથ.
 પૂર્વ જન્મની પ્રીતહી, તમે શે ન સાંભળો કંથ ?
 મંડપનો મહિમા વધારવા, બેઠા થાઓ ને ખળવંત.

કડવું-૪ થું

રાગ સામેરી

બેઠા થાઓ ને ખળવંત ખળાયા રે, તમને ચૌદ ભુવન જોવા મળીયાં રે;
 મારી પૂર્વની પ્રીત સંભારો રે, મંડપનો મહિમા વધારો રે.

સુંદરી બોલી વેણું સંભળાવે રે, ઋષિ પાસે રાધવ આવે રે;
 ગુરુ પાસે તે પ્રણામ કીધા રે, વિશ્વામિત્રે મદા વર દીધો રે.
 લઘુ વેશ કે'તાં હું લાગ્યું રે, ગુરુ કે'તાં ત્રંબક હું લાગ્યું રે;
 જગ જોઈ અખાડે પેઠો રે, જાણે શાર્દૂલ-સિંહ વહ્નટ્યો રે.
 રામ દેખી ધનુષ્ય ધુજે રે, જાણે આલ મેઘ ગરજે રે;
 અંગ સેવક ઠાકાર જાણે રે, એને વેદીયા બ્રાહ્મણ વખાણે રે.
 જોગીએ નિરાકાર જાણ્યો રે, વેદીએ વેદ માંહી વખાણ્યા રે;
 પંડિતે પૂરણ પેખ્યો રે, વૈષ્ણવે વ્યાપક દેખ્યો રે.
 પંડિતને પરાણે લાગ્યો રે, દેતે જાણ્યું આ કાળ જ આગ્યો રે;
 જોણે જોવો કરીને ગાયો રે, તેને તેવો કરી મન લાગ્યો રે.
 જનકીજીએ જોયું નિરખી રે, ધણું લાગી સતી મન હરખી રે;
 મુખ આડો પાલવ સાવો રે, જાણે ચંદ્ર ચાંદરણે છાલ્યો રે.
 રામ દીઠે દિનકર લાગે રે, જાણે વિજળા આલ ઝખૂકે રે;
 રઘુનાથે રોપ જાણ્યાવ્યો રે, જાણે ઐરાવત હરતી આગ્યો રે.
 તૂટતાં બંધન કોઈક વાળે રે, જાણે સાયરની હેલી ગાળે રે;
 તટકે બંધ કોઈક તૂટે રે, જાણે ગિરિવર શૂંગ વહ્નટે રે.
 ભાથા લઈ ભુજંગળ લાગ્યો રે, રઘુનાથે આપ ચઢાવ્યો;
 સહુ દેખતાં શત ખંડ કીધા રે, રામે જિત્યા તણા જરા લીધા રે.

સાખી.

ત્રિકમે ત્રંબક લાંછયું, ગદ્ય વિદેશે વાન; રે
 જનકીએ વર વાંછીયો, વર વરીયો વૈદ્યના રે

રાજા જનકે વિચારીયું, મહીપત દીજે માન;
 રાજા દશરથ તેડાવીએ, સહિ કુટુંબી જન.
 વિચારી પત્ર લખી, ચલાવ્યા ઋષિરાય;
 અધક્ષણમાં એ આવીયા, નગર અજોડા માંલ.
 ઋષિ અજોડે આવીયા, ઋષિ આવ્યા સંભળાય;
 મહા મોટા મુકટ ધરી કરી, બેઠા દશરથ રાય.
 આવી દ્વાર ઉભા રહ્યા, દીઠો પોળ પ્રકાશ;
 પ્રોઢા કોઠા કાંગરા, રત્નજડિત આવાસ.
 આશીર્વાદ દઈ ઉભા રહ્યા, પત્રી આપી હાથ;
 પત્રી આપી પ્રેમશું, જન ચલાવી સાથ.
 હાથેવાળો સીતા તણો, સહો સારંગપાણ;
 રાજા જનકે રામને, દીધું કન્યાદાન.

કડવું ૫ મું

વરકન્યાદાન દેવાય, તે જગ સઘળામાં જણાય;
 વૈકુંઠ લગ્નો વાત વખાણી, શ્રીપતજીને મન સમાણી.
 મોટા મુનિવર મહરત સાંધે, વિશ્વકર્મા તે ચોરી બાંધે;
 બ્રહ્મા મુખર્થી વેદ ભણાય, ત્યાં નારદ તુંબરૂ ગાય.
 રામજીને દીઠે સર્વ સુખ સોહલું, મહામંગળ વરત્યું પહેલું;
 બીજે ત્રીજે મંગળ સ્નેહા, ચોથે સીતાની ચંપકવર્ણી દેહા.
 સીતાં રામજીના ગુણ સંભારે, મહામંગળ વરત્યાં છે ચારે;
 સીતા રામજી પરણ્યાં પ્રીતે, કંસાર આરોગ્યાં રાજરીતે.

દુઃખીઆરાનાં દુઃખ જ બાગ્યાં, માય આપને ચરણે લાગ્યા;
 માયત્રી સાવિત્રી વધાવે, રામજીને પોંખીને પધરાવે.
 સીતાવેલ તે વજ્રચે વખાણી, વેલ ચઢાવી સારંગપાણી;
 જે કો શીખે ગાય કર જોડી; તેને કૃપા કરે શ્રીભોરારી.

ઈતિ સીતાવેલ સંપૂર્ણ,^૧

૧ શ્રી કાર્તિક ગુજરાતી સભાના સંગ્રહમાં એક “ સીયરા મંડપ ” નામની કવિતાવાળો એક ગુટકો છે. તેની લખ્યા સાલ ૧૭૧૪ છે, તે પણ આજ પ્રસન્ન-મનું કાવ્ય હોય એમ લાગે છે. ને તે પણ પાંચ કડવામાં કાવ્ય પુરું થાય છે. વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીની પ્રતની લખ્યા સાલ ૧૭૪૨ છે. આ કાવ્યનો મુખ્ય આધાર નડિયાદની ડાહી લક્ષ્મીના સંગ્રહની પ્રત ઉપર રાખ્યો છે. ‘ સીયરા મંડપ ’ કાવ્યની છેલ્લી બે લીટીઓ આ પ્રમાણે છે:

“ સીયરા મંડપ જોણે ગાયો રે, રામ કહે તેને સમાયો રે;
 રામ સીતા સરખી જોડી રે, એમ કહે વજ્રચો કર જોડી રે.”

આત્મવિચારચદ્રોદય

પ્રબોધ પંચાશિકા

(રત્નેશ્વર મેઘજીવૃત)

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

તમો કૃણુ કૃણુ શ્રી કૃણોતિ ભાષો,
કુસંસારના ભારને દૂર નાંખો;
સદ્દેવ માંહે સમો ભાવ રાખો,
અસત્ય તજીને સદા સત્ય ભાષો. ૧

થયો મોહમાં મગ્ન સંસાર આખો,
વિનાશી રતિના રસો શીદ ચાખો ?
તમો માનજો મત્ર સંસાર ખોટો,
સદા શે' ન સેવો યદુનાથ મોટો ? ૨

યથા તોયમાં^૧ સઘ ઉઠે તરંગ,
થશે તેહનો દેખતાં માંહ ભંગ;
યથા જીવને જીવવું જો વિમાસી,
પછે ટાળ સંસારની ફોક ફાંસી. ૩

યથા પદ્મના^૨ પત્ર બિપેર પાણી,
હજો મેલતાં માંહ છે એમ પ્રાણી;
યથા પૂર્ણ પાણી ભર્યો કુંભ^૩ કાચો,
તથા સઘ ભાગે નથી પિંડ^૪ સાચો. ૪

૧ પાણી, જળ. ૨ કમળ. ૩ ઘડો. ૪ શરીર.

યતિ શુદ્ધ શ્રીપાત, વિરાગિ, યોગી,
કવિ શર દાતા ગુણી ને વિભોગી:
અરે સર્વનો નેટ^૧ છે નાશ જાણો,
નથી મૃત્યુને મંન કે રંક રાણો.^૨ ૫

અરે ચાલવું કાલ તું શીદ સૂતો ?
અલ્યા ! માંડ માયા વિષે કાં વગૂતો ?
સદા મસ્તકે ઘણું નીશાણુ વાગે,
અલ્યા ! તોય નિદ્રા થકો શે ન જાગે ? ૬

યથા દેડકો અર્ધ સાલો લુજંગે,^૩
પછે મક્ષિકાને^૪ ગ્રહે તેજ રંગે;
તથા કાળની દાઢમાં સર્વ લોક,
રહ્યા દુઃખ દે અન્યને વ્યર્થ શોક. ૭

તમે સાર પામી મનુષ્યાવતાર,
તરો દુષ્ટ સંસાર કાં લાવો વાર ?
હવાં જનકીનાથને શે ન સેવો ?
જડયું રત્ન તે કાં ખુઓ હાથ મેવો ? ૮

ક્યમે કાગ ને કીર^૫ તે હોય તુલ્ય ?
ક્યમે કાચ તે રત્નનું એક મૂલ્ય ?
તમે ગર્ધવાને^૬ યવો કાં ચરાવો ?
કંપૂરી વિષે કોદરા શીદ વાવો ?

૧ નક્કી. ૨ પાઠાંતર—“ તમે માથે સીદ ભાર જાણીને તાં
૪ માંખ. ૫ પોપટ. ૬ ગર્ધેડો.

તમે કાં કરો મ્હેચ્છને ભાળ^૧ અર્ચા ?
 કરો વિપ્રને વેદની શીદ અર્ચા ?
 ગળ ઉપરે કાં ભરો કાષ્ટ ભાર ?
 ખરો^૨ ઉપરે શીદ થાઓ સવાર ? ૧૦

તમે ભોગવ્યું આજ તે કાલ ક્યાંથી ?
 જુઓ સર્વ નાશી જશે હાથમાંથી.
 મળ્યો નાવ^૩ ને જે નદીનો તરંગ,
 ફરીને નહીં હોય તેનો જ સંગ. ૧૧

અરે સંપદા સર્વથા નાશ પામે,
 કહો દ્રવ્ય સાચો તમે કેણુ કામે ?
 દશ કંધને રાજ્ય હુતું અનંતે,
 નહીં ભોગવ્યું તે થયો સદ્ય અંતે, ૧૨

યથા મર્કટે^૪ કંઠમાં પુષ્પ માળા;
 વળી ક્યાં ગળે અંધને સોભા બાળા;
 યથા છે તૃણે અગ્ર તુષાર^૫ બિંદુ,
 તથા દ્રવ્ય વાધે ઘટે જેમ ઇંદુ.^૬ ૧૩

શાદ્દલવિકિડિત વૃત્ત

મિથ્યા કામ ને મોહ મત્સર ધરો, નિંદા કરો લોકની;
 માનો ફેક કુટુંબ શોક સત્રજો, મૂકી મજો કૃષ્ણને.
 નિત્યે ચિત્ત વિચાર માર મનને, સંભાર શ્રી કૃષ્ણને;
 તૃણા ટાળ નિહાળ નેટ ઘટમાં, શ્રી વિષ્ણુને સર્વદા. ૧૪

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

કરી જ્ઞાન પંચાશિકા સાર ભાતે,
જ્યહાં વૃત્ત ખાંધ્યું ભુજંગ પ્રયાતે;
જને જેહ મધ્યે મળે વિષ્ણુવેદો,
કલો તેહ રત્નેશ્વરે સ્વર્ગ પહેલો. ૧૫

ઇતિ શ્રી પ્રભોધપંચાશિકાયાં પ્રથમ સર્ગ :

સર્ગ ૨ જે

દ્રુતવિલંબિત વૃત્ત

વિષય ભોગવતાં સુખ જેટલું, ફરો થશે તમને દુઃખ તેટલું,
પ્રથ કંકુ ધરો સુખ તાં હશે, પણ પછી પરિતાપ ધણો ત્યાં થશે. ૧
હજી લગી શક કાં સમજ્યો નહોં ? સકળ કાળ ગયો તુજનો વહી;
અનુભવ્યું કહ સુખ શું આં રહી ? મુણ મહા દુઃખ માંલ પચ્યો સહી. ૨
પ્રથમ માસ તુંને દશ જે ગયા, મુજ થકી કયમ જાએ તુંને કલા;
ઉદર દુઃખ તુંને યદિ^૧ સાંભરે, તવ^૨ તદા મન જન્મ થવા ધરે. ૩
ઉદર મધ્ય અધો વદને રહો, નરક મૂત્રને શ્વાસ મુખે થયો,
મૃદુલ અંગ કૃમી કરડે ધણું, ઉદર સૂક્ષ્મ છે જનની તણું. ૪
જવ લગી જનની વિટ વાસના, ઉદર ભાર ધણો કટુ ગ્રાસ ના,
સખળ તાપ સહો અગનિ તણો, ગૃહ જાળ વડે જકડ્યો ધણો. ૫
નવ ખસી શકતો ક્ષણ હામથી, ધણું થયું દુઃખીયો દુઃખ ધામથી
તવ કહું હવ છોડવ શામજી ! નહોં હું મેલું હવે તુજ નામજી. ૬

પ્રભુજી ! મેં અપરાધ કર્યા ઘણા, ચરણ ચિત્ત સ્મર્યા નહિ તું તણા,
 પ્રથમ એમ જ જો હરિ જાણતો, ધન સહુ તમ ચરણે અર્પતો,
 સકળ ભોગ કરી જમતો સુખે, પણ ન હોમ કરતો પરને સુખે,
 સ્વજન તાં કોઈ દુર્બળ આવતો, અનુગ પાસ હું મારિ કહાવતો.
 જહિ તહિ રથ અશ્વ ચંદી જતો, ધરણિમાં પદ પર્શ ન દાઝતો.
 ક્ષણ ક્ષણે મુખ દરપણ આરસી, મંદ ભર્યો ખકતો ખહુ પારસી.
 ગૃહ વિષે પરિતાપ ઘણો થતો, હરિ તદા હું સરોવર ઝીલતો.
 ઉદર તાપ ઘણા ક્યમ ભોગવું ? હરિ ભજ્યા નહીં તે કળ ભોગવું.
 હરિ ! અહો હવે કષ્ટથી કાઢે રે, પતિતને પ્રભુ પાર પમાડે રે.
 હરિ ક્ષમા કરજો મુજ પાંકને, પ્રભુજી બાંહ ગ્રહો હવે રાંકને.
 ટળવળ્યો ખહુ ભાત ત્યહાં યદા, જનમ કાળ થયો તનુનો તદા
 જનમ કાળ કહું દુઃખ શું કથી ? મુજને તે સહુ સાંભરવું નથી.

ભુજંગ પ્રયાત વૃત્ત

યથા તાર તાણે બળે સ્વર્ણકાર,^૧
 તથા ગર્ભમાંથી બળે કાડયો ખાર;
 પછે વીસર્યો વેદના ગર્ભમાંની,
 હરિભક્તિ ભૂલ્યો થયો દેહ માની.

દુતવિલંબિત વૃત્ત

લઘુ વયે કરો બાળક તું થયો,
 અવશ ઈંદ્રિ મહા દુઃખમાં રહ્યો;
 ચરણ પંગુ તથા મુખ મૂક ત્યાં,
 નરકે મૂત્ર પચ્યાં દિન તો જતાં.

તદુપરાંત તું યાવનમાં રમ્યો;
જીવતિ ને જનનિ વચને દમ્યો,
અધમ કામ કર્યાં તનુ પોષવા,
ગૃહ-અધિન રહ્યો મન શોષવા. ૧૫

વિષયના સુખને ધણું ઇચ્છતો,
ધન નિમિત્ત વિદેશ ધણું જતો.
પર અધિન થઈ ધન લાવતો,
નિજ કુટુંબને તે ખવરાવતો. ૧૬

મદ ભર્યો પરનારી નિહાળતો,
નિજ શરીર સ્વરૂપ સમારતો,
નવ ભળ્યા હરિ યૌવનને મદે,
બળ પરાક્રમ ગર્વ ધર્યો હદે. ૧૭

ત્રિશત અંકિત હાડ વડે ધડયું,
અમિત છિદ્રિત ચર્મ વડે ધડયું;
રુધિર માંસ મલાદિ કેરું ભચ્યું,
તનુ તણું અભિમાન ધણું ધર્યું.^૧ ૧૮

૧ સ્વ. રાજ્યચરણ સાક્ષર શેઠ શ્રી પુરુષોત્તમ વિશ્રામ મહાવલ્લ જે. પી.
ના સંગ્રહમાંથી આ કાવ્યની હસ્તલિખિત પ્રત મળી, તેની સાથે જ. ક.
ભાગ ત્રીજાના પૃ. ૫૫૫ મે છપાયેલા આ કાવ્યનું પાકાંતર મેળવી જોતાં
કે ફેરફાર જણાયો, તેથી અહિં તે પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

આ વૈરાગ્યપૂર્ણ કાવ્યના બીજા તરંગોમાં અતિ લગ્ન વૈરાગ્ય હોવાથી સંસાર
ચલાવવામાં નવ યુવકોને ખલેલ પડે તેવું ધારી, એ તરંગોને
૧૧ નાશ કર્યો કહેવાય છે.

સભા પર્વ

કેવિ નાકરકૃત

કડવું ૧ રાગ કેદારી:

ઉમિયા-શિવનંદન ગુણ વર્ણવું, પ્રણમું દુંદક્ષ દેવ,
જેહ તણો પરિવાર પનોતો, સુર, નર મુનિ કરે સેવ.

સિદ્ધ બુદ્ધ શ્રી, લક્ષ લાલ તન, મનકામના વધુ જેને,
ગજવદન, મોદિક અતિ વક્ષલ, કરું પ્રણામ હું તેને.

મુંદાળો સન્મુખ તું સ્વામી ! જેને થયો પ્રસન્ન,
મનવાંચિત ફળ આપ્યું તેને, પૂર્વા મનોરથ મન્ન.

એક દંત ઉજ્જવળ મુખ ઝળકે, ઢળકે કુંડળ કર્ણ,
તે નર લવેજળ પાર ઊતર્યો જે, આવ્યા ગણપતિશરણ.

વિધનહરણ, અવિરલ મત દાતા, ગુણનિધાન જશવંત,
લાવ મનોરથ કરે પરિપૂરણ, ચૂરણ દુરમતિ ચંત.

કમળભૂષતનયા ગુણ સ્તવીએ, હંસવાહિની માત,
વીણા પુસ્તક પાણધારણી, વાણી વેદવિખ્યાત.

આઘ કુમારી સ્મરણ માત્રે, મૂળ મંદ રુદે નિવાસ,
ખાલ્ય આસ્થંતર^૨ કળીમલ^૩ કાપી, આપો બુદ્ધપ્રકાશ.

રૂપ કળા ગુણ લક્ષણ પૂરણ, ષોડશ^૪ તન શૃંગાર,
પાયે નેપૂર ઝંકારવ કિકિણી, કટી મેખલા રણકાર.

૧ કમળથી ઉત્પન્ન થયેલી બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતિ.

૨ અલિ + અંતર=અંદર, માંહ. ૩ કલિ+મલ=કલિયુગમાં થયેલાં પાપ
સોળ.

સ્તુતિ કરતા કવિ પંડિત કીધાં, કાંઈ ન જાણતા મર્મ,
 ત્યેમ મુજને કરણા કરી માતા ! આપ અખિલ મતિ ધર્મ.
 શ્રી ગુરુચરણે પ્રણામ કરી, ધરું રામચંદ્રનું ધ્યાન,
 નામ માત્ર ભવબંધન કાપે, આપે નિર્મળ રાત.
 શ્રૂમિ તણા જે જંગમ દેવતા, તેને પૂજી લાગૂં પાય,
 જેનાં વાંચક રૂપિયાં તીર્થોદકે,^૨ કવિજન નિર્મળ થાય.
 ઘૈશ્ણવ જન બહાલા અતિ મૂળને, અહોનિશ^૩ હરિગુણ ગાય,
 જેની સંગતે અબુધ^૪ શઠ, મહા પાપી પાવન થાય.
 કવિજન કેરી ચરણે રેણુ, તે વંદી મસ્તક ધરીએ,
 દીન દાસ દામણો જાણીને, મુજને અનુગ્રહ કરીએ.
 આગે માનુભાવ^૫ કવિ જન મોટા, મેર મહા સિંધુ સરખા,
 જેની નિર્મળ વાણી સૂણતાં, અલ્પ મતિ મન ધરતા.
 વામન કલ્પતરૂ ફળ વાંછે, અપંગ ગિરિ આરુઢ,
 નિર્ધન ચિંતામણિને ધ્રુવે, કીડી મુખ કાઢેણું પ્રોઢ.
 હંસગત વાંછે પૂજનિકા, ટેસરી સિંહ શૃંગાલ,
 દ્વિનકર^૬ જમલો તમે જેમ આગીયો, દીસે આળ પંપાળ.
 ક્યાં અવર દેવ સહુ, બીજા ? ક્યાં સેનાપતિ રઘુનાથ ?
 ભવસાગર મધ્ય નામના વરે, તારણ દેવ ત્રિખ્યાત.
 તેમ હું મૂર્ખ પુરુષ બુદ્ધિવિહોણો,^૭ પ્રોઢ રચૂં પરપંચ,
 હરિગુણ સાગર અગાધ રસ ભરી સમસ્યા માત્ર એક ચંચ.

૧ રામચંદ્ર-સીતાપતિ; વળતે કવિના ગુરુનું નામ પણ હોય.
 ૨ તીર્થ+ઉદક=પાણી=તીર્થનું પવિત્ર પાણી. ૩ રાતદહારો, ૪ બુદ્ધિ
 યગરના, ૫ મોટા, ૬ સૂર્ય. ૭ વિનાનો.

માનુભાવ કેા ખોડ મ દેશો, દીનવચન મુખ દાખે,
ખાલક થકો જે માતપિતાને, જે બોલે તે સાંખે.
ગણપતિ, સરસ્વતિ, ગુરુ ઇષ્ટ વિપ્ર રે, વૈષ્ણવ ને કવિજન,
તેહ તણી કૃપા મુજ ઉપર હરિગુણ કેહેવા મન.
શ્રી કૃષ્ણજીએ પાંડવ પ્રતિપાળ્યા, નિજ સેવક મન જાણી,
પાંચ તણી જ્યાં કથા હોય ત્યાં, છઠ્ઠા સારંગપાણી.
પાંડુ તણો સુત અર્જુન રાજ, અર્જુનનો અભિમન,
તેહ તણો સુત પરિક્ષિત રાજ, જનમેજય રાજન.
હસ્તીનાપુર ગંગાતટ પાવન, વૈશંપાયન આવ્યા,
જનમેજય રાયે પ્રણામ કરી, ઋષિ ભક્તિ ભલુ મનાવ્યા.

કંડવું ૨ જી-રાગ કંદારો

અર્ધપાલ પૂજા કરી, ઋષિ પ્રત્યે વાણી બીચરી,
મન ધરી રાય જનમેજય પ્રશ્ન કરે રે.

હાળ

રાય જનમેજય પ્રશ્ન કરિ જિ, સૂણો વૈશંપાયન મુન્ય,
અમ કુળ તો કૃતારથ કીધું, માહારું પોતે પુન્ય.
અદાર પર્વ શ્રી મહાભારતનાં, કૃષ્ણ દ્વૈપાયને કીધાં,
પ્રાચીને ઉપકંઠે ખેસી, વ્યાસે જે શીખવિયાં.
વેદ મધ્યેથી પ્રકટ પાંચમો, ઇતિહાસ કિહિવાય,
જેમાં પાંચ રત્ન ને ચાર પદારથ, સાંભળતાં અધ્ય જાય.

યશ તણી મીસે હત્યા ખેઠી, બ્રાહ્મણની તન મારે,
 તે માટે લયલીત થયો છૂં, તમ વિણ દોણ ઉગારે.
 વેદવ્યાસે વાર્યો હતો, કળિયુગ જગ ન કીજે,
 તણુ બંભ^૧ વરાવ્યા મેં, પાપી, દોષકર્મને દીજે.
 દીન જાણીને દયા કરે ઋષિજી ! તહો ભલે પધાર્યો,
 સવા લાખ ભારત સંભળાવી, ખૂડતાં પાર ઉતાર્યો.
 ભારતનું એક પદ સાંભળે, રેવાનું^૨ દર્શન,
 કૃષ્ણ તણા તે રમરણ માત્રે, પાપી ચાય પાવન.
 પ્રથમ આદિ પર્વ અતિ મુંદર, વંશાઓલી^૩ વિસ્તાર,
 સૂર્યવંશી ને સોમવંશી,^૪ રાય તણા નહીં પાર.
 જિતા કુળ મહા ભડ જેણે, ભારત નામ ધરાવ્યું,
 સોમવંશ તે ધન્ય અહારુ, જે કૃત ભૂધર મન લાવ્યું.
 આગ્રિ તણે મુખ બળતો રાખ્યો, મય દાનવ જેનું નામ,
 યશપુરુષના મુખથી નાહો, કૃષ્ણ મારતા ઠામ.
 તેણે રમરણ કર્યું અર્જુનનું, હરિ ચક્ર થકી ઉગાર્યો,
 યશપુરુષનું અર્જુનું લાગ્યું, ઇંદ્રપ્રસ્થ પધાર્યો.
 મય દાનવે બહુ રચના કીધી, સભા તણી વિશાળ,
 ઇંદ્રાસન બ્રહ્માસન સરખું, રૂંડ તણું કૈલાસ.
 મહા મનોહર સભા સાંભળી, ઋષિ નારદ જોવા આવ્યા,
 તે દેખી મન થયું પરસન્ન, પાંડવ સલા લાવ્યા.

૧ બ્રાહ્મણ. ૨ નર્મદા: “ ગંગા રનાને ને રેવા પાને. ” ૩ વંશાવલી,
 ૪ ચંદ્રવંશી.

પાંચે વીરે પ્રદક્ષિણા કીધી, ચર્ણોદ્ધૃત શિર ધરિયાં,
નાદરજી ! તહો ભણે પધાર્યા, અર્ધપાદ રાય કરિયાં.

સ્વામી ! સધળે ગમ તહારી, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ,
આવી સભા કહોં નયણે નિરખી, કહોજી મુજ કૃપાલ.

વચન સૂણી નારદ એમ બોલ્યા, સૂણો યુધિષ્ઠિર રાય !
સકળ સભા મેં નયણે નિરખો, સાંભળ કહું મહિમાય.

વૈકુંઠ ને બ્રહ્માસન સરખું, રૂદ્ર તાણુ કૈલાસ.
ધન્વ અન્વ રવિ-ધર્મસભા જોઈ, ત્યાં તમ કુળનો નિવાસ.

શેષ નાગની સભા જોઈ ત્યાં, મણિમય રચના કહેવાણી,
(પણ) આ સભા સમ તુલ્ય ન આવે, મારી દષ્ટ ભરાણી.

વળતા ધર્મ વહે મુખ વાણી, અમ પિતૃ જ યમપૂર માંહ,
તો જીવતવ્યુ તે ધિક્ક અહારે, સ્વામી ! ત્યાંથી કેમ મૂકાય ?

કહે નારદ. પિતાને પૂછો, તમ સુતને શું કહીએ,
(એક) રાજસૂય જે યજ કરો તો, હરિ શરણાંગત જમએ.

રાજસૂયની રચના જોવા, સુર નર મુનિ જન આવે,
દ્વારકાથી કૂંજણ પધારે તો, અપાર રૂઢ લાવે.

એમ કહી ઋષિ નારદ વળિયા, પામ્યા અંતરધ્યાન,
વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા, સૂણુ જનમેજય રાજન !

રમરણ માત્રે પાંડવ કને આવ્યા, રાજસૂય યજ કરાવ્યા,
ભીમ, અર્જુન નકુલ ને સહદેવ, દશે દિશ જિતી આવ્યા.

કાર્ય તો પરિપૂર્ણ કીધું, શ્રી કૂંજણ તણે પ્રતાપ,
તે પાંડવ કહો કિમ્ દુઃખ પામ્યા ? કોણ ઉપન્યૂં પાપ ?

૧ ચર્ણોદ્ધૃત-પગનું પૂજન કરેલું પાણી. ૨ નજર, દષ્ટિ. ૩ જાંઘણી.

કડવું ૩ જું-રાગ કેદારે

રાય જનમેજ્ય પ્રશ્ન કરે, પ્રેમ વચન ઋષિ મન ધરે,
હયરે મોટો મહીપત વાણી રે.

ઢાળ

મહીપત મોટો વાણી હયરે, સ્વામી ! પાંડવ કિમ્ દુઃખ પામ્યા
બાર વરસ વન કષ્ટ ભોગવ્યું, તે દુઃખ કેહી પેર વામ્યા ?
નિશચર્યા^૧ વર્ષ એક રહ્યા, કિમ્ પાંચ ભડ મહા પ્રૌઢ ?
જેનાં પરાક્રમ સુર નર જાણે, થઈ રહીએ દિગ્મૂઢ.
જેને પાસું પરિબલ કરું, મોટો મિત્ર મુકુંદ,
તને કષ્ટ કશું રે સ્વામી ? પૂરણ પ્રેમાનંદ.
એ સંદેહ મારા મન કેરો, તમ ટાલી^૨ કાણુ ભાંજે,
તે કથા મુહૂને કહો વિસ્તારી, સૂણી સેવક મન ગાંજે.
રાય તણાં વિનય વાયક સૂણીને, હુખ્યાં ઋષિ તેણી વાર.
ધન્ય ધન્ય રે પરીક્ષિતના કુંવર, સદગ્ન તુજ અવતાર.
વેશપાયન કહે સૂણો રાજા ! કથા તણો વિસ્તાર.
પાંડવ ઉપર પ્રભુ દુહુવાણો,^૩ તે સભા પર્વ મોઝાર.
રાજસૂયની રચના જોવા, સુરનર મુનિ જન આવ્યા.
દ્વારકાથી કૃષ્ણ પધારયા, અપાર રૂઢું ભાવ્યા.
અનેક દેશ તણા જે મહીપતિ, અનેક ધન તે લાવ્યાં.
ધૃતરાષ્ટ્રને હસ્તિનાપુરથી, પાંડવ તેડી આવ્યા.

૧ ગુપ્ત, છાના. ૨ વિનાના અર્થમાં, ૩ દુઝાયા, રીસાયા.

સાથે ભીખ ને કર્ણ, દુર્યોધન, શકુની, દુઃશાસન,
 દ્રોણ, કૃપા ઋષિ અશ્વત્થામા, અવર બહુ રાજન.
 ગાંધારી શત^૧ પુત્ર સંગાતે, સ્ત્રીજન સહુ વધુ^૨ તાર,
 ધન્વન્તર્યમાન જઈ ભિતરિયાં, કૌરવનો પરિવાર,
 ભાવે ભક્તિ કરી ભાઈઓની, ભોજન ભલાં કરાવ્યાં.
 મણિ માણિક કોઠાર, કર્ણપે, દુર્યોધન હાથ ખર્ચાવ્યાં.
 દ્વારકાંથી કૃષ્ણ પધારયા, છપ્પન કોડ કુળ સાથે.
 સેવક કાજ કર્યું પરિપૂરણ, સ્વામી વૈકુંઠનાથે.
 કાર્ય તો પરિપૂર્ણ કરીને, પોઢયા વૈકુંઠરાય,
 અર્જુન હરિના પાગ તલાંસે, સહદેવ નાંખે વાથ.
 ભીમ ભલી પેર ભક્તિ કરે ને, નકુલ નિરખે વદન,
 રાય યુધિષ્ઠિર સન્મુખ બેઠા, રત્નિતિ કરે અનુદિન.
 કુંતા, યશોદા, માત દેવકી, પંચાલી પટરાણી,
 યદુ પરિવાર સહિત શ્રી લક્ષ્મી, સાથે સારંગપાણી.
 તેણે સમે અર્જુન કહી ઉઠયા, એક સંદેહ શ્રી ગોવિંદ !
 રામ અવતાર તણું જે કારણ, પૂછું પરમાનંદ !
 રાવણવધ કારણ રઘુનાથે, સાયર પાજ બંધાવી;
 ધનુર્વિદ્યા શું ત્યારે નહોતી ? કે વિશ્વામિત્રે સધાવી.
 મૂળ સરખો કે સેવક નહોતો, રામચંદ્રની સાથ,
 બાણ તણી જે પાજ બંધાવત, દલત દુષ્ટ દલ હાથ.

- ૧ સો. ૨ વહુ. ૩ સારંગપાણુમ્મ (જેના હાથમાં સારંગ નામનું ધનુ
 છે એવા શ્રીકૃષ્ણ મહારાજ.)

વળી એક પ્રશ્ન કહું તમને, એમ સરખો કે દાસ,
 પાંચે આપ સમર્પણ કરીને, સંતોષ્યા અવિનાશ.
 અતિ અભિમાન કર્યું અર્જુને, દુહુવ્યા દીનદયાળ,
 વચન વિચિત્ર કહ્યાં શ્રી કૃષ્ણને, ક્રોધ થયો મહાકાળ.
 ના રે ભાઈ રામચંદ્રને કાંઠાંથો, તુજ સરખો ભડ જન,
 જળ મધ્યે પાપાણુ^૧ જ તારચા, જોને વિચારી મન.
 ધનુર્વિદ્યા જો નો'તી ત્યહીં તો, રાક્ષસ અનેક કિમ્ માર્યા ?
 એકો ખાણે ચૌઃ સહસ્ત્ર ભડ, વૈધી નર્ક નિવાર્યા.
 ત્યારે તુજ સરખો ભડ કાંઠાંથો, અવનિચક મોઝાર,
 તે તુજને દૃષ્ટાંત દેખાડેશ, સેવક જન સાધાર.
 એમ કહીને નિદ્રા કીધી, અંતરથું અવિશેક,
 તે કારણ જનમેજય રાજ, પાંડવ પામ્યા શોક.
 પણ કૃષ્ણજીએ હિંગારી લીધા, નિજ સેવક મન જાણી,
 તે કથા તુહને કહું વિસ્તારી સૂણો ભૂપત સાચ વાણી.
 રાજસૂય યજ્ઞ પૂરણ કીધો, કૌરવ દળ વેલાવ્યાં,
 દારાવતી શ્રી કૃષ્ણ પધારયા, વિનય કરી ચલાવ્યાં.

કડવું ૪ થું—રાગ કેદારો

વળાવી પાંડવ વળ્યા, માત કુંતાને આવી મળ્યા,
 આપણો યજ્ઞ પરિપૂર્ણ હવે

ઢાળ

પરિપૂર્ણ કીધો પરિબ્રહ્મે, પાંડુ પિતા ઉદ્ધરિયા,
સકળ સહુકો સુખ પામ્યા, હર્ષ ધરી પરવરિયા.

ધૃતરાષ્ટ્રને વળાવી પાછો, વળ્યો દુર્યોધન,
સભા સર્વ જોવાની ઇચ્છા, (પણ) નવિ કહે મુખ વચન.

અર્જુને અતિ રૂઢું માન્યું, ભલે પધારયા બ્રાત,
કૃતારથ તો અહો કીધો, હૃષ્યે સધજો સાથ.

એકે પંગત, બેસારી પીરચું, કુંતાએ તેણી વાર,
આરોગીને જોવા આવ્યા, સભામંડપ મોઝાર.

અનેક વિચિત્ર દેખી બહુ પેરનાં દુઃશાસન ભડ સાથ,
પાંચ મણિ પીરોળ જાડયા, ઝળકે રતન બહુ ભાત.

સ્ફટિક મણિ ને સૂર્યકાન્ત રે, ચંદ્રકાન્તની રચના,
હયશાળા માતા મદઝરતા, ખુરાસાની અશ્વ^૧ કચ્છના.

મકરાણી^૨ માતા બહુ હૂકે, ખૂકે વૃષભ અનેક,
એવાં કૌતક અનેક જોતા, ક્યમે ન પામે છેક.

અનેક વન ફળ સખળાં દેખી, કૃપ સરોવર વાપી,^૩
તે આગળ મંદિરની રચના, ઇન્દ્રપૂરી ભૂ^૪ થાપી.

તે મધ્યે ચાલ્યો દુર્યોધન, જોવા લીલા વિનાસ,
પદ્મરાગની બધે પાટડી, બિર્ધ્વ ભોમ આકાશ.

કનક તણી પટશાળા પહોળી, મણિમય ભોમ પૂરાણી,
ગોખ જાળિયાં જડીત્ર ઝવેરે, મોતી ચોક પૂરાણી.

૧ ઘોડા. ૨ મકરાણના, બહુચીસ્તાનનો એક ભાગ છે. ૩ વાવ. " જોએ

જન કૃપ વાપી રવરને છોટી વયે જાણતા " (કેશવકૃતિ) ૪ પૃથ્વી.

સ્થળ સ્થાનક તાં જળ દીસે, માંહી, સ્થાનક જળ વિશાળ,
 તે દેખી રાજ મોહ પામ્યો, જોયાં મંદિર રસાળ.
 પવનપ્રહારે કમળ મધ્ય ઝળકે, જોલે હંસ ચક્રાર,
 ચંડોલ પંખી સારસ કોકીલ, બહુ ચાતક ને મોર.
 ભ્રમ થયો ભૂપત તે દેખી, ચાલ્યો તેહ મોઝાર,
 મન જળ જાણી વસ્ત્ર ગ્રહ્યાં, કરે નીર, નહીં તે ઠાર.
 જળ મહાનિધિ સ્થળ તાં દીઠું, રાયે જાણ્યું કર્તવ્ય એહ,
 નિર્લે થકો ભડ પડ્યો પાણીમાં, ભીંજ્યો સધજો દેહ.
 ખારશાખ પ્રતિબિંબ પ્રકાશે, ભીંત ભણી રાય ભૂલ્યો,
 આક્રમ પડે શિર ઠગકાણું, તમ્મર ખાધને ફૂલ્યો.
 તે દેખી પાંડવ અતિ હસિયા, ધસિયા ભીમ ભડ ખાત,
 દુર્યોધન દુઃશાસન બેહુ, અંધવ સાલ્યા હાથ.
 રાજસભા મધ્યે લેઈ આવ્યા, વસ્ત્ર ખીન્ન પહેરાવ્યાં,
 દુર્યોધનને વાગ્યું સાંભળી, કુંતા દ્રૌપદી આવ્યાં.
 અર્જુન કહે છે સૂણો દુર્યોધન ! કહાવો ચતુરસુખાણ,
 મન જળ જાણી વસ્ત્ર ગ્રહ્યાં ને શિર ઠગકાણું પાંહાણું.
 ભરી સભા માંહાં ભડ હસિયા, અંધ તણો અંધ જાણો,
 સભા હસતાં હસી દ્રૌપદી, ભૂપત કોપ ભરાણો.
 માથે ભમર ચઢાવી બેઠો, હાથ ધસે શીસ હાલે,
 શું કરું જો સર્વ સાથ જ એતો, માંડે કાંઈ નવ્ય ચાલે.

હવડાં હસ્તીનાપુર જઈ હાંકું, કટક માઈ શર,
 ઇન્દ્રપ્રસ્થ માંહિ હરણુ જ વાસું, કંઈ પાંડવને ચૂર.
 એમ જાણીને વળિયા રાજા, હસ્તીનાપુર, જાણી જાય,
 શકુની મામે સન્મુખ મળિયો, જોડા મંત્ર રચાય.
 હાથે હણ્યું હૈયું પોતાનું મુખે મૂકે નિઃશ્વાસ,
 વેરીની રિધ નયણે નિરખી, રવિ રાહુ ઇંદુ^૧ પ્રકાશ.
 ઇન્દ્રપ્રસ્થની રચના જોતાં, હઠડે દુઃખ અપાર,
 વળી પાંડવ પાંચાલી હસિયાં, કહીને અંધકુમાર.
 મેં જાણ્યું હું ગ્રાણુ જ કાઢું, કે પાંડવને માઈ દામ,
 પણ પોહોચો પાંચે કરી સખજો, એક તણું નહીં કામ.

કડવું ૫ મું—રાગ કેદારો

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, તે મારા તનને દહે.
 કેમ સહે પ્રહાર સિંહ શિયાલ તણા એ.

ઢાળ

શિયાલ તણા પ્રહાર કિમ ખમૂં ? જો સિંહ કહાવું નામ,
 કૌરવ કટક દળ અતિ સપરાણું, ભાંજૂં પાંડવ દામ.
 કહે શકુની પેહલાં શે ન કીધું ? પસરતાં વધે વેલ,
 મૂળ થકી નિકંદન એને, એમ કહી નિસાસો મેલ.
 હવે પાંડવ પ્રત્યે નહીં ચાલે, એમનો સખજો સાથ,
 ભડતાં વીર કયમે નવિ ભાજે, સાથે વૈકુંઠનાથ.

તો થાં કરવું કહો મામાજી ! હું મંદમતિ અનંતજી,
ને માંડે કાંઈ કામ ન થાય તો, નિશ્ચે કાઢું પ્રાણ.

દીન વચન કહ્યાં દુર્યોધન, સુણી શકુની ભડખી જીજ્ઞાસુ,
હુત રમાડી પાંડવ, વન કાઢું, સૂણી તત ખેવ ભડખી રીજી.

પાસા પાણી^૧ કહ્યું કરે માંડે, અસત્ય બોલી હું જાણું
ને પાસા પડે પાંડવના, તો તારા કરી વખાણું.

કારણ કહું રાય એક તુજને, જે આપણ તાં ન જવાય,
ધૃતરાષ્ટ્ર પિતાને કહીને, તેડાવો, એક યુધિષ્ઠિર રાય.

ખાંચે પાંડવ આંહાં આવે તો, જે કીજે તે છાજે,
હરાવી વનવાસ મોકલીએ, જેમ દાઝ આપણી ભાજે.

એવો મંત્ર રચી જણ ત્રણે, કર્યું તણે ઘેર આવ્યા,
સધળી વાત પેરે પેરે પ્રીછવી, વિનય કરી બોલાવ્યા.

ચાર એક થઈ ત્યાં ચાલ્યા, જાંહાં બેઠો રાજન,
ધૃતરાષ્ટ્રની પાસે બેસી, રાયો . દુર્યોધન.

ડસકાં ભરતો પુત્ર સાંભળી, પૂછ્યા જણ તાં ત્રણ,
શકુની દુશાસન કરે વારતા, કેહેવા લાગે કર્યું.

પાછલ રહી પાંડવ સ્થિત જોતાં, હસિયાં નર ને નારી,
કૌરવદલક્રુમ^૨ છેદનકારણ, પાંડવ લોહ^૩ કટારી.

પાણી પેહેલી પાજ બાંધીએ, જેમ વાઘે નહીં વેલ,^૪
હિંગતી જડ પ્રથમ છેદીએ, એમ કહી નિશાસો મેહેલ.

૧ હાથ. ૨ ઝાડ, વૃક્ષ. ૩ લોહ. ૪ ઝેરનો વેલો.

દ્યુતશાળા કરી અતિ સુંદર, મણિમય પાટ ધડાવી,
 પાંચ તણા (?) પાસા ચીતરાવી, રમતા રંગ ચઢાવી.
 તે રચના જવ^૧ થઈ પરિપૂરણ, દુર્યોધન ભડ જોય,
 રાય તણે મન વલ્લભ દીસે, અમરતણાં મન મોહા.
 જે જુએ રાય તણી સભા, તે થાય રળીયાત,
 તેને રાય બહુ દાન જ આપે, જેમ થાય વિખ્યાત.
 વળી નિત્યે રાય સભા પુરી જોસે, સકળ કરી શૃંગાર,
 એટલે વિદુર જાનને યોહોંત્યા, ધન્વન્તર્ય મોહાર.
 હૈયું ભીડી મળ્યા ભત્રીજા, મંદિર માંહી પધરાવ્યા,
 કુશળ વારતા કુંતા પૂછે, ભાવે ભોજન કરાવ્યાં.
 સેજે સૂતાં વાત નીકળી, કહ્યું સભા દુર્યોધને કીધી,
 દ્યુતકીડા રમવા તેડ્યા છે, શીખ સભા માંહિ દીધી.
 ભીષ્મ દ્રોણ કૃપ સર્વે વાર્યા, કહ્યું કેાનું નવિ કીધું,
 “વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થઈ, અંધને દૂષણ દીધું.
 વાત સાંભળી રથ જોતરી, બેઠા પાંચે વીર,
 કુંતા દ્રૌપદી સાથે તેડ્યાં, રમ્યાં યાદવ વીર.
 વેગે કરી હસ્તીનાપુર આવ્યા, વિદુર સંગાતે તેડી,
 રાય આંગણે જઈ ઉતરિયા, પવન પિહિસો રથ ખેડી.
 ધૃતરાષ્ટ્રને પગે લાગ્યા, દુર્યોધનને મળિયા,
 પંચ શત બ્રાત એકઠા, હસી વીર વક્ષકળીયા.

બીજમ પિતાને 'પાગે' લાગ્યા, ગુરૂને દંડવત કીધું,
 કર્ણ શકુની દુઃશાસનને, પ્રેમે આલિંગન દીધું.
 ગાંધારી કુંતાને મળિયાં, પાંચાલી પાય લાગી,
 અવર વધુ જન દેઈ આલિંગન, હસી લાજ તે લાગી.
 અનેક લક્ષ્ય ભોજન ભૂપતને, નાના વિધિ પકવાન
 હિપર વસ્ત્ર અનુપમ આપી, સંતોષ્યા દેઈ માન.
 રાતે કુટુંબ મળી સર્વે જોઈ, પ્રેમવારતા કીધી,
 ગાંધારી કહે મુજ સુત ગિહિલો, ભીમને ભાળવણ દીધી.
 પ્રાતુસ્કાળ સભા માંહિ આવ્યા દુર્યોધન ભૂપાળ,
 શત બ્રાત સુભટ સંઘાતે, આયુધ સેન્યા સંભાળ.
 પાયક^૧ પોતાના મોકલિયા યોદ્ધ તણા ધરખારે,
 આયુધ ટોપ કવચ તુરી^૨ ચઢિયા, આવ્યા સભા મોઝાર.
 ઠામઠામથી ચઢ્યા તુરંગી, મદજરતા માતંગ,
 ઝવેરિ પાખર ગજધંટા ધમકે, નમે નરમન રંગ.
 બીજમે દ્રોણ ને કર્ણ દુશાસન, શકુની સખજો! જોઈ,
 કૃપાચાર્ય ને અશ્વત્થામા, યોદ્ધ બાહુલીક તેહ.
 સભા મધ્ય ભડ રહ્યા તરવરી, યોદ્ધ જાણે મહા પ્રોહ,
 ગડે નીશાણુ ગિરિશં વાજે, વિદુર થયા દિગંમુદ.
 ધૃતરાષ્ટ્ર સભામાં જોઈ, પાછળ રાણારાણ,
 તેણિ સમે પાંડવ તાં આવ્યા, (જાણે) નિશાએ પ્રકટયે! ભાણ.^૩

^૧ સિપાઈ. ^૨ ઘોડા. ^૩ સૂર્ય.

સવ્ય અપસવ્ય^૧ તે ભાથા બીડ્યા, કવચ ટોપ શિર સજ્યા,
જેમ ગજયુથ ઉપર ધસે કેસરી,^૨ તેમ શર સભામાં ભજ્યા.
સ્મરણ કરે શ્રી સારંગધરનું મધ્ય સભા વિચ આવ્યા,
સમસ્ત મહીપતિ થયા તવ ખેઠા, મળી નર ભલું મનાવ્યા.

કડવું ૭ મું—રાગ કેદારી.

પાંચે વીર તાં પરવરે, દોહો દિશે દલને દબે ધરે,
યુદ્ધ કરે તો આપણ કયમ ન જિતીએ એ ?

ઠાળ.

યુદ્ધ કરે તો કયમે ન જિતીએ ? એમ કહે ભીમ અર્જુન,
કૌરવ કાળ દળ અર્ણવે વિચ પડિયા, રાખો જગજીવન.
સ્મરણ કરે શ્રી સારંગધરનું, મધ્ય સભા વિચ આવ્યા,
સમસ્ત મહીપતિ થયા તવ ખેઠા, નમી નર ભલું મનાવ્યા.
અર્ધ આસન આપીને અર્ચ્યા, ભડ સહુ સામું જોય,
આ પાંચે કર ધરે આયુધ, તાં ઉભો ન રહે ક્રોધ.
પાંડવને સર્વ સભા દેખાડી, જોઈ થયા રળીયાત,
પ્રીત કરી દુર્યોધને કાંઠાડી, ઘતક્રીડાની વાત.
હો, આપણ રમીએ રે ભાઈ ! રમ્યશાળા માંહ ખેઠા,
ત્યારે ભીમ અર્જુન નકુલ ને સહદેવ, ધર્મ ચિંતામાં પેઠા.

રાય યુધિષ્ઠિર કહે દુર્યોધન, દ્યુતક્રીડા વિકર્મ,^૧
પરનારીસંગ, પશૂવધ કરે તે, મહંત તણું નહીં કર્મ.
વળતા દુર્યોધન એમ બોલ્યા, સત્ય કહું ધર્મરાય,
દ્યુત અખાડો ધર્મ ક્ષત્રીનો, આનંદે દિન જાય.
વળતું વચન રાજા તવ બોલ્યા, કાણે ન રાખ્યા વારી,
અર્જુનના અભિમાન જ માટે, થઈ બેઠા જુગારી.

દુષ્ટ વચન ન ગમ્યું ગોવિંદને, તે પાંડવ વાત ન જાણી,
પાટ સોકટાં સેવક લાવ્યો, દ્યુતક્રીડા મંડાણી.

દુર્યોધન દુઃશાસન શકુની, કર્યું કુમતિ જોડ,
પાંડવ પ્રત્યે વાયક ઉચર્યા, સભા સાંભળતાં તેડ.
કાંઈ એક હોડર વદીને રમીએ, તો ઉલટ અંગ ન માય,
જે કાંઈ તક્ષો કહો તે આપું, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.

વાત સૂણી સહુ વિસ્મય પામ્યું શું બોલ્યા ધર્મરાજ,
વિપરીત શુદ્ધ થઈ પાંડવની, રૂઠ્યા શ્રી મહારાજ.

ચોક્ક ધસી સર્વ જોવા આવ્યા, કૌરવનો સહુ સાથ,
શકુની સુભટ આધો થઈ બેઠો, ગ્રહા પાસા દો^૩ હાથ.

પ્રથમ ફળે તક્ષો શું આપશે ? કહો યુધિષ્ઠિર રાય,
દોરી પક્ષાંજી સહિત સર્વ ઘોડા, આવ્યું મુખ કહેવાય.

રાય તણે કર પાસા આવ્યા, દાવ્યા ધર્મ રાજન,
પડ્યા દા^૪ સહુ સન્મુખ દેખે, એમ બોલ્યા શકુન.

(એ) જિત્યો દુર્યોધન સહુએ જાણી, પાંડુ તણા સુત હાર્યા,
 દૂતક્રીડા તાં સત્ય કશું રે, પિહિલું તોરી પધાર્યા.
 પાપી એમ મુખ્ય બોલે જૂઠું, ભરી સભા જન માંહ,
 ધર્મરાય ધુરંધર ભૂપત તો, ક્યેમ ના કેહેવાય.
 અસત્યવાદી કુળ કૌરવનું, ઉપન્યું તે સહુ જાણો,
 કુટુંબ નિકંદન કરે કૃષ્ણજી, પાપે કુંભ^૧ ભરાણો.
 હું સત્યવાદી સત્ય ન મૂકું, સત્યે ધરા^૨ ધરે નાગેંદ્ર^૩
 સત્યે વાંચું વરસે મેઘ, સત્યે દિવાકર^૪ ચંદ્ર.
 જાં સત્ય ત્યાં સકળ ધર્મ રે, ધર્મ ત્યાં જય હોય,
 સત્ય તજીને સર્વ રથજે તો, નામ કેહેશે કાય.
 એમ કહીને ભાઈ વાર્યા, નહીં તો જૂઠું ક્યેમ બોલાય,
 (જ્યારે) પાંચ મહા ભડ હાંકી ઉઠે, ત્યારે કોણ સામે થાય.
 વળી રમત રાયે રસ માંડી, સર્વ અંકુશશં હાથી,
 દા પડે હાર્યા. કહી ઉઠ્યા, દુર્યોધનના સાથી.
 ત્રીજે દ્રુજે રાય એમ જાણ્યું, ધન ઓઢી^૫ ગજ લીજે,
 કુંચી સહિત ભંડાર સર્વ હાર્યા, જૂઠાને શં કીજે.
 રાય યુધિષ્ઠિર મન વીમાસે, એક સમત હજી રમીએ,
 આપી વસ્ત જિતી લીજે પાછી, કે બધું રાજ નિગમીએ.

કડવું ૮ મું—રાગ સામગ્રી

વૈશંપાયન ખોલ્યા વાણી છ, કૃષ્ણજી દુહુવણા—
પાંડવે ન જાણી છ.

ઢાળ

પાંડવે જાણ્યું નહીં જો, દુહુવાણા જગદીશ,
અર્જુનના અભિમાન માટે, ચઢી ચતુર્ભુજ રીસ.
નહીં તો પાંડવ કેરી યુવતી, કૌરવ ધરિ કિમ જાય ?
જેહને માથે ગાજતો, ચૌદ લોક કેરો રાય.
જનમેજય રાય સાંભળો રે, પાંડવ કેરા તન,
ફળે યોથે દૂતને મુખ, ખોલીયો રાજન.
અશ્વ ગજ રથ ધન હાર્યું, હવે ઓઢું^૧ રાજ,
ખાર વરસ વન ભોગવું, સેવક થઈ કરું કાજ.
એમ કહીને ગ્રહા પાસા, ઢાળિયા ભૂપત,
શકુની કહે તહો સર્વ હાર્યું, હવે કોણ કરશે વીગત ?
રાયે નીચું જોઈ નિહાળ્યું, અને વિમાસ્યું તાં મન,
આ વાત તો તો એ જ નીપની, જો રૂઠ્યા જગજીવન.
જ્યારે અમને કષ્ટ પડતું ત્યારે, પ્રકટતા તત્કાળ,
આ વાત તો તોએ જ નીપને, જો રૂઠ્યા શ્રી ગોપાળ.
હરજીએ અહને હાથથી મૂક્યા, ત્યારે ઉપની દુર્મત,
જીવડું રમીને રાજ્ય હાર્યું, શિર ઉપર નહીં શ્રીપત.

(અરે)વીમાસણુ એવડી શીદ કરે છો? એમ બોલ્યો દુર્યોધન,
 રમત કરતાં રાયોજી રે, દુઃખ મં ધરશે મન.
 પ્રકુદ્ધ ચિત્તે રમો રાજા, ઓઢો કાંઈ આ વાર,
 જિતશે તો આપીશું, અશ્વ ગજ રથ ભંડાર.
 ધર્મરાય વળતું બોલયા, ભાઈ! નથી કાંઈ મુજ પાસ,
 જે ઓઢીને ધન લીજીએ, તે વસ્ત તો પ્રકાશ.
 ઓઢો પાંચાલી પ્રેમદા જે, તમ તણે ઘેર નાર,
 રવ્ય^૧ ચઢે રાયે કાંઈ ન જાણ્યું, મત ફેરવી મોરાર.
 જાણ્યું જે અખળા ઓઢીએ તો, સાર કરે ભગવાન,
 જેને વાહાલા કૃષ્ણજી તે, જિતાડે રાજ્યધાન.
 પ્રેમે પ્રેમદા ઓઢિયાં ને, ગ્રહા પાસા દોંય,
 જાણ્યું જે પડશે પાધરા, પણ પડ્યા અવળા સોય.

૧ આજ પ્રમાણે ઘણાં વરસ ઉપર આ ગામમાં એક રંગરેજ ત્રણ
 પકાણો સાથે જુગાર રમતાં પોતાની સ્ત્રી હારી ગયો હતો. સ્ત્રી હારી ગયા
 પછી વિચાર થયો કે, સવારમાં પકાણો તેને લેઈ જશે, ને વટલાવીને પોતાની
 પાસે રાખશે. તેથી તેમ ન થવા સાર રાતે તેણે પોતાની સ્ત્રીને સોમલ
 નાંખેલી ખીચડી ખવડાવીને મારી નાંખી હતી! સવારમાં પકાણો આવ્યા
 ત્યારે તેનું આ નીચ કર્મ જોઈ બહુ તેને ધિક્કાર્યો, ને કહ્યું કે, અમે મુસલમાન
 લોકો છેક નિર્દય નથી, કે તારી સ્ત્રીને લેઈ જઈએ. આમ કહી તેમણે આ
 બાઈને પોતાની બહેન ગણી સાસરવાસા માટે જે ઉત્તમ કપડાં લાવ્યા હતા
 તે આપીને ચાલ્યા ગયા; તે કપડાં તેના રાખને પહેરાવવામાં આવ્યાં હતાં.

વળી જુગારમાં પોતાની બહેન હારી ગયાનું એક લોકગીત છે. તેમાં એક
 પાધર નામનો કોઈ, એક મુસલમાન સાથે જુગાર રમીને હારી ગયો હતો.

હાર્યા' તે કેરી હાડ વાગી, ગર્જિયો સંસાર,
 પાંડવે પૃથ્વી નીગમી રે, સહિત સુંદર નાર.
 દૂતશાળા ચક્રી ઉઠિયા તાં, સુભટ દુર્યોધન,
 હસીને હાથે તાક્ષી પાડી, શકુની દુઃશાસન.
 પિતા કેરે પાયે લાગ્યો, ગુરુને નામ્યું શીસ,
 બોલ આપણો થયો ઉપર, જિતાડ્યા જગદીશ.
 ભીષ્મ દ્રોણ ને કૃપાચાર્ય, અશ્વતથામા મુન,
 વિદુર વેગળા થઇ રહ્યા; શૂ કીધું જગજીવન ?
 દાસ પોતે કેરડા^૧ કાંઈ, કીધું હશે અભિમાન,
 સદા પાંડવ કેડે^૨ હોડતા, સમરથ શ્રી ભગવાન.
 વંળતો દુર્યોધન બોલિયો એક અક્ષૌણ્ણી યાઓ સ્વાર,
 ઇંદ્રપ્રસ્થશં રિદ્ધ પાંડવની, લાવો મુજ રાજદાર.
 ત્યાં આણુ વર્તાવો અમ તણી, કહો પાંડવને વંન જાય,
 હાર્યા, મુખ શં લેઈ બેઠા છો, સલા માહરી માંછ ?
 તલો કહ્યું હૂતું અંધ કેરો, પુત્ર દુર્યોધન,
 ભરી સભામાં હસી દ્રૌપદી, તે વીસરે કિમ્ દિન ?
 જા જા અખળા આંણુ ઓહોરી,^૨ એહ તણી નિજ નાર,
 સેવકને શ્યે નથી કેહેતા ? શં રાખશે ધર દાર ?
 ધર્મરાય વળતું બોલિયા, ભાષ ! જાને તેડી લાવ,
 કેહેજે તારા કંથ હાર્યા, હરિભક્ત ચૂક્યા ભાવ.

કડવું ૯ મું—રાગ રામઘી

સેવક ચાલ્યો માગી શીખજી, મન ન આણી શક્યો
કોની ખીલીકજી,

ઢાળ

મન ન આણીશ ખીલીક કોની ? જા તૂં પુરી મોઝાર,
પાણુ સાહીને પ્રેમદાને, લાવ્ય આણે દાર.
નિર્ભે થકો ભડ સંચર્યો, પોહોત્યો પૂરી મોઝાર,
પરપુરુષ નયણે નિખર્યો, મંદિર માંહિ પેઠી નાર.
દાસીઓએ તે રાખ્યો વારી, નારી છે સ્ત્રીધર્મે,
તેને અભડવા અધિકાર નહીં, બ્રાહ્મણ ક્ષત્રી વૈશ્ય.
કહે તતખેવ તે વળ્યો પાછો, ખોલતો ગ્યો મુખ વાત,
દુજ સહિ પાંડવે રાજ્ય હાર્યું, આવ્યું દુર્યોધન હાથ.
એમ કહીને વળ્યો પાછો, આવતો દીઠો રાય,
એણે દાંમણે શું નીપજે રે ? દુશાસન તૂં જાય.
કહી તતખેવ કોયે ચઢ્યો ને, ધર્યો કરડે દંત,
મારતો લાવું માનિનીને દેખતાં એના કંથ.
રીસે ભર્યો તે જર્ઘ પોહોત્યો, પાંચાલીને ઘેર
આવતો દીઠો યમ સરીખો, હવે કાણુ કરશું પેર ?
વદે દાસી રહો રાઓત, અખળા શું મ ધરશે પાણુ,
રજસ્વળા છે ધર્મ રાણી, મુખ ન ખોલે વાણુ.
ચરણપ્રહારે તાડી દાસી, ગયો મંદિર માંહિ,
નારી હોડે નાશતી ને, દુષ્ટુદ્ધ કેડે ધાય.

અખળા પડી જોવા આખડી, તેવી ધસી સાલ્યા કેશ,
કામિની આતિ કરગરે, અંગના બાળે વેશ.

માઈ ! આજ મારે નથી અવસર, લેઈ જાયે સલા મોઝાર
સુલટ સહુ મુહને દેખશે. શ્યે ન મારો આંણે ઠાર ?

કહી ગયો સેવક સહી દારૂયા, તે ક્યેમ મૂળ કંથ ?
તે જીવતાં ઘેરે ચોપિતાને, આમ ક્યેમ હોય કલ્પાંત.

ભીષ્મ પિતાને શું થયું, અને દ્રોણ તાં ગુરુદેવ,
તેણે તો વારી ન રાખ્યા, મારા નાથને અવશ્યમેવ.

કેશ ગ્રહીને કામિની તે, તજવી આશ્રય,
લોક જોવા મળ્યા ટોળે, જેનો ધણી રાય ધર્મ,

વિલાપ કરતી વનિતા તે, સમરે સારંગપાણુ,
દોહિલી વેળાને તૂં સખાધયો લક્ષ્મણસહ જાણુ.

તૂં જ નાત ને તૂં જ બ્રાતા, માત તૂં મોશાળ,
પીયર તું જ ને માત માધવ, કરો ને સંભાળ.

એણી પેરે દ્રૌપદી તે, સમરે શ્રી લગવાન,
પાણ સાહીને નીસર્યો તે, દુષ્ટ દુઃશાસન.

સ્તુતિ કરતી સલા માંહ, આણી સલા મોઝાર,
જુએ તો નાથ અનાથની પેરે, બેઠા એકો ઠાર.

રાય આંગણે સુલટ સધળા, જુએ સતીનું રૂપ,
શાર ઉઘાડું દ્રૌપદીનું, બળ આયુધ્ય ઘટિયું ભૂપ.^૧

૧ શ્રીને હથાડે માથે લેયાથી આયુધ્ય ઘટવાનો વહેમ આપણુ
ગુજરાતી લોકોમાં છે, તેથી માથું ઢાંક્યા વગર તેઓ રહેતી નથી. પણ હું
ધીમે ધીમે આ વાદ આજો થતો જાય છે.

દુર્યોધન આગળ ઉભી રાખી, અખળા તો તાં દીન,
ભરી સલામાં હસી તું મૂળને, આજ થઈ અધીન.
દુઃશાસન કહે બેશ ખોળે, દુર્યોધનની દાસ,
તું હારી છે સહુ દેખતાં, તેહને કાઢીશું વનવાસ.
તિરસ્કાર કીધો કામિનીશું, ખોલ્યો મૂઢ અળણ,
વઢી ભોળઈ તે માત કલાવે, એમ વદે વેદ પુરાણ.
ખોળા તણો તું ખરખરો રે, મન મ આણીશ મૂઢ,
ભડ ભીમની ગદા બેસશે, રૂઠશે ગરડારૂઢ.

વલણ

રૂઠશે ગરડારૂઢ તે, આકુણીએ તહો જાણશે,
થોડા દહાડામાં કાળ ખૂટયો, અભિમાન તાં મ આણશે.

કંઠવું ૧૦ મું-રાગ સામઘ્રી

કાપે ચઢિયો કૌરવ કાળજી, આંખ ચઢાવી મુખ વિકરાળજી.

ઢાળ

વિકરાળ મુખ રાજ તાણું ને, ઉઘડ્યા અંગે રોમ,
આસનથી ભડ ઉછળ્યો ને, હાક વાગી વ્યોમ.^૧
સુલટ! સધળા શું જૂઓ છો? વાત જાય છે હાડ,
પિતા દેખતાં નિર્લજ કરી, પ્રેમદાનાં પાંગરણુ^૨ કાઢ.
ગાંગેવ ને નિજ ગુરૂ વદે, એમ ન કીજે વીર!
વળગ્યો દુઃશાસન વરૂની પેરે, ધસી સહુ ચીર.

મેહેલ પટકુલ પ્રેમદા તું, પછી કરજે લાજ,
 પટરાણીની પેર મેહેલ ! ઋતુવંત છે તું આજ.
 કંમ બંધ ઈલાં રાયે એમ કહ્યું, ત્યારે કંથ સામું જોય,
 લડ ભીમ થયો છે રાતડો, પણ ધર્મે વાર્યો સોય.
 આજ આપણી વેળા હોય તો, હારીએ કિમ વીર ?
 રાજસૂય તો તો થયો જો, પાસે હુતા યદુવીર.
 આપણ ઉપર તો તેજ રૂઠ્યો, ચઢી ચતુર્ભુજ રીસ,
 અબળા તે કેરી સાર કરશે, જપો શ્રી જગદીશ.
 એમ કહી નીચું નિહાળિયું રે, અલંગ પાંચે જોડ,
 વહારે ચઢજો વિકૃલા ! અભિમાનનાં બળ મોડય.
 એટલે ચીર આકર્ષિયું, પાપીએ તેણી વાર,
 નિશ્વાસ મેહેલ્યો માનિની, નયણે નીર ત્રિધાર.^૧
 સભા સધળી ત્રાસ પામી, ઉભી થઇતે જોય,
 પાંડવ કેરી પ્રેમદા હરિ, કૃષ્ણ કહી કહી રોય.
 બાળ ગોપાળે એમ કહ્યું, કાંઈ એક ભૂંડું હોનાર,
 મહારાજ મહીપતિ દેખતાં, અલુઆરે^૨ છે નાર.
 હરિ સ્તુતિ શ્યામા કરી, દ્રુપદતનયા જોહ,
 વહારે મારી ચઢો વિકૃલા ! દુષ્ટ દમે છે દેહ.

કડવું ૧૧ મું-રાગ સામગ્રી

સ્વામીજી ! રથે નવિ સાંભળો ? જાણો સધળો ધર્મ,
 ધર્મ લોપ જ્યારે રહ્યા, હવે પ્રકટો પરિબ્રહ્મ.
 ત્રાહિ ત્રાહિ કરે તારુણી, પાંચાલી રે નાર,
 સ્વામી ! તહા વિના માહરે, કેા નથી આણે સંસાર. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 સ્વામી ! મીન રૂપે વેદ વાળિયા, પાળિયા નિજ બોલ,
 કૂર્મ^૧ થૈ પૃથ્વી ધરી રહ્યા, મેર મહીર અવિરોલ. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 દાદ અગ્રે અવની ધરી, વરાદ તન વિકરાળ,
 નરસિંહ રૂપ તહો ધર્યું, રાખ્યું દૈત્યનું બાળ. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 નાથ બળા પાતાલે આપિયો, રાખ્યું ઇંદ્રાસન,
 ભક્તકારણ તહો ભૂધરા, ધર્યું વામન તન. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 નાથ દરશુરામ ક્ષત્રી હણ્યા, પાળ્યું તાંહ વચન,
 બ્રહ્મ પ્રહારે દુષ્ટ કેરો, માર્યો સહસ્રાર્જુન. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 રઘુકૃણીતલક દીપાવિયું, પાડ્યા દૈત્ય અનેક,
 ભક્ત ધણ તહો તારિયા, જાણી જ્ઞાનચિવેક. ત્રાહિ ત્રાહિ.
 હવે ઐમ કારણ તહો અવતર્યા, પૂર્યા ભક્તના કોડ,
 દુઃખ પડે વહારે ચઢો, સ્વામી રાય રણછોડ ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
 સ્વામી ! પાંડવ તે પ્રતિપાળિયા, ઉછેર્યા તહો દીન,
 હિંચાં ચઢાવીને આછટો^૨ નાથ ! વિશ્વજીવન ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
 ધણી વાર વાહારે ચઢ્યા, તે માટે છે આશ,
 લાખાગૃહ વિષ મોદિકે, સુખે થયો વનવાસ. ત્રાહિ ત્રાહિ.

વન માંહિ નવનિધ પામિયાં; તારા ચરણ પ્રતાપ,
અર્જુને મચ્છ જ વેધિયો, તમે સોંપી હું બાપ ! ત્રાહિ ત્રાહિ.
નહિ તો પાંડવ કહિના કેહિ તણા, તારૂં પાસૂં ધ્યાળ !
હેડંબથી રક્ષા કરી, ત્યેમ કરોજી સંભાળ. ત્રાહિ ત્રાહિ.

તહો રાજસૂય કરાવિયો, મહા મોટાં કીધ,
ઉંચાં ચઢાવીને નાંખીએ, લોક મિહિણાં દીધ. ત્રાહિ.

સ્વામિજી ! શ્યેં નવિ સાંભળો, આવડો શો તમને રોષ ?
મહિમા ચઢાવી બોલાવિયા, ન દીજીએ દોષ. ત્રાહિ.

અપત્યને ન ઉવેખીએ, ક્રુષ્ણે દેતાં ગાળ,
ત્વમ જાણી મારા નાથજી, વચન પ્રતિપાળ. ત્રાહિ.

નાથજી ! શ્યેં નથી આવતા ? હજી શો છે વિલંબ ?
કનકપુરી જે દારકા, સોજ સહસ્રશૂં રંગ. ત્રાહિ.

ગોપીશૂં લીલા કરો, બેઠા પુત્ર પરિવાર,
તે માટે અહો વીસરયાં, સ્વામી વિશ્વાધાર. ત્રાહિ.

સ્વામી ! કૌરવ કેશ ગ્રહી રહ્યા, સહ્યા પાદુના પ્રહાર,
વાટ જોઈ હરિ તમ તણી, જાણું ચઢશે વાહાર. ત્રાહિ.

(હું) સભામાં આણી ઉભી કરી, દેખે છે મહુ ભૂપ,
નખ મારા નિખ્યાં નથી, પર પુરુષ સ્વરૂપ. ત્રાહિ.

કૃષ્ણ દુઃશાસન પટ ગ્રહી રહ્યો, ઉઘાડું અંગ ને શીશ,
ભકતવત્સલ-ખિરદ ભૂધરા, વાહારે ચઢે જગદીશ ! ત્રાહિ.

ખિરદ તહારૂં સાંભળ્યું, સારૂંયાં સેવક કાજ,
ક્રુપ ભકત વન રાખિયો, આપ્યું અવિચળ રાજ. ત્રાહિ.

શરણુ તહારે ચાપિયો, નિજ દાસ પ્રહ્લાદ,
 સ્તંભ ફેડી હરિ પ્રકટિયા, ગાઢે કીધો સાદ. ત્રાહિ.
 અંબરીપની રક્ષા કરી, મૂક્યું સુદર્શન,
 દુર્વાસાથી ભિગારિયો, પ્રભુ જગજીવન. ત્રાહિ.
 રાજા બળા તણું લાડ પાળિયું, થઈ રહ્યા પ્રતિહાર,
 અન્નમેલ તહો ઉદ્ધારિયો, રાખી મામકી નાર. ત્રાહિ.
 ગ્રાહ થકી ગજા મૂકાવિયો, તેહ પશુ અજ્ઞાન,
 ત્યેમ જાણી મારા નાથજી ! મૂકાવો ભગવાન ! ત્રાહિ.
 નાથ ! ગોકુલ બળતૂં રાખિયું, દવ પીધો દો વાર,
 ગોવર્ધન ગિરિ કર ધરૂંચો, ત્યેમ રાખો મોરાર ! ત્રાહિ.
 લોક ફેલેશે પાસૂં પરિબ્રહ્મનું, તમને મોટી લાજ,
 દુષ્ટનું પાસૂં મૂકાવીએ, સમર્થ શ્રી મહારાજ ! ત્રાહિ.
 (એમ) નામ જપે નારી ટલવલે, વલવલે અપાર,
 ભક્તતાણુ ભય ભાંજવા, ધાયા વિશ્વાધાર. ત્રાહિ.
 કૃષ્ણજી પોઢયા દારકા, કમળા ઢોળે રે વાય,
 નિદ્રા માંહેથી જાગિયા, પ્રભુ વૈકુંઠરાય. ત્રાહિ.
 નંદ સુનંદ તેકાવિયા, ભાઈ ! ગરૂને તેડ,
 દાસી મારી દુષ્ટ વશ પડી, રખે લાગતી ગેડ ? ત્રાહિ.
 ત્યારે લક્ષ્મીજી લાગ્યાં પૂછવા, એવી કાણુ છે દાસ ?
 જે કારણુ હાંકીને ભઠિયા, મૂકતા નિઃશ્વાસ. ત્રાહિ.

અબળા શ્વે નવિ ઝોળખો, પાંચાલી જે નાર ?
 પાંડવને ઘેર રહું ધણું, ભક્તિ કરે અપાર. ત્રાહિ.
 તેણે પાંચે રાજ જ હારિયું, સાથે દ્રૌપદી જેહ,
 પાપી પટકુલ ગ્રહી રહ્યો, નવિ મૂકે તેહ. ત્રાહિ.
 હવે ખોડ લાગશે મૂળને, કહું તૂળને વાત,
 અતિશા હરિ ત્યાંહાં કરે, પ્રભુ વૈકુંઠનાથ. ત્રાહિ.
 દ્રૌપદીનું શીસ ઉઘાડતાં, દેખી હસિયા જેહ,
 તેની સ્ત્રીનું શીસ મંડાવીશ, કૌરવ દળશ તોહ. ત્રાહિ.
 સ્વામી એવા ભક્ત જે તમ તાણા, નારી પાંચે ભ્રાત,
 આધા જઈ જેને પડખીએ, તેને લીજીએ સાથ. ત્રાહિ.
 જેને દુઃખ પડે હરિ દાઝીએ, લાગીએ તેની ભૂખ,
 કષ્ટ પડે જેનું ટાળીએ, તેને જાણીએ દુઃખ. ત્રાહિ.
 નારી છાંડે ગુણ ઉપજે, તન લાગે તાપ,
 સ્વજન સંતોષ જે જાણીએ, ઉપજે સંતાપ. ત્રાહિ.
 અર્જુન મહા અભિમાનીએ, નિઘાતા રઘુવીર,
 દુઃખ પામ્યા હજી પામશે, એહને શરીર. ત્રાહિ.
 એમ કહીને ગરૂડે ચઢ્યા, જાણ્યું થાય અસુર,^૧
 પાંડવની પટરાણીને, દુઃખ દે છે ભૂર. ત્રાહિ.
 દ્રૌપદીના શીશ ઉપરે, આવ્યો અનાથનો અંધ,
 અભિમાન જે આવરચા,^૨ તે નવિ દેખે અંધ. ત્રાહિ.

કડવું ૧૨ મું.

ત્યારે દુર્યોધન બોલિયો, સૂણ દુઃશાસન,
 વડી વારનો પટ ગ્રહી રહ્યો, કટ ! ભૂંડા મંદ.
 આઘે વિષધરને છંછેડિયો, તે નાંખે મુખ પુકુઆડ,
 પણ શૂર કાં થા સાંસતો, પ્રેમદાતાં પાંગરણ કાઢ.
 કહી તતખેવ આકપિયું રે, સતી કેરું ચીર,
 બાધને બીજૂં પેહેરાવિયું, મનગમતું ચદુવીર.
 (ભારે) કૌરવ કહે રે કપટ કીધું, બીજૂં પેહેર્યું અંગ,
 તેહ તાંણી કાઢિયું, ત્રિગલું નવલે રંગ.
 ચોથું ચતુર્ભુજે પૂરિયું, ને પાંચમું પરિબ્રહ્મ,
 છઠું છબીલે પૂરિયું ને, સાતમું અતિ રમ્ય.
 આઠમું અનંતજીએ આપિયું, નવ થયાં ન લાગી વાર,
 એમ શ્વેત, પીતુ નીલાં^૧ રાતડાં, કૃષ્ણ^૨ કાજરાં સાર.
 એક એકપે રંગ રાતડા, કહેતાં ના આવે છેહ,
 (એમ) અળગો રહ્યો લીલા કરી, ભૂર ન જાણે તેહ.
 જેમ પટથી^૩ હીર ઉકેલીએ, ને મેહેલીએ તાં ભોમ,
 તેમ વસ્ત્ર કેરો દગ વળિયો, જાધને વાગ્યો વ્યોમ.^૪
 થયો દુઃશાસન સાંસતો, દુઃખવા આવ્યા હાથ,
 કારણ કે પ્રીછે નહીં, ભાઈ ! આ મોટું ઉત્પાત.
 નવસેં નવ્વાણું ખરાં ગણ્યાં, બહુ ભાન નિશાળ,
 આશ્ચર્ય જેવા મળ્યા એકલા. સર્વે તે ભૂપાળ.

બીજમ દ્રોણ કૃપા એમ ખોલ્યા, અશ્વત્થામા શર.
 ભાઈ! પૂઠ મેહેલો પાંડવ તણી, કાં થયા છે ભૂર ?
 જેને પાસું શ્રી કૃષ્ણજીનું, તે ગાંજ્યા કાણે ન જાય,
 નવસે નવ્વાણું પૂરિયાં તે, મોટા છે યદુરાય
 તે થકી સર્વે નીપજે, મુહૂને ઉપજે છે એહ,
 જિત્યું કુળ નવિ હારીએ, સારી શીખામણુ તેહ.
 એ પાંચે મળા હારી નથી, એકને કહે શું હોય ?
 એ સાધવીને દુહુવશે તો, એનું કર્તવ્ય જોય.
 જેને અંતરીક્ષથી પટકુળ પૂરિયાં, માથે શેઠ સમર્થ,
 નારીને પાંડવ પાસે મોકલો, નહીં તો યાશે અનર્થ.
 વિદુર કહે. મેં પહિલું વારિયા, વિચારતાં પ્રપંચ,
 આગળ તાં જો નીપજે તે, તહો જોશો સંચ.
 કૌરવ કેરી કામિની રોતી, રડવડે વન મોઝાર,
 પાપી મહા પાપે પચે, એ સત્ય છે સંસાર.
 અંધ મુખથી જો કહ્યું, એ હશે કુળ અંગાર,
 તારા હૃદેનાં ચક્ષુ ક્યાં ગયાં ? તહને રૂઠ્યા વિશ્વાધાર.
 કુંવર તાહરે કરયું કુંડું, કાઢી કૃષ્ણાનાં^૧ ચીર,
 નવસે નવ્વાણું પૂરિયાં તમ રૂઠ્યા યાદવ વીર.
 સતી અંગે કોપ ઉપજે, ત્યાર ખાળી કરશે રાખે,
 વહુ^૧ને વચને અમી સીચો, નહીં તો ટાળશે તમ સાખ.

૧ ભત્રીજા, એટલે પુત્ર અને પુત્રની વહુ તે દ્રૌપદી.

તવ ધૃતરાષ્ટ્રે તેડી દ્રૌપદી, હું અંધ ને અજ્ઞાન,
વિનયવચને પ્રીછવી, આપ્યાં અવિચળ દાન.

તવ ત્રણ વર ગ્રહ્યા કામિની, તમ દાસ નહીં ભર્તાર,
હું વન કંથ પાસે રહું વળા, આપો અસ્ત્ર હથીયાર.

એટલે દુર્યોધને જાણિયું જે, અંધ આપશે રાજ,
દુઃશાસને કરે ઝાટકયા, ને કર્ણ શકુની સહાય.

ચાર એક થઈ બોલિયા, રાખો સહ એ વાંત,
તમને ગમે તે કીજીએ, સહ એક જ સાથ.

વસ્ત્ર અસ્ત્ર આપી મોકલી, જ્યાં બેઠા હતા ધર્મ,
આગળ આવી રહી ઉભી, નારી પામી શર્મ.

અહો ન જાણ્યું આવડું સાંભળ કહું તુહને નાર,
સાર કરી એણે શામળે, વસ્ત્ર પૂર્યાં સભા મોઝાર.

એ આપણથી અળગો નથી રે, રતિ એક લગાર,
પ્રભુજીએ પૂર્યાં ને વળા પૂરશે, સેવક જન સાધાર.

વસણ,

સેવક જન સાધાર ને આધાર એનો જાણજો,
જૂખ ભાવટ કષ્ટ ભાંજશે, વિશ્વાસ એનો આણજો.

કડવું ૧૩ મું-રાગ રામઘી

રાય જનમેજય સૂણી વચનજી, અતિ આનંદે પૂજ્યા મુનજી,

ઢાળ

અતિ આનંદે મુન પૂજ્યા, કૃષ્ણ કહાવે દીનદયાળ,
નિજ ભક્ત જાણી ભગવાનજીએ, કરી પાંડવની સંભાળ.

(પણ) એક આશ્ચર્ય મુજને ડિપજે છે, તમ (વિણ) કેને ન કેવાય,
એક સંદેહ મારા મન તણો, કહોં કેઈ પેરે જાય.

ભક્તાને નવનિધ્ય આપે, પેણુ દત્ત કર્યું પ્રધાન,
મિત્ર સુદામો મહારાજજીનો, અતિ વલ્લભ શ્રી ભગવાન.

અનેક સેવા કરી તેહની, પોતે પખાળ્યા ચરણ,
ભક્ષ્ય ભોજ્ય સહજ સુખડી, આપી અશરાણુ શરણ.

જન્મ સાતનું દત્ત જોયું પણ, કંઈ ન લાઘ્યો મર્મ,
સન્સુખ પોતે પારથી, વિપ્રને કરાવ્યો શ્રમ.

પુનરપિ લાવ્યો તાંદુલા, આરોગ્યા દેવ અનંત,
પછે અષ્ટમા સિદ્ધ નવરિદ્ધ આપી, ત્રૂક્યા કમળાકંથ.

નવસે નવ્વાણું ચીર પૂર્યાં, દ્રૌપદીને જોહ,
તે કાણુ જન્મનું દત્ત ફળિયું, એટલો સંદેહ.

મુનિ વાણી વદે વળતા, સાંભળીએ મહારાજ!
પાંડવે આપ સમર્પિયું તો દત્ત કીહાં કાજ.

(જેમ) સંદેહ ભાજે તારા મનનો કહૂં તુજને સાચ,
પંચાણીને પ્રણુ વાહાલા રાજસેવા રીત.

એક વાર કૃષ્ણે તેડ્યા પાંડવ, દ્વારકા મોઝાર,
 પુત્ર કેરા વિદ્વા ઉપર, કુટુંબ સહિત પરિવાર.
 રૂપક વનમાં રમત કરતા, પધાર્યા કૃષ્ણ દેવ,
 પટરાણીશં પરવર્યા, બહુ નારી કરતી સેવ.
 પંચાળા પ્રભુ પાસે જામાં, જોવા લલિત ત્રિભંગ
 શેલડી વનફળ વિવિધ પેરનાં, શ્રીફળ અંબરના રંગ.
 માલણિ આગળ લેખને મૂક્યાં, શેલડી ગ્રહી ગોવિંદ,
 છોલતાં છૂરિકા^૧ હાથ બેઠી, માનિતી મતિ મંદ.
 ચતુર્ભુજે માગી ચીંદરી, આંગળી બંધન કાજ,
 ગોપીકા લેવા ધસી પણ, દ્રૌપદીને ઘણી દાઝ.
 જાણ્યું અબળા ક્યારે આવશે, ફાડ્યું પોતાનું ચીર,
 એક ચીંદડી હરિહાથ બાંધી, બીજી ગ્રહી યદુવીર.
 તે તાંતણા ત્રિકમજીએ ગણ્યા નવસેં નવ્વાણું થાય,
 તે પડી વેળા પૂરિયાં રે, દુષ્ટની સલા માંજ.
 રાય જનમેજય ભરમ ભાગ્યો, અને થયા રણીયાત,
 પછે પાંડવને શં થયું ? આવડી વાધી ખ્યાત.
 વૈશંપાયન એમ કહે, સુણા જનમે જય રાય,
 પછે દુર્યોધન રાય કોપિયો કહો પાંડવને વન જાય.
 જેમ દંબે દેખું છું એમને ત્યેમ ચઢે છે મૂજ રીસ,
 કો કાઠો એમને આહાં થકી, એમ કહ્યું વાર દશ વીસ.

જે કો એને રાખશે તે રે, નગર માંહિ એક દિન,
 તેનું સર્વસ્ત લેઈ કરીને, સંગ કાઢીશ વન.
 ગામ માંહિ પડો વજાડાવિયો, જે કો એને પાશે નીર,
 તેના નાકના કટકા કરી, ફેરવેશ સધળે શીર.
 એમ કહીને થયો બેઠો, દુર્યોધન ઘેર જાય,
 સભા સધળી થઈ વિસર્જન, સકળ રાણા રાય.

વલણ

સકળ રાણા રાય તે, દુઃખ ધરતા પરવશ.
 સભાપર્વ સંક્ષેપ માત્રે, વૈશંપાયન ઉચર્યા રે.

ઋતિશ્રી મહાભારતે સભાપર્વ કથા પ્રાકૃતે સંક્ષેપ માત્ર સમાપ્તઃ

કવિ નાકરકૃત

ગદા પર્વ

કંઠવું ૧ છું—રાગ કેદારો

ગિરિજનંદન^૧ ગુણપતિ સ્વામી, પૂરો મનોરથ મનના કામી,
બહુનામી લંબોદર ગુણ બાખીએ રે.

ઢાળ.

લંબોદર ! તારા ગુણ બાખૂં, મોદિકનો તુહુને આહાર;
શુદ્ધ યુદ્ધ તાહરે જેઉ તારૂણી, લક્ષ લાભ કુમાર.
મરતક મુકટ અતિ સુંદર, કંઠ એકાવળ હાર,
કરે ફરસી વાલન મુષકનું રે, ગણપતિ ગુણલંકાર.
સૂઢાળો સન્મુખ થા સ્વામી ! જેહને થયો પ્રસન્ન,
મનવાંચિછત ફળ આપ્યું તેને, પૂર્યા મનોરથ મન.

કંઠવું ૨ જી—રાગ કેદારો

બ્રહ્મતનયા^૨ પારથી, હું મૂર્ખને મન નથી,
કહું કશી તુને વેદના માહારી રે
હું મૂર્ખ છું અલ્પમતિ તે માટે તૂં પારથી,
સારથી થાય તૂં માતા માહારી રે.

ઢાળ

શ્રી ગુરુને નમ્રૂં વિવિધ પેરે, ભાખૂં શ્રી જગદીશ;
 જો કૃપા કરે કલ્યાણી તો, ગુણ કેહેવા યાદવધીશ.
 જે કે પંડિત હોય પ્રોઢા, કહીએ મોટા પાત્ર;
 અલ્પ ભુક્ષિ હું કાંઈ ના જાણું, કથા કહીશ કિંચિત્ માત્ર.
 કવિજન કાય રોષ મ આણશો રે.

ઢાળ

કવિજન કાય રોષ મ આણશો, મારી ભુક્ષ છે બાળ,
 ચૂક પડે ત્યાં નથી ચાતુરી, અપત્ય^૧ લવે જેમ આળ.
 કહીશ કથા શ્રી મહાભારતની, ગદાધર્મ વિસ્તાર;
 ખાર વરસ વન માંહી રહ્યા રે, પાંડુ તણા કુમાર-
 વરસ એક વિરાટ રહ્યા જી, અછતાર^૨ થઈ ભડ વીર;
 ગૌત્રહેડ કૌરવે કાંઈ ના ચાલ્યું, ત્યાં આવ્યા યાદવ વીર.
 વિષ્ટિએ વિકૃત મોકલિયા, સ્વામી જગજીવન;
 કૌરવે કાંઈ કહ્યું ન માન્યું, દુર્મતિ દુર્યોધન.
 કહે, કૃષ્ણ સાંભળ દુર્યોધન, કહું છું તારે કાજ,
 તું કહે તો અહો વેહેંચી આપું, અર્ધ વસુધા રાજ્ય.
 મૂઠ મતિયે કાંઈ ભેદ ના જાણ્યો, તતક્ષણ ઉઠ્યો ત્રાડી;
 ગાઢ આક્રંદ થઈ તહો આવજો, સેન્યા કરજો જાડી.
 સોય તણા તાં અગ્ર^૪ જેટલી, નાપૂ^૫ વસુધા જેહ;
 એમ કરતાં સઘળા લેશે તો, જાણ્યું જશે તેહ.

કવિ નાકરકૃત

ગદા પર્વ

કડવું ૧ છું—રાગ કેદારૌ

ગિરિજનંદન^૧ ગુણપતિ સ્વામી, પૂરો મનોરથ મનના કામી,
ખડુનામી લંબોદર ગુણ ભાખીએ રે.

ઢાળ.

લંબોદર ! તારા ગુણ ભાખું, મોદિકનો તુલુને આહાર;
શુદ્ધ બુદ્ધ તાહરે જેહ તારણી, લક્ષ લાલ કુમાર.
મસ્તક મુકટ અતિ સુંદર, કંઠ એકાવળ હાર,
કરે ફરસી વાહન મુષકનૂં રે, ગણપતિ ગુણભંડાર.
સૂઢાળો સન્મુખ થા સ્વામી ! જોહને થયો પ્રસન્ન,
મનવાંચિછત ફળ આપ્યું તેને, પૂર્યા મનોરથ મન.

કડવું ૨ જી—રાગ કેદારૌ

બ્રહ્મતનયા^૨ પારથી, હું મૂર્ખને મત નથી,
કહું કશી તુને વેદના માહારી રે.
હું મૂર્ખ છું અલ્પમતિ તે માટે તું પારથી,
સારથી થાય તું માતા માહારી રે.

ઢાળ

શ્રી ગુરુને નમ્રૂં વિવિધ પેરે, ભાખૂં શ્રી જગદીશ;
 જો કૃપા કરે કલ્યાણી તો, ગુણ કેહેવા યાદવધીશ.
 જો કો પંડિત હોય પ્રોઢા, કહીએ મોટા પાત્ર;
 અલ્પ બુદ્ધિ હું કાંઈ ના જાણું, કથા કહીશ કિંચિત્ માત્ર.
 કવિજન કોય રોષ મ આણશો રે.

ઢાળ

કવિજન કોય રોષ મ આણશો, મારી બુદ્ધ છે બાળ,
 ચૂક પડે ત્યાં નથી ચાતુરી, અપત્ય^૧ લવે જેમ આળ.
 કહીશ કથા શ્રી મહાભારતની, ગદાપર્વ વિસ્તાર;
 બાર વરસ વન માંહી રહ્યા રે, પાંડુ તણા કુમાર.
 વરસ એક વિરાટ રહ્યા જી, અછતા^૨ થઈ ભડ વીર;
 ગૌત્રહે^૩ કૌરવે કાંઈ ના ચાલ્યું, ત્યાં આવ્યા યાદવ વીર.
 વિષ્ટિએ વિકૃત મોકલિયા, સ્વામી જગજીવન;
 કૌરવે કાંઈ કહ્યું ન માન્યું, દુર્મતિ દુર્યોધન.
 કહે, કૃષ્ણ સાંભળ દુર્યોધન, કહું છું તારે કાળ,
 તું કહો તો અહો વેહેંચી આપું, અર્ધ વસુધા રાજ્ય.
 મૂઠ મતિયે કાંઈ ભેદ ના જાણ્યો, તતક્ષણ ઉઠ્યો ત્રાડી;
 ગાઢ આક્રમ થઈ તહો આવજો, સેન્યા કરજો જાડી.
 સોય તણા તાં અગ્ર^૪ જેટલી, નાપૂ^૫ વસુધા જેહ;
 એમ કરતાં સઘળા લેશે તો, જાણ્યું જાશે તેહ.

કડવું ૩ જી—રાગ કેદારી

વૈકુંઠનાથ તાં વેગે વલ્યા, પાંડવને આવી મળ્યા;
કહોને સ્વામી શું કરી આવિયા રે ?

ઢાળ

કહોને સ્વામી શું કરી આવ્યા, કહોને શ્રી અવિનાશ !
કહું તહારું નહોં કીધું હોયે, મુજને છે વિશ્વાસ.
એ તાં ભૂડો અતિ અહંકારી, કાંઈ ના જાણે મર્મ;
તો હવે શું કરવું સ્વામી, એમ કહે છે રાવ ધર્મ.
હવે રાયજી ! થાઓ સાંતરા, દેખાડોને હાથ,
વણુ વઢે એ કાંઈ નહોં આપે, એનું પોહોત્યું પાપ.
કહોં સ્વામી કેણુ સાથે વઢીએ, ઉપાડીને હાથ,
એ માંહી કાંઈ લોક નથી, કેા પિત્રાધઓ, કેા બ્રાત.
કેા મોહોળાઈ, કેાઈ ફેઆઈ, કાંઈ ગોર પિતાને તોલે;
એ માંહી સહ સગૂં છે રે, એવાં વાયક બોલે.
હવે સ્વામી ! તહો જમ એક, કહોને શ્રી જગદીશ;
કર ઉપાડી જે તૂં^૧ આપે, તે અહો ધરશું શીષ.
સુકિત કરીને તહો પ્રીછવો, સ્વામી શ્રી મહારાજ !
એક ઈંદ્રપ્રસ્ત તાં આપ અહારું, બાકી કર તૂં રાજ્ય.
ત્યારે મૂછ ઉપર કર ધાલ્યો, ભીમસેન ભડવીર;
બાર વરસ વન માંહે રડવડ્યા, કેણુ ટીપું ના પાચું નીર.^૨

૧ નેટહું, અથવા 'જે' અને "તૂં." ૨ અસ્થી—હાડકાં.

એમ કાં કાયર થયો તૂં રાજા ! એમ ન મૂકીએ મામ;
 આજે અહારાં અસ્થી^૧ ભાગ્યાં, તે હજી નથી આવ્યાં કામ.
 તહો તો કાંઈ યુદ્ધ મ કરશો, માથે શ્રી મહારાજ,
 દુર્યોધન દાવાનળ પાડું, તો ઓહોલાયે દાઝ.
 એમ એના બાંધ્યા બેઠા છીએ, જમને માગીએ માન,
 એમ અહારી ખૂડી બાઓલી, જમને વસીએ રાત.
 એમ અહો માટીના ધડિયા, એ થઈ બેઠા રાય;
 અર્ધ ગ્રાસ એ ખાય અહારો, એ, તાં કાંનો ન્યાય ?
 હવે ધણાંની રાંડ કરું ને, ભાંજૂં તાં ધરસૂત;
 સેન્યા સહિત ઉભો ગળૂં તો, પાંડુ તણો હૂં પુત્ર.
 એવડું શું આધીનપણું રે, મૂજ મન કિચિત માત્ર,
 મારીને તાં ગદા વડે રે, હું સથળ કરું તાં ગાત્ર.
 કુરુક્ષેત્રમાં યુદ્ધ હોય છે, યોદ્ધ પડે છે જોહ,
 ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે, હસ્તીનાપૂરમાં તેહ.
 વેદવ્યાસે વર આપ્યો છે, દીધું તાં વરદાન,
 દીવ્ય ચક્ષુ તેને આવ્યાં છે, સૂઝે ત્રણ જ્ઞાન.^૨
 કુરુક્ષેત્ર માંહે યુદ્ધ હુએ છે, યોદ્ધ પડે છે જોહ,
 ધૃતરાષ્ટ્રને સંજય કહે છે, ગજપુર માંહા^૩ તેહ.
 કહે છે (રાજા) ધર્મે ધર્મ જ રાખ્યો, તેનો નહીં કાંઈ વાંક,
 તારો કુંવર તાં મહા કઠિણ છે, તે તાં આડો આંક.

૧ પાણી, ૨ ભૂત, ભવિષ્ય, ને વર્તમાન. ૩ હસ્તીનાપુર, હાથીનું નગર

વિષ્ટિયો તો આવ્યો હુતો, ચૌદ લોકનો નાથ,
 તેહ તણું તાં કહ્યું ન માન્યું, પછે ધસિયા હાથ.
 તેહ જતાં ના ભરખી નાંખ્યો, લૂંટું કીધું કામ,
 કહ્યું ન કીધું કુંઝર તહારે, બહુ યોદ્ધ મરાવ્યા ઠામ.
 કહે સંજય સાંભળ રે રાજા ! નહીં બોલું અસત્ય,
 દશ દિવસે પિતામહ પડિયા, જેને માગ્યું આવે મૃત્ય.
 સીખમ સરીખા યોદ્ધ પડિયા, પછે ખાધી મનમાં હાર,
 પાંચ દિવસ તાં યુદ્ધ કરીને, પડિયા દ્રોણાચાર.
 કહ્યું ના કીધું તે કારણુ તો, મોટા પામ્યા મર્ણુ,
 બે દિવસ તાં યુદ્ધ કરીને, પડિયો ક્ષત્રી કર્ણ.
 મધ્યાહ્ને ભડ શલ્ય પડ્યો ને, કીધું યુદ્ધ અપાર,
 (હવે) જે ગત તારો કુંઝર રજ પડિયો, તે ગત્ય કહું વિસ્તાર.
 ખીજ કયા તાં ઉદ્યોગ પર્વની^૧ સંક્ષેપે કહી જેહ,
 ગદા પર્વ તાં કહું વિસ્તારી, સાંભળાએ જ તેહ.

કડવું ૪ થું

સંજય વાણી બિચરે, રાજા તાં શ્રવણે ધરે,
 મોટા તે યોદ્ધ તાં ધરણી ઢળ્યા રે.

ઢાળ

મોટા યોદ્ધા - ધરણી ઢળ્યા, પર્વત સરખા પ્રોઢ,
 તારો કુંઝર પછી થયો એકલો, તે થઈ રહ્યો દિગ્મૂઢ.

૧ આ ઉપરથી જણાય છે કે કવિ નાકરે ઉદ્યોગ પર્વ પણ રચ્યું

તારા કુંચરને ચઢ્યો ઉઠાંટો, ઉભા અંગના રામ,
 ત્યાં જુએ ત્યાં કવચ સેન્યા, રાર પડ્યા રણ ભોમ.
 અંગે ખેરખા કર મધ્યે શોભે, મરતક મુકટ વિશાળ,
 કુંડળ સહિત કમળ^૧ ત્યાં પડિયાં, નિર્ખે વદન ભૂપાળ.
 પછે પિતામહ પોઢ્યા હુતા, માનુભાવ રાગન,
 ત્યાં દુર્યોધન આગ્રી આળ્યો, કરતો અતિ રૂદન.
 હો પિતામહ ! હો ભીષ્મજી ! એમ કરે વિલાપ,
 તુજ પાખે અમો કેઈ પેરે રહીશું, અંગ પજાડે આમ.
 તું મારા મંદિરનું માંડળ, સેન્ય તણો તું સહાય,
 તુજ પાખે અમો કેઈ પેરે રહીશું, કહે દુર્યોધન રાય.
 ભીષ્મ કહે સાંભળ દુર્યોધન, કાંઈ મ ધરશે રાષ,
 સુખ પૂંઠે દુઃખ વેહેલું આવે, કોને ન દીજો દોષ.
 તે ત્યાં અમારું કહ્યું ના માન્યું, તં તો રાજા અજાણુ,
 અમો તુહને આગ્રે માટે, આગ્રી છૂટયા પ્રાણુ.
 તારી પ્રીતિ અહો ઉપજાવી, પાંધી આખું તન,
 તે તાં અહો નર વહીને, છૂટયા, સાંભળ દુર્યોધન !
 ફેકટ માટે કલહો^૨ કરીને, વર્તોવ્યો સંહાર,
 કહે સંજય સાંભળ રે રાજા ! તારો કઠિણ કુમાર.
 તારો કુંચર પછી થયો એકલો અને કરે રૂદન,
 પાંચે પાંડવ પર્વત સમાને, સાથે જગજગત

પાંચ વીર વૃકોદર ગાળે, ગાળે ગિરિ ગંભીર,
 શર સધળા કરે ગર્જના, ધનુર્વિદ્યાના ધીર.
 તારે કુંઅર પછે થયો એકલો, અને કરે રુદન,
 સંજય વાણી એણી પેરે બોલે, સાંભળીએ રાજન !
 તારા કુંઅરને મૂર્છા આવી, નહીં સાન ને વાન,
 પેરે પેરે ત્યાં પ્રસંશી એને, કર્યો તાં સાવધાન.
 તારા કુંઅરને પાસે ઉભા, આચાર્ય બળવંત,
 જોહને સહુ સન્મુખ છે રે, માનુભાવ માહંત.
 તારા કુંઅરની પાસે ઉભા, અશ્વત્થામા યોદ્ધ,
 અને વળી કૃતવર્મા ઉભા, દે છે ત્યાં પ્રતિબોધ.

કડવું ૫ મું—રાગ સામઝી

પેરે પેરે પ્રીછાવ્યો તેહ રાજનજી, મૂર્છા વાળી કર્યો સાવધાનજી.

ઢાળ

સાવધાન કીધા રાઓજીને, અને સુલટ દે પ્રતિબોધ,
 અવસર નથી આ આંસુપાતનો, એમ ના કીજો યોદ્ધ.
 શત્રુ હસારત કાં કરો ? છો, બાપ દુર્યોધન !
 ઉઠો બાપ ! એમ ન કીજોએ, આજ આવડું રુદન.
 અરે કૃતવર્મા તહો સાંભળો, એમ દુર્યોધન કહે વાણ,
 હવે સહી નિરાશ થયો, જવ પડ્યો શત્રુ સુગણ.

હવે પિતામહ સરખો પડ્યો, જે હુતો યુદ્ધને મુખ,
 શલ્ય પડ્યો જ્યારે સાંભળ્યો ત્યારે પડ્યું મુજને દુઃખ.
 મુક્તે આશ હુતી અતિ ધણી શલ્ય ઉપર ભડ ભાર,
 મેં જાણ્યું પરાજય થશે રે, પાંડુ તણા કુમાર.
 અંતરગત તાં અતિ ધણી, મારે મન મોટી દાઝ,
 હવે મારું નહીં સર્યું રે, પાંડવ કરશે રાજ્ય.
 અશ્વત્થામા ઊચરે તાં રાય! તું અવિધાર,
 ગર્ભ પૃથ્વી વાળથું જો, અંગ કુશળ આ વાર.
 કુરુક્ષેત્રમાં પરાજય થશે તો તાં મરણ મોક્ષ,
 આવી વરસે અપ્સરા ને પામશે સ્વર્ગ લોક.
 થર સઘળા મળી એકઠા, રાયને દે છે ધીર,
 સાહી ગદા ભડ આવિયો રે, જુકોદર ત્યાં વીર.
 અરે ક્યાં ગયો રે? ક્યાં ગયો? દુર્મતિ દુર્યોધન,
 સાંધે સાંધે કરી જીજ્ઞાસો, મોકલું યમસદન.
 મધ્યાહ્ન ઉપર વહી ગયો રે, દિવસ ધટિકા^૧ ચાર.
 શાંત થઈને ક્યાં ગયો? એ, અંધ તણો કુમાર.
 ત્યારે ઉદ્ધકીને ઉઠિયો રે, જુકોદરને તાપ,
 શાંત થઈને જળ મધ્યે, પછે નંખાવ્યું છે આપ.
 અદૃષ્ટ થઈને તે રહ્યો જળ મધ્ય જાડો સાર,
 ઉદર અર્થે આહોરીર તે આવ્યો વન મોઝાર.

તેણે નયણે નિરખિયો, જળ મધ્ય પડતો રાય,
પછે અણખોલ્યો રહ્યો તે, વિચારી મન માંલ્ય.
સંજય વાણી ઉચરે રે, સાંભળીએ રાજન!
વીતક કહ્યું તારા કુંઅરનું, તું કરે શ્રવણે પાન.

કડવું ૬ હું-રાગ મેરી

કૃપાચાર્ય ત્યાં આવિયા રે, અશ્વત્થામા મુન,
તેણે નયણે નિખીયો રે, નાશતો દુર્યોધન.
ઉપકંઠે^૧ આવી રહ્યા રે, કૃતવર્યા ત્યાં યોદ્ધ,
અહો તહારી સાહે છું રે, વીર દે પ્રતિબોધ.
અશ્વત્થામા રાય ને રે, દે છે તાં પ્રતિબોધ,
તહો જળ માંહિથી નીસરો રે, દુર્યોધન! મહા યોદ્ધ.
મધ્યાહ્ન ઉપર વહી ગયો રે, દિવસ ધટિકા ચાર,
દ્વાદશ ધટિકા પૂઠે રહ્યો રે, વહેલા થાઓ રાજકુમાર!
પ્રભાતે હું પંચાલનો રે, પ્રલય કરું ત્યાં કામ,
આજનો દિન તહો નરવહો પછી, કાલ મારું કામ.
મૃષ્ટદુમ્નનો રે, દેહ દમું રે, જેણે હણ્યો મારો તાન,
આજનો દિન તહો નરવહો, પછે ભડચું પ્રભાત.
સંજય વાણી ઉચરે રે, અને ઉદ્ધકયો તે મન,
ગાંધારી ગદ્ગદ કંઠ થયાં રે, દુઃખ પામિયો રાજન.

અરે સંજય બાપડા રે શું વીત્યું મુજ પુત્ર,
 હવે મારું હોઈ સરયું રે, અને ભાગ્યું ત્યાં ધરસૂત.
 કુંઅર તારે રૂડું ન કીધું રે, મન આણી રીસ,
 ભરી સભા માંહી ચીર કાઢ્યાં, ઉઘાડું થયું શીસ.
 કુંઅર તારો નાસી ગયો રે, તે બીમના લય માટ,
 હોંડે વૃકોદર જોળતો રે, મન આણી ઉચાટ.
 વૃકોદર વિઠ્ઠલ થયો રે, અને કહોં દેખે સૂત,
 (પણ) હોંડે દળ મધ્યે જોળતો રે, તે પાંડુ કેરો પુત્ર.
 આવીને ઉભો રહ્યો રે, અને વૃકોદર કહે વાત,
 સર્વ મેં સંભાલિયું રે, પણ કહોં ન આવ્યો હાથ.
 કર અમ્યો જો મૂકિયો રે, તો ફૂડ કીધું કામ,
 ફેકટ માટે યુદ્ધ કરી બહુ, થોડું મરાવ્યા કામ.
 પિતામહ પરાજય કર્યો રે, અને દ્રોણાચાર્ય સ્વામ,
 શત બંધવ એના સંહારિયા રે, વળી કર્ણ માર્યો કામ.
 પાપ ત્યાં પ્રોહાં કર્યાં રે, અવટતાં આ વાર,
 કાય કર્યો ગુરૂ બ્રાતનો રે; પણ કષ્ટ નાવ્યું કાર.
 એ તો મારા કુળનું મૂળિયું રે, વિષ વેલડી ને વીર,
 એને માર્યા વિના મુઠે રે, નહોં સૂખ શરીર.
 ખીજા માર્યા તે ફેકટ ગયા રે, અવની ઉઠી આજ,
 એહને અહો કરડશું રે, મારશું મહારાજ.
 પિતૃ તો પાણી લે જો, શત્રુને દીજો દંડ,
 રેખ ન મૂકું જીવતો જો, તુટી પડે અહાંડ.

ભલૂં જો નાશી ગયો તો, શા કરું ઉચાટ,
કાલે નાશી કાંઠાં જશે ? માયા વચ્ચે પાડીશ વાટ.
ધર લગણુ રાખ્યો આમલો, ઉભેલ્યો કાં તેહ,
શત્રુ કેરી દાઢ માંઠાંથી, છૂટશે કિમ એહ.
હવે નાશી શૂં ગયો રે, ખોઈ ક્ષત્રીમાં મામ,
આજનો દિન કાય બાંધતો તો, સરત સધળાં કામ.

કડવું ૭ મું—રાગ સામેરી

સંજય કહે રાય સાંભળો રે, વૃકોદર વચન,
વળા હીડે દળ મધ્યે ખોળતોરે, તે પાંડૂ કેરો તન.
વળા સાફ પડાવિયો રે, સેવક વદતો વાણુ,
દુર્યોધન કહી આંહાં સતો કે, કરે સુભટ સુગણુ.
તેને ગજ રથ આપું અતિ ઘણા, શોભિતાં સિંહાસન,
પાલખી આપું અત્ય^૧ ઘણી, અત્ય ઘણું આપું ધન.
અશ્વ આપું અતિ ઘણા, ઝાઝા જળગતિ^૨ જેહ,
પાખર સહિત પલાણુ માંડી, રાય આપે તેહ.
અતિ મહા મનોહર વસ્ત્ર આપું, કનક ભૂષણુ વિશાળ,
કેા કેહે રે છતો આંહાં, દુર્યોધન ભૂપાલ.
ભેટ માંહાં આપું પરગણું, મહા ગામ મોટાં મન,
કેા કેહે અહીં દીસે છે ધૃતરાષ્ટ્ર કેરો તન.
એમ ગાઢે પડો વજડાવિયો, ખોલ્યા મુખ વચન,
એવો કેા શહી શોધ લાવે, કહી છતો દુર્યોધન.

(ત્યારે) આહિડી એમ ઉચ્ચરે રે, માંહે માંહે વચન,
 આપણે નયણે નિરખિયો રે, નાસતો દુર્યોધન.
 સંભળાવીએ જઈ રાયને તો, કરે બહુ પસાય,
 તે ધન આપે અતિ ઘણું, રણાઆત ચક્રને રાય.
 પછે આપણ મૂકીએ રે, સહા અધમ કર્મ,
 (પછે) નિત્ય પ્રત્યે આચરીએ રે, સહી ધર્માધર્મ.
 પછે આવી કહ્યું ભીમને, તાંહાં તેમણે તતકાળ,
 સ્વામીજી! અહો જાણું છું રે, દુર્યોધનની બાળ.
 નાશીને ત્યાંહાં રહ્યો છે પેલા સરોવરોમાં રાય!
 એવું કહેતાં હર્ષ પામ્યો, કીધો બહુ પસાય.
 ભીમે તેને આપિયાં રે, વસ્ત્રાભૂષણ જેહ,
 ધન આપ્યું અતિ ઘણું, રણાઆત કીધો તેહ.
 પછે તેહને તેડી લાવિયા, જ્યાં બેઠા ધર્મ ભૂપાળ,
 સ્વામીજી! આ જાણે છે રે, સુર્યોધનની બાળ.
 એવું કહેતાંમાં હરખિયા રે, પાંડુના કુમાર,
 વિભાસણ હવે છે કશી, જીવન જગદાધાર.

કડવું ૮ મું-રાગ ગોડી

કહે સંજય સાંભળ રે રાય, તેને ભીમે કર્યો પસાય,
 સંતોષી વળાવ્યો તેણી વાર, કરે સખાઈ પાંડુ કુમાર.

તારા કુંચરને સેન્યા અતિ ઘણી, અક્ષોણી ત્યાં અઢાર બણી,
 તેમાં સત્તર પામી મરણુ, અક્ષોણી એક રહ્યા ભડ જન.
 કૃપાચાર્ય કૃતપ્રહ્લા^૧ યોદ્ધ, બાકી સહ કીધું રણુ શુદ્ધ,
 રણો અશ્વત્થામા રે મુન, એક રહ્યો તારો દુર્યોધન.
 ખટ^૨ અક્ષોણી અગિયાર તમ તણી, સાત અક્ષોણી પિતરાઇ તણી,
 કહે સંજય સાંભળ રે સાર, એમ કરતાં અક્ષોણી અઢાર.
 તેમાં સત્તર પામી મરણુ, અક્ષોણી એક રહ્યા જડ જન,
 પાંચ પાંકે છા કુમાર, મારીને વાળ્યો સંધાર.
 પડે શીષ ગા^૩ પેહ વૃષ્ટ, બણે પ્રહ્લાએ ઉપાડી સૃષ્ટ,
 કહે સંજય સ્વામી ! શું કહું ? જીવ તણી સંખ્યા નવ લહું.
 કુંડળ સહિત કમળ ત્યાં પડ્યાં, ઘડ પાખેડ હોડે રડવડ્યાં,
 નદીપ્રવાહ ત્યાં ચાલ્યું પૂર, જેમ વાદળે ઢાંક્યો સૂર.
 જે કેહેવાતું શ્રી કુરુક્ષેત્ર, તે મારીને કીધું રણુક્ષેત્ર,
 શૂર સખળા કરે વિચાર, તારો કુંચર રહ્યો દ્રહ^૪ મોઝાર.
 (પછે) વેગે કરીને રથ જોતર્યા, શૂર સખળ ત્યાંથા સાંતર્યા,
 ચઢી ચાલ્યા હણવા ભૂપાળ, પાંચ વીર વદન વિકરાળ.
 કહે સંજય સાંભળ ભૂપાળ ! (ત્યાં) રથ બેઠા શ્રી દીનદયાળ,
 બીમ તણી તાં છૂટી ચાલ, રક્ત નેત્ર પાવકની જવાળ.
 કરે ગર્જના મારે કાળ, કાંઠાં ગ્યો દુર્યોધન ભૂપાળ !
 જયમ તરવરની છેદું ઝાળ, મારીને ઘાતુ ખરતાલ.

-૧ કૃતવર્મા. ૨ છ ને ૧૧, ૧૭ ચાય તે બરોબર નથી. છ ને પાં
 ૩ વિના, ૪ દ્રહ-એટલે સરોવર.

વિભાસે કૃપાચાર્ય, કૃતપ્રહ્લા વીર, અશ્વત્થામા દેતા ધીર,
 સાંભળ દુર્યોધન! તું વીર, એવે આવ્યો, વૃકોદર ધીર.
 કેમ ઓળવાઈ રહ્યા છો રાય? જાડો પેસે તું જળ માંદ,
 વૃક્ષ હેઠલ રહ્યા મહાવીર, ધનુર્વિદ્યા જે જાણે ધીર.
 આંહાંયા લેશું? સધળો મર્મ, લેશું જે જણા તણાં પરાક્રમ,
 રાજા જાડો ચાલ્યો જળ મધ્ય, જેણે સ્થાનક હુતા મહાદ્રઢ.^૨
 (પછે) ભીમ આવ્યો ને ભેદ જ લલો, કચ્છપની^૩ પેરે નાશી ગયો,
 જાડો પેઠો તે જળ માંદે, જેમ ખોલ્યો નવ લાભે ત્યાંહે.

કડવું ૯ મું—રાગ માઝણી

કહે સંજય સાંભળ રે રાજા! સ્થાનક સ્થિર કર મન રે,
 તેણે સમે ત્યાં પાંડવ પ્રકટયા, કુંતાકુખરતન રે.
 આયુધ અંગ ધનુષ ત્યાં ધરિયાં, સાથે જગજીવન રે,
 તેણે સમે મહા જળ સ્તંભીને, રાખ્યું દુર્યોધન રે.
 મહા ગ્રહી પડ્યો પાણીમાં, સ્થાનક સ્થિર કરી મન રે,
 મહા જળ સ્તંભ્યું દેખીને, એમ કહિયું જગજીવન રે.
 આ ગત તો અદ્ભુત જ દીસે, સુણીએ ધર્મરાજન! રે,
 હા! સ્વામી! એ કળ્યું ન જાય, એમ કેહેતા અર્જુન રે.
 હા, સ્વામી હું વિચ્યમ પામ્યો, જળ ભેદી તંત્રખેવ રે,
 તારી ગત તાં તૂંહ જ જાણે, દેવાધિતો તું દેવ રે.

તું કર્તા ને તું સંહર્તા, સ્વામી ! સારંગપાણુ રે,
 કોણુ માત્ર અહો અલ્પ જીવંડા ? ભૂંડા મૂઢ અજાણુ રે.
 જ્યાં જ્યાં યુદ્ધ કર્યો અતિ વસમાં, ત્યાં પામ્યા બહુ માન રે,
 તું અમારા શિરપર સમરથ, સ્વામી શ્રી ભગવાન રે.
 બુઝો યુધિષ્ઠિર ગત સંસારની, એમ કહે શ્રી અવિનાશ રે,
 દુર્યોધનને મન કલ્પના, હજી ભગવવાની આશ રે.
 હજી રાજ્ય વિષે મન તત્પર એનું, ના જાણે એ ગાઢ રે,
 ભીમ તણી ગદાને મોઢે, ભૂકા થાશે હાડ રે.
 પાપી, જિત્યા નથી જાણુતો, રૂઢ્યા છે મહારાજ રે,
 એનું પાપ તાં એને લાગ્યું, એમ કહે ધર્મરાય રે.
 શાંતનુ સરખા સુર નીપાતા, ગુરૂને દક્ષિણા આપી રે,
 પિતામહ સરખો પરાજય કીધો, જોણે સૈન્યને નાંખ્યું કાપી રે.
 મન મમતા હજી રાજ્ય તણી રે, કરે કલ્પના એહ રે,
 શૂંછવ્યું ભાઈ ! સ્વજન વિના રે, ધિક્ક પડે તારી દેહ રે
 મૃત્યુ ભલું જે મામે મરીએ, એમ કહે જગજીવન રે,
 હવે જીવી શ્યા કંદા કાઢશે ? રાજા દુર્યોધન ! રે.
 દુર્વળ દીન^૨ અને દામણા દોહિલે ભરવું પેટ રે,
 જેના દિન મહા દોહિલા જાયે, પર ઘેર કરતાં વેઠ રે.
 કાં ભિક્ષુક ને સૌભાગ્ય રાય, સહુને મમતા એહ રે,
 સુણો યુધિષ્ઠિર ! મુખ આપણે, મૃત્યુ ન વાંછે કોય રે.

પ્રપંચે જો પરાજય કીજો તો, પામીજો હ જિત રે,
પૂર્વ મેં જોમ પરાજય કીધા મહા મોટા ત્યાં દૈત્ય રે.

રઘુનાથે રાવણની ટાળી, સીતા કારણ સાખ રે,
પ્રપંચે જો પરાજય કીધા, હિરણ્યકશ્યપ હિરણ્યાક્ષ રે.

શત અપરાધ ગણીને માર્યો, દંતવક્ર શીશુપાળ રે,
દૂડ કરીને નાશી આણ્યો કાળ યવનનો કાળ રે.

જરાસંધની જરા વિદારી ત્યાં દીધો પ્રપંચ રે,
કેશ ગ્રહી કંસાસુર માર્યો, ત્યાં કીધા બહુ સંચ રે.

મોટા દૈત્ય માયાવી માર્યા, કીધા પ્રપંચ પ્રકાર રે,
વસુધા સુખને અર્થે ઊતારવા, ભૂમિ તણો તો ભાર રે.

તું જળ માંહી નાશીને પેઠો, કેાણુ ક્ષત્રીનો ધર્મ રે,
જાઓ યુધિષ્ઠિર જમને પ્રીતવો, વચન વિવેક કરી મર્મ રે.

જળ ઉપકંઠે ગયા યુધિષ્ઠિર, ધર્મધુરંધર ધીર રે,
શૂં દુર્યોધન નાશી પેઠો ? વેશ લગ્નવ્યો વીર રે.

ખરી ક્ષત્રીવટ વઢ્યો ના લાઈ ! માયા મમતા મેહેલ રે,
કે અહો તુજને પરાજય કરશું, કે તું મારી ઠેલ રે.

કે મહીતલ ભૂપત અહો થાશું, કે તું કરજો રાજ્ય રે,
કે અહો તુજને દેહ છંડાવશું, કે જાશું વનવાસ રે.

કડવું ૧૦ મું—રાગ વેરાંદી

કહે સંજય સાંભળ રાજન ! જળ થકી બોલ્યો દુર્યોધન.
 તમે રાજ્ય કરો યુધિષ્ઠિર રાય ! હું મારે જાણી છું વન માંહ.
 તહો તહારે લીલા કરો, હું ભૂંડૂં મુખ લઈ જાણી છું પરો,^૧
 હવે કોણ વ્યવસ્થા મારે આજ, સુલટ પડ્યા મન મોટી દાઝ.
 એણે સંગ્રામે સહાર્યા ધણા, સો બાઈ એક માના જણ્યા,
 તે પડતે ભાગ્યું ધરસૂત્ર, (હવે) મારા પિતાને એક જ પુત્ર.
 બાઈઓનું દુઃખ લાગે તે હજી, તે માટે મૂકો આપજી,
 તે માટે મૂકો મારા વીર ! હવે નહીં દમ્ તમ શરીર.
 રાય યુધિષ્ઠિર એમ બચરે વેરી કર ચઢ્યો કાલાવાલા કરે,
 આજ તું એમ કહો છો ભૂપ, મૂક્યા પૂઠે નવું સ્વરૂપ.
 તેં અમ સાથે ઓછી નથી કરી, તે વેળા કેમ જાયે વિસરી,
 વિરાટથી આવિયા અહો, (ત્યાં) રાજ્ય ત્યાં કરતા'તા તહો.
 તારો લેહેતાર સધળો મર્મ સવ્ય વચન પાળતા ધર્મ,
 વિષ્ટએ મોકલિયા કૃષ્ણ, પેરે પેરે કીધું ત્યાં પ્રશ્ન.
 ત્યારે તુંય ગુમાને ચઢ્યો, તે તાં બોલ આપ્યો બચલો,
 સૌય તણા ત્યાં અગ્ર જોટલી, નાપું ભોમ પાંડવને તેટલી.
 (ત્યારેક) વિનય કરી તું ભાંજત રાઠ, તો હું જાણત તારો પાડ,
 ચંપાણો તું કહો છો આજ, જાઓ કરો તહો સધળું રાજ.

તારા સરખો નથી મારે ઘડો, હું ક્ષત્રીની કૂખે પડ્યો,
 તારી આપી વસુધા લગી, શું ક્ષત્રીનું વીર્યજ ના હું.
 વીર્યવંત અહો પાંચે ભ્રાત, સાથે તો વળી વૈકુંઠનાથ,
 તે સાથે તાં એવી પ્રીત, જ્યાં જોઈ એ તાં અહારી જિત.
 પિતામહ પ્રાણે કર્યો, જડ યુદ્ધિ તારો કે આશરો ?
 દુર્યોધન ! સૂણુ ખોલ જ ખરો, નાહા માટે નહીં ઊગરો.
 તે કીધું મહા અધર્મ કર્મ, તે ખોયો ક્ષત્રીનો ધર્મ,
 જળ માંહેથી કહે દુર્યોધન, સાંભળાએ હો ધર્મરાજન !
 મૂળને મૂકો જો આ વાર, નહીં રહું નગર મોઝાર,
 તહો જ્યાં આપશો સ્થાનક કરી, રહીશું મુનિવ્રત આચરી.
 દીન વચન દુર્યોધને કહ્યાં, તેણે ધર્મને આવી દયા,
 પાછા વળિયાં રે તવ ભૂપ, આવે છે ત્યાં અકળ સ્વરૂપ.
 ભગવંતે ત્રાણી બચરી, કહો ધર્મ શું આવ્યા કરી ?
 ધર્મરાય : ખોલ્યા એમ વાણુ, સાંભળાએ હો સારંગપાણુ !
 આજ એવો શોભે રાજન, (જેમ) વૃક્ષ તણાં ખરી ગયાં પાન,
 (જો) જાણુશે તો યયું છે ઘણું શું કીજે જો લોહી આપણું ?
 દીન વચન કહ્યાં દુર્યોધન, તેણે કરી મારું વળિયું મન,
 અજ્ઞાતશત્રુ^૧ મારું નામ, મારે શત્રુ મિત્ર નહીં સ્વામ !
 મારે સહુકો છે સમ તોલ, કલહો^૨ કર્યો પાંધવને ખોલ,
 એણી પેરે ખોલ્યા જગજીવન, સાંભળાએ શ્રવણે અર્જુન !

એ તો કહીએ ઘેલો-ધર્મ, એ તાં કાંઈ ના જાણે ભર્મ,
 છંછેડી વિષધર^૧ મૂકીએ કે તેહનું પૂરું કીજીએ.
 છંછેડયો વેરીને વ્યાધર^૨ એ કૌરવરાય તહારો કાળ;
 એણે તમ સાથે ઓછી નથી કરી, તે વેળા કેમ ગઈ વિસરી.
 લાખાગૃહે મોઢક વિષ તણા, એણે પ્રપંચ કીધા ઘણા,
 સલા મધ્ય આણી સુંદરી, દુઃશાસને ચીર કાઢ્યાં ગ્રહી.
 દૂતશાળા હારયું ગંજ ધન, દૂત રમાડી કાઢ્યા વન,
 વન માંહી મોકલ્યા મુનિજન, દુર્વાસા કરવા ભોજન.
 મુનિજન દેતા મન શાપ; પોતે પુણ્ય ઉતાર્યાં આપ,
 અરે રાજા! તૂં ગિહિલો આજ, વેરીશું ના ધરવો વાઢ,
 વેરનું જે ના લહે મન, (તે) કહું દષ્ટાંત સૂણો રાજન!

કડવું ૧૧ મું—રાગ વેરાડી

ઋષિમુખ પર્વત, ઉપર, રાધવજી ચાલ્યા તે રધુરાય રે,
 શોધ લેવા સીતા કેરી, ચાલ્યા તાં નીજ ભાથે^૩ રે.
 મુખ કરમાંણું શોકવંત રે, દીસે છે રધુરાય રે,
 અરણ્ય તાં શ્વેત થયાં રે, એણી પેરે મારગ જાય રે.
 ઋષિમુખ પર્વત ઉપરે; ભાઈ! ધન્ય ઋષિ સાર રે,
 તે પાસે છે પંપા સરોવર, નિર્મળ તેહનું વાર^૪ રે.

તે સુગ્રીવ છે ઘણું બળિયો, તેના મોટા છે મહિમાય.રે,
તેણે સમે એક દૈત્ય જ આબ્યો, નગર કિકિંધા માંલ્ય રે.

વાત સૂણી વાલી વેગે પધાર્યો, યુદ્ધ કરવા તેની સાથે રે,
હાક મારીને દૈત્ય હાકલ્યો, આબ્યા બેહુ જણ બાથ રે.

અ-યો અન્ય યુદ્ધ કરતાં, મારી ઠેલ્યો દૈત્ય રે,
પૂઠે થકી ત્યાં કેડ જ કીધી, સુગ્રીવ બ્રાત સહિત રે.

તેણે સમે દૈત્ય નાશી પેઠો તાં યુદ્ધ મોઝાર રે,
પૂઠે થકી ત્યાં વાલી જ પેઠો, સુગ્રીવ રાખ્યા બહાર રે.

એમ કરતાં બે માસ થયા રે, યુદ્ધ કરતાં અપાર રે,
અન્યોઅન્ય સંગ્રામ કરતા, તેના પડછંદા વાગે બહાર રે.

તેણે સમે તે પર્વત ઉપર, ધ્યાન ધરે મુનિ જન રે,
દૈત્ય તણા શોણિતના છાંટા, આવી લાગ્યા તન રે.

ત્યારે ધ્યાન થકા જાગ્યા ઋષિ વિમાસે ત્યાં મન રે,
કાંઠાં થકા શોણિતના છાંટા, આવી લાગ્યા તન રે.

આજ પાખી આ પર્વત ઉપર, નથી હવુ ઉત્પાત રે,
દૈત્ય તણા શોણિતના છાંટા, નિશ્ચય ત્યાં નિરધાર રે.

સહી વાલી ત્યાં દૈત્ય વિદાર્યો, પેલી યુદ્ધ મોઝાર રે,
(ત્યારે) કોપ કરી ઋષિ માતંગ બોલ્યા, સાંભળો અશરણુ શરણુ રે.

ઋષિમુખ પર્વત ઉપર આવે તો, થાય વાલીનું મરણુ રે.

૬૭૫ ૧૨ મું

તે માટે ઋષિજીએ વાલી શાખ્યો, સુગ્રીવ રહ્યો બહાર,
 ષટ માસ ત્યાં પેઠે થયા, મારો લાઈ માર્યો નિરધાર.
 સહી દેત્યે ત્યાં વાલી વિદ્યાર્યો, તેના છાંટા આવ્યા બહાર,
 પછે મોટી શિક્ષા મુખ આગળ દેઈ રૂઢ્યું ગુફાનું કાર.
 વેગે વિછેદે તે ત્યાંહાં આવ્યો, નગર કિષ્કિંધા માંડ,
 તારાને અર્ધાગના કરી, રાજ્ય બેઠો ત્યાં.
 મુદ્દર્ત બેઈ સિંહાસન બેઠો, ચમર ઢોળવે રીસ.
 મોટા વાનર મુખ આગળ, રહ્યો નામી રસ.
 તેહ તણૂં પ્રધાનવટું રે, કરે છે રુદ્રાન.
 દેત્યે સહી ત્યાં વાલી માર્યો, સુગ્રીવ થયે રાજ્ય.
 પછે વાલીએ દેત્ય વિદ્યાર્યો, પેલી સુદઃ મોજડ.
 તેને શાખ્યું લાભે નહોં રે, શુકઃ તણૂં ત્યાં કાર.
 એમ કરતાં દિવસ કેટલે, રુદ્રા દેવો જાર,
 પાદુ મારીને શલ્યા ઉઘાડી, તીક્ષ્ણ આંખો બહાર.
 વેગે વિછેદે તે ત્યાં આવ્યો, નગર કિષ્કિંધા માંડ,
 જીએ તો ત્યાંહાં લાઈ તણૂં, વર્તે છે ત્યાં રાજ.
 આલી આવ્યો નગર સમીપે, પડ્યો લાલાશ.
 સુગ્રીવ રાજ મુકીને નાડો, વાલીએ કીધી
 એ લૂંટો મારી દેડ ન મૂકે, નિચે ત્યાં
 ત્યાં જાજી ત્યાં પૂઠે આવે, કરતા

જો હું આંહાંથો નાસી જાઉં, બ્રહ્મસદન મોઝાર,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવી, મુજને ઠાર.

જો હું આંહાંથો નાસી જાઉં, ઇંદ્રસદન મુઝાર,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવે, કરતો ઓઢા પ્રહાર.

જો હું આંહાંથો નાસી જાઉં, શેષનાગ જાં વરુણ,
ત્યાં પાપી મુજ પૂઠે આવી, પમાડે ત્યાં મરણ.

હું આંહાંથો નાસી જાઉં, સમૂદ્ર પેલે પાર,
એ માંહે ગત એવી છે જો, આવે તેણે ઠાર.

જેણે રાવણ રાખ્યો કક્ષાપટ,^૧ માંહી ખટ માસ,
યક્ષ કિન્નર મુનિ જનને, તેહ તણા ત્રાસ.

એમ ભાગતાં કહીં ન છૂટીએ, નિશ્ચય તાં નિર્ધાર,
એ વાલી ત્યાં દૈત્ય વિદાર્યો, પેલી ગુફ મોઝાર.

ઋષિમુખ પર્વત ઉપર, બેઠા છે મુનિજન,
દૈત્ય તણા શોણિતના છાંટા, આવી લાગ્યા તન.

એ પાખી ત્યાં કહીં ન છૂટીએ, નિશ્ચય ત્યાં નિર્ધાર,
તે માટે મુનિ રાખશે મુને, ઋષિજી કરશે સાર.

વેગ વિછેદે તે ત્યાં જમને પર્વત ઉપર પડિયો,
મૃત્યુ આપણું જાણી કરીને, વાલી વેગે વળિયો.

કડવું ૧૩ મું-રાગ સામેરી

વાલી વગે આવિયો, કિષ્કિંધા મોઝાર,
 ત્યારે સુગ્રીવ મારી કાઢિયો, ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર.
 આવી કીધી સ્થાપના, માહારૂં મૂળગૂં રાજ,
 સુગ્રીવને અનુસર્યા માટે, તારા કીધી ત્યાજ.
 અગ્નિ ચિતા ધીકાવી, તેલના મધ્યે ધાર,
 તે માંહી પેસી નિસર્યા, પૂંડે કર્યો અંગીકાર.
 પછે પવનના પુત્રને પૂછિયૂં, માફ મૂળગૂં રાજ,
 સુગ્રીવને અનુસર્યા માટે, તેહ કીધા ત્યાજ.
 તે ત્યાં નાશી આવિયા, ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર,
 બહારવટે બેહુ જળુ કાઢિયા ત્યાંહ નિરધાર.
 તેણે સમે ત્યાં આવિયા, રામ લક્ષ્મણ દીનદયાળ,
 પછે તેમને લાગ્યા પૂછવા, કંહી સીતા કેરી ભાળ.
 શોધ ત્યાં સુધી કહી, રણીયાત કીધા રામ,
 તમને સીતા વાળી આપીએ, જે કરો અહારૂં કામ.
 કહો રે ભાઈઓ ! તહારે, એવઠું શું છે કામ ?
 તે અહો કરી આપીએ, એમ બોલ્યા શ્રીરામ.
 બાંધવે કાઢ્યો બહારવટે, વિનતા સ્વામી દાસ,
 અપરાધ તેમાં મારો નથી, હનુમેંત છે વાળી સાક્ષ.
 જ્ઞાતાંત માંહીને કહી જે, નીપતી છે જે વાત,
 એમાં વાંક હોય જે મારો, તો કહીએ શ્રી રઘુનાથ !

હવડાં વાંક નથી કાંઈ તારો, એમ કહે લક્ષ્મણ રામ,
વાંક એનો કિમ કહીએ જે, પોતાને છે કામ.
સ્વામી વાલીને જો વિદારો, તો થાય મુજને સુખ,
હું બહારવટે કાઢિયો છું, દેઈ મુજને દુઃખ.
સ્વામી ! એહને માર્યા તણો, કીજીએ પ્રપંચ,
એને માર્યા તણો સ્વામી, સાંભળો ને સંચ.
સાત તાડ ચક્રની પેરે, ઉગ્યા હોય જેહ,
એકા બાણે જે કેા વિધે, વાલીને મારે તેહ.
પાતાળ માંહી પગ મૂકિયો, શેષ સળકિયો તતકાળ,
બાણ ત્યાંહારે ફેરવી, વીંધિયા દીનદયાળ.
સહી કારજ તો મારું થશે, સુગ્રીવ કહે હનુમાન,
પછે યુદ્ધ કરવા તે ચાલ્યો, માથે શ્રી ભગવાન.
વેગે વિછેદે આવિયો તે, નગર ફેરી પાસ,
ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, નગર પામ્યું ત્રાસ.
ત્યારે સતી તારા બોલિયાં, સાંભળો મારા નાથ !
આજ દીસે ધણીઆતો સુગ્રીવ, તહારો ત્યાં બ્રાત.
પૃથ્વિના પડ ઉપરે, રાજ કરે રાવણ સાર,
તે ધણીઆતો કેહી વડે તું, કહે મુજને નાર.
રાવણ તો મેં રાખિયો કક્ષાપટ માંહે ખટ માસ,
ન ધણીઆતો તેને કરું તો, બાણ જે શીર નાથ.
કહું તોહે માન્યું નહીં, ક્રોધે કંપે કૂર,
પુંછ આછટ્યું ભોમ સાથે, આણીને મન થર.

પ્રાનર, બેહુ વળગી પડ્યા, તે કરે, વસમા માર,
 પડે ઉછળે આકાશ સુધી, અને આવે ભોમ મોઝાર.
 બાથોબાથે આવિયા તે, જાણે જોઈમદલ,
 એક માના દીકરા બેહુ, માર માર કરતા ભલ.
 અને આંટી ધાલે ચરણની, પાડે ભોમ મોઝાર,
 પછે કેશ સાહીને પછાડે, કરે માંહો માંહી પ્રહાર.
 ઓસાર કે આવે નહીં, સુગ્રીવને શીર સહાય,
 પછે ધનુષ્ય ચાપ ચઢાવ્યું, દશરથસુત રઘુરાય.
 બાણ ત્યાં આકર્ષિયું, સ્વામી સારંગપાણ,
 વદન ત્યાંહાં ભૂલી ગયા, કાંઈ અંગ નહીં એંધાણ.
 સરખે સરખાં અંગ દીસે, સરખે સરખાં મુખ,
 ચરણ ત્યાં નવી^૧ જૂજૂઆ, સરખા તેહના રંગ.
 બાણ પાછું સંવર્યું,^૨ સ્વામી વિશ્વાધાર,
 અજાણે ક્યેમ મૂકીએ, કેને થાતો પ્રહાર.
 પછે વાલી વઢતો વાઘિયો, સુગ્રીવ ખાધી હાર,
 નાશીને તેહ આવિયો; ઋષિમુખ પર્વત મોઝાર.
 સ્વામી વાર્યું વાલીએ. મૂજ બ્રાત કેરું વેર,
 એ ઉપર સાર ઉગયો મંચક ધાત્યો ઘેર.
 સુગ્રીવ ! સાંભળ વીનતી, એમ વદે દીનદયાળ,
 મેં તાં તું નવિ ઓળખ્યો, નવિ ઓળખ્યો ત્યાં વાલ.
 અહો વદન ભૂલી ગયા, કાંઈ અંગત રહી એંધાણ,
 સરખે સરખાં તે મુજ દીસે, સરખા ચરણ જે પાણ.^૩

તે માટે ત્યાં મૂકીએ, એંધાણ અંગ મોઝાર,
અળણ શું નાંણીએ, જે કોને થાતો પ્રહાર.

કંઠે આરોપણ કરી, ગજપુષ્પ ફેરી માળ,
કૃષ્ણ કહે તમે સાંભળો રે, સુગ્રીવ ત્યાં તતકાળ.

પછે એહેવો આરકયો, જે ઉદ્ધકયો ત્યાં વાલ,
પછે વેગે આવિયો, કોધશૂં કંપે દાય.

આણી વારનો જીવતો સુગ્રીવ ! તું કયમ જાય ?
ઉપરાણું તારું જે કરે, તેહનો ફેડું ઠામ.

ભચરડી ભૂકો કરું, તો વાલી મારું નામ,
બાથોબાથે આવી યાં, કે કાઢ્યો ન જાય.

(પછે) ધનુષ્ય ચાપ ચઢાવિયું દશરથસુત રઘુરાય,
ધનુષ્યબાણ ચઢાવિયું, અંતરશું અવિલોક.

એકા બાણ મારિયો તે, વાલી પામ્યો મોક્ષ,
વેરીને વેર ન વિસરે, એમ કહે શ્રી મહારાજ.

સુગ્રીવને સુખ તો હવું, જે પાછું વાલ્યું રાજ,
એક માના દીકરા, એવડું પડિયું વેર.

તમારે છે પટંતરો, રૂડું જાણો તેમ કેર,
અહારે ત્યાં શી પડી છે, જે કહીએ વારોવાર;
રૂડું જાણો તમ કરો, તહો મળી પાંચ કુમાર.

કડવું ૧૪ મું—રાગ વેરાડી

કહે સંજય સાંભળ રાજન! કહ્યું દષ્ટાંત તાં જગજીવન.
વેરીને શિર મોટો ધાય, દુર્જનને મન દાઝ ન માય.
ધર્મરાય વિમાસી મન મારવો પરકચો દુર્યોધન-
અરે સંજય! એમ કહે રાજન, એમ પરકચો મારો દુર્યોધન.

મર્મ ખોલ ધણાઉ^૧ કહ્યા, સહુકોને મન નાવી દયા,
મારા સો મધ્યે (રહ્યા) એક કુમાર, તેહને વિષે આ સંસ્કાર?

કોણ વીવરતા સુતને પડી, ગાઢે રાય રૂએ આરડી,
અતિ દમિયો મારો દુર્યોધન, કહે સંજય! કિમ વાળું મન ?

હજી આખો ઉઠે દુઃશાસન, જે હણિયો વૃકોદરે^૨ તન,
જેનું રૂધીર પીધું કોગળે, રૂઢે સંજય! મુહૂને કિમ કળ વળે ?
તે મુજને દેખાડો ભીમ, જે મળે હૈડું થાયે હિમ ?
(આ) બારે વરસે આવ્યા ઘેગ, આજ મળાએ રૂઢી પેર ?

તેહ ભીમ દેખાડો કોય, નેત્ર ફટારી દો દિશ જોય;
કરડે અધર ને કરડે દંત, મુખ નિશ્વાસ કરે કલ્પાંત.

શું કહું જો દૈવે નેત્ર હર્યા ? પૂર્વે પાપ મેં શાં શાં કર્યા ?
દેવલ પર્વ મેં ભાંજ્યાં ગામ, વિષ્ણુભક્તને રૂડ્યો ઠામ.

ગૌ બ્રાહ્મણની નિંદા કરી, થાપણ મેં સધળાની હરી,
ફૂડ કપટ મેં ખોલ્યાં આળ, તો મારી છેદાણી ડાળ.

મારે વાંઝીયું થયું બાર, કો નહોં આવે મારે દાર,
મુહૂને દેખી ટળશે મધ્યમ વર્ણ, મુજ દેખી સ્નાન ઉપજશે ત્રણ.

૧ ધણા, બહુ.

પછે પાસેથી ગાંધારી રહે, આંસુડાં અવની મધ્ય પડે,
મુહને દુર્યોધન બહાલો હતો, આગળથી નત્રી આરોગતો.

મૂળ સાથે કરતો ભોજન, તે દેખાડો દુર્યોધન,
દુર્યોધન વિના શું થશે ? તહીં સૂર્ય કેહી પેર ઉગશે ?

કેા સુત આવ્યાની લાવે વાત, સુવર્ણ જીલ કરી આપું માત,
રતનજડિત રથ આપું દ્રવ્ય, કાગળ પોગળ^૧ સમર્પું સર્વ.

વીનો બહુ બાંધીને તન, કહે આવ્યો દુર્યોધન,
દુર્યોધન વિના શા પુત્ર ? સુત પાખે તાં શું ધર સૂત ?

બહાલો આવ્યો હૈયા મોઝાર, તે કિમ્ બોલાહે અંગાર ?
ચામ અડવડીયાંનો આધાર, કાલો દુર્યોધન કુમાર.

સંજય શું થાશે આ વાર ? ઝંમર કરું અહો નર ને નાર.
કહે સંજય સ્વામી ! તૂં દાખ, હવે મન પ્રશંસી રાખ્ય.

હવે તારી તાં માગી પડી, પાંડવની તાં માઠી પડી,
ત્યારે રાય થયો સાવધાન, આઘો થઇને દીધા કાન.

શું સુખ પામ્યો દુર્યોધન ? કિમ્ પડ્યાં પાંડવનાં તન ?
હૈયા માંહી હરખ્યા અપાર, કહે સંજય મુહને ખીજી વાર.

કહવું ૧૫ મું રાગ-અસાઉરી

સંજય વાણી બિચરે, રાજા ત્યાં શ્રવણે ધરે,
મને ગમે સૂતનું રૂડું ખોલતાં રે.

ઢાળ

રૂડું ખોલતાં રીઝયા ધણું ને, ગાંધારી તાં માંત,
કહે સંજય મુહને નીપળ્યું તે, કહો વિરતારી કહો વાત.
કહે સંજય રાય ! સાંભળો, યદને એકચિત્ત,
ત્યારે પૂઠે નીપળ્યું તે, કહું માંડી પ્રીત.
પછે ઉપકંઠે આવિયા રે, વળા યુધિષ્ઠિર તાં રાય,
નીકળની જળ માંહે થકી રે, દુર્યોધન લધુ ભાય.
અહો એવું પરહિયું રે, મળ્યા પાંચે ભ્રાત,
યુદ્ધ કર્યા વિના ન મૂકીએ, દેખાડ તારા હાથ.
જળ માંહીથી નીસરો, દુર્યોધન વચન,
અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું રે, સાંભળો રાજન !
તાહારે રાજા ગજ ધણા, અને સેન્યનો નહીં પાર,
મુલતની સંખ્યા નહીં રે, પાંડુના કુમાર !
આયુધની સંખ્યા નહીં ને, બાણ ત્યાં અંખાર,^૧
અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું રે, પાંડુના કુમાર !
રાયોજી ! રથ લીજીએ રે, મન ગમતા ભૂપાલ,
ભાથા ભીડો બેઠા ગમાં રે, દુર્યોધન મહીપાલ !

બેસતું અંગે બદ્ધતર પેહેરો, જે ગમે તે મન માંલ્ય,
 આરા હોય રાયની તો, કરૂં બહુ પસાય.
 ધનુષ મુખ આગળ ધરૂં રે, જે ગમે તે મૂઠ,
 જે ગમે તે લીજીયે રે, રાય ! પાછી મ કરશે પૂંઠ.
 વંળા દુર્યોધન એમ બોલિયોઃ રાય ! વાર કીધી વિધ,
 હવે એકલો કે આપીએ રે, કરવાને ત્યાં યુદ્ધ.
 વળા ઉપકંઠથી ધર્મ કહેઃ દુર્યોધન ! સૂણ વાત,
 અભિલાષ મુજને અતિ ઘણો, યુદ્ધ કરવા તુજ સાથ.
 હું ને તું યુદ્ધ કીજીએ ત્યારે, ત્યાંહાં નહીં બીજો કોય,
 અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડૂં, આ યોદ્ધ બેઠા જોય.
 સત્ય યુદ્ધ પછે પરિઠ્યૂં રે, ખરો ક્ષત્રીવટ ન્યાય,
 હવે વાંક નહીં કાંધ અમ તણો, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.
 નિકલ કે હવે મારશૂં રે, કહી ગાડે પડ્યો સાદ,
 બોલ લાગ્યો ચોપનો, નીસરી આવ્યો બહાર.
 માતંગની પેરે મલપતો તે, લીલા માંહે નરેંદ્ર,
 ગદા કર મધ્યે શોભતી, જાણે વજ્રધારા ઈંદ્ર.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, ભમર વાંકી ભૂપ,
 સૃષ્ટિને સંહારવાને, ધર્યૂં રુદ્ર સ્વરૂપ.
 રીસાળો, અતિ રાતો, મુખ મૂછ મરડે વાળ,
 કેશ વધી તન ઉકરી તે, દુર્યોધન ભૂપાળ.

હડવું ૧૬ મું રાગ-આશાવરી

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, મુજ સાથે યુદ્ધ કોણ કરે,
અરહરે ધરણી પડ કુણ, રહ્યું રે.

ઠાળ

ધરણી પડ કુણ રહ્યું ને, શ્વાસ થો નાગેદ્ર,
ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, ઉદ્રકથો ભડ ઇદ્ર.
સાત સાગર ખળભળ્યા, દિગ્પાળ દશ તાં જેહ,
મદગલિત મદલયાં ચાલે, ત્રાસ પામે તેહ.

દુમદુમે ધરણી, ધીર કંપે, આંખે નહીં કો વાલ,
ભડકિયું દળ દોહો વાટે ગયું, ભડકિયા ભૂપાલ.
કરે ધોર શબ્દ બીહામણો, ગર્જના વીજે ગૂદ,
માર્તંગ માન મૂકાવિયાં, નાશતા જાણે ભંડ.
અડવડે, ઉઠી પડે ને, ધીર ન ચાલે મન,
સૂતો સાપ જગાડીઓ, પાં પડે દુર્યોધન.
સાંભળતાં રાય હર્ષશૂં, તે થયો દોંચણભેર,
પાંડવનો પરાજય કરી, એક વાર આવે ઘેર.
અરે સંજય! બાપડા તું, કહેને મુજને આજ,
શરાડે^૧ કહેને એટલું, જે કોણ કરશે રાજ ?
તે માટે નવિ જાણવ્યું જે, પડી માહારી જિત,
શરાડે તાં જે જિતશે, જેની કૃણુ સાથે પ્રીત.

બેસતું અંગે બદ્ધતર ચેહેરો, જે ગમે તે મન માંહ,
 આસા હોય રાયની તો, કરૂં બહુ પસાય.
 ધતુષ મુખ આગળ ધરૂં રે, જે ગમે તે મૂઠ,
 જે ગમે તે લીજીયે રે, રાય ! પાછી મ કરશે પૂંઠ.
 વંળા દુર્યોધન એમ બોલિયોઃ રાય ! વાર કીધી વિધ,
 હવે એકલો કે આપીએ રે, કરવાને ત્યાં યુદ્ધ.
 વળા ઉપકંઠથી ધર્મ કહેઃ દુર્યોધન ! સૂણુ વાત,
 અભિલાષ મુજને અતિ ધણો, યુદ્ધ કરવા તુજ સાથ.
 હું ને તું યુદ્ધ કીજીએ ત્યારે, ત્યાંહાં નહીં બીજો કાય,
 અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું, આ યોદ્ધ બેઠા જોય.
 સત્ય યુદ્ધ પછે પરઠિયું રે, ખરો ક્ષત્રીવટ ન્યાય,
 હવે વાંક નહીં કાંધ અમ તણો, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.
 નિકલ કે હવે મારશું રે, કહી ગાડે પડ્યો સાદ,
 બોલ લાગ્યો ચોપનો, નીસરી આવ્યો બહાર.
 માતંગની પેરે મલપતો તે, લીલા માંહે નરેંદ્ર,
 ગદા કર મધ્યે શોભતી, જાણે વજ્રધારા ઈંદ્ર.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, ભમર વાંકી ભૂપ,
 સૃષ્ટિને સંહારવાને, ધર્મ રુદ્ર સ્વરૂપ.
 રીસાળો, અતિ રાતો, મુખ મૂછ મરડે વાળ,
 કેશ વણી તન ઉધરી તે, દુર્યોધન ભૂપાળ.

કડવું ૧૬ મું રાગ-આશાવરી

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, મુજ સાથે યુદ્ધ કોણ કરે,
શરહરે ધરણી પડ ધ્રુજ, રહ્યું રે.

ઠાળ

ધરણી પડ ધ્રુજ રહ્યું ને, શ્વાસ થ્યો નાગેંદ્ર,
ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, ઉદ્ધક્યો ભડ ઇંદ્ર.
સાત સાગર ખળભળ્યા, દિગ્પાળ દશ તાં જેહ,
મદગલિત મદલયાં ચાલે, ત્રાસ પામે તેહ.

દુમદુમે ધરણી, ધીર કંપે, ચાપે નહીં કો વાલ,
ભડકિયું દળ દોહો વાટે ગયું, ભડકિયા ભૂપાલ.
કરે ધોર શબ્દ બીહામણો, ગર્જના વીજે ગૂદ,
માતંગ માન મૂકાવિયાં, નાશતા જાણે ભંડ.
અડવડે, ઉઠી પડે ને, ધીર ન ચાલે મન,
મૃતો સાપ જગાડીઓ, પાં પડે દુર્યોધન.
સાંભળતાં રાય હર્ષશૂ, તે થયો દીંચણભેર,
પાંડવનો પરાજય કરી, એક વાર આવે ધેર.
અરે સંજય! બાપડા તું, કહેને મુજને આજ,
શરાડે^૧ કહેને એટલું, જે કોણ કરશે રાજ ?
તે માટે નવિ જાણવ્યું જે, પડી માહારી જિત,
શરાડે તાં જે જિતશે, જેની કૃણુ સાથે પ્રીત.

બેસતું અંગે બદલતર પેહેરો, જે ગમે તે મન માંલ્ય,
 આરા હોય રાયની તો, કરું બહુ પસાય.
 ધનુષ મુખ આગળ ધરું રે, જે ગમે તે મૂઠ,
 જે ગમે તે લીજીયે રે, રાય ! પાછી મ કરશે પૂંદ.
 વંળા દુર્યોધન એમ બોલિયોઃ રાય ! વાર કીધી વિધ,
 હવે એકલો કે આપીએ રે, કરવાને ત્યાં યુદ્ધ.
 વળા ઉપકંઠથી ધર્મ કહેઃ દુર્યોધન ! સૂણ વાત,
 અભિલાષ મુજને અતિ ઘણો, યુદ્ધ કરવા તુજ સાથ.
 હું ને તું યુદ્ધ કીજીએ ત્યારે, ત્યાંહાં નહીં બીજો કોય,
 અપત્ય યુદ્ધ અહો નહીં ભડું, આ ચોક્ક બેઠા જોય.
 સત્ય યુદ્ધ પછે પરિહૃયું રે, ખરો ક્ષત્રીવટ ન્યાય,
 હવે વાંક નહીં કાંઈ અમ તણો, એમ કહે યુધિષ્ઠિર રાય.
 નિકલ કે હવે મારશૂરે, કહી ગાડે પડ્યો સાદ,
 બોલ લાગ્યો ચોપનો, નીસરી આવ્યો બહાર.
 માતંગની પેરે મલપતો તે, લીલા માંહે નરેંદ્ર,
 ગદા કર મધ્યે શોભતી, જાણે વજ્રધારા ઈંદ્ર.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, ભમર વાંકી ભૂપ,
 સૃષ્ટિને સંહારવાને, ધર્મ રુદ્ર સ્વરૂપ.
 રીસાળો, અતિ રાતો, મુખ મૂછ મરડે વાળ,
 કેશ વધી તન ઉફરી તે, દુર્યોધન ભૂપાળ.

કડવું ૧૬ મું. રાગ-આશાવરી

દુર્યોધન ભડ એમ કહે, મુજ સાથે યુદ્ધ કાણ કરે,
શરહરે ધરણી પડ ધ્રુજ, રહ્યું રે.

ઠાળ

ધરણી પડ ધ્રુજ રહ્યું ને, શ્વાસ થ્યો નાગેંદ્ર,
ગાઢે કીધી ગર્જના ત્યારે, ઉદ્ધકયો ભડ ઇંદ્ર.
સાત સાગર ખળભળ્યા, દિગ્પાળ દશ તાં જોહ,
મદગલિત મદલયાં ચાલે, ત્રાસ પામે તેહ.

દુમદ્રુમે ધરણી, ધીર કંપે, ચાંપે નહીં કે વાલ,
ભડકિયું દળ દોહો વાટે ગયું, ભડકિયા ભૂપાલ.
કરે ધોર શબ્દ બીહામણો, ગર્જના વીજે ગૂદ,
માતંગ માન મૂકાવિયાં, નાશતા જાણે ભંડ.
અડવડે, હિંદી પડે ને, ધીર ન ચાલે મન,
સૂતો સાપ જગાડીઓ, પાં પડે દુર્યોધન.
સાંભળતાં રાય હર્ષશૂં, તે થયો દીવ્યભુક્તેર,
પાંડવનો પરાજય કરી, એક વાર આવે ધેર.
અરે સંજય! બાપડા તું, કહેને મુજને આજ,
શરાડે^૧ કહેને એટલું, જે કાણ કરશે રાજ ?
તે માટે નવિ જાણવ્યું જે, પડી માહારી જિત,
શરાડે તાં જે જિતશે, જેની કૃષ્ણ સાથે પ્રીત.

કુંઝર કાળ કૃતાન્ત સરખો, દીસતો દળ માંલ,
 હાહાકાર વરતી રહો પાણુ; કે સાહામું ન ગય.
 તારો કુંઝર ખોલિયો, દુર્યોધન કહે વાંત,
 શીઘ્ર થઇને ફાણુ આવે, યુદ્ધ કરવા મુજ સાથ.
 ભીમ મરડી ઉઠિયો, તેણે હેડે ધાલી હામ,
 કૃષ્ણ કહે છે આપ ! તારું, હવડાં નથી કાંઈ કામ.
 ક્રોધ પાવક પરજળે, તન મધ્યે પ્રકટે તાપ,
 અહો આંહાં એકાંત બેઠા, શીખ દેશું આપ !
 એ યુદ્ધ ત્યાં ઓછું નથી રે, ધનુર્વિદ્યા ધીર,
 ભીમ વચ્ચે હિમ કીધો, બેઠા વૃકોદર વરવીર.
 વળતા કૃષ્ણજી એમ ખોલિયા, માંહોમાંહે બોલ,
 એ યુદ્ધ કરશે યુધિષ્ઠિર, રણ ચોક્ક બહુ સમતોલ.
 સંજય કહે રાય ! સાંભળો, એમ વદે દીનદયાળ.
 યુદ્ધ કરવું પરહિયું, રાય યુધિષ્ઠિર ભૂપાળ.

કડવું ૧૭ મું રાગ-આસાવરી

રાય યુધિષ્ઠિર બિચરે, સુભટ સહુ શ્રવણે ધરે,
 મુજને નાવડે^૧ યુદ્ધ ગદા તણું રે.

ઢાળ

ગદાયુદ્ધ મુહૂંને ના આવડે, એમ કહે યુધિષ્ઠિર વાણુ,
 હું પાછી પાની નવિ કરું, સંગ્રામ કરતો બાણુ.

રાય ! તહો રયા કામના ? બેઠેલ તહારું તના
 તો તહો શું નીપજે રે ? યુધિષ્ઠિર રાજન !
 ગદાયુદ્ધ જો નાવડે તો, શું કર્યું પરાક્રમ ?
 કાઈ સમે કહેવું પડે ત્યારે, શું કરે રાજન ?
 ક્યારે સમે કા યુદ્ધની રે, મુષ્ટિ^૧ કાઢોણી લાત,
 ક્યારે બાથોબાથે આવીએ, એમ કહે વૈકુંઠનાથ.
 પણ તહો એવું આદ્યું રે, મળી પાંચે બ્રાત,
 સંકટ પડે આગળ કયો, બીમસેન તાં સાથ.
 આગે તહોએ એમ કર્યું, લાખ તણાં તે ઘેર,
 પોતે અળગા થઈ રહ્યા ને, બીમ કીધો ઘેર.^૨
 વળી પોતે એમ કર્યું રે, વિરાટપુર તાં મધ્ય,
 પોતે ત્યાં બેસી રહ્યાને, જીમૂત સાથે યુદ્ધ.
 સંજય કહે : રાય ! સાંભળો રે, કૃષ્ણજી કહે વચન,
 વળી કુંઅર તારો બોલિયો, ને ધીર દુર્યોધન.
 ઉર જીભજીભ અતિ વાધ્યું, ત્રીર બોલે છેલ્લા બોલ,
 પાંડુપુત્ર આવે નહીં, મારી ગદાને સમતોલ.
 પાંડુપુત્રનું બળ જાણું છું, સાથે નોહડે^૩ શ્રીહરિ આપ,
 હવે હું માનું નહીં, મારી ગદાને પ્રતાપ.
 અરે એવો કોણ છે મુજ, આગળ આવી કરે યુદ્ધ ?
 રક્ત લોચન ફેરવે રે, રાયોજી દલ મધ્ય.

ભીમ મરડી જાડિયા રે, તું કોણ કુણ્હિ જૂર ?
 તારી ગદા શ્યે કામે આવે, ગદા મારી કૂર.
 સમૂળી મુજ સદા પર્વત, કરે તે શત ખંડ,
 ગદા ગરજિત માન હોય તો, આકળો કરૂં ઈંદ્ર.
 અવનિતૂં પડ થરહરે, થરહરે ત્યાં બ્રહ્માંડ,
 રવિ ચક્ર રાખૂં ચાલતો, ફેરવૂં તારા ચંદ્ર.
 સાત સાયર ખળલજે, મેરુનું મૂકાવૂં માન,
 નાથશિર સન્મુખ હોય તો, પાપીનો ફેડૂં ઠામ.
 અધર કરડે, મૂછ મરડે, દશન દેતા દંત,
 ક્રોધ માંહે ભડ ઉઠિયો, જાણ્યું હશે કલ્પાંત.
 (ત્યારે) આશીષવચન દેતા હવા, સ્વામી મુખ જગજીવનઃ
 જા ખાપ ! તું જય પામજે, જિતજે દુર્યોધન.
 કરે પૂજા ભડ પ્રેમશૂં, અલિનવા દીસે રંગ,
 લિલા માંહી ચાલિયો, જાણે મદગલિત માતંગ.
 ત્યારે ભીમ પર્વત જણાયો, ગદા શિખર સમાન,
 આવતો દીડો ક્રોધશૂં, ત્યારે રાયે દીધૂં માન.

કકલું ૧૮ મું રાગ-આશાવરી

ત્યારે દુર્યોધન ભડ એમ કહે, મૂજ આગળ ઉભો કોણ રહે
 કોણ સહે પ્રહાર અંગે માહારા રે.

ઠાળ

પ્રહાર અંગે માહારડા, ભીમડા કયેમ સહેશ,
 કાઢૂં તેલ ને ખીચડો જે, આરોગ્યો મચ્છ દેશ.

છાની છાશ પીધી ધણી, આક્રોહ ઉદર મોઝાર,
 રેચ એવો લેવરાવૂં જે, ટળે ઉદર વિકાર.
 શૂં હણ્યા શત બ્રાત કેચક, તૂં રે'તો તેણે ઠામ,
 ભીમ તે ભૂંડી કરી જે, કરચૂં લૂણ હરામ.
 મદગલિત માતંગ વન વસી, કેસરી ભયે શ્રુગાલ,^૧
 ગૌવૃંદ^૨ મધ્યે વૃષભ એક તે, કરી રહે કેલકાંણ.
 અંબજ હોય બં અતિ ધણાં, તે મધ્ય એક જ વાધ,
 તારૂં ચાલે અતિ ધણું, બંહાં હોય એહેવો.
 તારૂં બલ મેં જાણિયું રે, પાંડૂ કેરા તન,
 જ્યમ શરદ કાળે આવિયા રે, ચઢી ખારે ધન.
 તેનું ત્યાં ચાલે નહીં રે, વિના ચાતુર માસ,
 હિતાવળો થઈ ઉતરે તે, થઈને નિરાશ.
 દિનકર જ્યાં ત્યાં પ્રકટે રવિ, જ્યોત ગગન મોઝાર,
 સપ્ત દ્વીપ પૃથ્વી તણો, તે ટળે તાં અંધકાર.
 કેશરી વન મધ્ય ઉત્પન્ન, ગજજીથ નાહાં જાય,
 અહાં દુર્યોધન એકલો ત્યારે, ધણા કરતે સહાય.
 હવે ત્યાં હૂં શૂં કંઈ છું, જોજો મારૂં કામ,
 છો છે તારૂં ચાલે ધણું, આંહાં જીઓ તે નહિ દામ.
 વચન એવાં સાંભળાને, વટે વળતૂં ભીમઃ
 તૂં જેવો બોલ્યો આકળો, તુહને કરૂં ટાઢો લિમ.

તું ફૂકપટી અને લપટી, છળભેદીઓ અતિ દંભ,
 અધમવર્તી અતિ ધણે, પાપે ભરાણો. કુંભ^૧.
 ગૃહ કર્યાં તે લાખનાં, મોદક કીધા ભેદ,
 અવતાર તારો એમ ગયો રે, કરતાં તે છળભેદ.
 સભા માંહી સુંદરી આણી, રજસ્વલા હુતી નાર,
 પાંગરણુ^૨ કાઢ્યાં પાપીયા ! તેં, તે દહાડા સંભારે.
 સુત રમાડ્યા અતિ ધણું, અને કાઢ્યા વન મધ્ય,
 એમ વીહોણા કરીને, સર્વ હરી લીધી રિદ્ધ.
 દુર્વાસા તેં મોકલ્યા રે, કરવાને ભોજન,
 તારી જાત ઉપર તું ગયો રે, અહો દુષ્ટ દુર્યોધન !
 વળા નારદ મોકલ્યા તેં, કરવાને વિવેક,
 ગુણ કહ તારા કેટલા તેં, કાઢ્યો ત્યાં છેક.
 તે વળા કેમ વિસરે રે, સાંભરે ઉઠે આગ,
 હૃદે માંહી ધીકી રહી રે, કયેમ લાજે તે દાઝ ?

કંકણું ૧૯ મું રાગ-આશાવરી

વીર વૃકોદર બોલ્યા બોધ, બે દીસે પર્વત સમતોલ,
 નિઠોર^૩ ગુણ તારા, કહું કેટલા રે ?

ઢાળ

ગુણ કહું તારા કેટલા ? જાણે મારું મન,
 ગત કયાં નવિ કીજીએ, એમ કહે દુર્યોધન.

ભીમ ! તે શું માંડિયું, અખળા તણી પેર આજ,
વીત્યું મુખ વિસ્તારતાં, શરને આવે લાજ.

શું વીત્યું હજી વીતશે રે ? પાંડુ કેરા તન !
ઉપાડીને પ્રહાર પેહેલો, કર્યો દુર્યોધન.

મારી ગદા ને ભીમ પડિયો, પડ્યો પૃથ્વી પ્રોહ,
વળી મરડી ઉઠિયો રે, તું જાળવે રે મૂઠ.

શીશ પાછળ ફેરવીને, ગદા મૂકી છે દુષ્ટ,
સંજય કહે: રાય ! સાંભળો, કુંવર તારો પામિયો તાં કષ્ટ.

વળી કુંવર તારો કાપિયો ધીર દુર્યોધન,
વળી મારી ઠેસિયો રે, પાંડુ કેરા તન.

વળી મરડી ઉઠિયો રે, ટોકોદર તે વીર,
ગદા મારી ફેરવી, તેણે ઝણઝણ્યું શરીર.

ઓસાર કે આપે નહીં રે, ગાંજ્યા કે ના જાય,
પુષ્પવૃષ્ટિ સુર નર કરે, (ત્યાં) દેવકન્યા^૧ ગીત ગાય.

પાસે ત્યાં દળ ઠક ઉભાં, આપાપણુ ભડ જન,
વીકારતા વાધે ધણું તે, ભીમ દુર્યોધન.

આપાપણી સૈન્યા રહી પૂંઠે, વદે એમ વચન,
કૃતવર્મા તાં જિયરે રે, દૂર અશ્વત્થામા મુન.

કૃપાચાર્ય એમ જિયરે રે, દૂર રહ્યા વચન:
પરાક્રમ તારું અતિ અતિ ધણું રે, વીર દુર્યોધન !

પૂર્વે યુદ્ધ ત્યાં કીધું હતું, ષ્ટ્રાસુર ને છદ્ર,
 કેળવી કલ્પાંત વર્ત્યું, જળધર ને રદ્ર.
 તેપે^૧ આ અધિક કહીએ, સંગ્રામ દારુણ હોય,
 મુખ થકી એમ ભયરે પણ, આધો નાવે કોય.
 ભીમની પૂઠે રહ્યા જે, પોતાના ભડ પાંચ,
 અહો ઉભા ત્યાં લગી, વીર તુહને નાવે આંચ.
 અંગ ત્યાં શીતલ થયાં, પણ કો ન મૂકે માય,
 તેણે સમે તે ભ્રમણ કરતાં આઝ્યા હળધર રાય.
 ત્યારે સહુ નમતા હવાને, કરે સહુ નમરકાર,
 દારામતીના પૂજિયા રે, કુશળ સમાચાર.
 આસન આપ્યું અતિ ભલું, પૂજિયા હળધર રાય,
 બળભદ્રજી ! તહો કૃપા કીધી, સંભારીને સ્વામ.
 રાય યુધિષ્ઠિર નમતા હવા રે, પાંડુ કેરા તન,
 અન્યાય અહારો હોય તે, કાઢીએ રાજન !
 યુધિષ્ઠિર અર્જુન નકુલ સહદેવ, કરે સકળ પ્રણામ,
 ભીમ અરણે નવિ નમ્યો તે, કહેને શા માટ ?
 રાય ! કુંઅર તારો કોપિયો તે, ભીમ ખાધી હાર,
 જાણ્યું નીચું નિરખતાં, મૂળને કરશે પ્રહાર.
 ભેદ કહી પ્રીછવ્યા, રળીઆત કીધા રાય,
 એ કથા રહી એટલે વળી, પ્રશ્ન બીજૂં થાય.
 રાયજી મન હરખિયા તે, ટાળ્યો મન સંદેહ,
 આડ કથા તહો સાંભળો રે, શ્રોતા પૃષ્ઠકે તેહ.

અરે સંજય ! કહે મૂગને જો, નીપજ્યું કુરુક્ષેત્ર મધ્ય જોહ,
 ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા સાંભળે રે, હસ્તીનાપુરમાં તેહ.
 ગત કથા તાં કહો વિસ્તારી વૈશંપાયન મુન,
 જનમેજય રાય સાંભળે રે ગંગાતટ પાવન.
 વૈશંપાયન પૂછિયું રે, જનમેજય રાજન,
 એક સંદેહ ઉપન્યો તે, ભાંછાએ મુનિજન.
 જામાત્ર ત્યાં બળભદ્રનો, લાગે દુર્યોધન,
 પાંડવને ત્યાં જઈ મળ્યા તે, વાત કહો મુનિજન.
 દુર્યોધન સ્વામી પુત્રિ તણો, શં વિમાસ્યું મન,
 દેખી દયા નવિ ઉપની, એકલો દુર્યોધન.
 સંદેહ મારો ભાંછાએ, આ શંકા મોટી મન,
 વિનય—વચન સાંભળીને, વઢે વળતું મુન.
 વૈશંપાયન કીચરે રાય ! દુઃખ તે વાર,
 બળભદ્ર ત્યાં જઈ મળ્યા તે, કથા કહો વિસ્તાર.

કહવું ૨૦મું રાગ વેરાડી

વૈશંપાયન કહે સૂણુ રાય ! એક વાર હસ્તીનાપુર માંહ,
 રમ્ય સ્થાનક જોઠા બળદેવ, મન માંહી ઉતકંઠા એવ.
 પ્રાર્થીનો તાં મહિમા સૂણ્યો, અનુરાધાને^૧ યોગે ધણો,
 તેમાં મર્જન કરતાં વાર, તેના પુણ્ય તણો નહીં પાર.

સાંભળ. જનમેજ્ય રાજન ! તીર્થયાત્રા કીધી મન,
 તવ હળધરે કીધું સ્નાન, બાહ્યણને આપ્યા બહુ દાન.
 વૃદ્ધ શ્રાદ્ધ સાર્યું મન ધરી, ઉપસ્કર સંયોગે કરી,
 (પછે) મહા ઉઘમ આણીને મન, પ્રાચીનું કરવા દર્શન.
 એમ કરતાં માર્ગમાં જાય, રહ્યા વિશ્રામ હસ્તિનાપુર મેંહા,
 રાજને થયું ત્યાં જાણુ, સંકર્ષણ આવ્યા નિર્વાણુ.
 આસનથી ઉઠ્યો રાજન, વેહેવાઇને દીધું માન,
 વચનવિવેક ત્યાં કીધો સહી, હળધર ત્યાં આરોગ્યા નહિ.
 એ સ્થાનક ત્યાં પુત્રી તણું, તીર્થ જત્રા બંધન ધણું,
 એમ કુશળી કીધી વારતા, કાં રાજ દીસો આરતા ?
 વળતો રાજ બોલ્યો સૂણી અમશૂ કૃણુ કરે છે ધણી,
 પૂર્વ તણા પૂરે છે દાય, ઉપર રહી મૂકાવે ધાય.
 પૂરણ પક્ષ પાંડવની કરે, રુદન કરે રાય એમ જિયરે,
 એના ઉપર માટે આજ, હૈયા માંહે મારે છે લાજ.
 મારો કુંઅર જો લાગે ખરો, ત્યારે એનો કાણુ આશરો,
 કાપે કુંવર જવ દુર્યોધન, (ત્યારે) કાણુ છે રે પાંડવના તન ?
 એહનું ઉપર કરે અનંત, તે માટે કેવાય બળવંત,
 નધણીયા છું તાં અહો, વળી એક અહારે તહો.
 તે મારું દુઃખ કેતે કહું ધણા પ્રભવ પાંડવના સહું,
 મેં ધણુંએ વાર્યો દુર્યોધન, કહું ન માન્યું કુંવર અસન.

છાંતી શીખ દીધી અતિ ઘણી, એકે તે રહે નંવિ ધરી,
 એમ કરતાં જો જાઓ તહો, એક સંદેશો કહું છું અહો.
 પાંડવને કહેજો એટલું, કરો રાજ કરતા જેટલું,
 અર્ધ ગ્રાસ વહેંચીને લો, મુખે સમાધે બેસી રહો.
 કુટુંબ કહ્યો^૧ મૂકોની રાત, હવે વાત જાય છે હાડ,
 કહીએ મારા મુઆ તે વહીને ગયા, પાંચ જણા તહો કુશળ રહ્યા.
 મૂકો દુર્યોધન સેનાપતિ, નવાંછું નું દુઃખ મુજને નથી,
 એ પાંચે જો સુખ પામશે, જો દુર્યોધન પરાજય થશે.
 દુર્યોધન વિના શ્યા પુત્ર ? સુત પામે તાં શ્યાં ધરસૂત્ર ?
 રોતા ન રહે એકે રતિ, અહારે માથે કોઈ નથી.
 વારે વારે કહીએ શું ધણું અમરું કૃષ્ણ કરે છે ધણું,
 મારે બાળક છે એટલો, શું માળી રહ્યો લેશે એટલો ?
 શું છે જે લેશે મૂળ પાસ, અદકા આવે છે અવિનાશ,
 વારુ કૃષ્ણ કરે છે કાંય, પુત્રીપતિનો ફેડે હામ.

કડવું ૨૧ મું રાગ ગોડી

કહે હજીધર સૂણો રે રાય ! પેહેલો કરવો હવે ઉપાય,
 થોડે ધણે કરતા નિસ્તાર, (ત્યારે) વાધત એવડો વિસ્તાર.
 યુદ્ધ કર્યું તે કીયા કાજ ? શો મનની ઓલાઇ દાઝ ?
 સવળું કરતાં અવળું થયું, થોડું ધણાને તાણી ગયું.
 એ તાં પહેલી ચૂક જ પડી, શું રાજ્ય વણસાડ્યું વઢી ?
 કે અવસર ઓળખતો લાગ, શો ધણો ? શો થોડો ભાગ ?

ત્યારે તલ્લો તાં ડાહ્યા જ હતા, પરાક્રમ એનું નવિ જાણતા,
 એમ અભિમાને આવરચા, એણે સુર દાનવ વશ કરચા.
 રાય યુધિષ્ઠિર કહીએ ધર્મ, યુદ્ધ કરતાં સખજો પરાક્રમ,
 આણી વાર એવી આદરી, (એણે) ધર્મે ધણાની રાંડ જ કરી.
 શીલપણું આદરિયું સંત, મોજે દહીએ પાડયા દંત,
 એના માંહે બળાયો અર્જુન, (જે) જિતી આવ્યો ત્રણ ભુવન.
 યુદ્ધ કરી જિત્યા ત્રિપુરાર, અર્જુન અતલિ બળ ઝૂઝાર,
 એનામાંહી અણુવૌધ્યો ભીમ, વસ્યાં નગર ઉજાડે સીમ.
 ભીમ તણો એવો ભડવાય, અણી ભળ્યાં દળ પાછાં થાય,
 સહદેવ (ત્યાં) સ્થિર ચિત્ત ધરી, સચરાચર માયા વશ કરી.
 બંધન પડે રાખે બહુ મન, તે જિત્યા સહદેવ જન,
 નકુલ તણી વાત ધણી, જેણે યુદ્ધ દેખાડ્યું ભણી.
 જ્યોતિક માંહી લહે સહ વાત; જાણે પેહેલો દેખાડે હાથ,
 કહે સંજય કેહેતા નથી, એ તો ચૂક પડી ધરથી.^૧
 અહો જનને કે'શ ત્યાંહાં, વિનય કરી મોકલશં આંહાં.
 એમ કહી આત્મા બળદેવ, પ્રાચીમાં પોહોંત્યા તતખેવ.
 તેના સ્નાનનો મહિમા કહ્યો, તે ત્યાં સ્નાન કરવા રહ્યો,
 ભ્રમણ કરતાં શ્રી બળદેવ, પ્રાચીમાં પો'ત્યા અવશ્યમેવ.
 સાંભળ જનમેજય ચિત્ત ધરી, તીર્થ ભોગ સંયોગે કરી
 પ્રાચી માંહી કીધું સ્નાન, અર્ધ જળ રહી દીધું દાન.

હય, ગજ, રથ આપ્યા ઘણા, અનેક રથ તાં સોના તણા,
 અનેક આવી ત્યાં કામઘેન,^૧ મન માંહી આણીને પ્રેમ.
 સંતોષ્યા પ્રાણણ અતિ ઘણા, ધન આપ્યું બહુ પોતા તણું,
 સંકર્ષણ કીધું પ્રહ્લભોજન, અનુરાધાનો જાણી યોગ.
 પિંડદાન કીધું તે શ્રાદ્ધ, મન માંહી આણી આર્ક્ષાદ્ધ,
 કુરુક્ષેત્રનો મહિમા બહુ, સુરનર મુનિવર જાણે સહુ.
 જાણે યક્ષ, કિન્નર ને દેવ, પ્રાચીનો મહિમા અવશ્યમેવ,
 તેના સ્નાનનો અતિ મહિમાય, મહા પાપીને પાવન થાય.
 તેમાં પ્રભાતે આવી મળે, તે મહિમા નવિ જાયે કળે,
 તેમાં મર્જન કરીને વળ્યો, (ત્યારે) ચંદ્ર તણો ધાતુક્ષય ટળ્યો.
 (કહે) રાજા તહો ઋષિજી ! સૂણો, તે સંદેહ મારે મન ઘણો,
 શ્યે ચંદ્રને ધાતુક્ષય અંગ ? (તે) કથા તણો મુઠ્ઠે કહો પ્રસંગ.
 (તે) રોગ તણી ઉતપત્ય તાં લણી, કહોજી મુને આશંકા ધણી,
 આશંકા ટાળો રે મુન ! (એમ) કહે છે જનમેજય રાજન.
 વચન સૂણી મુનિ કહે તત્કાળ, સંદેહ ભાંગૂ રે ભૂપાળ !
 મહાભારત ગંગાજળ કલ્પેલ, ઝીસે જન તે ઝાકમઝોળ.

કડવું ૨૨ મું-રાગ કેદારો

બ્રહ્માના સુત દક્ષ પ્રજાપતિના અંગ થકી ઉત્પન્ન,
 સૃષ્ટિ અર્થે (તે) પુત્ર ઉપજાવ્યા, દશ સદૃશ પહેલા તન.
 પ્રણામ કરીને આગળ ઊભા, સ્તવન કરે જોડી હાથ,
 ક્ષે. અર્થે અહો ઉપજાવ્યા ? કહો દક્ષ ! અભારા તાત.
 ઋષિ બોલ્યા રણાઆત થઇને, સાંભળો પુત્રો ! વાત,
 આરાધો જર્ઘ આદ્ય પુરુષને, સૃષ્ટિ કરવા કાળ.
 સ્વર્ઘ આસા ને તાં ચાલ્યા, શિર ધરી સત્ય વચન,
 મહા મુનિ ત્યાં ધ્યાન ધરે રે, સ્થાનક સ્થિર કરી મન.
 તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, જોષ બ્રહ્માનો તન,
 મુખે ગાન કરે ગાય ગુણ હરિના ! સદા આનંદી મન.
 ધ્યાન થકી સાવધાન કરી, એમ પૂજે નારદ મુન,
 કહો રે કુંઅરો ! કેને ધમ્મો છો ? તપ કરો આણે વન.
 સ્વામી ! અહો નવી સૃષ્ટિને અર્થે, અરાધૂં અનંત,
 તપ કરતાં બહુ દિવસ ગયારે, સ્થાનક સ્થિર કરી ચંત.
 અરે ભૂડાઓ ! તહો કાંઈ ના જાણો, શીદ આરંભ્યું તપ ?
 તો હું તમને ભેદ કહું જો, સૃષ્ટિ કરો તહો અપ
 (જાઓ) તહો નિજ સ્થાનક જોઈ આવો, અવનિ ચક્ર મોઝાર,
 પંચાશ કોડ પૃથ્વી જોઈ આવો, પછે સૃષ્ટિનો વિચાર.
 શુભ કાર્ય જોઈએ શુભ અર્થે, શુભ કાર્ય, શુભ દિન,
 પછે આપણુ કહીશું હરિને, એમ કહે નારદ મુન.

ફૂંતો કુડૂં નથી કેહેતો, તહો તો આપણું અંગ,
 શુભ સ્થાનક જોવાને ચાલ્યા, તપ કરાવ્યું લંગ.
 તે તો ઋષિને જાણુ થયું રે, કાપ્યા ઋષિ મુનિજન,
 સુત તણાં ત્યાં તપ મૂકાવ્યાં, નારદ આવી મુન.
 વળી પાંચ સહસ્ર પુત્ર ઉપજાવ્યા, સતવન કરે જોડી હાથ,
 સ્થે અર્થે અહો ઉપજાવ્યા ? ઋષિ ! અહારા તાત !
 ઋષિ જોડ્યા રણીઆત થઇને, સાંભળો પુત્રો ! વાત,
 આરાધો જર્ઘ આઘ પુરૂષને, સૃષ્ટિ કરવા કાજ.
 ખીજમંત્ર આપ્યો ઉપદેશે, સિદ્ધ હશે ત્યાં કામ.
 તાતવાક્ય પ્રણામ કરીને, ચાલ્યા તેણે કામ.
 લેઈ આજ્ઞા તે ત્યાં ચાલ્યા, શિર ધરી સત્ય વચન,
 મહા મુનિ ધ્યાન ધરે રે, સ્થાનક સ્થિર કરી મન.
 તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, વન માંહાં તત્કાળ,
 ગાન સૂણીને ધ્યાન ગયું રે, મુખ વાય વેણા રસાળ.
 અરે કુંઅર ! તહો કેના છો ? સાચું કહો વચન,
 અંતર ગત આરાધો કેને ? એમ પૂછે નારદ મુન.
 દક્ષ પ્રજાપતિ તાત અહારો, અહો તેહના તન,
 સૃષ્ટિ કારણુ અહો આરાધું, સ્વામી જગજીવન.
 આગે તો બ્રાત તહારા દશ સહસ્ર આવ્યા જેહ,
 સૃષ્ટિ અર્થે શુભ સ્થાનક જોવા ચાલ્યા તેહ.
 તે માટે તહો તાં જાઓ રે, તે ગયા તેણે કામ,
 વીર હશે તો સામા મળશે, થશે તહારું કામ.

પછે તહો નવી સૃષ્ટિ નીપાવો, બ્રાત મળીં સર્વ સંગ,
તે સર્વ મળીને જોવા ચાલ્યા, ચિત્ત તપ કરાવ્યું ભંગ.

વૈશંપાયન કહે સૂણુ ભૂપત ! જનમેજય ભૂપાલ !
જે જોવા લાગ્યા તે આવ્યા પંદર સહસ્ર તટકાળ.

દક્ષને તે જાણુ હવું રે, કોપ્યા ઋષિ અપાર,
નારદને હું ભરમ કરું રે, બાળીને નિરધાર.

તેણે સમે નારદ મુનિ આવ્યા, દક્ષ બેઠા છે જોહ,
મારા સુતનું તપ મૂકાવ્યું, ભરમ કરું તુજ દેહ.

બીજાં તુજને એહ કહું છું, કોપ કરીને અંગ,
મુદ્દર્પ માત્ર એકો રથળ હો તો, કાયા થાય ભંગ.

કડવું ૩૨ મું

તે શાપ તણો તો અનુગ્રહ કરીને, ચાલ્યા નારદ મુન,
અધવચ સૃષ્ટિ રહી તે મારી, વીમાસે મુજિ જન.

પછી ઋષિજીએ વિચાર કરીને, પુત્રી સાઠ ઉપજાવી,
બીજમંત્ર આરાધન કરતાં, ઉભી રહી તે આવી.

સહી સુતાથી સૃષ્ટિ વાધશે, થાશે મારું કામ,
તેર પરણાવી કશ્યપને લેઈ, જાઓ પોતાને ઠામ.

પછે પાંચ પરણાવી ઋષિને, દશ પરણાવી ધર્મ રાજાને,
ઋષિ ત્યાં રંજીઆત થઈને, દે છે કેન્યાદાન.

ચાર પરણાવી પિતૃ લોકને, એક આપી મહા રુદ્ર,
શશિ^૧ ને સત્તાવીશ પરણાવી, જામાત્ર કીધા ચંદ્ર.
સાઠ સુતા વહેંચીને આપી, સૃષ્ટિ અર્થે અપાર,
તે માંહી ચંદ્રની કન્યાનો, તે તાં કહું વિસ્તાર.
ચંદ્ર રોહિણીશું મગ્ન^૨ થયો ને, બીજાનું ના લે નામ,
હસે, રમે ને મન માંહી આણી, કીડા કરે તે કામ.
ધૌડશ^૩ દશ મળાને બેઠી, અળગી શશિને ઘેર,
તેશ રનેહ તે માટે આશંકા, મનમાં લાગી ઘેર.

સ્વરૂપવંત હુતી સ્ત્રી સધળી, તાં શશિએ કીધી બ્રાંત,
એ સધળી ઉપજવી સાથે, દશ પ્રજાપતિ તાત.
કહે ઋષિ સાંભળ રે રાજ ! પુરૂષ તણી ગત એહ,
રૂપવંત નહોં તે ચિત્ત ચાવી, મહા સુંદર તાં તેહ.
રૂપવતી હુતી સ્ત્રી સધળી, સાંભળ સુધું તેહ,
તેહ સહુ સુકામળ નારી, નવ યૌવન ત્યાં જેહ.

નાથ તણે ત્યાં સર્વે સરળી, મુખ કામળ તાં જાણ,
અંગ તણી શીં કહું ઉપમા, સૂણ જનમેજય ! વાણ.

ભૃકુટી જાણે આપ ચઢાવી, નયણે સાંધ્યાં બાણ,
નયણકટાક્ષ કરે રે કામિની, મુખ બોલે મધુરી વાણ.

શુક. ચંચ સમ શોભે તાશિકા, દંત દાડમ બીજ,
ચારુણ અધર જાણે આપતા, તે જે જાણે વીજ^૪.

ઉદર તણી શી કહું ઉપમા, કટી કેસરીનો લંક,
 બંધા યુગ્મ કદલી સરખી, વેણી વાસુકી વંક.
 શીસે રાખડી અતિ અમૂલક, સેથો ને શિથકૂલ,
 ફૂલી આડ ઓગનીઆં શોભે રતનજડિત અમૂલ.

વજ્ર ધારા ઉપર ખીટલી, કંઠ નગોદર હાર,
 રતન પદકડી અતિ શોભતી, વળી મુક્તાકૃણ સાર.
 બેઠૂ ખાંહે ખાંજીખંધ મોહીએ, વિવિધ તણા શ્રંગાર,
 કેનકે મેખલા કટી શોભતી, થઈ રહ્યો જાતકાર.

બેઠૂ ચરણે વૌંછીયા વાળે, નેજર^૨ નાદ કરંતી,
 મોલ શ્રંગાર કરીને રયામા, મુનિ જનનાં મન હરંતી.
 નારી કુંજર ચીર ચંપાચે, ચોળી ચરણા ચંગ,
 નીલવટ ટીલી ચંદ્ર અલંકૃત, મન માંહે અતિ રંગ.

દર્પણ પાણી^૧ ગ્રહીને પદમની મૂકે મુખ નિઃશ્વાસઃ
 આ દુઃખ ત્યાં તો કોણ આગળ કહીએ ? નાથે મૂક્યાં નિરાશ.

અમ સરખી નવ યૌવન નારી, નાથે કીધી બ્રાંત,
 નાથ રોહિણીશું લુખ્ય થયોને, અમશું ન કરે ક્ષાંત.
 એ દુઃખ તો કોણ આગળ કહીએ, ચાલો પિતાને ઘેર,
 ત્યાં દક્ષ પ્રજાપતિ બેસા હુતા, આવી કહી તે પેર.
 એક સુતા તે માંહે નથી રે, એમ કહે ઋષિરાજ,
 ષોડશ દશ મળીને આવી, શું છે, તત્તારે કાજ ?

ઘણા દહાડા ત્યાં ગુપ્ત જ રાખી, મન માંહલી વાત,
 સ્વામીનું દુઃખ કોણ આગળ કહીએ, ભેદ કરે છે નાથ.
 મનથી લાજ તજીને કહીએ, એ દુઃખ અહારાં તાત !
 નાથ રોહીણીશું લુપ્ત થયોને, ન કરે અમશું વાત.
 કોપ કરીને બોલ્યા ઋષિજી, જાઓ તહારે ધેર,
 પૂજ્ય તણો તો વાંક નથી રે, વાંક તહારો ધેર.
 એમ કરતાં જો ભેદ કરે તો, રૂઢી કરજો સેવ,
 અપરાધ હશે તો મન નહીં આણે, ધેર જાઓ અવશ્યમેવ.
 પછે પોતાને મંદિર આવી, સૂણ જનમેજય રાય !
 પછે સેવા અર્થે આવી, અનેક કરે ઉપાય.
 છત્ર ધરે ને છાલ્યા કરતી, ચમર કરે હિલી ચાર,
 સહેજે શશિ જવ શયન કરે તવ ચરણ તથાંસે નાર.
 વૈશંપાયન કહે સૂણ રાજા ! જનમેજય રાજન,
 સેવા કરતાં અસ્થિ જ લાગ્યાં, તોહું ન માને મન.
 સુંદરી સર્વ સંગાતે મળીને, મનસૂં કરે વિચાર,
 પાપાણુ^૧ સરખૂં રહે થયું પણ, સેવા ન લાગે લંગાર.
 એક કહે લો આપણુ જમને, કીજે અંપાપાંત,
 એ જીવ્યાપે મરણુ લલૂં જો, નાથે મૂક્યાં નિરાશ.
 એક કહે લો આપણુ જમને, આત્મહત્યા કીજો,
 સ્વામી થકાં જો સુખ ના પામ્યાં, તો દોષ કર્મને દીજો.

એક કહે છે આપણ જામને, કાજે પિતાને જાણ,
 પિતા આપણો અપ નહીં કરે તો, નિશ્ચે કાઠશું પ્રાણ.
 સુંદરી સર્વે સંગાતે મળી, આવી પિતાને પાસ,
 દક્ષ પ્રજાપતિ બેઠા હુતા, શી દો છો મુને આશ ?
 નહીં જાઉં અહો મંદિર એને, તહો કરશે ખેદ,
 અહો આપહત્યા કરી મરશું, એ તો વાણી વેદ.
 ગેહેલી વાર જ્યારે રાવે આવી, ત્યારે મારી કાઢી,
 આણી વારની જો તું આવી, તો ત્રાત ભરાણી ગાઢી.
 વચન સૂણીને વજ જ લાગ્યું, ઋષિને ચઢિયો ખેદ,
 કાયા એની ક્ષીણ જ થાજે, એણે કીધો તમશું ભેદ.
 એની દેહ તાં ક્ષીણ જ થાજે (જો) ભેદ કર્યો જો નારી,
 અંજલિ ઉદક ભરી ઋષિજીએ મૂક્યું તેણી વારી^૧.

કહવું ૨૪ મું રાગ-કેદારે।

દિનં દિન કળાં પડે શશિચરની, કાયા થઈ ત્યાં ક્ષીણ જ,
 શ્વાસ ચઢે અંગ બળખાર આવે, ગતિ થઈ અતિ હીણ જ.
 ચિત્ત માંહાં ચિત્તા ઉપજાવે, ક્ષીણ થયો અંગ રોગજ,
 અન્ન સ્વાદ ના આવે મનશું, સ્ત્રીશું નહીં સંભોગજ.
 કષ્ટ શરીરને થયું અતિ ધણું, આંહાંથી આંહાં ન જવાયજ,
 તવ રહ્યો અમૃત શ્રાવતો, ઔષધિ પ્રલે થાયજ.

યજ્ઞાન ખટકર્મ રહ્યાં, ને કંધાણું પુણ્ય વેદજી,
 શશિ સ્થાનક મળીને આવ્યા, ઈદ્રાદિક અવશ્યમેવજી.
 જીએ તો મંચક^૧માં ધાલ્યો, શ્વાસ ચઢ્યો છે અંગજી.
 મુખ આગળ કર તો દીધો, આ તો મોટું વ્યંગજી
 કહો શશિ! તમને શું દુઃખ છે? અહને કહેને આપજી,
 સ્વામી! મુજને દક્ષ પ્રજાપતિએ દીધો છે તાં સાપજી.
 કહો શશિ શા માટે શાખ્યા? કારણ અમને કહીએજી,
 એમ કરતાં જો સહેલ હોય તો, વિચાર તેનો કરીએજી.
 અરે દેવો! તહો ગિહીલા છો, એહ તણો શો વાંકજી?
 વાંક મારા કર્મ તણો જે, તે તાં આડો આંકજી.
 કૃતકર્મરે સહુએ ભોગવે, દક્ષ તણો શો રોષજી?
 એ દુઃખ કાણુ આગળ જઈ કહીએ, દીજે કર્મને દોષજી.
 લેઈ આજ્ઞા સુર સહુ ચાલ્યા, સુર મળ્યા સર્વ સાથજી,
 દક્ષ તણે ત્યાં આશ્રમ આવ્યા, સહુ ત્યાં જોડી હાથજી.
 કહો દેવો! તહો કહોં ચક્રી આવ્યા? સાચું કાહોની નિત્યજી,
 ઈદ્રે આદ્ય અમર સહુ ખોલ્યા, વાર કરો છો ચિત્તજી.
 સ્વામી! શશિ શા માટે શાખ્યો? એનો શો અપરાધજી?
 મંચક માંહી બળખા પડે ને, વારુ વાધી વ્યાધ^૨જી.
 તેણે કરી ઋષિ બાર બંધાણાં, શ્રવતો રહ્યો અમૃતજી,
 ઔષધિ ત્યાં પ્રતે મધ રે, અહારી, ત્યાં વૃતજી^૪

ઋષિરાયજી વેદના ટાળો, (આ) સર્વ દેવ તહારા દાસજી,
 સકળ દેવની વૃત જ લાગી, અહો થયા નિરાશજી.
 અરે દેવો ! મૂઢને એહ મ કહેશો, ખીજે ચઢાવો પાડજી,
 અમ સરખૂં જે કાર્ય હોય તે, પાળૂં તમારાં લાડજી.
 એણે સ્ત્રીશું ભેદ કર્યો, ને, એને દીધો દંડજી
 બાળીને હું ભરમં કરું પણ, પુત્રી થાયે રંડજી.

કડવું ૨૫ મું—રાગ રામઘ્રી

દક્ષ ઋષિ બોલ્યા એણી પેરે વાતજી, સુર સુત બોલે જોડી હાથજી

ઢાળ

કર સંપુટ સુર સુત કરે, ઋષિજીને નામી શિશ,
 સમતોલ સ્ત્રી શશિ રાખશે, તમ સુતા સત્તાવીશ.
 પુત્રીને તહો મોકલો રે, ચંદ્ર કરે ઘેર,
 હવે નહીં કરે પટંતરો, એને શીખ લાગી ઘેર.
 સ્વામી ! શાપથી નિવારીએ, એની કાયા પામે છે કષ્ટ,
 બંધન ટાળો સર્વ લોકનાં, રૂંધાણી છે સૃષ્ટ.
 અરે ઇંદ્ર ! તું ગિહિલો થયો, અને વિચારી મન જોય,
 આ જ પછી બ્રહ્મ-શાપ, ઉવેખ્યો^૧ છે કાય ?
 તે માટે એટલું કહું હું, સાંભળો સુરરાય !
 બ્રહ્મ-શાપ ભોગવ્યા વિના, ક્યમ પાછો ન જ થાય ?

ઇંદ્ર કહે. અહો આવ્યા માટે, એટલું માગું માન,
 એની કાયા ક્ષીણ છે તે, દીપતો થાય વાન.
 પાયે લાગે, માન માગે, અને અંગુલિ મુખ માંલ,
 આજ અહને એટલું, આપીએ શ્રી ઋષિરાય !
 આજ અહો આવ્યા માટે, એટલું આપો માન,
 પંદર દાંડા કળા ચઢતી, પંદર પડતો વાન.
 અમાસથી તે બીજ સુધી તન મધ્ય પ્રકટે જ્યોત,
 પૂર્ણિમાએ કળા પૂરણ ચંદ્રની ઉદ્યોત..
 એટલું તહે કહ્યું કરો જો, માગું થઈ આધીન,
 પૂર્ણમાની પ્રતિપદાથી, કાયા પાયે ક્ષીણ.
 અપાર સ્વામી એહ નહીં, એમ ઇંદ્ર બોલ્યા વાત,
 મંચક માંહેથી કયમ નીકળે ? બેદ કહીએ નાથ !
 વળા ઋષિજી બોલ્યા, તહો સાંભળો સર્વ દેવ,
 એને તાં તહો લેઈ જાઓ પ્રાચી માંહે અવશ્યમેવ.
 તેનો પ્રભાવ છે નિર્મળો, તહો જાઓ તેણે કાર,
 સરસ્વતિ માંહે સ્નાન કરતાં શાંતતા પામશે સાર.
 પંદર દાંડા કળા ચઢે, પંદર પડતો વાન.
 ઈંદ્રે આવી સર્વ કહ્યું, જો ધણું માગ્યું માન.
 શશી તહો શું કરો ? તહારે પરકાજ
 સગપણ હોય જેને જેવું તેને તેવી દાઝ.
 નંદાંથી જોઈએ વહાર આવી, ત્યાંહાંથી આવી ધાડ,
 એણે એાં તાં નથી કર્યું, વાત ગઈ છે હાડ.

છેદ્ર દેહે છે એટલે, ધ્રિંજ રાખો વાત,
લખ્યું તે તાં તીપન્યું, અદૃષ્ટની શી લાજ ?

ચંદ્રને તાંહા લેધ ચાહ્યા, પ્રભાસ માંહી અવશ્યમેવ,
સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરતાં, દીવ્ય દીધો દેહ.

કનક, ગજ, રથ, અશ્વ આપી, ચાલિયો તાં ચંદ્ર,
પછે શીખ માગી ચાલિયા, અમરાવતી માંહે ઇંદ્ર.

સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરીને, જે કે આપે દાન,
તેની કાયા ક્ષીણતા ટાળી, દીપતો થાય વાન.

હવે સ્ત્રી સધળીશું તહો, જાણુશો કાંઈ ના ભેદ,
અંગીકાર સધળીશું કરવો, એ તો વાયક વેદ.

અતિ ધણો આદર કરીને, ઉતાર્યો છે શાપ,
સૃષ્ટિનાં મંડાણુ માટે શુક્લ પક્ષ નહોં પાપ.

કહી કથા ને પ્રીછવ્યા, રળીઆત કીધા રાય,
ત્યાર પછે તે શું થયું તે; કહો મુહને ઋષિરાય.

સંદેહ મારો ભાંજ્યોજી, કહી કથા ભૂપાલ,
ત્યાર પૂઠે શું થયું તે, કહો મુનિ કૃપાલ ?

કેડવું ૨૬ મું

ઋષિજી "ખોલ્યા" થઈ રળીઆતજી,
રાય જનમેજય ! સાંભળ વાતજી.

હાળ

રાય જનમેજય સાંભળો રે, ચંદ્રને વીત્યું તેહ,
સરસ્વતિ માંહી સ્નાન કરતાં, નિર્મળ થયો ત્યાં દેહ.
મહા મુનિ તો ધ્યાન ધરે, યજ્ઞ—કિમર દેવ,
ઈંદ્ર આદે સુર સધળા, કલ્પના કરે હેવ.
મોટો મહિમા સરસ્વતિનો, સાંભળ્યો રાજન,
ત્રિલોક માંહી , ઐશ જો, સરસ્વતિનું સ્નાન-
પાતક હરતી, નિષ્પાપ કરતી, સ્નાન કીધે સિદ્ધ હોય,
મોટો મહિમા સરસ્વતિનો, અગોપ^૧ વહેતી સોય.
વળી સંદેહ ઉપન્યો, રાયને ત્યાંહાં એહ,
અદૃષ્ટ શા માટે વહે છે, કારણ કહોની તેહ ?
ભૂપત સૂણો તહો ભાવ આણી, હું કહું નવનીત,
પૂર્વે એક જ ઉપન્યો રે, વડવાનલ ત્યાં દેત-
મહા દુષ્ટ દુર્મતિ અસુર સંગી, ત્રીગત ન લહે વિવેક,
વિકરાળ વદન બીહામણલે, એવો દૈત્ય આવ્યો એક.
દોટ દે જાહાં દૈત્યશું, ત્રિશલ ધરીમે પ્રાણુ,^૨
તે નગરના નરપતિ રહ્યાને, પોતાની દે આણુ.

એક વિશ્વે સાંભર્યો, મહા નરપતિ તેહ,
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલ માંહે, દમ્યા સહુના દેહ.
 વશ કરીને વેગે આવ્યો, જ્યાં સરસ્વતિ સાક્ષાત્
 કહેવા લાગ્યો પરણુ મૂળને, કહે વિશ્વેશ થઈને વાત.
 એ દુષ્ટ દુર્મતિ આવિયો, વિમાશ્યું મન માંહે,
 એ પાપી પાછો તો વળે, જો કરું એક ઉપાય.
 શરીર ત્યાં યુગ્મ કર્યાં, પછે વિમાસીને મનં,
 પછે ત્યાંહાં થકી ઉત્પત્યાં, તે ગયાં બ્રહ્મસદન.
 તાતજી ! મુજ રાખીએ, દૈત દમતો દુષ્ટ,
 પિતાજી ! મુજ પરણવાને, આવિયો પાપિષ્ઠ.
 કહે રે પુત્રી ! કોણ આવ્યો ? સાચું કહે નવનીત.
 સ્વામી મેં એવું સાંભળ્યું જો, વડવાનલ ત્યાં દૈત.
 તેણે રાત માંહે અહો રોજ્યાં, દીસંતો વિકરાળ,
 તે ભાગી નાઠી ફરું છું, રખે જાણે ભાજ.
 વદન વિકાસી વંજ્યાં પાછાં, દોહિલે નાવે^૧ કાય,
 મૂઝ્યા ટાળી સ્વર્ગ ભાઈઓ, ન પામે ત્યાં સોય.
 ઉગરીએ જો આપ—જો, પીઆરી^૨ શી આશ ?
 ગિહિલાં જો તૃષ્ણા કરશે, સ્વજન બંધવ તોત.
 આવી કહ્યું એમ દૈત્યને, સરશે તાહારું કાજ,
 એક કહ્યું જો કરો મારું, વરું તુજને આજ.

કહો તો નારી ! નાચું ખરું, કહો તો ગાજી ગીત,
(કહો તો) નટૂઆની પેરે નૃત્ય કરું, પરણું મુજને સ્થિત.

મારે નથી કાર્ય એવડું, સાંભળો શર દૈત !
અહ્ય ગળુ કહું તે કરો, પછે ધરણ પ્રીત.

આ કુંભ માંહે પેસી નીકળો, તો માને મારું મન,
વૈશંપાયન બોલયા રે, સાંભળો રાજન !

કુંભ માંહે પેસી રહ્યો, ઘટદાર કીધો રોધ,
અવની થકી જીવો લેઈ, શીર ઉપર કીધો યોધ.

શિશ થકી લેઈને મૂક્યો, જઈ રહ્યો ત્યાં તળ મૂળ,
પછે મધ્યથી ચેતિયો ને, પડી મોહોમાં ધૂળ.

(પછે) મૂકી મધ્ય પાછાં વળ્યાં, આવ્યાં આપણે સ્થાન,
તે દૈત્યના તાં ત્રાસેં ભાગ્યાં, થયાં અંતર ધ્યાન.

પેહેલો પ્રભાવ પૂરો હુતો રે, સરસ્વતિનું રૂપ,
હવે કિચિત દાખવું તે, સાંભળો ને ભૂપ.

કહી કથા ન પ્રીછવ્યા, રણાઆત કીધા રાય,
ત્યાર પૂઠે શું થયું તે ? કહો મુનિ કૃપાળ !

ક્રમ ૨૭ મું રાગ-રામઘ્રી

સ્વામી કહોને કયા પ્રસંગજી, શ્યે હજીધરે તજ્યું પૂજ્યતું અંગ

હાજી

પૂજ્યનું અંગ પરહરયું તે, કયા કહો વિસ્તાર,
વૈશંપાયન બોલિયા, રાય ! તું અવિધાર.

હિરણ્ય^૧ આપ્યું અતિ ધણું, ધન આપ્યું કુંજરદાન,^૨
પછે હજીધર સંચરયા, કરી પુનરપિ^૩ તે સ્નાન.

પછે ત્યાંહાંથી આવિયા, તેણે સમે હજીધર રાય,
ભીમ ને દુર્યોધન તે, મુઝટ કરે સંગ્રામ.

અતર્યામી વિશ્વવ્યાપક, વિચારે ચિત્ત માંહી,
પુત્રીને સુખ ઉપજાવવા, રખે પૂજ્ય પાસે જાય.

પછે દુર્યોધન નહીં મરે, જો બ્રાત ધરશે ક્રોધ,
વિનય કરીને પ્રીછવું, અળવંત એ છે યોદ્ધ.

વડ બ્રાત મર્યાદા રાખવા, સામા આલ્યા સ્વામ,
ચરણ વંદન કરીને, રૂદે બીડયા રામ.

આલિંગન દેતાં ઉપની, અળભદ્રને બ્રાતિ તાંહ,
કર્મયોગે બંધાવાને હું શીદ આવ્યો આંહ ?

આંહાં થકી જો નિસરીએ તો, પામીએ મન શાંત,
આલિંગન દેતાં ઉપની, અળભદ્રને મન બ્રાંત.

(પછે) પાણુ ગ્રહી પરિબ્રહ્મજીએ, જેસારવા અળદેવ,
પૂજિયા ભડ પ્રેમયું તે, અનેક કીધી સેવ.

તે માટે તાંહાં જઈ મળ્યા, સાંભળો સુધું રાય.
 એ કથા રહી એટલે વળી, પ્રશ્ન પીણુ થાય.
 રાયજી રીઝયા ધણું ને, સંદેહ ટળ્યો મન માંહ,
 કાંઈ નથી ઋષિ! માહારે, જે કરું તમ પસાય.
 અશ્વ ગજ રથ ભંડાર કરીને, રતન હીરા કોડ,
 સમર્પણ તમને કરું તે, નથી કહું કર જોડ.
 પછે રતન-થાળ ભરીને, શ્રીફળ મૂક્યું મધ્ય,
 પૂજ્યા ભડ પ્રેમશું તે, નાના વિધ સુગંધ.
 અલંકાર ભૂષણ આપિયાં, નાના વિધ અનેક,
 શિર સહિત ચરણે લાગ્યા, કરી વિનય વિવેક.
 તમ યોગ્ય ગુરજી! નથી આપ્યું, વચન બોલે હીન,
 જે આપ્યું તે અલ્પ દીશે, મંદ ભાગી હીન.
 બલો બલો કહે મહા ઋષિજી, શીસ મૂક્યો પાણ,
 સદા શ્રી ગોવિંદજી પુજે, કરજો કલ્યાણ.
 જેને પાસું પરિષ્કલ્પ કરું, તેનો કહું મહિમાય,
 પાંડવને પરિષ્કલ્પજી તે, સદા કરતાં સહાય.
 કૌરવે કપટ ઘણાં કર્યાં, પાંડવનાં છેલ્લાં મૂળ,
 સરાડે સમૂળ ગયું, જે પડી મ્હોંમાં ધૂળ.
 પાંડુને પેટ ઉપન્યા જે, પુત્ર પાંચ વિશેષ,
 ખ્યાત યુગમાં વિસ્તારવાને, પુત્ર પાવન એક.
 અધર્મે હોય ત્રષ્ટ તું, કૌરવનું કાંઈ ના જાય,
 અધર્મ ન ગમે હરજીને, પાંડવ સમૂળ જાય.

અધર્મ ચાલ્યો યુગ ચ્યારમાં, તહો સાંભળો વાત,
 કરનારો તાં કરી ગયો, યુગ માંહી રહી વિખ્યાત.
 રાયજી રીઝયા ધણું ને, ભાળવ્યા ભંડાર,
 પછે જોતાં કાંઈ જડે નહીં, આપવાને સાર.
 ચરણુ સેવા કરું ઋષિજી ! આપવાને દાન,
 ઋષિ યોગ્ય એહ છે, જે ધણું માગે માન.
 દિન દિન સેવા કરું ઋષિ ! ઉલટ અંગ ન માય,
 એ કથા એટલેથી રહી, વળી પ્રશ્ન બીજુ થાય.
 કથા જે અધવચ રહી, વઢે ભીમ દુર્યોધન,
 વળી સંજય પૂજિયા રે, ધૃતરાષ્ટ્ર રાજન.
 ત્યાર પૂઠે શૂં થયું તે, કહે સંજય વાત,
 છો છો મારો છોકરો, પાંડવ સધળો સાથ.

કડવું ૨૮ મું-રાગ વેરાલી

કહે સંજય સાંભળ રે રાય ! એવો કુંવર દીસે દળ માંહ,
 તેનું પરાક્રમ કહ્યું ન જાય, સાંભળી સહુ આશ્ચર્ય થાય.
 ચક્ર તણી પેરે સૈન્યા રહી, ભલા સુભટ તેણે વાણી કહી,
 ગદા ગદા ભડ મારે હાક, સર્વ સૈન્યામા પડિયો ઢાંક.
 દુર્યોધન એમ જોલે વાણ, વૃકોદરના લેઉ પ્રાણ,
 ભીમસેન જે સ્થાનક રહ્યો, તાં દુર્યોધન ચાંપી ગયો.
 મારી ગદા મન આણી ક્રોધ, ભીમ ઉપર ઢબ્યો તે યોદ્ધ,
 સ્વેદ વળે, તન કાયર થયો, પૃથ્વી ઉપર પડીને રહ્યો.

ચર ચર અંગ હવું કાઢવી, મૂળ વઢવાને મત કાં હવી,
 એક ઘડી તન લાગી લળી, ગ્રહી ગદા ભડ ઉઠ્યો વળી.
 લોચન ભ્રમર ચઢાવી રીસ, કોપે ચર ચર ધ્રુજે શીષ,
 મારી ગદા મન આણી ખીજ, જાણે કડકડ પડતી વીજ.
 દુર્યોધન પાછો ઓસર્યો, ભીમે કર દેખાડ્યો ખરો,
 વળી ધસમસી આવ્યો શર, પ્રહાર કરી ક્યાં જઈશ ? ભૂર !
 (પછે) મૃત્યુ તણો મૂકી ભય, મલ્લ તણી પેર વળગ્યા બેય,
 હીચણીયાં, કોહોણી ને લાત, અળવે છૂટા નાંખે હાથ.
 મહીષ તણી^૧ પેરે મારે શરી, વિવ્હલ પામે જાયે નીસરી,
 આંટી ધાલે ચરણ કરી, કરડે અંગ ભરે આંચલી.
 મદગળિત વળગ્યા માતંગ, વાનરની પેરે કરડે દંત,
 છંટકી વીર થયા જૂજૂઆ, ત્રાસે લોક ને જોવા રહ્યા.
 નાસંતાં એમ જોલે મુખ, અણુસર્જ્ય પામીશું દુઃખ,
 અંતરીક્ષ ઈંદ્ર આવીને જોય, પૂર્વે આવા વઢ્યા ન કોય.
 રંધુનાથે રાવણ તાં દબ્યો, વૃત્રાસુર તાં યે એમ હણ્યો,
 યુદ્ધ જલંધર ને મહાદેવ, તેપે અદકૂં આ અવશ્યમેવ.
 ભલા મુલત એમ વાણી કહે, પુષ્પવૃષ્ટિ તાં દેવતા કરે,
 વૃકોદર વાખ્યો અતિ ઘણું, કાઢ્યું બળ સહુ પોતા તણું.
 મારી ગદા ને બેવડ થયો તવ દુર્યોધન ધરણી દબ્યો,
 જવ પડ્યો દીકો જમાત્ર, કોપે ચરચર ધ્રુજે ગાત્ર.

નીલવટ બ્રમર ચઢાવી રેખ, મહા કાંઠા ધરત્યા તવ વેખ,
 હળધરે હળ કીધું ઊદ્ધરૂં, પાંડુ તણા તન પ્રાણે કરૂં.
 ઇંદ્રપ્રસ્થ ઊગડૂં ગામ કોપ કરી કહે હળધર રામ,
 સંજય કહે સુણુ રાય ! ચિત્ત ધરી, એવી ક્રોધે વાણી ઉચરી.
 અહો ઉભે એણે શું કર્યું, હળધરે હળ કીધું ઊદ્ધરૂં,
 અહો સપરાણા વસ્યા વઢે, કોપે હળધર અતિ હડહડે.
 સામા ચાલી ગયા શ્રી હરિ, બાંધવની પ્રશંસા કરી,
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા લઘુ બ્રાત, કર સંપુટ જોડીને હાથ.
 હળ હેડૂં કીજે બળ ભાઈ ! એ મુજને આપો પસાય,
 સ્વામી ! તું કરણાનિધિ રામ, પાવન થઈએ તારે નામ.
 સ્વામી ! તું તો દીનદયાળ, વચન વિવેક કહે ગોપાળ.
 મહા ક્રોધ મૂકા પરહરી, એ તો એહના છે ગોતરી.
 આપણને એવડી શી પડી ? જેને મુખ લીજે તાં ભડી,
 અહો દુર્યોધન લાગે જામાત્ર, તાં સુભદ્રા પરણાવી પાર્થ.
 કૃષ્ણે એહેવી વાણી કહી, અદકે ઓછે કોઈ નહો.
 જો પાંડવ અવની પામશે, તો આપણને શું આપશે ?
 જો દુર્યોધન કરશે રાજ, તો આપણને કીયા કાજ ?
 મારે મન તો એ ઉચાટ, દીજે ભગિનીપુત્રો માટ.
 સ્વામી ! એમ સંજયું છે ક્યમે, પુત્રી વિધવા થઈ ક્યમ ગમે ?
 સ્વામી ! તહો એમ કહો છો રામ ! સઘળું કૃષ્ણ કરાવે કામ.
 સ્વામી ! તહો અઘટતું કહ્યું, તે તો મારા મનમાં રહ્યું,
 અઘટતું જે જોવા જાય, તેને તેવો દીજે ન્યાય.

રણવચન શ્રી કૃષ્ણે કહ્યાં, તે હજીધરના મનમાં રહ્યાં,
 શ્રે કરી મન પામ્યું શાંત, ગર્હ બંધવના મનની બ્રાંત.
 ભણ સાચું એક ચિત્ત ધરી, એ તાં તારી છે દીકરી,
 ધટતું જેને તાં હોય, તે કરતાં નહીં વારે કોય.
 પિતરીઓ પિતાને હામ, તો કેનું શું છે રે કામ ?
 જાતાં વચન કહે કૃષ્ણ તે મર્મ, કૃષ્ણ કરાવે ધર્માધર્મ.
 એવું કહીને હજીધર વળ્યા, રાય ધૃતરાષ્ટ્ર ધરણી દળ્યા,
 સંજય કહે રાગ ! અવિધાર, મૂર્છા પામ્યો તેણે હાર.

કંડવું રહે મું-રાગ રામગ્રી .

રણી દળિયા તવ રાજનજી, મૂર્છા વાળી કર્યા સાવધાનજી.

હાજી

સાવધાન કીધા રાયજી, અને તેત્ર વહે જળ પૂર,
 દુર્યોધન જાતે થયું જ્યેમ, અસ્ત પામે સૂર્ય.

કુંવર - કુળ-દીપક ગયો, મુઠ્ઠે વાહાલો હતો જેહ,
 કઠિણ રૂદે ફાટે નહીં મારું, વજ્ર ધડિયું તેહ.

કુંવર તાં બળવંત ગયો, શત પુત્ર મધ્યે એ જેહ,
 વૃહપણે વીગોવવાને, શીદ આવ્યો પેટ ?

રૂદે મૂક્યું મોકળું, આરડે નર ને નાર,
 દુર્યોધન ! તું કાં અવતર્યો, મારી દુષ્ટ મોઝાર.

હું રૂઢી રસોઈ રાંધી મૂકતી ને, આરોગતો આધાર,
 મારે બોળે બેસતો તે, દુર્યોધન કુમાર.

મુઠ્ઠે આશ હૂતી અતિ ઘણી, સાંભળો સંજય ! વાત,
 તે દા'દો મુઠ્ઠે કોણુ કેશે આરડીને માત.
 આવાં મંદિર ને માળિયાં, નવાં ગોખ ને અવાસ,
 ચિત્રામણુ કીધાં હેમનાં, માંહી ચૂઆ ચંદન વાસ.
 ઘોડલે ધર દીપતાં, પડશાળ પોહોળા પાટ,
 સ્થાનક સુતનાં જૂજૂવાં, માંહે રત્નહિંદોળા ખાટ.
 પાઈયા પરવાળા તણા, માંહે હીરની દોરં,
 ચાર પાઈએ ચાર પૂતળા, તે ઉપર માંડણુ મોર.
 તળાઈ ત્રણુ વામ ઉચી વિવિધ વિચિત્ર વિશેષ,
 ભલાં ગાલ મસૂરીયાં, ઉંસીસે જડિત રેષ.
 તેણે પુત્ર મારો પોઢતો, સાંભળો સુધી વાણુ,
 આજ તે ધર તજીને, થયું છે મશાણુ.
 શત પુત્ર હૂતા પેટ માંહે, જાણુ કલકલીને શાલ,
 આજ ઉતારી નાંખિયા, જેમ રુદ્રની નિર્માલ.
 ઓછે તપ અહો અવતરયાં, દુર્બળ દીન અનાથ,
 આજ અહો થયાં વાંઝીયાં, પૃથ્વી પડિયા હાથ.
 રાજ્ય રિદ્ધ મહાનિદ્ધ હૂતી, રથ અશ્વ ગજ ઘોડાર,
 દેવ જ્યારે કોપિયો ત્યારે, ન રહ્યું એક લગાર,
 રાજ્ય ગયું તો જાઓ પરૂં, ધન ગયું તો જાઓ દૂર.
 ધન ઘણુંએ આવશે, જેમ નદી કેરૂં પૂર.
 તે ગયાનું દુઃખ નથી, આવે ને વળી જાય,
 (પણુ) કુંઝાર જંતે કાંઈ નહિ ઉગરચું રે, હોળી હૈયા માંભ.

હવે સંજય મુઠ્ઠે લઈ જાઓ, જાંહાં અગ્નિદ્રહ અપાર,
 તે માહે લેષ અંપાવીએ રે, અહો નર ને નાર-
 આજ દુર્યોધન આરોગ્ય છે, કાલ કહેશે વાત,
 કેહેશે દુર્યોધન પૃથ્વી પડ્યો, ત્યારે શું થશે ઉત્પાત.
 પાસેથી સંજય રહે, એક દુઃખ ને વિલાપ,
 દીવ્ય ચક્ષુ મુઠ્ઠે શાંતે આપ્યાં ? પુણ્યપે ધણું પાપ.
 વળી રુદન કરતાં પૂછિયું રે, ધૃતરાષ્ટ્ર રાજન,
 પછે સંજય શું થયું જવ, પડ્યો દુર્યોધન ?
 આધાર હતો એટલો તે, ગયો હળધર રામ,
 દોહલે કે આવ્યું નહોં, મારા પુત્ર કરે કામ.
 અરે સંજય ! આપડા, એવી કે કહે વાત,
 હવે આપું વધામણી જો, જિત્યાની કહે ખ્યાત.

કડવું ૩૦ મું

સંજય પૂછા કરતાં રુદનજી, કોણ વ્યવસ્થા દુર્યોધનજી ?

ઠાળ

કોણ વ્યવસ્થા સુતને પડી, રાયોજી ધરે રોષ,
 નેત્ર દૈવે નીગમ્યાં તાં, દૈવને શો દોષ ?
 આજ મુજ જીવતાં પ્રથવી, ક્યમ કરે પાંડુકુમાર,
 બિતરડી અજગા કરૂં, નહોં આખનો આધાર.
 એ અમ આગળે અજશિયાં, આજ વાહાડું શીશ.
 કોણ માત્ર એ કીડલાં ? જો માથે શ્રી જગ

(અરે)સંજય ! પાંડુ જવ પૃથ્વી પડયો, ત્યારે કહ્યો મરતાં બોલ.
 અપત્ય મારા એકલા તું, પિતાને સમતોલ.
 સંજય અહો નવ જાણતા રે, પાંડુ કેરા તંન,
 વીગત્ય કાંધ ન જોતાં, જ્યમ પુત્ર દુર્યોધન.
 પૂછો કુંતા પાસે છે જો, વાધતા બોલે બોલ,
 એણે કાંધ નવિ જાણિયું રે, રહે થયો નિરોલ.^૧
 એણે અહારા અવગુણ ગ્રહ્યા, પણ ન ગ્રહ્યા ગુણ એક,
 કાણ મત્ય જ ઉપની જે, વાત પડી વિશેષ.
 ગુરુ બ્રાત સર્વ સંધારિયા, એવા કુળ અંગાર,
 એ ધર્મ અધર્મી કયમ થયો જે, વત્યાંબ્યો સંધાર.
 સંજય અહો આવ્યા હશે રે, દેશ દેશના રાય,
 જોવાને જે આવિયા તે, અવટાણ્યા દલ માંછ.
 કાણ કર્મે અગાધ્ય કીધું, ધર્મે મૂક્યું આપ,
 અઢાર અક્ષૌહીણી દળ આવટ્યું તે, છૂટશે કયેમ પાપ ?
 જો કુંઅર મારો કઠીણ હતો, પણ આવતો મુજ પાસ,
 પુત્રને હું પ્રીછવીને, અપાવતો અર્ધ રાજ.
 સંજય કહે આવ્યા હૂતા, તેનો નહો કાંઈ વાંક,
 વાંક તારા કુંઅરનો તે તો આડો આંક.
 સંજય એ શ બોલિયો રે, જણાવત મુજ વાત,
 અર્ધ વેહેચી અપાવત જો, હતા અવગુણ સાત.

આગે ઘૂતશાળાએ સર્વ હારયું, વળી હારયા નાર,
 સેવકે મુખ કહેવરાવ્યું જે, પરહરયા હથીઆર.
 ગાંગેવ ગુરૂએ ધણું વાર્યા, પણ કહ્યું ન કીધું ભૂર,
 પંચાલીનાં પાંગરણ કાઢ્યાં, સભા મધ્યે શર.
 ત્યારે વિદુર મુજ કને આવિયા, કહી માંડી વાત,
 અંતરગત આલોચિયું, અમ કીધું શત ઉત્પાત.
 ત્યારે દ્રૌપદી તેડી કરી, અને ખેસારી ઉછંગ,
 વહુઅર મુજ કને આવિયાં, કુંઅર અખદ્ધ અસન.
 વર ત્રણ તેને મેં એ આપિયા, મત્ર ગમતા જેહ,
 એ ધર્મની મત્ય કાંઠાં ગઈ જે, ઉપની મત્ય એહ.
 સંજય કહે રાય ! સાંભળો, કેતાં કરશે રીસ,
 એનો અધર્મ તો કેા નહીં કહે, જેને માથે શ્રી જગદીશ.
 તારે કુંઅરે પાંચાલીનાં પાંગરણ કાઢ્યા, કીધું તાં દુષ્ટ કર્મ,
 મરતકે પાખે ધડ રહ્યાં મેં, જોયું સભા રહી મર્મ.
 ગાંગેવ, ગુરૂ તે સભાએ ખેઠા, મન નાણી^૧ મેહેર,
 ન્યારે જેહનો દાર પડ્યો, ત્યારે તેણે વાળ્યું વેર.
 ભીમને તો સુખ હવું જો, નવ્વાંછુ માર્યા તંત,
 વેળા માઠી પડ્યા માટે જોયું દુર્યોધન.
 પછે દુર્યોધને શું કર્યું, કાહોંતી સંજય ! તેહ,
 કે યુદ્ધ કર્યું કે પ્રાણ ગયો, કે રહી છે દેહ.

કડવું ૩૧ મું—રાગ ગોડી.

નિર્ભય થકો હિયો તે વીર, ગ્રહી ગદા બિભો રણધીર,
 ઘાતી^૧ દુર્યોધન મન હામ, વૃકોદર છંડાવ્યો હામ.
 સખળ બળભેર કરે રે પ્રહાર, જાણ્યું પ્રાણ ગયા આ વાર,
 ત્રાહે ત્રાહે હવે શું થશે, જો પૂઠે બીજી મૂકશે.
 ભાગી ગત જો પામ્યો ભીમ, સ્વેદ વળે તન ટાઢું હિમ;
 અડવડતો તાં લે ઓલવા, લાગ ન પામ્યો નાશી જવા.
 દુર્યોધનનો દેખી સંગ્રામ, સુભટ તણાં મન ન રહે હામ.
 જાંઘાં દુર્યોધન મૂકે રણ, કોપે થરથર ધૂજે રણર.
 નીલવટ ભ્રમર ચઢાવી કાળ, જાણે પુરૂષે આંખો વ્યાલ,
 કહે સંજય સાંભળ રે રાય! એવો કુંઅર દીસે દગ માંહ.
 યુદ્ધ કરતાં વસમી વાત, દુર્યોધન દેખાડે હાથ,
 ગજ આડે આવે અતરે, હાથ હડસેલી અલગા કરે.
 કાંન તણા સાહે પાપડા, મારે ગદા જાયે અડવડા,
 હય તણી^૩ કેશવાળી ગ્રહી, અવળી સવળી નાંખે કંહી.
 નાંખે રથ ઝાલી બિકરા, આક તુલ પેર જાયે પરા^૪,
 સંજય કહે મેં વાણી વહી, શોણીતની એક ચાલી નદી.
 ગજ રથ અશ્વ તણાયા બહુ, સુભટ તણી સંખ્યા નવિ લહું,
 ઘોડે ચઢ્યા ઝુડ્યા અસવાર, પાલા તણો ન લાભે પાર.
 નાવ તણી પેરે રથ ફરે, કો હવે પામે વળગી ઉતરે,
 કો વેહેતે પૂર તણાઈ ગયા, કો કાદવમાં ખૂંચી રહ્યા.

ઘડ પાખે મસ્તક રડવડ્યાં, જાણે શોણીતમાં તરે તુંબડાં.
 દેશ દેશનાં આવ્યા રાય, તે સહુ અવટાણા દળ માંલ.
 અગિયાર અક્ષૌહીણી કટક જ હતું, તે તારા કુંઅરને પરા વર્તનું
 તેમાં કેાની ન લાધી ખોજ^૧, કટક પડ્યું ત્યાં ફોજેફોજ.
 મદા ખડગ ને તોમર પ્રમાણુ, ચાપ ચઢાવી મૂકે બાણ,
 પેહેરયાં જીવરખી^૨ જણુ શાલ, બાથા બીડ્યા રે ભૂપાલ.
 નાના વિધનાં અંગ હથીયાર, પેહેરયાં સેન્યા તાં અતિસાર,
 એવા ધરણી ઢળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર.
 મૂછ તણા વાંકા આંકડા, અશ્વ અનુપમ ઉપર ચઢતા,
 એવા ધરણી ઢળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર.
 અતિ ઉંચા છે તેના તુરી, પાખર સહિત પલ્હાણુ જ ધરી,
 શીર લગામ ત્યાં સોના તણાં^૩, મધ્યમ ચિત્રાંમણુ લખિયાં ધણાં.
 રત્નજડિત તે ત્યાં ચોકડાં, કુંકુમરોળ કીધાં પૂછડાં,
 ચરણુ ચ્યાર ભોંયે નવિ ધરે, કેા જાણે અંતરીક્ષથી ઉતરે.
 તે ઉપર કેવા અસવાર, સાંભળજો તેના શૃંગાર,
 વાજ^૪ શીર બાંધ્યા શીરખંધ, નીલવટ જાણે શોકે ચંદ્ર.
 ગળસ્થળ ભરીયા તંબોલ, અરણુ અધર તે રાતા ચોળાં,
 વાજ અંગ ધરેયાં આબ્રણુ, અગમગતાં જાણે રવિ કીરણુ.
 અંગ આલેપન કીધાં ધણાં, ચૂઆ ચંદન ઉપર છાંટણાં.
 કંઠી પટા બીડ્યાં ભૂપાળ, શર તેણે પેહેરયા સુરવાલ,

— ૧ તપાસ, શોધ. ૨ જીવનું રક્ષણ કરનારે બખ્તર. ૩ લગાવ.
 ૪ તિમાં ગણી છે. ૪ સુંદર, દેખાવડા.

નીલ પીત ફરતી જરી કાર, મધ્ય ચિત્રામણુ લખિયા મોર.
 વાર પાને ધરી મોજડી, જાણે આગે હુતી જડી,
 એવા ધરણી ઢળિયા વીર, જેનાં પર્વતપ્રાય શરીર,
 જે જોવા આવ્યા રણસંગ્રામ, મંદિરનાં મૂકીને કામ,
 અહ્ય જીવ અવગ્રાણુ કહ્યો, ગંધ્યજડેડો (૧૧) લાધ્યો નહીં.
 કેની સ્ત્રીને વિરહ હતો, સ્વામીજી દષ્ટે આવતો,
 રંગે રમણં ભોગવિલાસ, અંતરગત એમ કરતી આશ.
 કેની જનની^૨ જોતી વાટ, પુત્ર તણા ધરતી હિચાટ.
 ક્યહીએ આવશે મારો તન, પેરપેરનાં પ્રીસૂં ભોજન.
 કહ્યોની ભગિની દેતી આશીશ, ખાંધવ જીવજો કોડ વરિસ,
 વીરનાં વિધન બળીને જજો, ખાંધવ મારા ઘેર આવજો.
 કેહીને ગુરૂ ને કેહીને ભ્રાત, એમ કરતો સધજો સાથ,
 કેની સ્ત્રી કરતી હિચાટ, અંતરગત એમ જોતી વાટ.
 કેની માતા થઈ વાંઝણી, પુત્ર આવ્યાની આરત ધણી,
 કેહિની ભગિનીને એકજ વીર, નયણે તે તો ઢાળે નીર.
 કેહિની બંધવની ત્રુટી ખેલ, તે મુખથી નિશાસો મેલ,
 તેહ તણે નિશાસે રાય, નીલૂં^૩ હોય તે સુકૂં થાય.
 કેહિને એક હતો યજ્ઞમાન, તેને તાં પડિયાં વિદ્યાન.
 એમ આશાભંગ થયા ખાપડા, જોતાં વાટ રહ્યા જીવડા,
 સૈન્યા માંહે વત્યો સંધાર, તે સર્વ રાજાને ભાર.
 અન્યો અન્યે મળિયા વીર, ધનુર્વિદ્યા જે જાણે ધીર,
 વળી સંજય કિહિ છી સાર, સાંભળ રાજા તે નિરધાર.
 ૧ શબ્દના અર્થ ખેઠા નથી. ૨ માતા ૩ લીલું.

કડવું ૩૨ મું

કહે દુર્યોધન સાંભળ ભીમ ! કાં થઈ બેઠો ટાઢો હિંમ ?
શું ના તું થાતો સાવધાન ? એક મહર્ષિ તાં છે દિનમાન.

છૂટક યુદ્ધ અહીં નહીં કરું, દૂંડે ઊતરીએ તો ખરું,
શરે શર સેન્યા માંહી જકે, જેકા જેને મારી શકે.

એણી પેરે અપત્ય સંગ્રામ, નાશે તેનો ફૂંડે હામ,
જે કલ ખામને ભોમે પડે, તેનો પુત્ર જે તેને અડે.

(તો) આપણે હઠ કીધી ખરી, જે લીહ^૧ લોખી જય નીસરી,
તેનાં આંયુદ્ધ લેજો હરી, દુર્યોધને વાણી બિચરી.

તે વળા ન રહે નગર જ માંલ, એવી પ્રતિજ્ઞા કીધી રાય,
પછે યુદ્ધ પ્રમાણ જ કરી, મધ્ય બિલા ગદા કર ધરી.

સંજય કહે રાય ! સૂણ ચિત્ત ધરી, એવી આકૃત્ય^૨ યુદ્ધની કરી,
જેમ જળકૂડા માંહે શશિબિખ, ત્યમ દૂંડે નાંખ્યા સ્તંભ.

અળ યુધ રહ્યું જેમ ફરી, તે મધ્યે બેઠો કેશરી,
શર સકળ માંહે એમ શોભતા, કરે માર તે મહા મલપતાં.

ઉપાડીને મૂકે ધાય, વાંકો વીસમો કેા નવિ થાય,
ખાંધીને આપ્યું શરીર, એમ દુઃખ માંહી પડિયા વીર.

ભીમસેન જે મૂકે ધાયે, તેણે દુર્યોધનને નહીં પ્રભાય,
બાણે પર્વત ઉપર પડી, પાછી ગદા આવે બિચડી.

વળતી મારે તે દુર્યોધન, ભીમનું થરથર ધ્રુજે તન,
ગયું હજકે સર્વ લોહી ને માંસ; જીવતો પડ્યો હું યમને પાશ.

૧ લીહ=મર્ચાદા. ૨ આકૃત્ય=આકૃતિ=શરતબંધી.

શત્રુ તણી મન વસમી વાટ, ભાંજી ભૂકો કીધાં હાડ,
 પાંડુ તણા જે ચ્યાર કુમાર, દૂર રહ્યા એમ કરે વિચાર.
 કહો રે કૃષ્ણ ! સ્વામી થાં થશે, ભીમડો મરશે કે જીવશે,
 ના રે બાપ ! કલ્યાણ જ હશે, જેના કુળમાં ધર્મ જ થાં
 કહે સદેવ નકુળ એમ વાણ, સાંભળાએ હોં સારંગપાણ !
 જે કે હોય તેને કૂટી મારીએ, એ યુદ્ધ અહોંથી નિસ્તારીએ.
 ત્યારે કોપ કરીને બોલ્યા ધર્મ, મૂઠો ! કાંઈ ન જાણે મર્મ,
 અરણુવ^૧ ઊતરિયા બહુ નીર, ઓછે જળ ક્યેમ ખૂડો શરીર.
 બોલ્યા બોલ તે ક્યેમ મૂકીએ ? ઘટતારત સમ કિમ ચૂકીએ,
 જે સત્ય મૂકી અસત્ય ચાલીએ, તો બાર વરસ વન કિમ ગાળાએ
 સત્યે તપે રવિ શશી ભાણ, સત્ય સૃષ્ટિ તણું મંડાણ,
 સત્યે કરીને માણત વાય, સત્યે કરી પ્રસવતી ગાય,
 સત્યે કરી સઘણુ આચાર, રહી પૃથ્વી સત્ય આધાર
 એવો બોલ કહી ચૂક્યા લહો, સત્યે સમુદ્ર મર્યાદા રહ્યો.
 તેમાં સંદેહ નહોં રે બ્રાત ! જગ રેલીને કરે ઉત્પાત,
 જ્યારે અરણુવ મન આદરે, સઘણી પૃથ્વી જળમય કરે.
 સત્યે રાખી રહ્યા શરીર માનુભાવ એવા ગંભીર,
 તારે એવડી શી છે પડી ? જે ભારે વચન કહો મુખ ચઢી.
 આગે દૂહવાણા હરિ મન, એક વચન માટે અર્જુન,
 સહેજે સેવા કરતાં કહ્યું, તે માટે ઘણું દુઃખ નર વહ્યું.

વચન વિવેક આપણુ રડવડયા, સગાં સહોદર કોહોના નવહવા,
 તે કિમ્ વીસરી ગયું હો વીર ! તરસ્યાં ટીપું ન પાયું તીર.
 વન વીગૂયા પાંચે જણા, કર્મભોગ ભોગવ્યા આપણા,
 (નહોં તો) નકુલ મશાણી, જોષી તહો, વ્યંડળ અર્જુન વાડવ અહો.
 ભીમસેન રાંધણુ રખવાલ, જો વિમુખ થયા ગોપાળ,
 નારોને નુતા^૧ લાગ્યાં રવિકીરણ, તેના કંટક વિંધ્યા ચરણ.
 જોને દાસીની ગણના નહોં, તે દીધે વસે ઓશીયાળા થઇ,
 આપણુ સુખેદુઃખે રહ્યા (પણ) ચીનતાના દિન દોહિતે ગયા.
 સુખ ન પામી એ સુદરી, આપણે ઘેરે આવી નહિ ઠરી,
 હરિની રીસ ત્યારે જાતરી, ઇંદ્રસદન જઈ સ્તવિયા હરિ.
 અતિ નવિ કીજે અભિમાન, સર્વ કર્તા છે શ્રી ભગવાન,
 આતાં જો સ્વામી સન્મુખ હશે, તો ખોલ આપણો હિપરથશે.
 ભીષ્મ યોદ્ધ ને ગુરૂદેવ, કર્ણ કૃપાચાર્ય અવસ્થમેવ,
 મામો શલ્ય ને ભગદત્તરાય, બાહુલીક બહુ યોદ્ધ કહેવાય.
 તે સવળાને! રૂદર્ષ જ હણ્યો, છાશ તણો એ છે આક્રો,
 હંકિયો ભીમ થઇ હાંકશે, ત્યારે નીધણીઆઓ નાશી જશે.

શત્રુ તણી મન વસમી વાટ, લાંછુ ભૂકો કીધાં હાડ,
પાંડુ તણા જે ચ્યાર કુમાર, દૂર રહ્યા એમ કરે વિચાર.
કહો રે કૃષ્ણ ! સ્વામી શ્રી થશે, ભીમડો મરશે કે જીવશે,
ના રે બાપ ! કલ્યાણ જ હશે, જેના કુળમાં ધર્મ જ થશે.

કહે સદેવ નકુળ એમ વાણ, સાંભળીએ હોં સારંગપાણ !
જો કો હોય તેને કૂટી મારીએ, એ યુદ્ધ અહોંથી નિસ્તારીએ.

ત્યારે કોપ કરીને બોલ્યા ધર્મ, મૂઠો ! કાંઈ ન જાણે મર્મ,
અરણ્યવૃં જીતરિયા બહુ નીર, એાછે જળ ક્યેમ ખૂડો શરીર.
બોલ્યા બોલ તે ક્યેમ મૂકીએ ? ઘટતારત સમ કિમ ચૂકીએ,
જો સત્ય મૂકી અસત્ય ચાલીએ, તો બાર વરસવન કિમ ગાળીએ.

સત્ય તપે રવિ શશી ભાણ, સત્ય સૃષ્ટિ તણું મંડાણ,
સત્ય કરીને માણે વાય, સત્ય કરી પ્રસવતી ગાય.

સત્ય કરી સધળું આચાર, રહી પૃથ્વી સત્ય આધાર.
એવો બોલ કહી ચૂક્યા લહો, સત્યે સમુદ્ર મર્યાદા રહ્યો.

તેમાં સંદેહ નહોં રે બ્રાત ! જગ રેલીને કરે ઉત્પાત,
જ્યારે અરણ્ય મન આદરે, સધળી પૃથ્વી જળમય કરે.

સત્યે રાખી રહ્યા શરીર માનુભાવ એવા ગંભીર,
તારે એવંડી શી છે પડી ? જો ભારે વચન કહો મુખ ચઢી.

આગે દૂહવાણા હરિ મન, એક વચન માટે અર્જુન,
સહેજે સેવા કરતાં કહ્યું, તે માટે ધણું દુઃખ નર પહ્યું.

વચન વિવેક આપણુ રડવડ્યા, સગાં સહોદર કેહોના નવહવા,
 તે કિમ્ ધીસરી ગયું હો વીર ! તરસ્યાં ડીપૂં ન પાઈ નીર.
 વન વીગૂયા પાંચે જણા, કર્મભોગ ભોગવ્યા આપણા,
 (નહોં તો) નકુલ મશાણી, જોધી તલો, વ્યંડળ અર્જુન વાડવ અહો.
 ભીમસેન રાંધણા રખવાલ, જે વિમુખ થયા ગોપાળ,
 નારોતે નુતા^૧ લાગ્યાં રવિકીરણ, તેના કંટક વિધ્યા ચરણ.
 જેને દાસીની ગણના નહોં, તે દીધે વત્તે ઓશીયાળા થઇ,
 આપણુ મુખેદુઃખે રહ્યા (પણ) વીનતાના દિન દોહિતે ગયા.
 મુખ ન પામી એ સુદરી, આપણે ઘેરે આવી નહિ ઠરી,
 હરિની રીસ ત્યારે જાતરી, ઇંદ્રસદન જઈ સ્તવિયા હરિ.
 અતિ નવિ દીજે અભિમાન, સર્વ કતાં છે શ્રી ભગવાન,
 આતાં જે સ્વામી સન્મુખ હશે, તો ખોલ આપણો હિપરથશે.
 ભીષ્મ થોહ ને ગુરુદેવ, કર્ણ કૃપાચાર્ય અવસ્થમેવ,
 મામો શલ્ય ને ભગદત્તરાય, આહુતીક બહુ થોહ કહેવાય.
 તે સત્રજાનો રદ્ધ ન હણ્યો, હાશ તણો એ છે આકરો,
 હઠિયો ભીમ થઇ હાંકશે, ત્યારે નીધણીઆઓ નાશી જશે.

કડવું ૩૩ મું-રાગ સામેરી

વકરતાં વીર વાલિયો રે, વૃકોદર તેણી વાર,
 ગદા દળ મધ્યે ફેરવીને, ગાજતો અતિ સાર.
 પછે મૂક્યું મોકલું, બાંધી આપ્યું તન,
 પછે છૂટક માંડિયું રે, સાંભળો રાજન !
 આકર્ષી બળ આપણું ને, ચાલિયો રણધીર,
 સૈન્ય અંગ ઉડાડીને, અથળ કીધું શરીર.
 માંહેમાંહે બહુ આફળે ને, સુભટ મેહેલે ધાય,
 ગદા વાજે, અસ્થ^૧ ભાજે, તોએ દુઃખ ન થાય.
 આમીષ^૨ કટકા અંગથી, શોણિતની વહે ધાર,
 પાછી પાંહાની નવિ કરે, એવા સુભટ ઝૂઝાર.
 (પછે) મૃત્યુ પોતાના મનમાં નહોં, શરને મન જેમ તણ,
 નાશીકા ઉપર વહે રક્તધારાં પત્તાશ^૩ જેવું વર્ણ.
 મર્યાદા માને નહોં, આલંભે બળ આપ,
 એક તાં કરે ગ્રહી ગદા, બીજે ભરતા થાપ.
 અભિમાન આપણા અંગનું, કો ન મૂકે મામ,
 ભોમ્ય ગ્રહી છાંડે નહી રે, ધણું કરે જો પ્રાણ.
 રહ્યાં દળ પાછળ તરવરી, જૂએ સુભટ સંગ્રામ,
 તુંગો તુંગાં ત્યાંહાં પડ્યાં, તલ મૂકવા નહોં ઠામ.
 અન્યો અન્ય ગદા આથડે, ઉડી રહ્યા અંગાર,
 ઇદ્ર તાં ધણું ઉધ્રકયો, કોણ આવિયો આ વાર.

આગે વૃત્રાસુર ધણું વળગિયો, તેવી વિશ્વ જાણે વાત,
 તે થકું આ અધિકુ જાણે, હોય છે ઉત્પાત.
 શિર શત્રુ મારે છે ધણા, કાણ આવ્યો આજ?
 અંતરીક્ષ આવી નીહાળિયું, રાખવાને રાજ.
 જૂએ તો તાં યુદ્ધ કરે છે, દુર્યોધન ને ભીમ,
 આણી વારં જો ઉગર્યો તો થયું ટાકું હિમ.
 ઇંદ્રની તાંહાં અસરા, કરે વૃષ્ટિ અપાર,
 દેવાંગના અંતરીક્ષ રહી તે, ગ્રહીતે વરમાળ.
 પછે જીવ ઉપર આદર્યું, મોકળું મૂક્યું મન,
 ભીમને પાસે રહ્યા જો, પોતાના ભડ જન.
 ભીમને પાસે રહ્યા જો, જોવાને સંગ્રામ,
 ઓઠ આવે ગદાને, દશ વીશ પડતા હામ.
 આપોપે નાહારી ગયા, ઉભા ન રહે કાપ,
 હાથીઓ તાં વઢે તારે, ઝાડનો ક્ષય હોય.
 મહામત્ત જ્યારે આફળે, તારે વીર કશાં વખાણ,
 મસાની પેરે આપણા, નીકળી જાશે પ્રાણ.
 ઉગર્યા નહીં જાણીએ તો, કાણ લેશે સિદ્ધ,
 અનર્ગલ ધન આપણને તે, ભોગવશે કાણ રિદ્ધ.
 આ રહ્યા સુખ શું પામીશું, ચાલો જમ્યે ઘેર,
 એક કહે આંહાં અસંભવ, અભિનવી દીશે પેર.
 જો જાઓ ત જાઓ પરા, ઉપજે એક મન,
 આંહાં મૂએ કાંઈ અવગત નહીં, કુરુક્ષેત્ર મહા પ.

સાનિધ્ય છે શ્રી કૃષ્ણજી, બ્રહ્માંડ કોડનો નાથ,
એવું તાં મન વિચારીને, જવા દીધે સાથ.

કંઠપું ૩૩ મું

સંજય વાણી ઉચરે, રાય ! તું અવિધાર,
પછે એહેવા વહૂટયા, જાણે પર્વત-ધાર.

અપશુકન દળ આપણે, પાપાણની હોય વૃષ્ટય,
કશ્યપ—સુત^૧ જાંખો થયો, દાખિયું અરિષ્ટ.

દિવસ તાં વિપરીત દીસે, ચિકટ માફત વાય,
સૈન્યાપતિના શીશ ઉપર, ગ્રધ પક્ષી જાય.

અપશુકન માને નહોં, સાધે નહોં કો ધીજ,
પ્રહાર પૂરણ અંગ કીધા, ચઢાવીને ખીજ.

ચાલતાં અંગ આપણે, ચાળા કરતા બહુ,
સંજય કહે તેના અંગ ચાલવાની, વાત કેહી પેરે કહું.

ગત ત્યાં અહભુત કરે છે, ભીમ દુર્યોધન,
જાણે આગે સાધિયાં રે, ચોરાશી આસન.

પછે તાહારે દીકરે, ભીમને કીધો પ્રહાર,
ચવન કેરા પુત્રને, ચાલી શોણીત ફેરી ધાર.

પછે મારી ફેરવી, ભીમ રહ્યો એક જ મેર,
દુર્યોધન દુઃખ પામિયો જે, વાગી ત્યાં બળભેર.

ભલા યોદ્ધ વખાણીએ જે, ધૈર્ય રહેતા હાર,
સુભટનો સંગ્રામ જોતા, ધણા માને હાર.

કેનાં ધનુષ કરમાંથી પડ્યાં, કેનાં પડિયાં બાણ,
 કેનાં મુખ ત્યાં ફેફર્યા વળી, કેના દળિયા પ્રાણ.
 કેને શુધ નહીં શરીરની, કેને થાય ચિત્તભ્રમ,
 કેા સંલની પેરે સ્થિર રહ્યા, દેખતાં પરાક્રમ.
 કેને ગત નહીં એટલી જો, ચરણ ચક્ષાવી જાય,
 જ્ઞાન મનમાં અતિ ઘણું પણ, વાણી મુખ ન બોલાય.
 જાણે કોણે કામણ. કીધું, તહો સાંભળોને રાય !
 સંજય કહે એવું આશ્ચર્ય, દીશે છે દળ માંહ.
 કેનાં ધન સાંચાં રહ્યાં, કેનાં રહ્યાં આબ્રણ,
 કેના બહાલીના વિજેગ રહ્યા, ઓચિંતાં આવ્યાં મર્ણ.
 સંજય કહે હું શું કરું રે, ગત નહી મૂજ આપ,
 યુદ્ધ થકી મૂઆ વિસરવા રે, વાચા બંધન પાપ.
 કહ્યા વિના છૂટું નહીં, વળી વળી પૂછે રાય,
 કામળ કાયા કુંચરની ને, પ્રહાર કયેમ ખમાય ?
 તડકા છાંહીઆની વીગત ન જાણતો મૂજ તન,
 ગાંધારી કહે (મૂજને) કુંચર વિના, ન ભાવતું ભોજન.
 તે તાં રણ માંહ એકલો, કામળ તેનું શરીર,
 ભૂખ તરસ તે કયેમ ખમશે ? કોણ પાશે નીર ?
 અંતરપૂછણ એટલો, શત પુત્ર મધ્યે ફૂમાર,
 ધરતી વહેર દેતી નથી, અહો પેસતા નર નાર.
 અહાંડ ત્રી પડતું નથી શ્યે ? ટળત સધળું પાપ,
 આપણને અવતાર નોહે તો, ગળે કીજે કાપ.

દાવાનલ આવે ધીકતો જો, કાંઈએક હોયે કામ,
 રુદ્ર ત્યાં કરતો નથી રે, સૃષ્ટિ કરેા ઠામ.
 સમુદ્ર ર્યે નથી લોપતો રે, મર્યાદાનું ઉમાણ ?
 ત્યારે જળમય પૃથ્વી કરે, જળમય આવે : ઉધાન..
 પર્વત પ્રોઢા દીશે છે જેનાં, શિખર ગગન સમાન,
 શા માટે સૂતા નથી રે, પડતાં લેતા પ્રાણ ?
 સૃષ્ટિકર્તા ર્યે નથી રેહેતાં ? સંવરતો નથી સૃષ્ટય ?
 આકાશમાંથી નથી આવતી, પાષાણુ કેરી વૃષ્ટય.
 શા માટે તાં નથી હોતો, જગ માંહી પ્રલે કાળ ?
 શા માટે જતા નથી રે, દશે તાં દિગ્પાલ.
 શેષ ત્યાં ર્યે નથી મૂકતો, આપણા અંગનું ધીર ?
 સૂખ સધગાં સોહેલાં આ, સહુ ન જાયે શરીર.
 આલોટતી આક્રંદ કરતી, ધરતી મન ઉચ્ચાટ,
 શા માટે વળતો નથી રે ? શા માટે નીરદાટ ?
 સંજય વાણી ઉચરે, સાંભળ સાચું રાય !
 કેહેતાં ક્રોધ કરેા નહીં તો, ઘટારત કહું ન્યાય.
 તારે રાયે શું સુત જિતે, તું શું કરે વિલાપ ?
 દૂષણ કેાને દીજે નહીં, શું કરેા મિથ્યા વાત ?
 તારી આશાંષે નહીં જિતે, વાંછે નોહું કલ્યાણ,
 લખ્યેા લેખ મટે નહીં જો, હોય વૃદ્ધિ ને હાણ.
 સંભારે શ્રી નાથને જો, પુરૂષોત્તમ પરિબ્રહ્મ,
 કેડે તહો જાણુશો ન્યારે, પ્રકટ થાશે ધર્મ.

કડવું ૩૫ મું-રાગ સામેરી

પુત્ર વ્રેહથી પ્રીતીને, પ્રશંસ્યાં નર—નાર,
 વળી આકંઠ માંડિયું: મારો દુર્યોધન કુમાર.
 બહાવાના વિરહ માટે, મારા નથી જતા પ્રાણ,
 હવે મન કયેમ વાળીએ રે? કહેા સંજય! વાણ.
 તેનું દુઃખ કિમ ન હોયે, પોતાની ત્યાં માત,
 આપે સુખ દુઃખ વેઠીને, પુત્ર પોખ્યા હાથ.
 સાચાં જૂઠાં બહુ કર્યાં, જૂઠાં બોલ્યાં આજ,
 નવ^૧ આવી લોકની, મારો નથી એવો આજ.
 માતને કયેમ વિસરે, દંશ માસ વેઠ્યું દુઃખ,
 ઉદરમાંથી ઉપન્યા પૂઠે, અનેક દીધાં સુખ.
 સંજય વાણી ઉચરે, ગાત્રવ ગુરુનો તન,
 શા માટે આંસુપાત આણો, હજી આરોગ્ય દુર્યોધન.
 ઘડી માંહે ઘડી પીઆરી છે, તહો સાંભળોની રાય,
 કોણ જિતે છે કોણ હારશે? તે કળ્યું તાં નવિ જાય.
 જાણું છું જિતી રહ્યા રે, પાંડવ આગળ પુત્ર,
 હાથે તાહાં હઠ કરીને, ભાંજ્યું તાં ધરસૂત્ર.
 મારા માથા ઉકરો કો, પાછી ન કરે પૂંદ,
 છો છો મારો છોકરો પણ, ભલી બેઠી મૂંદ.
 જીમ ભડતાં લડયડ્યો, અને ખાધી તાં હાર,
 સંભળી પેરે સ્થિર રહ્યો, ઉપર પડિયો પ્રદાર.

સ્મરણ કરે શ્રી નાથજીનું જીવન જગદાધાર,
 દુર્યોધનના પ્રહાર થકી, હરિ આણી વાર હિંગાર.
 મુહને ગત નથી ગોવિંદજી ! મુહને રાખીએ રણછોડ !
 કાળા ગિહિત્રા તાહરા, પરિબ્રહ્મ પ્રાણ મ છોડ.
 ભક્તને જ્યારે દુઃખ પડે ત્યારે, વેગે ચઢોજી વહાર,
 પ્રહ્લાદ પુત્ર તે દૈત્યનો, તેને કાપ્યો અસુર કુમાર.
 હિરણ્યકશ્યપે છેદવાને, ખડગ કાઢ્યું ખેત,
 ત્યારે સ્તંભમાં સ્થાનક કરીને, હિંગાર્યો અવશ્યમેવ.
 ગજ વિષે શૂં જ્ઞાન હૂતું, મૂકાવ્યો ગ્રાહપાશ,
 અહો બ્રાત જ તાહરા, અહને જીવાડો અવિનાશ.
 ભક્તને જ્યારે દુઃખ પડે ત્યારે, આવીએ અવિનાશ !
 અરણ્યવ માંહે બૂડતાં, કેશવ ! રાખો પાસ.
 મૂઆ પૂઠે શૂં પ્રકટ થાશે ? સમે પ્રકટો સ્વામ !
 તાહરા ભક્તને રાખીએ, દોહલી વેળા કામ.
 અંતરજ્ઞમી અનંતજી, ઘટ ઘટ માંહે વાસ,
 ભીમ મારી સ્તુતિ કરે છે, પડ્યો છે દુઃખ પાસ.
 પૂઠજી જઈને ઓલવે, કરે સ્વામી સાન,
 જંઘ પોતાની થાખડી, ભીમ તહો થાઓ સાવધાન.
 ભીમ મન માંહે સમજ્યો, ને સમજ્યો દુર્યોધન,
 શા માટે તહો બેદ કહો છો ? પ્રભુ જગજીવન !
 શા માટે તહો સાન કરો છો ? સ્વામી શ્રી મહારાજ ?
 અનાથનો તું નાથ કહાવે, મુહને કાણ વેળા આજ ?

પ્રીછવનારો પ્રીછવી ગયો, જોધને ભડ લાગ,
 ગદા મારી ફેરવી, જાંધનો અર્ધ ભાગ.
 જાણ્યું અંગથી અળગો કરૂં, વળગશે તે વીર,
 અડવડતો અવની પડ્યો, ને નેત્રે ધારા નીર.
 ઉપર કર્મ અધોર કીધું, વળી મૂકતો માર,
 હો હો કરીને હાથ સાહ્યા; પ્રભુ જગદાધાર.

કડવું ૩૬ મું-રાગ વેરાડી

કહે રે પડ્યો દુર્યોધન, સાંભળાએ હો જગજીવન !
 અખિલ ભુવન તારે આધાર, તું નિરંજન ને નિરાકાર.
 તુહને સત્ય સ્વરૂપ વેદ જિયરે, તો તું કાં અસત્યને અનુસરે,
 મેં તો જીવી જાણ્યું મરી, પામ્યો ચરણકમળ શ્રીહરિ.
 અધટતું કીધું અવિનાશ, દુર્યોધન બોલ્યો વિશ્વાસ.
 (ત્યારે) ભીમસેન બોલ્યો રવ અઢ્યો, તું તો તારે પાપે પડ્યો.
 સ્વામીનો શું કહાડે વાંક ? તારા કર્મનો આડો આંક,
 જ્યારે તેં ચીર કાઢ્યાં સતી, જાણ્યું માથે મૃત્યુજ નથી.
 એમ જાણ્યું તેં દુર્યોધન, જિતી બેઠો ત્રણ ભુવન,
 ક્યાં શકુની ? ક્યાં દુશાસન ? ક્યાં ભીષ્મ સરખા ભડ જન ?
 ક્યાં તારા બળાયા રાજન ? તેં સહુ ચાલ્યાં યમસદન,
 ક્યાં દ્રોણ ? ક્યાં કૃપા ઋષિ વળી ? જેને અસ્ત્ર વિદ્યા સહુથી આગળા.
 સધળા દિવસ સરખા નવિ જાય, ફરતી ફરતી આવે છે છાંય,
 ત્યારે દુર્યોધન બોલ્યો વીનતિ, હલ્યા ! તું અજરામર નથી.

તારા વડા વઢેર્યા ક્યાં ગયા ? સ્થાનક સ્થિર કરી કેા નવિ રહ્યા.
 એ તો આવે ચાલ્યો ચાલ, કેા આજ કેા મરશે કાલ,
 એ શૂં મિહિણું ઘો છો આજ, મેં તો ઘણું એ કીધું રાજ.
 વાર યુગ માંહે રાખી ખ્યાત, જાણે તારૂં તન કે મારા હાથ,
 કુણે કપટ કરાવ્યું ભૂર ! નહીં તો મુજ આગળ તૂં કીયો શૂર ?
 શૂં આપ વખાણે અવની પડ્યો ? જેમ પંખીપતિ આગળ કાગ.
 પડ્યો પોકારે એમ સાદ, ભીમસેને કીધો સિહનાદ,
 વાળે પંચ શબ્દ સંવાદ, ગાળે બ્યોમ ધૂળે તેણે નાદ.
 જિત્યાનાં વાળે જંગીર, જેવા આવ્યા મોટા વીર,
 પડ્યો દેખી દુર્યોધન, મોટો મહીપતિ કરે રૂદન.
 કેાણ રાજ ? કેાણ વૈભવ હતો ?-દુર્યોધન મહીમંડળ છતો,
 મોટો રાજ પામ્યો મરણ, ત્રાહિ ત્રાહિ પ્રભુ અશરણ શરણ.
 પડ્યો દેખી દુર્યોધન, રાય યુધિષ્ઠિર કરે રૂદન,
 મારા વઢતા રડવડતા વીર ! હવે તાં કેાણ પાશે નીર ?
 જેના મૂક્યા લીળે ખંડ, તેહની હાથે સ્ત્રી કીધી રંડ,
 હાથ ધસે (રાય) રૂદન કરે, એવા કુટુંબનિકંદન નવિ અવતરે.
 હૂં અવતરિયો કુળ અંગાર, એમ કહી નાંખ્યાં હથીઆર,
 સાંભળજો સહુકો વીનતી, મારે રાજ્ય તણો ખપ નથી.
 નાનડીયા વયે લધુ વીર, એને અભિલાખા રહી શરીર,
 પોહોતી અવધ જાગી વન માંહ અરાધું જઈ વૈકુંઠરાય.
 અનેક ઉપાય કરૂં રે આપ, દમૂં દેહ તો છૂટૂં પાપ,
 એણી પેરિ બોલ્યા યાદવવીર, રાજ ! તૂં મહાશાની ધીર.

એ શૂં માંડી બેઠો આજ ? તુંજ પાખે ઢાણ કરશે રાજ ?
જેઘ બ્રાત હોય આરોગ્ય, લઘુ બ્રાત નહીં રાજને યોગ્ય.

(સ્વામી) રાજ કરશે ભીમ ઉભો રહ્યો, અમથી જે ઉદ્ધરો થયો,
એક થયા એ બાંધવ ચ્યાર, અમને તાં નવિ પૂછે વિચાર.

મેં તો નામ ધરાવ્યું ધર્મ, શૂં કીધું મોટું સત્કર્મ.
ગયા વન રહ્યા વર્ષ બાર, પૂર્વે પાછા આવ્યા દાર,

શૂં પોખ્યો મેં કુટુંબ પરિવાર ? જે રાજ તણો આવ્યો અધિકાર.
શત્રુ કાર કીધો શૂં બ્રહ્મ ભોગ્ય, જે થઇ બેઠો રાજ જ યોગ્ય,

શૂં સ્થાયો છો શ્રી મહારાજ ! નહીં કીજે ગોઝારૂં રાજ.
શૂં સંતોખ્યા અકળ સ્વરૂપ, રાજ સમાન થયો જે ભૂપ,

મૂલને રાજ જે ગ્યાવી મળ્યા, તેમાં કે પાછા નવિ વળ્યા.
સાંભળાએ સ્વામી શ્રી હરિ ! ઘણાં તણી સ્ત્રી વિધવા કરી,

તે શૂં નહીં લાગે રે પાપ, મન વિમાસી બોલો આપ.
સંજય કેહિ સાંભલીએ રે રાયં, કૃષ્ણદેવ વળી કહે ઉપાય,

કડવાં ૩૭-રાગ વિરાડી

વળતા કૃષ્ણ એણી પેરિ કહે: તું કહે તે ધટારત છેય,
 સત્ય સત્ય તે કહું હો રાય ! તેં કહ્યું તે સ્મૃતિનો ન્યાય.
 તેં કહ્યું તે ધર્મોધર્મ, દુષ્ટ-દુર્ગતિ દુર્યોધન,
 ઘૂત રમાડી કહાડયા વન, તે સંભારેની રાજન !
 એણે પાંગરણ કાઢ્યાં પ્રેમદા, એ અટક્યો આવે છે સદા,
 આણી વાર એણે તાંણિયું, આવડું થાતું નવિ જાણિયું.
 મૂળ જોતાં કેનો નથી વાંક, ભાવી ન ટળે આડો આંક,
 પણ ક્ષત્રીનો એહ જ ધર્મ, યુદ્ધ કરતાં નહીં અધર્મ.
 અંતર દેવે કરૂણા કરી, વળી રાજગૃહે માયાં ધરી,
 તે અંતર્યામી છે શ્રી હરિ, તે ક્યેમ વહી જવા દે તરી.
 ઉઠાડી કરી વચન વિવેક, પછી રહ્યું દલ અક્ષૌણી એક,
 શંખનાદ કર્યો શ્રી હરિ, રણ પાછું શોધાવ્યું વળી.
 જોદ્ધ જે કેા જીવતા રહ્યા, આવી મેન્યા માંહે છતા થયા,
 કહે સંજય દિનકર વહી ગયો, કિંચિત્ માત્ર તે નવિ રહ્યો.
 સાંજ થઇને સહુકો વળ્યા, આપાપણે સ્થાનકે મળ્યા,
 શત્રુ વિદારી સુખિયા થયા, નિરભે થઇને ભડ તાં રહ્યા.
 રાય ઘૃતરાષ્ટ્રે પૂછિયું, સુન મારાને શું શું થયું ?
 ભીમસેન જે મૂકી ગદા, તેણે દુર્યોધનને થર્ષ આપદા.
 પૃથ્વી પડિયો તતક્ષણ વીર, પાસે નહી કેા પાવા નીર,
 અગિયાર અક્ષૌણી યોદ્ધ જ હતા, તે માંહે ત્રણ રહ્યા જીવતા.

એક કૃતશ્રદ્ધા યોદ્ધ જ રહ્યો, તે પાંડવની પાસે ગયો,
રહ્યો રહ્યો કૃપાચાર્ય મૂન, રાય પડ્યો જવ સૂણી કણ-

અશ્વસ્થામા તેહ સુભણ, તે જમ્મ મળિયો અવસ્થાન,
એહની વર્તે મોટા થયા, અવસાને^૧ અળગા થઈ રહ્યા.

મધ્ય રાત ખરી જવ થઇ, ચઢી ચૂપ કે બોલે નહીં,
આવી રાયના ચાંપ્યા ચરણ, ભડક્યો ત્યારે દુર્યોધન.

શનૈઃ શનૈઃ થઈ બોલાવિયો, હું અશ્વસ્થામા આવિયો,
અશ્વસ્થામા મારો વીર, તરસ્યો છું મૂને પાય નીર ?

સાંભળ અશ્વસ્થામા ! વાણ, મારા તો નથી જાતા પ્રાણ,
એવો ભાઈ રયો ઉપાય, જે પ્રાણ અહારા સૂખે જાય-

એથી અદકું શું અનૂસરું, જે જાત અહારી આડે ધરું,
જે પ્રાણ તહારા સુખે જાય તેવું કહો દુર્યોધન રાય !

સાંભળ તૂજ આગળ સત્ય ભણું, પાંડવનું દુઃખ લાગે ધણું,
ભીમસેને જે કહ્યાં બોલડા, તે રહે માંહી થૈ રહ્યા કોયલા.

એણે આઠાં દીધાં ધણાં, શું કીજે જો કૃત આપણાં,
શું કીજે જો કાળે ગ્રસ્થા ? નહીં તો મૂજ આગળ એ કશ્યા ?

એકો છત્રે કરશે રાજ, તે માટે મન મોટી દાઝ,
સાંભળ અશ્વસ્થામા ! વાણ તે માટે નથી જાતા પ્રાણ-

પાયું જળ ને મૂડ્યું પાણ, અશ્વસ્થામા બોલ્યા વાણઃ
નપાંડવી જો પૃથ્વી કરું, તો તો હું ઉપવીત જ ધરું.

પંચાલીનાં વધુ પંચ બાલ, સાંભળ દુર્યોધન ! ભૂપાલ,
પાંડવનું ભાંજૂં ધર-સૂત્ર, તો હું આચાર્યનો પુત્ર.

એ નિશ્ચે માને તૂં રાય ! પાંડુપુત્ર નહી આ જગ માંહ,
 એમ કરતાં હશે દિન ચ્યાર, નિશ્ચે મારીશ એ નિરધાર.
 સાંભળ રાજા દુર્યોધન ! માફ માને સત્ય વચન,
 પ્રાણ તહારા સુખે જળે, સ્વર્ગ તણા અધિકારી થજો.
 ગુરના પુત્ર તહો સાચા હજો, સત્ય વચન પોતાનું પાળજો,
 નહોં પાળો તો તમને ભાર, મેં સત્ય વચન માન્યું નિર્ધાર.
 એક જ ઇચ્છા મારે રહી, માત તાતને મળાયું નહોં,
 વળી વિનતા ને મૂજ માવડી, વિસરતી નથી એકો ધડી.
 વાહાલા વીછો રહ્યા રે રાય ! ક્યાં મળવું હવે આ યુગ માંહ,
 સંજયે કહી હવે વળતી વાણ, કાયા થકી પછે છાંડયા પ્રાણ.
 કહીણ મૃત્યુ આવિયાં કશ્યાં, પ્રાણ ગયા તવ કાયા કશી,
 તે તાં ભીખમે સૂણી રે વાત, ગદ ગદ કંઠે કરે આંસુપાત.
 દુર્યોધન સરીખો તાં રાય, નહી અવતરિયો આ યુગ માંહ,
 કહી અવની પડિયો કર્ણ, દાકુર અહારો પામ્યો મર્ણ.
 તેહ તણી શી કહીએ વાત, પુત્ર તણી પેરિ પોખ્યા હાથ,
 કહિ રે પડિયો દ્રોણાચાર્ય, દુઃખિયો રાયે થયો આ વાર.
 એવાં વચન કહી રહ્યો, ધર્મપુત્ર જૂદું બોલિયો,
 સુત મારાનું લીધું નામ, પોતાનું સારવાને કામ.
 નહોં તો કયેમ મૂકત હથીઆર, એ અઘટિત નહોં આણી વાર,
 સંજય વાણી કહીને રહ્યો, રાજાને ચિત્તભ્રમ જ થયો.
 ગાઢે આરડી રાજા રડે, વર્ષો તણી પેરિ આંસુ પડે,
 આંહે ધંધાલે બેહુ કર શિર ધરી, સો ભાઈ પ્રાણ ગયા નીસરી.

દુર્યોધન પાખે શું થશે, ચંદ્ર સૂર્ય કેહી પેરિ ઉગશે ?
કયેમ હશે મારત ને ચંદ્ર ? ધરા કયેમ ધરશે નાગેંદ્ર ?

એનાં દુઃખ નવિ જાયે સહ્યં, કહો સંજય કયેમ વાળું હૈયું,
ચાલો જમ્બએ તેણિ દાર, જાંઠાં પડ્યો દુર્યોધન કુમાર.

જેણિ સ્થળ પુત્ર પડ્યો હશે, ત્યાં અડે ત્રણ તાપ જ જશે,
વાહાલો મારો ટળવળતો ગયો, શંભાષ્ટ ! સુત અવગતિઓ થયો !

સંજય કિહિ રાજા ! અવિધાર, પુત્ર પદારથ પામ્યો ચાર,
સાનિધ્ય સ્વામી, ક્ષેત્રપાત્રન, મુક્તિ હવી રાય દુર્યોધન.

કહે નાકર કર જોડી કહાં, ગદાપર્વ પરિપૂરણ થયું;
દુર્યોધન પડ્યો જોડે, ગદા પર્વ સોત્યું તેડે.

મહાભારત તણી એ કથા, સાંભળતાં સુખ થાયે સર્વથા,
કર જોડી નાકર કરે અબ્યાસ, વૈષ્ણવ જનનો હું તો દાસ.

સૂણતાં ગાતાં પાતક જાય, ભારત કથા તણો મહીમાય,
કહે નાકર બેહુ પ્રણમી પાણુ, સકળ સલાને હજ્જે કલ્યાણુ.

“ ઇતિ શ્રી મહાભારતે ગદાપર્વે પ્રાકૃત નાકગૃત સંપૂર્ણઃ શુભંભસ્તુ.

“ સંવત ૧૭૪૦ વર્ષે માહાધ માસે શુકલ પક્ષે તૃતીયાં બુધવાસ
લિખિતં દવે હીરણ ”

કવિ દયારામભાઈ

પદ ૧ હું રાગ તોરે।

શ્રી ગિરિધર પ્રાનપ્રિયા રાધા, નામસેં ભાળે ભવ બાધ
કૃપાસાગરા તું કલ્યાની, બલ્લભા બૃંદાબન રાન
પિતા બ્રીહુભાન કીર્તિ માતા, શેષ શિવ જનની સુખદાત
દયા કરી દયે। શરન રાખો, દાસ તુહારે શ્રીમુખ ભાખોજી

પદ ૨ જીં રાગ લાવની

નંદ મેહરકા નિડર કનૈયા, ચીર ચોર દુમ કદમ ચડેજી-ટે।

હરે કન્યકા હેતી સુન બનક વારી,
હમ જળા બીચ ઢિગારી, કોમળ તન કંપે રે હાં.

કોમળ તન કંપે સીતલ ગત ભારીજી,
અહો નીરદૈં કિસીકા તું ન દદૈં બુઝે.
જેસા લગત તન તુજે બીજડા એસા રે હાં,
બીજડા એસા ન સખકુ સુઝે.

હૃહા।

અપને દિલસું સમજેં નહીં, કલ્યા ન માને ઔર,
હમ અબલા ભરી લાજકી, સકે કહા કરી જોર.

સંગી મતલબકા રે હાં,

સંગી મતલબકા રે બેદર્દી બડા. નંદ.

અહો ઔર એક ખોલી રે બજકી ખાલા,
દે દુકૂલ નંદલાલા.

વે હમસે મત કરીયો યસે ખ્યાલા,
અહો લંગ કાંઠાં શીખાવે એતની લંગરાઈ,
સુધે તાત તેરી માર્છ જશૌદ હે તેરા હળધર ભાઈ.

ફૂલો

બેઅદબીકા કામ એ, મેરી જનકી હાસ;
સખ મીલ પકડ-હી જાયગી, બજ-બૂપતકી પાસ.
કલાં કર મેરા રે હાં

કલા કર મેરા રે તું કામ અડા—નંદ.
અહો ઓર એક બોલી રે સૂન પ્રાન પ્રિયા,
તન મન તુમકું દીયા અહો વશ કરો રે હાં.
અહો વશ કરો સમજકે આપ ત્રિયા,
સૂનો વરત હમ કીયા પ્રીતમ તૂમ પાવનકું.
સખત બચન ખાવનકું તખ ક્યા કેહેનારા રે હાં,
તખ ક્યા કેહેના શીર પછતાવનકું.

ફૂલો

દિલ અંદરકા માયના, કહ દીયા સખ સાક્ષ;
મેહેર કરો મોહિ તકશીર, કરો સખ માક્ષ.
હકમકી બંદી રે હાં

હકમકી બંદી દિલ કદમાંસુ જડા—નંદ.
અયસી અરજ સૂનિ બોલે કૃષ્ણ હે બજનારી,
કે અનહટ પટ ડારી ધુના બડ પડા.—
પુરાનન પોકારી

સુણો સુંદરી બરતકા * ફળ જો તુમ ચાહો,
નીકલ બહાર સખ આવો
જોરી કર સૂરજ દેતકું શીર નાવો.

દૂહા

કહ્યા નાય સો સખ કીયા, પ્રસન્ન હુવે અવિનાશ;
દીના વર તુમ સંગમે, હમ ખેલેંગે રાસ.
દયાકે પ્રીતમ રે હાં

દયાકે પ્રીતમ દીયે સંખકે કપડા,
નંદ મેહેરકા નીડર કનૈયા—

પદ ૩ જુ' રાગ જંગલો

બંસી બારેકે નાંકીલે નૈન,
બીર મોહે તીર સો લગો. બંસી—ટેક
રેનદો સહ બીકલ રહત કહાં,
મોહે પલક પરત નહીં ચેહેન બીર મોહે.
હાંસી મંદ માતુ મદનકી ફાંસી,
સુધા ખેલે સલૂના બેન—બીર.
દયા કે પ્રીતમ બીના રહ્યો નાં પરત મોહે,
છીન છીન સતાવત નેન—બીર.

પદ ૪ શ્રુતિ રાગ ખમાયચી

કયા તકસીર મોરી, કયા તકસીર ?

ચારા તુંમસે ટાંડાં મોરી કયા.—ટેક

દિલગ્ગની તું કયાં હુવા બેઠરદી,

કોઠિ ના ધુળયા મેરી પીર. મોરી.

કોટે કલેજ તોરે હાજરકી તાપે,

તું કયોં રહેનાં દલગીર ? મોરી.

મન ભાવે સો કર દયા પ્રીતમ,

તેરહી કદમ મોરે શીર. મોરી.

પદ ૫ મું રાગ ખિહાગ

મેં પ્યારે ખીના દુઃખરી,

હું ભેરે મેરો પલ પલ છુયા જા રે.

ગમ પ્યારે—ટેક

પલ ન પરત પલ પલ પલકા પરલ,

અંગ અનંગ લગી લાય રે. મેં પ્યારે.

રયન દ્યોત માંહે કલ ન પરત હે,

ધર અંગના ન સોહાય રે. મેં પ્યારે.

દયાકે પ્રીતમ ખીના કોઠિ ન જાનત,

લગી માંહે ખીરહે બહેલાય રે. મેં ?

પદ ૬ હું

તત તત થૈ તાગિડ ગિડા થાની તત,
તત થૈ તા તત તાત થૈયાં.

રૂમકે ઝુમકે છુછુમ છુમે,
નૃત્યન પિયા પ્યારી આસુ. તત.

ધિમિકટ ધિમિ ધાધિ લાગુ,
બાજત પંખવાદ આસુ કરરરરર.
કરરરરર કીરતાલ આસુ. તત.

રાસ રચો આરૂ બ્રજ બૃંદાબન,
સંગ લિએ ગોપ દૂલરિયાં.

દયારામ દંપત છબી હરખી નીરખી,
તન મન ધન વારી આસુ. તત.

પદ ૭ મુઃ પ્રખંધ

સખ સીરદાર સો કૃષ્ણ હમારા પ્યારા—ટેક
અગની અડ કરત ખીસ્તારા, પાલન પોખત શીર નીસ્તારા.
સખ મેં હૈ એ રસ સખતેં ન્યારા, કેહિ ન પાવે તજી જીનકે મારા.
મારે મુકુટ પીતાંબર ધારા, નખશિખ નટવર રૂપ અપારા.
મદનમનોહર મોરલીવારા, ત્રિલોકસુંદર ભવંસીંગારા.

પ્રપન પારીજાત દુઃખહારા, અધમોદ્ધરણ દીન આધારા.
અનંત કરી નયનકે તારા, સખ સુખસાગર ઔર ઉધારા. સખ
લલિતત્રિભંગી નંદકુમારા, શ્રીરાધિકા હે જીનકી દારા.
નિત્ય ખંદાખન કરત ખિહારા, જીવન દયારામ ઉરહારા. સખ

પદ ૮ મું-રાગ સોહીની

કોન ગતિ મોરી ધારી ગિરિધારીજી— ટેક.
લગન અગન ખીચ ડારી કે ખીસારી. કાંન.
ખીકલ કરી, હરિ સુધ ન લઈ કરી,
જીઠી મીઠી ખાની ઠરી, કહેતે મોકુ ખ્યારી જી. લગન
તુમ તો વિસારી મોકુ, તુમ કેસે ખીસરે,
આંખી અણીયારી ચુભી હીયે જો કટારીજી. લગન
દયાકે પ્રીતમ ખ્યારે ઉચિત ન રહો ન્યારે,
મૃદુ મસ્તકાંની ગદા ખીચ ઘેરી મારીજી. લગન

પદ ૯ મું: રાગ રેખતો

હરિશરન જાયકે. તુ હરિનામ ગાય લે,
કલિમેં ન ઝોર સાધન, ગુરુકુ શીર નાય લે. હરિ--ટેક
હરિધ્યાન કર્યો ધરેગા, તેરા દિલ નઠોર હય,
મખ દાન ચૌં કરેગા, જરકા ન જોર હય. હરિ.
ઉચિત સેવ કર્યો ખતેગી, તન મન કુપાત્ર હય,

રતિ આરતિ ખીનકી, સેવા સો તો કૃતિ માત્ર હય. હરિ.
 કલિ કાળ ખડા શિર પર, આશૌચ આયા હય,
 અધિકાર કોઇ કર્મકા, કર્તન ખતાયા હય. હરિ.
 તપ, તીર્થ, યોગ, વ્રત કયૌં હૂવે, ખડા કષ્ટ હય,
 નહીં વક્ત જ્ઞાનકા યે, સંગ આહારબ્રષ્ટ હય. હરિ.
 મતિ મગન કામનામેં, ખય રાગકા ચક્ર હય,
 હરિચરન ખીનત રહેના કોઈ માયાના વક્ર હય. હરિ.
 શુભ કૃતિ ખનેં સો કર લે, ખલ જીન ધરે રતિ.
 ખળ રાખ એક કરુણા દગ રાધિકાપતિ. હરિ.
 હય બિધિ વિષેધ સખમેં, નહીં શરન નામમેં,
 ક્ષણ શ્રેષ્ઠ સખ સહજમેં, ગતિ પરમ ધામમેં. હરિ.
 કપૂ સાધન સાધીયે તહ ખશ નહીં હરિ,
 દયા પ્રીનમ પ્રસન્ન હોવે, હૂવે દીનતા ખરી. હરિ.

પદ ૧૦ મું: રાગ રેખતો

લગ્યા જાકું સોઇ જાને, ઇસકકા તો અખમ જલમ હય,
 પીર જેસી પ્રસૂતાકી દેખો લોકો દેખો ખગ જમાલૂમ હય.
 લગ્યા દેખો ગોકુલકી ગોપી, લાજ કુળ બેદકી લોપી,
 કીયા સખ પ્રાન પ્યારા હય, સુતન મન વાર ડારા હય. લગ
 લગ્યા કૌભાંડ મુનિરાષ્ટ, કયા સખ શાસ્ત્રતે ગાષ્ટ,
 લગ્યા શુદ્ધેવ ગર્ભયોગી, માયાકી મોજ નહીં ભોગી.

લગ્યા પ્રહલાદ દગ પાગા, રાજકા રંગ નહીં લગ્યા લાગ્યા,
લગ્યા મીરાંકુ નહીં ઘોડા, પીયા વિખ કૃષ્ણ નહીં છોડયા લગ્યા.
લગ્યા બાળંદ હિર આઈ, ચણ્યા સખ છાંડ બાછછ,
લગ્યા નરસિંહ મેહેતાકું, દયા પ્રભુ પ્રકટે મીલે તાકું લગ્યા.

પદ ૧૧ મું: રાગ જંગલો

જગ સખ જાહ કહે મેં ન માંન હી,
નટવર પ્યારે જાહ દા મેં જાંન હી રે—ટેક,
ઝોર જાહ કે જંતર મંતર,
નેન જાહ દાને પેહેચા નહી. નટવર.
જાંહાં નહીં મનમથં હય,
મનગથ દા છખી કાંહાનહી.
દયાકે પ્રભુ મૂર્તિ જિશ્વમોહિની,
પરસ ના જાપે ત્રથી જાંનહી. નટવર

પદ ૧૨ મું: રાગ હોરી ધુમાર

કયોં ખેલી જાય એસી હોરી
લાલ મેં ના ખેલું તૂમસેં હોરી.
મોરે મુખ ઉનકીકે આજી તુહારી,
મોરી બીજ ગઈ નઈ સારી.

અંગીયાં રંગમેં રસખસ કરી ડારી,
મેથે દધ ઉધારી ગારી. લાલ.

સુતી મેરે દેવર જેઠ સખ નરનારી,
મેથે અખીલ ગુલાલ મેરો.

માંસુ બોહોરી કરી ખરજેરી,
મેરે સાસનકી ચોરી. લાલ.

તૂમ ગાવત ખજાવત આયો,
લાલ મોરી આંગનમેં ધૂમ મચાયો.

તૂમ ખ્યાલ ફાગડે ગાયો,
માનેકી ટેક મેરે પર સખ લાયો. લાલ.

અજી અપને જીયડો લાયો,
પ્રકટ કરી નેનસે નેહ ખતલાયો.

લાલાજી ! મેં તોર પકર ધારી જોરી,
તૂમ પ્રકટ કર ખેત્રે હોરી.
મેંય બડેકી છોરી. લાલ.

મેરે અંગીયાં કે બંધ તોરે,
નખનકે ઘોયા કીયે ઉર નહીં ચોરે.

સો અધર પડે તન ગોરે,
ખદનપર ચિહ્ન પડે કયૈં રહે ચોરે. લાલ.

તૂમ મત જાના સખ મેરે,
ગોકુલકે લોક ફૂટી મહા ચકોરે.

લાલાજી ! તૂમ પ્રકટ કરો પ્રીત થોરી,
 મોરે પ્રાન જીવન જેણે હોરી. લાલ.
 દયા પ્રીતમ કહે કર નોડી,
 લાલ મેં ના જેલું તૂમસેં હોરી. લાલ.

પદ ૧૩ સુઃ રાગ બીહાગ.

મેં તોરે પૈયાં લાગું ચંદા,
 આજકી રેન બડી કીજીયે.

મેં તોરે પૈયાં લાગું ચંદા—ટેક.

યહાં રહો થીર બોહોત બેર લ્યાં,
 અબલા અરજ સુની લીજીયે. મેં તોરે.
 બોહોત દિનકી પ્યાસી પીયાકી,
 આજ અંધર રસ પીજીયે. મેં તોરે.
 દયાકે પ્રીતમ આજ મીલી રાધા,
 મેરી સાન આગે પાય દીજીયે. મેં તોરે.

પદ ૧૪ સુઃ.

સરસ જૂઝા જ રે, રંગ હી હો રે,
 પ્યારી દે દે તાલી રે. સર
 લલિત કદમકી ડાહાર હોંડોરો,
 રેશમ દોર જમાયા. સર

નવલ હખી સકુમાર,
 લાડલી ડરપત ગરહું લગાયા રે. સરસ
 અખ જાને દે સાંજ પરી,
 નંદલાલ ધનશ્યામ રે. અખ.
 અરે દેયા હપોહોરકી આઇ.
 ખીન ગયે જૂગ જામ. અખ.
 હિધર પરેંગી પ્રોતકી ખતીયાં,
 લોક કરેંગે બદનામ. અખ.
 સાસ લરેંગી, મોરો પીયૂ પૂછેગો,
 કાદા કહુંગી જામ. અખ.
 દેયા પ્રભુ કહે ભોર જૈયો,
 આજ આંહી કરો ખીસરામ. અખ.

પદ ૧૫ મું: રાગ ગરખી

શ્રી લાલ રંગીલો રસ ભર્યો,
 મોરો લાલ રંગીલો રસ ભર્યો, ટેક
 મન માને ત્યોં કરે દે કીશોરી,
 શ્યામસુંદર તેરે વશ પર્યો. શ્રી.
 શ્રી યમુનાપુક્ષીન, મુલગ મુંદાવન,
 એ સર્વસ્વ તંપે ધર્યો. શ્રી.

શ્રી બિહૃત્ત બિપૂન બિનોદબિહારી,
સુધર ગાઠે તે વર વર્યો.^૧

પદ ૧૬ મું

શ્રી કૃષ્ણ છેલ નેક નીકી બંસરી બખાય જાય,
તેરી બંસરીને મેરી પાંમુરિયાં પોઈ,
સૂન બીના ના સોહાય, શ્રી કૃષ્ણ
રંગ ભરી મુરત આનંદ ભરી અંખીયાં,
દેખી બીના હયા જલ જાય. શ્રી કૃષ્ણ
દયાકે પ્રીતમ મેરી તપત શુભેગી,
લે તુ દસી હીયમું લગાય, શ્રી કૃષ્ણ

પદ ૧૭ મું: રાગ ખમાયચી

અજબ રસીસે જાકે નેન,
હો પીઆરે પટવા રે—ટેક
નામ ના જાતુ, વાકો ધામ ના જાતું,
એહી લગત પારો વેક
હાં હે રે પીઆર પ્યારો.

દેખી હવે ના કોઈ જૂજનકે એસે
ચિત્ત ચોરનહારે વે કાંહાં હે પીઆરે. અજબ

૧ આ અપ્રસિદ્ધ પણ કવિના નામ વગરની ગરબી કવિ દયારામ
ભાઈની હોય એમ જાણી ઉતારી છે. વખતે તે અધુરી હોય તે તેથી કવિ
નામ ન આવતું હોય તેમ પણ બને.

પદ ૨૧ મું : રાગ ખમાયચી

મોહે નંદલાલ રે જલમ તોરી નનુને મારે.

ખૂની તેરી નનુને મારે.

ટેક

તીખી તીખી નાખે ચૂલચ^૧ ગઈ ચિત્તમે,

સાતત જો નટ સાલ રે.

જલમ

રેન દિન મોહે કલ ના પરત વે,

એસી કર ડારી બેહાલ હાલ રે.

જલમ

દયાકે પ્રીતમ મેરે મેહેલ પધારો.

મય કંઈ તાકૂ નિહાલ રે.

જલમ

પદ ૨૧ મું : રાગ મારૂ

ખીગરી કૌન સુધારે, રામજી ખિન ખીગરી કૌન સુધારે,

ગર્વ કીનો લંકાપતિ રાવન, છતમેં દશ શીમ કટાયે. રામજી

પુત્રપુત્રી કુટુંબ સંહારૂયો, ભક્ત લવીજન લંક થપાયે,

સીતા લેકર સાયર ઉતરે, અપને દેશ ચલાયે. રામજી

રામ આગે સખી સુખ પાયે, ભરત હજુર રહાયે.

દાસ દયોદો કર જોડી ચીનવે, ચરને સુખ ચહાયે. રામજી

પદ ૨૨ મું : રાગ ભેરવો

હો શ્રી નાથજી ! કોઈ નહીં દિલદાર હમારા વે—ટેક

નંદકુંવર નટવર ખીન હમ દેખ લીયા જગ સારા વે,

યહી પ્રાનપ્રિય, યહી પરમેશ્વર, યહી પ્રીતમ પ્યારા વે. હો શ્રી.

દેવકા દેવ ઈશ ઈશજકા, યહી જગ હિજારાવે.
દયાકે પ્રીતમ ગોપીજન વલ્લભ, વેદ પુરાણ પોકારેવે હો શ્રી.

પદ ૨૩ મું

સખી! હું તો જાણતી જે સુખ સ્નેહમાં. સખી-ટેક
હું શું જાણું જે પ્રાણ પરવશ પડશે,
અગ્નિ ઉડશે આખી દેહમાં. સખી
પીડા પામું જે પરો થયો ભાંખે,
દુઃખ પામું છું રે-પ્રેહમાં.^૧ સખી

પદ ૨૪ મું

મત કરના રે મન! દિલગીરી, જન જે આયા સો મુસાફરી,
મુસાફરી કી રોટી કીની, કૃત્ય ખાઈ, કૃત્ય ખરચ કરી.
ખાંધી કમર સખ ઓર ખડે હે, જખ રઘુઅરને તલપ ધરી. મત
હરીયા હરીયા રૂખડ કહીએ, ડાર પાન સખ ગીરી રે ગીરી,
ઉતપત પ્રણે હો જયગા, સોહો કીરતારે હાથ કરી. મત
ભવસાગર તો ખોત ભર્યો હે, તાકી મોકું શીકર પરી,
રામનાવ મેરે સતગુરુકી, જેવટ પાર ઉતારે ખાંલ અહીં. મત
તારામંડળ સારા મંડળ, ચંદ્રમંડળ જખ સુરજ લગી,
ખાર રાશન વધે હે દેવતા, સંતો પાર નહોં એક ધરી. મત

^૧ દ્વિતા નામ વગરનું આ પદ વખતે દયારામમહંતું,
ને લીધું છે.

દયારામ તુમ દિલમેં દેખો, કરતા હરતા આપ હરિ,
જ્ઞાન ધ્યાન સમરન ચહોયો, જખસે મનુષ્યાદેહ ધરી. ૨

પદ રૂપ મું: મરાઠી પ્રખંધ

એરે એરે ગોવિંદા રામા,
ગોવિંદા રામા, ગોપાલા રામા. એરે—ટેક

વિક્રમ વારી જાત અંદ મધૂર હાસા રે,
સજળ જલદ ભવ્ય દીવ્ય નીલ ભાસા રે.
ગોપ ગોધનાદિ ગોપિકા વિલાસા રે,
હુડુપતિ મુખ જનની વદતી હૂડ હૂડ ગતિ
હડ કરીએ. ગોવિંદા.

વિધિ વિધિ ભૂષણાદિ શ્યામ ગોપબાલા રે,
નિવીડ કોમલાલકા ભી રામ ભાલા રે.
ફટિલ પૂતનાદી શોભણા કૃપાલા રે,
નમૂની ચરન મહાણતી શરણ સુખ—
વિતરણ કરી ભજીએ. ગોવિંદા.

નિજનંદ મણે તૂચી પૂડે વારે,
પ્રજનંદ દાઘ શેષશાઘ દેવા રે.
કરી ભાવે અનંત એ તનય સેવા રે,
ત્રિભોવન પતિ તૂજતી જપતી વિધિ સુરગતિ ૧

(અધુરું)

પદ ર૬ મુઃ મરાઠી અખંધ

પ્રગટીલા પ્રેમ હરિચરણા,
 હોતલા સાધન સખંધે પૂરણા—ટેક
 મખ ઔધે નીહાલે સાંગ,
 હો સાધીલે યોગ અષ્ટાંગ,
 તપ કેલા કાય મન વાંગ,
 હો બ્રહ્મચર્ય ધડલા ભંગ. પ્રગટીલા
 ત્યાચે નિર્મળ અંતરકરણ,
 હોતલા સાધન સખંધ પૂરણ.
 સકલ તીરથ ત્યાચે સદની,
 નિગમ યૌધે અસમે વદની. પ્રગટીલા
 તરકરા પડાયા કદની,
 કાળ પડા લાધે જીન રદની.
 દાની તો અસે કૃણી કરણ, પ્રગટીલા
 કૃણી જ્ઞાની ધ્યાની ઐરાગી,
 નિમી ધર્મી વૃત્તિ મહા ત્યાગી.
 પાહવે બ્રહ્મચી વાગી,
 હો કૃણી નહીં કૃષ્ણાનુરાગી.
 કારણ વશ ગિરિ ધરણ રે,
 સરપા ચા સુડામણિ.^૧ પ્રગટીલા

૧ કવિના નામ વગરનૂ. આ અધૂરું મરાઠા લાપાનૂં પદ કવિ-
 જ્ઞાને શીલુ છે.

પદ ૨૭ મું: રાગ હોરી^૧

મેં તો કયા મુખ લે ધર જાઉં સખી રી.
 હોરી ખેલા કે યહ ગન કીની;
 મેં તો કયા મુખ લે ધર જાઉં સખી રી—ટેક
 અંગરી પકર મેરી મુદ્રી ઉતારી,
 બહીયાં પકર મુજે ઘેરી. મેં તો
 યાનનમેં કછુ લાભ નહોં,
 એસી બહી હો પ્રીત તીહારી.
 લાલા રે હોરી ખેલારી. મેં તો

પદ ૨૮ મું: રાગ હોરી

સૈયાં રે મેં તો કેસર ઘોળું,
 કેસર ઘોળું, ગુલાબ હી ઘોળું.
 સૈયા રે મેં તો કેસર ઘોળું—ટેક
 કેસર ઘોળકે રંગ હી બનાવું,
 યહી રંગ રે બાલા મુખ પર છીરકે,
 સૈયાં રે મેં તો કેસર ઘોળું

૧ અહિંથી શરૂ થતાં ચૌદે પદમાં કર્તાનું નામ આવ્યું નથી. પણ હસ્તલિખિત પ્રતમાં તે કવિ દયારામભાઈના પદ ભેગાં ઉતારેલાં છે તેથી વખતે તેમનાં હોય એમ ધારી પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે—ગમે તેનાં હોય. આપણે તો તેની રચના ને રસ જોવાનાં છે. તે બેશક ઘણાં રસિકં છે.

પદ ૨૯ મું—રાગ હોરી

મે વારી તોરી આંખન મેં સામરો ખટકે.

મે વારી તોરી આંખન મેં સામરો ખટકે—ટેક

જ્યા ભટકે, નેનાં અટકે. મે વારી

હમ જો બ્રખલાની રંગ સામરો રે,

ભલા રે જોખન રંગ ટખકે. મે વારી

પદ ૩૦ મું—રાગ હોરી

મેં તો લાજ ભરી ના ખોલું,

હમારી ચૂંદરવા ભાંગાપ રે,

મેં તો લાજ ભરી ના ખોલું—ટેક

લાજ કે દોહ જલાજ હૂખાએ,

તનકી તનૈયા મેરી તોરી રે,

સામે મોરી તનકી તનૈયા તોરી રે. હમારી.

અયસે ગૂસે મરોડ ડારી યૈયા,

મયે લાજ ભરી ના ખોલું. હમારી.

પદ ૩૧ મું—રાગ હોરી

હોરી કે દિતન માફ કાન પરી રે—હોરી—ટેક

અપને હો અપને મંદિરસે તીકસી,

કાઈ શાંવરી કાઈ લાલ પરી રે. હોરી

પદ ૩૨ મું—રાગ હોરી

મોહન અધર ધરી મોરલીયા,

કાયદૂ ખેરન બધ મોહન—ટેક

ઉનકે વા સંગ હસ હસ ખેલે,

વાદૂ કલ ના પરી,

મોરલીયા કાયદૂ ખેરન બધ. મોહન.

પદ ૩૩ મું—રાગ હોરી

હોરી કે ખેલવાને મોહી રે,

છેલધયાને ડાગ લગાયો.—ટેક.

નંતરમંતર જાદુ ખી ડાર્યો,

સચ હી કહૂંગી મેં તાર;

છેલધયાને ડાગ લગાયો. હોરી કે

પદ ૩૪ મું—રાગ હોરી

દૈયા હું મયે કાન સહુની નાર,

મેરો ભવરો ઉલચ રહ્યો રી.

છેલા હું મયે કાન અલખેલી નાર. મેરો—ટેક.

હમારી સંગ પીયા હોરી ખેલે,

તુમસેં રોષ મેરો રહ્યો રી. મેરો.

પદ ૩૫ મું—રાગ હારી

કાન હારી ખેલ રહો રી,
 કાન હારી ખેલ રહો રી.
 તટ જમુના કે તીર ખડો રે. કાન-ટેક.
 અધર મોરલીયાં, કટિ પીતાંબર,
 મોર મુગટ વાકે શિર ધર્યો રી. કાન.

પદ ૩૬ મું—રાગ હારી

ફૂગૂવા માગન આયો રી.
 મેરો બાલ કનૈયા. ફૂગૂવા
 શિર પર ધડા, ધડે પર જારી,
 થેઈ થેઈ નાચ નચાયો રી,
 મેરો બાલ કનૈયા, ફૂગૂવા માગન આયોરી.

પદ ૩૭ મું—રાગ હારી

અસંતી રંગમેં બોરી રે,
 મોરી અસંતી રંગમેં બોરી રે.
 મોરી સારી રંગ રે છવા
 અસંતી રંગમેં બોરી રે—ટેક
 પીયા જોતસે પીયારો તનસે
 પ્યારા લોછ ના માનું જોર રે.
 મોરી અસંતી રંગમેં બોરી રે.

પદ ૩૮ મું—રાગ ખમાયટી

જાઉં જાઉં રે શાવલિયા તોપે વારિયાં રે,
જાઉં જાઉં રે શાવલીયા તોપે વારિયાં રે—ટેક

જખતેં પ્રકટ લયે હરિ બ્રજમેં
તખતે દુઃખ નિવાર્યો જગમેં,
કૂદ પરે કાલિ દ્રહ બિખધર કારને રે. જાઉં જાઉં
માતપિતાકે બંધન છૂડાઈ,
નંદરાયકી ઘેન ચરાઈ,
જસોદા મર્મ જૂલાઈ, ઝુલે પાલને રે. જાઉં જાઉં
અગા બગા દો અસુર સૌંહારે
કંસરામકે કેસ ઉખારે,
જીમલાર્જુન વૃક્ષ ઉખારે, ઓર પુતના તારે. જાઉં જાઉં
કયસે કંસ પછારી મારે,
ગિરી ગોવર્ધન કરપર ધારે.
કૃપા કરો દામોદર નખ પર વારે રે. જાઉં જાઉં.

પદ ૩૯ મું—રાગ સોરઠ

સૈયાંને કીની રંગકી જોલાજોલ
મોરી સાસ નણુદ જોલે જોલ. સૈયાં—ટેક
એકસી ચોલી મોરી અજળ રંગલી,
ચોલીમેં પર ગયે મોલ. સૈયા

પદ ૪૦ મું—રાગ સોરઠ (જોટા)

લગો નેણારો નેહ, લગો નેણારો નેહ

નેહ ના છૂટે મોરે હેલીજમ્મુ કહીયો

જા સમજાય.

એસી અંધી ખીજત્રીસી. ચમકે

ચરહર કંપે મોરો દેહ. લગો.

પ્રેમાનંદભટ્ટ

કૂચ્ચ સ્ત્રીનો ક્ષેતો.^૧

પદ ૧ લું

જીઓ ક્ષેતી. કૂચ્ચ નારની—ટેક

પ્રભુને પાયે નમી કહું કૂચ્ચના ફેલ,

સર્વે લોકો સાંભળજો, કાનનો કાઢી મેલ.

જીઓ

પહોર દા'ડો થતાં પડી ના ઉઠે, ઉફરી ન કરે ખાટ,

સવારના પહોરમાં ઉઠીને, અઢી શેર ધાન્ય ખાય. જીઓ

૧ કવિ પ્રેમાનંદ કયા કરતા હતા, એ વાત તો હવે નિર્વિવાદ છે.

આવા કથાકારો કેટલીક વખત શ્રોતાઓનાં મનનું રંજન કરવા માટે કથાના મધ્ય ભાગે પરચુરણ કવિતાઓ કહે છે, ને તેથી શ્રોતાઓનાં મનનું રંજન થાય છે.

વડોદરામાં એક જ વખતે, ને એક જ જ્ઞાતિમાં પ્રેમાનંદ નામના ત્રણ કવિઓ યર્ષ ગયા છે. આશ્ચર્યની વાત છે કે, આ ત્રણેના પિતાશ્રીનાં નામ પણ એક જ હતાં. આજ સુધી પ્રેમાનંદના નામથી ઉપલબ્ધ થયેલાં કાવ્યોની કૃતિઓ જોતાં આ વાતને કંઈક આધાર મળે છે. નળાખ્યાન, સુદામાચરિત્ર ને ઓખાહરણ હત્યાદિના કર્તાને મહાન્ કવિ પ્રેમાનંદ ભટ્ટ, તે વિના 'સાહિત્ય' માસિકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા મહાભારતના કર્તા તે જીન, ને “ પાંડવોની સાંજગડ ” નામના કાવ્યના કર્તા પ્રેમાનંદ તે ત્રીજા. પહેલા જન્મે જણે જ્યારે પોતાનાં કાવ્ય દેશી રાગમાં ગનાવ્યાં છે, ત્યારે છેલ્લા ત્રીજા કવિએ પોતાનું આ કાવ્ય દોહરાઓપાઈમાં રચ્યું છે.

ઉપરનું પદ પહેલા પ્રેમાનંદનું તો નહિ જ હોય; કેમકે આવું નિરસ કાવ્ય તેઓ રચે નહિ. વળી તેમની આવી છટક કવિતાઓ પણ

ય આવતી નથી.

છ. વિ. રાવળ

ખાર છેયાંની મા કે'વાણી, પણ ગજતાં નાડે પાણી,
 જોવું હોય. તો જો જો જઈ, જાણે ભૂંડણી વીયાણી. જુઓ
 છે રાંધ્યાની આખડી ને, છે ઘોવાનો નેમ,
 આ કુભારજી કમ્મેં ભાગી, તો ધર ચાલે કેમ ? જુઓ
 ચોખું દાતણ ના કરે ને, દાંત મેલા ધાણ,
 મોટા લોક સાંભળજો તમે, હું ક્યાં કઈ વખાણ ? જુઓ
 સાંસુની ફજેતી ઘેર ઘેર કરતી, સાંસુ મારી સોક્ય,
 શા માટે મરતી નથી તે. x x x x જુઓ
 કાચો કરે રોટલો ને, દાળ જાણે ખાણ,
 બેંસમાં મીઠું નાંખે નહોં ને, શાક મોળું છાણ. જુઓ
 રસોઈ કરીને ઉઘે સદા, ચોખો ન કરે અખોટ,
 ઉઘે મસ્તક ધંટી તાણતી, કુતરું ચાટે લોટ. જુઓ
 ચાળાઓ એની દીકરા જેવી, લોટે વળગ્યો કાટ,
 x x x x
 x x + x પાણીઆરે સેવાલ,
 ધરમાં ના વાસીદું વાળે, ગંદાં એનાં ખાળ. જુઓ
 સ્વામી ! દે શીખામણ ત્યારે, ફૂવે પડવા જમ,
 જો હું તને જીવ ના આપું તું મારો બાપ થાય ? જુઓ
 ઘોકે ઘોકે ધણી મારે, ત્યારે દેતી શાપ,
 લોક કેરા થોક માંહી, ફજેતી વહેંચાય. જુઓ
 જાળું બાઝયું ચોટલે ને પડી જુઓ લીખ,
 જે પુરુષ આ નારને પરણ્યો, તેનું જીવતર ધિ

ધાધરો એનો મેલે ભર્યો, સાલ્લો કાળો મેંશ,
 ચેણુમાં તો જુઓ પડીને, જાણે ચાલી લેસ. જુઓ
 દોણી બૂલી લેસ દો'વા ચાલી, રાખે ધર ઉધાડું,
 ધરમાં તારે ફૂતરાં પેસે, ધાવી જાય ત્યાં પાડું. જુઓ
 પાડોશી જ્યાં પુણ્ય કરે ત્યાં, આડી જીભ તે વાય,
 અધ્યાગતને આંગણે દેખી, ધરમાં પેસી જાય. જુઓ
 પ્રેમાનંદ પ્રભુ કહે છે, ડાહ્યાની નજર ચૂકે,
 આવી શી કૂચડને માથે, શીંગડાં ના હોગે. જુઓ

૧ અમદાવાદી કાગળની એક લૂની ચોપડીમાંથી આ કવિતા ઉતારી
 થી છે. ખાજી વખ્યા સાદ કે લેખકનું નામ નથી.

કવિ પ્રભાશંકર

રામાયણનાં છૂટક પદ

પદ ૧ લું—રાગ પ્રભાત

હત આબ્યો એક દોડતો, રાય રાવણ પાસે;
શ્વિષ નમાવી પછી બોલ્યો, કેમ બેઠા અવાસે? દૂત

રામ લક્ષ્મણે ગઢ ઘેરિયો, સાથે સુગ્રીવ સંપે;
હનુમતની હાક વાગતાં, ફૂંળું કાળજું કંપે. દૂત

ત્ર્યંબક જેણે તોડ્યું, રાય જનકના દારે;
તેની સીતા શીદ લાવિયા રે, જળ દીઠું ત્યારે. દૂત

ભાઈ! તમારો અભાગિયો, વિલપણુ રણુ આબ્યો;
જેઠ્ઠા ખીજા જોરાવર ધણા, રામ સંગાતે લાબ્યો. દૂત

સાગર—સેતુ આંધીને, સૈન્યા પાર ઉતારી;
દલ વાનર અતિ દોડતું રે, સહુને નાંખશે મારી. દૂત

શસ્ત્ર શોભે વીર હાથમાં, ચિત્ત અલ્પૂં મારું જોઈ;
ધનુષ ધનુષ ચઢ્યાં રામનાં, સુધ યુધ મારી જોઈ. દૂત

ગદા ગ્રંહી કોંઈએ હાથમાં, કોઈ ફૂટતા આવે;
કાંગરા વાંદરે વીંટિયા, સીતા સીતા બોલાવે. દૂત

ભાગોળે તો ભડ આવિયું, ગઢ તોડ્યો તમારો;
પ્રભાના પ્રભુ ચઢી આવિયા, નથી ત્રાંક હમારો. દૂત

પદ ૨ જી—રાગ પ્રભાત

રાવણુ દૂતને દાખવે, મતિ કિંકર મંદા;
 રામ ચઢી આવી, શું કરે ? અહિં બેઠા છે બંદા ! રાવણુ
 અલ્યા દળ રે વાનરનું દેખીને, શું શોચે અભાગી,
 ગઢના ઉપર તો ગડગડે રે, રહ્યાં ત્રંઆળુ વાગી. રાવણુ
 જનકને ઘેર રામે જય કર્યો, રામ ઘેર જય મારો;
 લાવ્યો સીતાને હું લંકામાં, વંક સ્વામી હું તારો. રાવણુ
 કુંભકરણુ વડ બંધવો, ભીડ-લંજન ભાઈ;
 ક્ષણુ રણુ રાક્ષસ રાજશે, ફરે મારી દુહાઈ રાવણુ
 સેતુ બાંધી તેણે શું થયું, આપણુ બાંધીશું રાય ?
 લક્ષ્મણને મૂર્છા કરૂં, મારૂં રાવણુ નામ. રાવણુ
 દળ રે વાનર દેખી શું કરે, ભારે ગિઠં ભડ માથે;
 શસ્ત્ર અંખાર અતિ-ધણો, અળાયા પડશું રે આથે. રાવણુ
 ધતુષ ધતુષ તોહું રામનું; શર-સોધીને મારૂં;
 ગદા રે ગ્રહી ફેંકું સાગર, ધાર મન માંહી ધારૂં. રાવણુ
 ભડને દેખીને શું ભડકિયો, કાચો કિંકર કહીએ;
 પ્રભાના પ્રભુને હું તો નહી નમું, સત્યવાણી એ લહીએ. રાવણુ

પદ ૩ જી—રાગ પ્રભાત

મંદોદરી સ્વામીને કહે, સૂણી સર્વ વંચન;
 જગતપતિને અણ્યા નહીં, નિરખીને લોચન. મંદોદરી.

સીતા સતીને શું લાવિયા, દુષ્ટ બુદ્ધિ એ દાખી;
 પરહરયું પુણ્ય તે દિનનું, રૂંડી રીત ન રાખી. મંદોદરી.
 તોતી ખોટ નાથ નારીની, પુત્ર-પુત્રી અપાર;
 શા કારણ એ સાધવી, લાવ્યા સીતા અસાર. ? મંદોદરી.
 મનુષ્ય નથી રામચંદ્રજી, સોળ કળા સહિત;
 અવતરિયા. ભક્તરક્ષણે, કામ ક્રોધ રહિત. મંદોદરી.
 અવધપતિ જે રે દુલિયા અવધ આવી તમારી;
 ચેતી શકાય તો ચેતજે રે, રતિ મતિ હમારી. મંદોદરી.
 બળિયાની સાથે ખાચ છે, નાથ તે થકી નમીએ;
 સીતા આપો શ્રી રામને રે, દેહ તેની નમીએ. મંદોદરી.
 મારૂં કહ્યું જો માનો નહીં, હાં રે તેથી થાશે વિનાશ;
 લંકા ગઢ એ લૂંટશે રે, હાં રે આવ્યા શ્રી અવિનાશ. મંદોદરી.
 ઘટતું હતું એટલું કહ્યું, કરો ઘટમાં વિચાર;
 મહારાજકરના નાથને, કીજીએ નમસ્કાર. મંદોદરી.

પદ ૪ થું—રાગ પ્રભાત

રાવણ કહે સુણ સુંદરી ! ઘેલી ઘેલું શું ખોલે ?
 રામ લક્ષ્મણ ક્ષણમાં હણું, નહીં મારી એ તોલે. રાવણ.
 ક્રૂમક કરે કુંભકર્ણ એ, મરડી કરડીને ખાય;
 પુત્ર ઇદ્રજિત આવશે, હાં રે સવાલાખ જમાઈ. રાવણ.
 સેન્યાપતિ સાત લક્ષ છે, અતિ બળિયા અપાર;
 દાનવ, માનવ મારશે, રામ સૈન્ય સંહાર. રાવણ.

સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, આણુ વરતે હમારી;
 નાક છેલ્લું મારી બેનનું, એ તો નણુદી તમારી. રાવણ.
 જનક સુતા જોઈતી હતી, રામે ત્યાં થકી લીધી;
 તે રે દિવસનું વેર છે, માટે ચોરી જ કીધી. રાવણ.
 ડરૂં નહીં રામ દેખીને, હામ હૈયે અપાર;
 શત્રુભાવે સુન્નમુખ મરૂં, પામૂં પદરજ સાર. રાવણ
 મહીલા ! રે મૂકે મન થકી, ચિંતા મારી રે નાર;
 પ્રભાશંકરના નાથની, નિશ્ચે થાશે હાર.^૧ રાવણ.

૧ સવાન ભક્ત વગેરે ખીલ કટલાક જૂના કવિઓએ રામાયણનો
 સાર લઈ તેનાં ન્હાનાં ન્હાનાં કાવ્યો રચ્યાં છે, તે પ્રમાણે આ કવિએ પણ
 આ રામાયણનું નાનું કાવ્ય રચેલું જણાય છે.

પ્રભુરામ

રામ વિવાહના શ્લોકા, ૧

૧

સારસ્વત સ્વામી પુજ પાયે લાગૂં,
 બુધ ધણેરી વેગે રે માગૂં,
 ગુરુ ગોવિન્દને પાયે સમરૂં,
 ચરણે જમને શીશ રે ધરૂં.
 અન્નેદા નગરીમાં દશરથ રાજ,
 ઇંચાંને ઘેરે રામચંદ્ર તાજ.
 લાઈ લક્ષ્મણ આગેવાન કહીએ,
 તેની કળાને મોહીને રહીએ.
 ભક્તિનો મહિમા ચતુર્ભુજ જાણે,
 રામનું નામ પ્રથમ પ્રમાણે.
 ઘેરે ઘેરે તે મોહિનીના દીવા,
 મન ગમતા મેવા સહુને સેવા.
 સીતા માણએ અવતાર ધરિયા,
 તે દહાડાના ત્યાં રામજી વરિયા.
 સીતા માણની જનેતા ખોલ્યાં,
 આઘ પૂર્વનાં કર્મ ત્યાં ખોલ્યાં.

૧ શ્લોક ઉપરથી શ્લોક, બહુવચનમાં શ્લોકા. કવિ શામળભટ્ટકૃત ઈલામ
 િખાનના શ્લોકા લખ્યા છે. તે જુના બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાઈ ગયા છે. સૂણા-
 ડામાં કણ્ણી લોકના વિવાહમાં હતું પણ આવા શ્લોકા ખોલાય છે.

સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળમાં, આણુ વરતે હમારી;
 નાક છેઘૂં મારી બેનનું, એ તો નણુદી તમારી. રાવણ.
 જનક સુતા જોઈતી હતી, રામે ત્યાં થકી લીધી;
 તે રે દિવસનું વેર છે, માટે ચોરી જ કીધી. રાવણ.
 ડરૂં નહીં રામ દેખીને, હામ હૈયે અપાર;
 શત્રુભાવે સન્મુખ મરૂં, પામૂં પદરજ સાર. રાવણ
 મહીલા ! રે મૂકે મન થકી, ચિંતા મારી રે નાર;
 પ્રભાશંકરના નાથની, નિશ્ચે થાશે હાર.^૧ રાવણ.

૧ સવાન સકત વગેરે ખીલત કેટલાક જૂના કવિઓએ રામાયણનો
 સાર ઘઈ તેનાં ન્હાનાં ન્હાનાં કાવ્યો રચ્યાં છે, તે પ્રમાણે આ કવિએ પણ
 આ રામાયણનું નાનું કાવ્ય રચેલું જણાય છે.

પ્રભુરામ

રામ વિવાહના શ્લોકા. ૧

૧

સારસ્વત સ્વામી તુજ પાયે લાગૂં,
 બુધ ધણેરી વેગે રે માગૂં,
 ગુરુ ગોવિંદને પાયે સમરૂં,
 ચરણે જમને શીશ રે ધરૂં.
 અન્નેદા નગરીમાં દશરથ રાજ,
 ઈમાંને ઘેરે રામચંદ્ર તાજ.
 બાઈ લક્ષ્મણ આગેવાન કહીએ,
 તેની કળાને મોહીને રહીએ.
 ભક્તિનો મહિમા ચતુર્ભુજ જાણે,
 રામનું નામ પ્રથમ પ્રમાણે.
 ઘેરે ઘેરે તે મોહિનીના દીવા,
 મન મમતા મેવા સહુને સેવા.
 સીતા માણ્યે અવતાર ધરિયા,
 તે દહાડાના ત્યાં રામજી વરિયા.
 સીતા માણની જનેતા ખોલ્યાં,
 આઘ પૂર્વનાં કર્મ ત્યાં ખોલ્યાં.

૧ શ્લોક ઉપરથી શ્લોક, બહુવચનમાં શ્લોકા. કવિ રામજીસદ્ગુણ ઈશ્વર
 કુલીખાનના શ્લોકા લખ્યા છે. તે જુના બુદ્ધિપ્રકાશમાં છપાઈ ગયા છે. લૂણા
 વાડામાં કણ્ણી લોકના વિવાહમાં હજી પણ આવી શ્લોકા બોલાય છે.

ચાર ખંડના કાગદ લખાવો,
 ધરતી ધરતીના રાજ તોડાવો.
 છોટે પછવાડે ડેરા કરાવો.
 લંકાનો રાજ રાવણ ત્યાં આવે,
 હંકાર કરતો કટક બહુ લાવે.
 જનકી પરવા આવ્યા કે શરા,
 શરામાં શરા નથી આવ્યા પૂરા.
 છાંનાં કાગદીઆં સીતા મોકલાવે,
 દશરથના કુંવર કાગદ ઉકેલે.
 કાગદ દીઠે તે વહેલા પધારો,
 જનક કુંવરીનાં કામ સુધારો.
 ઘોડા ઉપર જીન મંડાવો,
 સામગ્રી સર્વે લઇને આવો.
 અંતરજામીની વાતો અનેરી,
 બળવંતા ઘોડા લાવ્યા નફેરી.
 સોનાના ઘુટા હીરમાં જડિયા,
 રેશમની ગાદીઓ, મશરૂના તકિયા.
 રામજીના ઘોડા અદ્ધર બિરાજે,
 ખારે જોજન તે ઉફરા છાજે,
 ઘોળી ધજા લક્ષ્મણની રૂપેરી સાજે,
 ચઢ્યા વીર કેસરીયા વાગા, ત્રાંખાંણ ગાજે
 લક્ષ્મણ આવી ત્યાં ચરણે બિરાજે

સૂરજનું તેજ, લક્ષ્મણનું તેજ,
 તેજમાં તેજ આપ્યા મહારાજ.
 લીલે પીળે લક્ષ્મણ ચડિયા;
 કાપડી-વેશે રામ પરવરિયા. હુન્ને.

૨

દળ વાદળ ત્યાં મહા દળમાં ભળિયાં;
 પોત પોતાના ઉરે જઈ પડિયા.
 રાજા ઉમરાવત સજીને આવ્યા,
 દશરથના કુંવર સીતાને ભાવ્યા.
 રામ લક્ષ્મણના ત્યાં તંબૂ તણાયા,
 યોગડ દે કરતા ઉરા કરાયા.
 રામ લક્ષ્મણ ત્યાં છેવાડા જાવે.
 હાથણી ત્યાં કળશશૂં પાવે.
 રામ લક્ષ્મણ ત્યાં આવીને ધરિયા,
 નગરના લોક ત્યાં જોવાને મળિયા.
 લોક કહે છે જે હાથણી ચૂકી,
 હવે વિવાહની વાતો રોકાણી.
 દાસીએ જઈ માતાને કહિયું
 માતાના મનમાં હરખ જ થાયું
 બાણ ચઢાવે મુજને વરે,
 ત્રણે લોકમાં નામના કરે.

રાવણુ આવ્યો-દ્વય^૧. હાથ ચમદાણા.
 મત્ય રે ગર્ધ શીકો પેહી પાછો ફરિયો,
 પંચે મળી વિચાર કરિયો.
 રામ લક્ષ્મણને આધા તેડાવો,
 જેની કળાનો પાર ન પાવો.
 પોજે આવ્યા ત્યાં દીસે રૂપાળા,
 શોભિતા વાગા ઝાંક-ઝમાળા.
 કસબી કેર સોનેરી ઝળકે,
 સીતા આવ્યાં ત્યાં ઝાંઝરેને ઝળકે.
 બાણુ લીધું ને કરશું ચડાવ્યું,
 નગરનું લોક ત્યાં જોવાને આવ્યું.
 ધરતી ધ્રુજે ને શેષનાગ કંપે,
 નદીનાં પાણી ત્યાં સાગરમાં ભળિયાં.
 લીલા પીળા ત્યાં વાંસ વઢાય,
 મોતીયાં કેરાં તોરણ બંધાય.
 ચાર ખંડના મંડપ રચાય,
 સુંદરી સર્વ ત્યાં મંગળ ગાય.
 માંહારામાં તે રામ પધાર્યા,
 હરિજના પ્રાય જનકે નવરાવ્યા.
 વશિષ્ઠ ગુરુએ પરણાવી લીધા,
 રામે રાવણુશું રોષ જ કીધો.

દશરથના - કુંવર - મહેલે બિરાજે,
જોજો રાવણ! તું લંકા નહીં છાજે.

ધણા ધણા રાગ હપ્પે ભરાય,
રાવણ વિકળ થઈ શોકમાં જાય.

રામચંદ્રજી આવ્યા અજોડા માંહ,
વળાવ્યા માતા સીતાજી ત્યાંહ.

શોભિતા વાગા સોતાને ભાવ્યા,
પ્રભાતે ઉઠી કટક સહ જાય.

સંવન ૧૮૩૪ ચોત્રીસા માંહ,
સાત વીશમાં સાહેર ગામ^૧.

તેમાં પ્રભુજી રામનું નામ.

દાસ પ્રભુજી કહે શલોકો,

એકે તે મને સાંભળજો લોકો.

જોને સાંભળે પાવન થઈએ,

ધર મૂકીને સાંભળવા જઈએ.

સંતોની સેવા મોટો મહિમા,

પરણીને પધાર્યા સીતા ને રામ.

(લખીતંગ દોલતરાય માધવરામ ગામ મુટેડી)

૧ આ ઉપરથી સત્તાવીસ પ્રગણના 'સાહેરા' ગામના પ્રભુરામ નામના
ભાઈએ આ શલોકો બનાવ્યા જણાય છે

કવિ ન્હાના ભટ્ટ

મહિના

ગરવા ગવરી તે નંદને હું નમું રે,
 શારદા થાળે રે મુજને સહાય;
 કૃષ્ણ છખીલાના ગુણ વરણું રે,
 જીવહાએ આવી વસો રે મોરી માય;
 નાના^૧ નહીં રે જવા દઉં પ્રભુ નાથને રે.

૧

કાર્તિક માસે હરિ! કેમ ચાલશે રે ?
 આખ્યા શિઆળાના રે દિન;
 સહિયર સર્વ તે સુખડાં માણશે રે,
 કેમ કરી રહી શકું રે ભુવન ? નાના.

૨

માગશર માસે હરિ હું એકલી રે,
 કેમ કરી રહી શકું ? રે મહારાજ !
 જોખનીયું તો વાર્યું નહીં વરે રે,
 કે'તાં આવે મુજને રે લાજ. નાના.

૧ આ સ્થળે 'નાના' શબ્દના બે અર્થ થાય છે: એક, 'નાના'-(ભાઈ) નામનો કવિ, જેણે આ કવિતા રચી છે. કવિ શામળભટ્ટના ગુરતું નામ પણ નાના ભટ્ટ હવું; અને બીજો અર્થ "ના, ના" નહિ, નહિ. ના અર્થમાં લેવાનો છે.

૩

પાષે ટાઢ પડે અતિ જોરમાં રે,
 માણો સેજલડી રે મારા કૃષ્ણ !
 ઝોઢણુ ઝોઢે તે અખળા પ્રેમશૂં રે,
 તન મન મોઝં વસે રે તમ સંગ. નાના.

૪

માહે મંગળ જગમાં વરતશે રે,
 ગોપીઓ ગાશે ઘોળેરાં રે ગીત;
 સુંદર વસંતના સૂર સાંભળે રે,
 મોરી તમ સંગે લાગી રે પ્રીત. નાના.

૫

ફાગણુ અખીલ ગુલાલ હોડે ધણું રે,
 સુંદર વાગે તાલ મૃદંગ;
 નાંખી રાધાવર ગળે બાહુડી રે,
 હોળી રમશું વિઠ્ઠલ વર સંગ. નાના.

૬

ચૈતર ધૂપ પડે, ધરતી તપે રે,
 ત્યાં તો બળશે તમાઝં રે તન;
 લૂતી હોરો અતિ ઘણી વાય છે રે, — — — — —
 વ્યાકુળ થાય છે અમાઝં રે મન. નાના.

૭

વૈશાખ વન ફૂલ્યું, ફૂલી વાઢીઓ રે,
જોડે જુલે હો નર ને રે નાર;
કેરી, દ્રાખલડી અતિ લૂમશે રે,
તીરથ અહીં માનો હરિ મહારાજ ! નાના.

૮

જોડે જુક્તિ ખની પ્રભુ સેજની રે,
ચુવા ચંદન ને મલીયાર;
જુઈ જાઈ ચંબેલી પ્રભુ ! મોગરો રે,
આ શી જુક્તિ ખની રે ચુલજાર ! નાના.

૯

અષાઢે ઉત્તર ચઢી ધણી વાદળા રે,
ચો-દેશ વિજળા તણા રે ચમકાર;
ખપૈયા તો પિયુ પિયુ કરે રે,
આતુર દાદુર^૧ ખોલે રે મોર. નાના.

૧૦

શ્રાવણ પચરંગી સાળુ પહેરિયા રે,
જોખનવંતી ઓ વ્રજની રે નાર;
સેવા શિવની કરી મુખ માંગતી રે,
ભવોભવ આપો હરિ રે ભત્તાર. નાના.

૧૧

લાદરવો ગગને ગાજ્યો ધન ધોરમાં રે,
ગંગા-જમનાનાં નીર વહી જાય;
કંપે કાળજડું પ્રભુ! માલ્યું રે,
સૂનાં મંદિરે ખાવા રે પાય. નાના.

૧૨

આસો માસે તે આવી દીવાલડી રે,
ઘેર ઘેર ઓચ્છવ દરિના રે થાય;
નયણે નારાયણ વરને નિરખશું રે,
પ્રેમે લાગું દરિને રે પાય. નાના.

૧૩

આવ્યો અધિક માસ ગાઉ સાંભળો રે,
પ્રેમે ગાયા તે ખારે માસ;
પ્રભુ પૂરો તે મનની રે આશ,
નાના નહીં રે જવા દઉં પ્રભુ નાથને રે.

ત્રિકમદાસ

પદ

અલખેલોજી મારે મંદિર આવ્યા રે સૂણુ સાહેલી !
 બહુ ગુણવંતા મારા મનમાં લાવ્યા રે. સૂણુ.
 જ્ઞાન ગુરૂની સુરતા છે રે સુધી રે, સૂણુ,
 મહા મંગળ પદ આનંદ પામી બુદ્ધિ રે. સૂણુ.
 વિદુલ વરને શી પેરે વખાણું રે, સૂણુ,
 આઘ અંત ને મધ્ય એની નવ બાણું રે. સૂણુ.
 ઘટ ભીતર ને બા'રે છે પ્રકાશ રે, સૂણુ,
 એવા હરિ તો કહો કેમ આવે પાસ રે. સૂણુ.
 રૂપ નથી ને દીસે છે રૂપાળા રે, સૂણુ,
 ગુણ રહિત તે દીસે છે ગુણવાળા રે. સૂણુ.
 નામ નથી ને બહુ નામી મેં નિરખ્યા રે, સૂણુ,
 હૈય નીચ નહીં, સર્વે અંગે છે સરખા રે. સૂણુ.
 નિરાકાર ને આકાર એનો કહાવે રે, સૂણુ,
 એવું અકળ પદ તે કેમ કલ્યામાં આવે રે. સૂણુ.
 નિર્ગુણ સગુણ એને ના કહેવાય રે, સૂણુ,
 એવા રે વરને સહિ વરવાને ધાય રે. સૂણુ.
 નૌતમ પદનું ત્રિકમ નામ ન ભૂલે રે, સૂણુ,
 ગુરૂપ્રતાપે પ્રેમમગનમાં મહાલે રે. સૂણુ.

પદ ૨ જી.

એવા કોઈ કવિજન કાવ્ય અનુપમ બાંધે રે, જાઉં ખલિહારી
 નિખ્યો, વિના તેનું નિશાન બાણ ક્યાં સાંધે રે? જાઉં.
 નિખ્યું હોય તે નિશાની નિખાંવો રે, જાઉં
 નામનિશાની સહી મળે તો મારા મનમાં લાવે રે. જાઉં.
 નિખ્યું હોય તેને ભૂમિનું નિશાન રે, જાઉં.
 જોવા રે જાતાં ભૂલે પોતાનું લાન રે. જાઉં.
 શિવ, વિરંચી ને શેષ એને આરાધે રે, જાઉં.
 જપિયા તપિયા યોગ સમરથ સાધે રે. જાઉં.
 માનવીએને મન ગમતો છે મેવો રે, જાઉં.
 મનુષ્યદેહનો લ્હાવો નૌતમ લેવો રે. જાઉં.
 એ પુરુષને અનેક નારી ઈચ્છે રે, જાઉં.
 પૂરણ પદ તો કોઈ એક જન પ્રીછે રે. જાઉં.
 અનુભવિયાને અવર તણી નહી ઈચ્છા રે, જાઉં.
 જન ત્રિકમ દાસ કહે નામ નિરંતર પ્રીછયા રે. જાઉં.

પદ ૩ જી.—રાગ હોરી

વૃંદાવનમેં ધૂમ મચાઈ, શ્યામ ખેલત હોરી,
 ગોપી ગ્વાલ મીલ મંગળ ગાવે,

ખેલત રાધે ગોરી, વૃંદાવનમેં

સુંદર વરકો વદન નિહાળી, નેનસેં જીએ નારી,
 ચુવા ચંદન અચીઓ શ્યામકું, ભર ભર કંચન ચારી. વૃંદ
 અખીલ ગુલાલ ગુલાલ મગસો, સખ સખીયન સેરી જોરી,
 નંદલાલ સંગ ખેલનકું, ચોરેર બંધાણી

ભર ભર મુઠા, મારત છૂટા, વ્યાકુળ કીધા વનમાળી,
 સૂઝ પડે નહીં શરદ ગરદમાં, મોરલી લીધી મરોડી. વૃંદા.
 પાન ધાર પીચકારી ભારી, ઘેલા કીધા ગિરધારી,
 રંગ રસિયોજી રંગમાં ભીંજે, ધન્ય છે બ્રજની નારી. વૃંદા.
 વિધવિધ વિલાસ આશ્વ રંગ ભીનો, છીનો રંગ સખ જોરી,
 હિડત ગુલાલ અરુણ ભયો અંખર, વદન મોહનજીકી. વૃંદા.
 મેવા બહુત મગાયે લાલને ખાંટ દીયો બ્રજનારી,
 દાસ ત્રિકમ કહે હમકુ દીજો, પૂર્વની પ્રીત સંભારી. વૃંદા.

પદ ૪ થું

બસંત રત આવી રે, મન મેરા આવી રે,
 મન મેરા આવી કર લે જંગલ ખીચ ડેરા.
 સતગુરુ સેવ તું ભાવ ભજન થકી, મીટશે ચોરાશીકા ફેરા. બસંત.
 નિત્ય નિકટ સતગુરુ કે જામ કર લે મંત્ર સેવા,
 હે ગુરુ! હે ગુરુ! છોડ સંકટસે ડૂબત ભવ સંસારા. બસંત.
 સતગુરુજીને મંત્ર બતાયો જાપ જપોની અનેરા,
 તિમિર નાશે, રૂપ પ્રકાશે, મીટ ગયો તનકા ઝેરા. બસંત.
 ધન્ય મેરે સતગુરુ અંતરજામી એહી વિદ્યા હમકુ દીની,
 જાન પડયો તખ આન ગ્રહો હે, સુરત સોહાગન કીની. બસંત.
 દીનકે અધીન ભયે હરિ તખ, અજર અમર રસ પાયા,
 દાસ ત્રિકમ સતગુરુ પ્રતાપે, રમતા રામકુ ગાયા. બસંત.

કૃષ્ણીરજ

ચાદર

૫૬

ચાદર હે ઝીણી, હો ઝીણી.—ટેક

રહી રામરસમેં ભોંની. ચાદર હે.

અષ્ટ કમળ, દશ ચરખા ચાત્રે, પંચતત્વ મીઠા ચીની;
ધ્રુવ પ્રદાદ નામદેવે ઓઢી, શુકદેવે નિર્મળ કીની રે. ચાદર.તેજીશ દોઝ દેવતાએ ઓઢી, ટૂંક ટૂંક કર દીની;
અનંત કોટી વૈષ્ણવે ઓઢી, તેણે જતન જતન કર ચીની રે. ચાદર.દાસ કૃષ્ણીરજએ જતનમેં ઓઢી, તે કબલુ મેલી ના કીની;
સાધુકી સંગત ગુરુપ્રતાપે, જેંસીકી તેંસી દીની રે,
ચાદર હે ઝીણી રે ઝીણી, રહી રામરસમેં ભોંની. ચાદર

જીવણરામ

પદ ૧ હું

ધ્યારા રે કહીઓ ખાવા ! નિર્વાણી પદ ધ્યારા
 સૃષ્ટિકા કર્તા પ્રત્ય માનો, આવે હો હો પવના,
 પાણીથી રે ન્યારા રે. કહીઓ.
 બેસે પવન પર જળં વિના પ્રકટે હો હો હો;
 રૂપ રે હાં રે રૂપ નહોં, નિરાકારા રે. કહીઓ.
 સોહી શ્યામ મેરે અંગે વસિયો હો હો હો;
 અંકાર રે હાં રે અંકાર ઉગ્યા હમારા રે. કહીઓ.
 કહે રે જીવણુ આપ આવે ને જાયે હો હો હો;
 આવશે રે હાં રે આવશે, અપરંપારા રે. કહીઓ.

પદ ૨ જી

અમારી લહે તો આઘ પુરુષસેં લાગી,
 હમારી લહે—ટેક
 લહેર જઈ જઈ ભરી નૂરતમાં—
 હો હો હો પ્રકૃતિ સહુ ત્યાગી. હમારી.
 જ્યાંથી ખીછડી તામાં સમાણી—
 હો હો હો અખંડ રે, હાં રે અખંડ અનહદ વાગી. હમારી
 અંકાર ઉગ્યા રે આઘ પુરુષકા,
 હો હો હો ભવની રે, હાંરે ભવની ભાવટ લાગી. હમારી.

દ્વારકાદાસ

પદ ૧ લું

ઘટમાં છે મદુલી એક, યોગી બેઠા આપ અલેખ,
 એ યોગીનું રૂપ જોઈએ, કોઈ આસનકા વહાલું રે;
 સ્વામી બેઠા તખ્ત ઉપર, ચતુર ચેલે લાલ્યું, ઘટમાં.
 ગેળી ઘંટા ગેળી વાગે, ગેળી શુક્રમાં બોલે રે,
 મહા શૂન્યમાં જઈ વસતી કીધી, નહીં કા એને તોલે. ઘટમાં.
 નહીં શેલી, નહીં સોંગી તેને, નહીં વિભૂતિના ગોળા રે,
 જે દર્શન દેવતાને દુર્લભ, તે મુરત તમે ખોલો. ઘટમાં.
 નહીં માયા, નહીં મમતા તેને, કામ ક્રોધ નહીં લાગે રે,
 કહે દ્વારકા સોઈ ધર શોધો, જરામરણ ભય લાગે. ઘટમાં.

જીવણરામ

પદ ૧ છું

પ્યારા રે કહીઓ બાવા ! નિર્વાણી પદ પ્યારા
 સૃષ્ટિકા કર્તા પ્રત્ય માનો, આવે હો હો પવના,
 પાણીથી રે ન્યારા રે. કહીઓ.
 એસે પવન પર જળાં વિના પ્રકટે હો હો હો;
 રૂપ રે હાં રે રૂપ નહોં, નિરાકારા રે. કહીઓ.
 સોહી શ્યામ મેરે અંગે વસિયો હો હો હો;
 અંકેર રે હાં રે અંકેર ઉગ્યા હમારા રે. કહીઓ.
 કહે રે જીવણુ આપ આવે ને જાયે હો હો હો;
 આવશે રે હાં રે આવશે, અપરંપારા રે. કહીઓ.

પદ ૨ જી

અમારી લહે તો આઘ પુરુષસેં લાગી,
 હમારી લહે—ટેક
 લેર જઈ જઈ ભરી વૃત્તમાં—
 હો હો હો પ્રકૃતિ સહુ ત્યાગી. હમારી.
 ન્યાંથી ખીછડી તામાં સમાણી—
 હો હો હો અખંડ રે, હાં રે અખંડ અનહદ વાગી. હમારી
 અંકેર ઉગ્યા રે આઘ પુરુષકા,
 હો હો હો ભવની રે, હાં રે ભવની ભાવટ ભાગી. હમારી.

દ્વારકાદાસ

પદ ૧ લું

ઘટમાં છે મદુલી એક, યોગી બેઠા આપ અક્ષેપ,
 એ યોગીનું રૂપ નોંધએ, કાંઠાં આસનકા વડાલું રે;
 સ્વામી બેઠા તખ્ત ઉપર, ચતુર ચેલે લાળ્યું, ઘટમાં.
 ગેખી ઘંટા ગેખી વાગે, ગેખી ગુફામાં બોલે રે,
 મહા રાન્યમાં જઈ વસ્તી કીધી, નહીં કા એને તોલે. ઘટમાં.
 નહીં શેલી, નહીં સીંગી તેને, નહીં વિભૂતિના ગાળે રે,
 જે દર્શન દેવતાને દુર્લભ, તે મુરત તમે ખોલો. ઘટમાં.
 નહીં માયા, નહીં મમતા તેને, કામ ક્રોધ નહીં લાગે રે,
 કહે દ્વારકે સોઈ ધર શોધો, જરામરણ લય લાગે. ઘટમાં.

રામકૃષ્ણ

પદ ૧ લું

અરજ સૂણો મારા રામજી ! તારૂં વ્રત ના છૂટે,
 આવા રૂડા તારા રાજ્યમાં, મને માયા લૂટે. અરજ
 બહાલા ! તૃષ્ણા નહી તારા દેશમાં, તે તો નિત્ય વાધે,
 પંખી આ વનમાં ભૂલો પડ્યો રે, એકુ ભુવન નવ લાધે, અરજ
 ગિરિવર મોટા ગર્જતા, મધ્યે માંહે ખીરાજે,
 આ બાજી તો સુખ તણી રે, ઘેરાં નિશાણુ ગાજે. અરજ
 સહુકો સરખા થઈને ફરે, ચોરોના રે સાખી,
 આ રે મારગડે વિકૃલા ! રે, ઉગરવાનું ક્યાંથી ? અરજ
 જપતપનાં દર જોતરાં, કરવત મેલ્યાની કાશી,
 કોઈ તલખો (?) માને નહોં રે, એવી માયા મહેવાસી, અરજ
 મોહ માયા મદ લોભ ને, જાણે સર્વે ખોટું,
 જીવ પર એ જમડા લમે રે, જમ દેઈ રહ્યા પાટુ. અરજ
 શરણુ ચરણુ તારે આવિયો, અખ કીને આરી,
 રામકૃષ્ણ પ્રભુ રંકને, રજ લેજો ઊગારી. અરજ

પદ ૨ જી—રાગ બીલાવલ

બહાલાજી ! આવોને આંગણીએ મારે,
જોડણી કીજે.

દુર્લભ છે જોખનના દાંઠા,
સ્નેહ તણું મુખ લીજે. ૧

(બહાલાજી) તે દાંઠો સંભારો મારા બહાલા !

મારગડે મળતાં,
મીઠે મીઠ મેળીને હસતાં.

અંગે અમી દળતાં. ૨

જીભડણીએ જશ ગાઉં મારા બહાલા,

જે લીલા તમે કીધા,

રામકૃષ્ણ પ્રભુ બહાલા તમારે
વેચાતી લીધી. ૩

પ્રીતમદાસ

રામરાજ્યા (પરજ્યા—કતખો)

હરિ રમરણ કરો હેતમાં રે, ચિત્ત ચેત ! અચેત રે;
 આ અવસર ચેત્યા તણો, હાં રે મૂખ પડશે બહુ રેત રે. હરિ
 કાયાનું કાંઈ નવ તીપજે રે, મિથ્યા મોહ^૧ અહંકાર રે;
 તનથી ત્રણ વાનાં નીપજે; હાં રે કીટ, મીટ ને છાર રે. હરિ
 માયા તે મિથ્યા મોહિની રે, જેવી માસરી ખાંડ રે;
 જગત પસારો કાળનો, હાં રે જગ માંય થાશે ભાંડ રે. હરિ
 જગમાં તે કોય રહે નહીં રે, શશિ ચંદ્રમાનો વંશ રે;
 ખડખડ કરતા અપી ગયા, હાં રે કો રાગ ને રંક રે. હરિ
 જ્યૂં તે જવા કારણ રે, પ્રશુ પંખી અવધાર રે;
 કહે પ્રીતમ લજો રામને, હાં રે ફરે શિર પર કાળ રે. હરિ

૧ કીટા માટી, (ગોરમટી), ને રાખોડી.

અખો ભક્ત

પદ ૧ છં

સંતો રે લેજો વસ્તુ વિચારી,
 આકાશ અધર આલવું, શું ખેડા હારી ? સંતો રે
 પવન, તેજ ને પૃથિવી, આકાશ ને અંબુ,
 પાંચે શૂન્યમાં સમાવજો, શેષ રહે તે શંભુ. સંતો રે
 ગુણ રે અતીત રે ગોવિંદજી ગુણમાં કેમ પામે ?
 આશવાસના તરી જવું, પેસે આરે રે સામે. સંતો રે
 વાયુ પ્રસર છે આપમાં, આપ વાયુમાં મ્હાલો,
 અણ રે લિંગીને જે લગી^૧ કરે તેને તે કાવે સંતો રે
 X X X X X X X
 સર્વાંગ અતીતને ઓળખો, અખો ખોલે નીહાળા. સંતો રે

પદ ૨ જુ—ખીલાવલ

ધન્ય રે વહાલા ! તારો ઘૂંચટો, કોઈ પાર ના પામ્યા,
 કોઈ રે દેખીને વિરમય થયા; કોઈ લાગ્યા રે ભામા. ટેક.
 શાસ્ત્ર સરખાએ રે તુજને કહ્યું, નહીં રૂપ ને રેખા,
 ઉપમા દેવાને કોઈ નથી, નથી વર્ણ ને વેખા. ધન્ય.
 આ રથુલ રે કહું તો ક્યાં લગી, મન વાણી ન જાય,
 સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ ધણો, પરમાણુ ના થાય. ધન્ય.
 લઘુ રે દીર્ઘ કાહાવે નહીં, નહીં અધ ઉર્ધ્વમાં^૨ આવે,
 દીસતો સાર અવિગન સહી, એવો વેદ જ ગાવે. ધન્ય.

અબર, અમર, અછેદા છે, વહાલો વચને ન આવે,
 સહી સદા દિન ઝળહળે, સોહી અવિગત કહાવે. ધન્ય.
 તૂહી કરતા વહાલમા! તાહારું શરણુ પ્રોહું,
 એમ તો વિચારી અખે કહું, આપ હરિમાં રે હોવું. ધન્ય.

પદ

મર્મ મોટો પરિબ્રહ્મનો, તે તો રસનામાં ન આવે,
 શબ્દની વેધી સૂરતા, ખરા લક્ષમાં આવે. ટેક.
 પગથી વિના પગ પરઠવો, વહેતા વિના વહેવું,
 સમજ્યા સત સીધી કળા, અંકુશ વિના સહેવું. મર્મ.
 જેને સ્થળ કહેવાને કંઈ નથી, તેને સ્થળ સ્વામી,
 ધાતૂ નર રહ્યા સંચતા, જેણે એ વસ્તુને પામી. મર્મ.
 સત રે ગુરુની એ તો સંચા, શિશ સુધા પ્રીછે,
 તે રે ગુરુ તે કહી શકે, ગુરુપણું નવ ધ્રુષ્ટે. મર્મ.
 વાણી વાચ્યા, અવાજકુ, જાદુ વાચ્યા ન હોઈ,
 સૂક્ષ્મ વેદ ખૂણે અખા, જાદુ ગુરુગમ હોઈ. મર્મ.

સાખી

કહેનારા પણ ન રહ્યા, સૂણનારા પણ જાય,
 એ બે વચ્ચે ખાલી અખા, તે મરે ને છુદા થાય.

કવિ ગંગાધર

સૂર્ય નારાયણની આરતી

જય સવિતા નારાયણ, સૃષ્ટા જગતપતે (૨)
 પુણ્ય પુરાણ પરાયણ (૨) ત્રિપદા સ્તવનકૃતે. જય ૧
 ઉદયે બ્રહ્મ સ્વરૂપ, મધ્યે રૂદ્ર દશા (૨);
 સાયંકાળે વિષ્ણુ (૨) તન તિમિરોધ અસ્યા. જય ૨
 પૃથ્વી તેજ પ્રકાશક, વેદ વિચિત્ર લખે; (૨)

x x x x x

સર્જક પાલક સિંધુ, હાર્દ છો હરવે (૨),
 કીટાદિક મનુજ, પશુ પક્ષી સરવે. જય ૪
 ગણના કાળ સ્વરૂપ, અખિલ રહ્યા વ્યાપી (૨),
 સાક્ષીભૂત સમસ્તે (૨) આઘે અઘાપિ. જય ૫
 આઘ મધ્ય દિનાંત, આરતી જે કરશે પ્રભુ (૨),
 ગંગાધર દુઃખ તેનાં (૨) અણુ ઉદય દરશે. જય ૬

૨ંકુ

પદ^૧

આવી મળી માનિતી મંગળ ગાઉર,
દેવકીએ કુંવર જાયુર.

માઝમ રાત થયું અજવાળું,
તેજે ત્રિભુવન છાયું.

આવી.

શંખચક્ર ગદા પ્રાણ જ પંકજ,
તિલક મુંદર કોટે જપમાળા;

અહભુત રૂપ દીઠું દેવકીએ,
ત્રાણ ત્રાણ જાગે રખવાળા.

આવી.

ઉધડ્યાં કપાટ ભોગળ, ભે ભાગી,
જય જય વાણી વદે વેદ ચાર;

સુરનર મુનિવર જાય ઉવારણે,
ભૂપ બ્રહ્મા જાય બલિહાર.

આવી.

લઈ ઉચ્છંગ વસુદેવ પધાર્યા,
જમનાજીએ દીધો રે માગ;

ગોકુળ માહે ગોવ્યંદ પધાર્યા,
સહસ્ર મુખે રતવે શેષ નાગ.

આવી.

ઉત્તમ રાત અષ્ટમી ફેરી;
જય જય જન્મ્યા જગદાધાર,

સુરલોક ભૂલોક પધાર્યા;^૧
રંકે ઈસુ જાય બલિહાર.

આવી.

૧ પદની રચના ઉપરથી કવિ કંઈક જુનો જણાય છે. ૨ ગાઉ=ગાયે
જાયુ=જાયો; જન્મ આપ્યો.

કવિ માંડણ^૧

પદ—રાગ પ્રભાત

શેઠ કીધો અમે શામળો, જેણે મહા ધન આણ્યું;
નાણું ખર્ચે હરિ નામનું, ત્રણ લોકમાં આણ્યું. શેઠ

અવર વેપાર હિપાડિયો, કાઠી કર્મની કોડી;
લક્ષ ચોરાશી જોઈ વળ્યો, ખાલી ખડખડ ખોટી. શેઠ

મોહ મત્સર બેહેંકી ગયા, મન ગમતા માલે;
કહ્યું તે કોઈનું નવ કરે, બેઠા ધર ધાલે. શેઠ

કામ ક્રોધ બે લેગા થયા, તેણે મૂક્યા વાહી;
ને મમતાને લાવ્યા, કાને રાખી સાહી. શેઠ

છળ, ભેદ તે બે છોકરા, થઈ બેઠા છે મોભી;
દગાને ઘાલ્યો દુકાનમાં કોણ રાખે છે થોભી? શેઠ

હર્ષ શોક એ બે દીકરી? માંહી મનવો મોટો;
વણોતર વધી ગયા, પછે આવ્યો છે તોટો. શેઠ

વ્યાજ રૂઢ્યું રે વીમા તણું ખાતું નવ જૂએ;
મેળ ના કાઢે મૃત્યુનો, પછી આપ વગોવે. શેઠ

વીમો લૂંટાયો તાટમાં, વણુ પ્રીછે છે વાણી;
આંગરિયા અહંકારના રે, ખૂડ્યા વણુ પાણી. શેઠ

આથી ને પોથી જે હતી, સર્વ ખોઈ રે બેઠા;
જમ રે આવ્યા જ્યારે લૂંટવા, નાશી ધરમાં રે પેઠા. શેઠ

અંતે ન જોયો આવરો, ભ્રમ લગળ ચલાવ્યું;
નવ દાર નાઠો કરે, સાથે કોઈ ન આ.

તોકર સર્વે નાશી ગયા, શેઠ એકલા સાલા; શેઠ
 લૂંટોપતી તેણે બહુ કરી, સર્વ મેલીને આશા. શેઠ
 લાખે લેખાં લોભનાં, જર ન રહ્યું જરી કે; શેઠ
 પુણ્ય પાપની કાથળા, ઠાલી રહી ઓશીકે. શેઠ
 ચિત્ત તણો જે ચોપડો, તેને મૂક્યો રે બોધ; શેઠ
 પાનાં છે રે પ્રપંચનાં જેને નાંખ્યાં ઘોષ. શેઠ
 ચતુર હોય તે ચેતજો, ચિત્ત—ચકલે બેસી; શેઠ
 નર કોષ જિતી નથી ગયો, આ વણજમાં પેસી. શેઠ
 શોધી કાઢી સાચા શેઠને, વહેપાર વધારો; શેઠ
 લેખું ચોક્ષું લાભનું, આલીને પરવારો. શેઠ
 નીર થઇ નાણું કરચું, ઢાંકયું દેવાળું; શેઠ
 કહે માંડણ હવે નહોં કરું, ઘોળા ઉપર કાળું. શેઠ

૧ ૨૯. મણિલાલ બકારમાઈએ માંડણ નામના કવિનું ઉખાણા નામનું
 ૬ ભૂતી કવિતાનું કાવ્ય છપાવ્યું તે માંડણ આ માંડણ જણાય છે.

નથુરામ

પદ ૧ લું

ઓધવ કહે 'વ્રજસુંદરી ! સાંભળો એક વાત;
સ્વામી તમારો સધળે છે, તે જાણો વિખ્યાત. ઓધવ.

ગોપી ! જ્ઞાંતિ ટાળીને બાળી જૂઓ, બ્રહ્મ સર્વે વાસ;
ઘટ, મઠ મંદિર એક છે, સધળે આકાશ. ઓધવ.

ગોપી ! કનક ને કુંડળ એકું છે, પડી નામ ભાતિ;
બીજામાં રખે રાચતાં, સુવર્ણ એક જાતિ. ઓધવ.

ગોપી દૂધમાં જેમ ધૂત છે, ફૂલમાં જેમ વાસ;
કાષ્ટમાં જેમ વાહિ છે, એમ બ્રહ્મવિલાસ. ઓધવ.

ગોપી ! વિશ્વને જહાલો એક છે, કરી જો જો વિવેક;
સમુદ્રથી લહેરી બપની, વાસ્તવ રૂપ છે એક. ઓધવ.

ગોપી ! તમમાં તમારો નાથ છે, જુઓ મને વિચારી;
દાસ નથુ કહે એ ઓળખે, હૃદયે જ્ઞાનને ધારી. ઓધવ.

પદ ૨ જું

ગોપી કહે: ઓધવ ! સાંભળો, એક અરજ અમારી;
x x x x મારો કુંજવિહારી. ગોપી.

ઓધવ ! કૃષ્ણ તે પૂરણ બ્રહ્મ છે, તેનો અંશ તે જીવ;
તને કહો અમે કેમ કહીએ, સધળે છે શિવ. ગોપી.

ઓધવ ! મનને વાણી પોહોંએ નહીં, દષ્ટિએ ન દેખાય,
ચૈતન્ય વિષે શ્રી નાથજી, વેદ એને ગાય. ગોપી.

ઓધવ અવતાર ગુણું કર્મ ગાધશું, મહા સ્નેહને આણી;
 મોહન મેવા મૂકીને, કૃણુ પીએ મૃગપાણી. ^૧ ગાપી.
 ઓધવ! ભજનાનંદ સુખ અમને રુચે, બ્રહ્માનંદને ગાઈ,
 એકવપણું જોઈએ તો, નિશ્ચય આપ જોવાય. ગાપી.
 ઓધવ! ભૂતલ ભાર ઉતારવા કંઈ ધરે સ્વરૂપ;
 નથુનો નાથ નથી ગયા, કંઠીએ પ્રજનો ભૂપ. ગાપી.

(ક્રીદ૩જનો સુત) મૂળજી

૫૬૧

આજ અનુપમ દહાડો આવ્યો, વિવાહનો વિચાર જોને,
 તે દિવસ મારા માનમાં લાવ્યો, ધણું રૂઠું સાર જોને.
 માયા બ્રહ્મનો વિવાહ કર્યો, ચૈતન્ય જોડી જુક્ત જોને,
 વૈરાટ રૂપી માંડવો રચ્યો, ખંભ પગ હાથ જોને.
 ચારે દેહની ચોરી રે રચી, કેહેતાં ના'વે પાર જોને,
 દશે ઇંદ્રિ નારી રે મળી, ગીત ગાય છે હો ગોરી જોને.
 પાંચે ભૂતનો તે પસારો, તન માયા રહ્યાં દોરી જોને,
 મન કરે ત્યાં મરકલા ને બુદ્ધિનો ક્ષણ વખાણ જોને.
 ચિત્ત કરે ત્યાં ચટપટી હેલા માંહે હણ્યો અહંકાર જોને,
 ત્યારે રે બહુ વાળં રે વાળ્યાં, વહુવારૂં ઘોડે ચડે જોને.
 અખિલા હોની રે દર્શા પામી, તોરણે આવી ઉભા જોને,
 સુલક્ષણ ત્યાં સાસુ રે આવી, પાંકવાને વેગે જોને.
 પધરાવ્યા હો મલપંતા વરજી, મંડપમાં હરિબ્રહ્મ જોને,
 બ્રહ્માનંદ નયણે રે નિખર્યો, તે વિધિ ત્યાં થઈ રહી જોને.
 પોતે વર ને પોતે રે કન્યા, પોતે પોતાને વરી જોને,
 એ વિવાહ જોને રે રૂઢે, જન્મમરણ ટળિયાં જોને,
 ક્રીદ૩જનો સુત મૂળજી બ્રહ્માનંદમાં ભળિયો જોને.

સુરદાસ

ભણો તો એ અક્ષર ભણો, રો ને રે મમ્મો,
 એ વિના આવન બોખડા, હાં હાં રે ઘાટે ન ગમ્મો. ભણો
 ર રો તો આત્મા રામ છે, મમ્મો તેજ માયા,
 જુગલ અક્ષર જોડતાં, કહેવાણી રે કાયા. ભણો
 ચાર વેદ ને ચૌદે વિદ્યા, ખીજ વ્યાકરણની વાણી,
 એ એ અક્ષર તો ખાદ છે રે, ખીજ કહેવાની કહાણી. ભણો
 એ અક્ષરમાં આવન ગરે, તે ના પાડે પાછો,
 સુરદાસ અક્ષર મૂળ તો, તે સર્વજે રે સાચો. ભણો

પીપો ભક્ત

ઉદ્ધારણ ચૂંદડી

પ્રહ્લાદ ઉદ્ધારણ ચૂંદડી, જામે રે રામમાં દો અંક પ્રહ્લાદ-ટેક
 વાદ્મીકે બન બોધયો રે, ચૂન લાયે શુક દેવ;
 કર્મ ખીજોરાં દૂર થયાં રે, સૂતર કાંતી લાવ્યા જયદેવ. પ્રહ્લાદ
 ત્રણ લોકે તાણો તાણિયો રે, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ;
 તારણ ગણતાં મુનિ થકે લાયે રે જાદે સૂરનરસકળ નરેશ. પ્રહ્લાદ
 ચારે વેદ ખીલા કરચા રે નિરાકારકો રાય;
 વણી રે કખીરે ચૂંદડી રે, રંગે શાલી નામને^૧ હાથ. પ્રહ્લાદ
 હરિ હરકાં, તન ફટકડી રે, કારણ કઠણ મજાક;
 મૂળ કઠાયું ચઢાવિયું રે, બ્રહ્મ અર્થિ જલે રે અંગીઠ. પ્રહ્લાદ
 વણુ ધરતીએ પાથરે રે, વણુ ચરણની વાટ;
 જેણે ખોજી એ ચૂંદડી રે, તેણે ખોજ્યાં બ્રહ્મકપાટ. પ્રહ્લાદ
 તમે મત જાણો એ ચૂંદડી, એ છે આતમચાન;
 જેણે ઓઢી પ્રેમચં રે, તેને કહીએ ભક્ત પ્રમાણ. પ્રહ્લાદ
 વણુ રસના ગુણ ગામ લો રે, વણુ વસ્તીકો દેશ;
 વણુ પિંડનો એ આતમા રે, તાસુ કરી લો સાચો સનેહ. પ્રહ્લાદ
 કહે પીપો એ રૂપ લીના, બની કબની બનાધ;
 જેણે જાણી એ ચૂંદડી રે, તે વસ્તુ રૂપે યાઈ. પ્રહ્લાદ

ગંગારામ

૫૬

એટલો સંદેશો મારા સહગુરને કહેજો,
સંતોના રૂઢિયામાં રહેજો. સંદેશો

કાયાનું દેવળ અમને લાગે રે કાચૂં,
તેની ભલામણ અમારી કરજો. સંદેશો

કાયા રે પડશે જીવ કયાં જઈ સમાશે ?
તે ધર ખતાવી અમને દેજો. સંદેશો

અહ્લાનું રૂપ મારી નજરોમાં ન આવે,
સેવા ને સાધન કાંઈ ના ભાવે. સંદેશો

કહે ગંગારામ સંતો ગુરના ચરણે,
દેદાર દર્શન અમને દેજો. સંદેશો

લાલદાસ

પદ ૧ છં

રોવર એક પંખી રહે છે, પરમહંસ નામ કહાવે,
 પંખીને નહીં રૂપ ને રેખા, કેને કોણ બતાવે.
 પચીશથી ન્યારો ખેલે, રહે છે દશવીશ માંછી,
 ાં મુખ દેખાયે, પણ હાથ આવત નાહી.
 તે અંગે ને પાંચે તે સંગે, છઠ્ઠા તો પ્રભુ આપ,
 એક નિજ સ્વરૂપ એ, તેને નહીં પુણ્ય ને પાપ.
 સ્વરૂપમાં વાસ અમારો, સદા સર્વદા રહીએ,
 લાલદાસ સુણો બાઈ સાધુ ! કેઈ કહેવા સરખાને કહીએ.

પદ ૨ જી

સ્વરૂપને જે રે દેખાડે, સોઘ સદ્ગુરૂ સાચા,
 સ્વરૂપને દષ્ટે જોતાં, એમના અમર લોકમાં વાસા.
 ધન વળા ખીજા છોડે, એક જ આત્મા બાળે,
 સદ્ગુરૂ પૂરણ લખિયો, આ ભવનો ફેરો ટાળે.
 સિદ્ધિ પાસે રે દેખે, દૂર જોવા નવ જાય,
 વિધિ જે જન જાણે, તે આપે ઈશ્વર થાય.
 ાકર જેમ બેળાં રે ભળિયાં, એમ એક રસ થાય,
 લાલદાસ સુણો બાઈ સંતો ! આ વાત કેને કહેવાય.

દુહા

જે લાગ્યા સો ઉગરિયા, ડૂબ્યા દોડનહાર;
 હે લાલદાસ તાકી ખૂસ ને ના થઈ વહાર.

પદ ૩: બીજું

કાશી રે ક્ષેત્રમાં અવિચળ દીપક, તે મધ્યે વાસ હમારા,
 સૂરનર મુનિજન મહા રે તપેશ્વરી, કોઈ વીરલા જાણનહારા.
 પવન પાણીકા પ્રવેશ થોડા, સંત સદા રસ પાવે,
 નિરાધારે એક સદ્ગુરુ બેઠા, ત્યાં કોઈ એક જવલા આવે.
 મન પવન બે શૂન્ય ઠરાવ્યાં, બ્રહ્મની કૃપા વ્યાપી,
 સ્વામીએ હમારે સન્મુખ જોઈને, વસ્તુ અનુપમ આપી.
 થોડા ઉદ્વસમાં નાથે હમારા, અનંત કૃપા રે કીધી,
 પ્રેમ સરોવર દેખાડ્યું મારે જહાલે, તો ભરી પોસલીઓ પીધી.
 દીન જાણી હમને દયા રે કીધી, હરિએ હાથ જ સાલો,
 કહે લાલદાસ કૃપા કરી મુજને, તો અમીરસ પાયો.

અસ્તાવિક કવિતા

ગયેકું સોચે નહીં, નહીં આવનકી આશ,
 સોજન કેવળ રામકા, એમ કહે લાલદાસ.
 આપણુ તજીએ મનકું, આપણકું તજ જાય મોત,
 લાલદાસ કહે સુણો ભાઈ સાધુ: તે ગયું ગોળાગોફણસોત.
 હરિ દરીયા અમર ભરિયા, ખૂટે નહીં લગાર,
 કેતે સંત ધારિયા ને, કેતે ધાવનહાર.
 શાસ્ત્ર તો દરિયાવ હે, હીરા, લાલ હે માંહી;
 કહે લાલદાસ કોઈકું, કાઢ્યાકી ગમ નાંહી.
 સૂરત જલ ગર્ભ નૂરતમે, પડી રહી તે ખાખ,
 કહે લાલદાસ ભેર થયા, તે સાંભળે મારી કાખ.

અન્ય ખાવું તે ક્ષૂધાને ખાવા, જળ પીવું તે પ્રાણને ટોવા;
રહેવું અન્ય વસ્તુથી હેદાસ, એમ સમજે છે હરિના દાસ.

હુંહી

ગદ ખાત સોચે નહીં, આગલી ચિતવન નાહી;
વર્તમાન વર્તે સદા, સો સાધુ સુખ માંહી.

સોરઠો

કહા વિષયકા ભોગ, પરમ ભોગ એક ઓર હે,
તોકો ભયો સંજોગ, નિરસ લાગત ઇદ્રપદ.

હુંહી

મહા વિવેકી તજ દીયે, સંપત્તિ સૂત ને માત,
કંથા ને કૌપિન જે, તુજથી તજ ન જાત.^૧
અન્ન તણે ઉચ્ચારણે, આહારતૃપ્તિ નવ થાય,
તેમ જ શબ્દ થકી કદિ, અનુભવ ના જ કળાય.
અમૃત કહેતાં જો કદિ, ચિરંજીવી કો હોય,
તો જ શબ્દબ્રહ્મે જનો, અનુભવપ્રાપ્તિ જોય.

ગીતિ

પ્રથમ ઘટે જળ ધરવું, જો ન ગળે તો પછી જ ધૂત ભરવું,
પુનરપિ ગળે કદાપિ, તો પછી ગુરૂએ ગ્રહણ સૌન કરવું.

૧ મત્સ્યેન્દ્રનાથ ભટ્ટાહિરને કહે છે: સાર અને અસાર વસ્તુનો વિવેક જાણનારા જ્ઞાની પુરૂષો સંપત્તિ, સુત (છોકરાં) અને માતાપિતાને છોડી દે, છે, તો તારાથી આ કંથા-ગોદરી-અને કૌપિન-ઘંગોદી-એવી કુલ્લક વસ્તુ તજતી નથી.

હુહો!

શીઆળે સોરઠ ભલો, ઉનાળે ગૂઝરાત;
ચોમાસે ધંડર ભલૂં, કછડો^૧ ખારે માસ.
સંવત સોલસે એસી, વસો ગંગાકે તીર, -
શ્રાવણ શુકલ સપ્તમી, તુલસી તન્યો શરીર.

સોરઠો

તોલ્યો ખાર હજાર, ચતુર બુદ્ધિ બાજરમેં,
સમતા ન પાથો જાર, નેક એક પેંજરસો.^૨
(રણછોડજી દિવાન)

હુહો!

નેહી કીયે શિરપર લીયે, ખળ સંધિસે દૂર,
કુટિલ અલક તૂટે ન્યૂ કચ, સંધિ ન હોય જરૂર.

(ભાવાર્થ-ખળ માણસમાં અને માથાના કેસ-વાળ-માં કુટિલ-
પણું-વાંકાપણું-હોય છે. ખળ સાથે એક વાર તૂટ પડી હોય કે,
પેલો વાળ તૂટ્યો હોય, તો પછી તેમને “નેહી” એટલે રનેહી કરીએ
અને વાળને ‘નેહી’ એટલે તેજવાળા કરી માથે ચઢાવીએ, - તોપણ
તેઓ કદિ સાંધી શકાતા નથી.

મદન કેદન સંપ મદન, પંચ વદન સુખ ધામ,
દાસ ખાસ રનછોરકો, અમર રાખીએ નામ.

સોરઠો

સાંધ રૂઠ્યો, દેત દુર્બુદ્ધિ અભિમાનપદ;
ચેત! રે ચેત! અચેત! પ્રકટ હણે નહોં દંડસે.

બેદ રોગી, જુવાન નોગી, શર પીઠી ધાવ;^૧
રસાયન બનાવે, લીખ મારે, એનો શો પતીઆર.

નેરીઓ (નેરભાઈ)

૫૬

નેષીડા! નેશ જુઓની, ભાઈ! કહે મન ચઢો કીને બનાઈ?—ટેક
પાણીનો તો પાયો રચિયો, ન્યારે બની જતનાઈ,
લોંહી લોધર હાડ ચામડૂં, કેયાથી આવ્યું ધાઈ? નેષીડા!
ચોહો ફેરથી ચણી રે લીધું, જો રે બની રચનાઈ,
રમતો અબધૂત આવી ચઢ્યો, બેઠો ધૂણી સાહી. નેષીડા!
પાંચે ચેલા પ્રીતે આવ્યા, છટ્ટી પાછળ માર્છ,
સાતે મળા રનેહ જ કીધો, મઠી ભલી બનાઈ. નેષીડા!
ખાઈ ખાઈને જોખૂં કીધું, ભલી બની સગાઈ,
ગુરપ્રતાપે ભણે નેરીઓ, અંતે ગયાં વેરાઈ. નેષીડા.

૧ પાછળ—પીઠ ઉપર જેને ઘા વાગ્યા છે તેવો બહીકણ રણમાંથી
નાશી આવેલો, શરવીર હોય છતાં નકામો.

હુંહું!

શીઆળે સોરઠ લલો, ઉનાળે ગૂઝરાત;
ચોમાસે ધડર લલૂં, કછડો^૧ ખારે માસ.
સંવત સોલસે એસી, વસી ગંગાકે તીર,
શ્રાવણ શુકલ સપ્તમી, તુલસી તન્યો શરીર.

સોરઠો!

તોલ્યો ખાર હજર, ચતુર બુદ્ધિ ખાજરમેં,
સમતા ન પાયો જર, નેક એક પેંજરસો.^૨

(રણછોડજી દિવાન)

...તન કલ્હ. સૂર્ય નમદા! માઈ જોર ન ચાલે,
ચીઠી આવી રાજારામની રે, તે સમે લાચાર. પ્રીતમ!
હવે ગદગંદ કંઠે કે' છે કામિની, નયણે નીર ન માય,
પિયુ પરદેશી ચાલિયોં, કદમ વળાવવાને જાંચ. પ્રીતમ!
એ મતિ છે સંસારની રે, કોઈ ગર્વ ના કરશો,
પિયુ પરદેશી પ્રીતનો રે, વિશ્વાસ ન ધરશો. પ્રીતમ!
કાજી મહંમદની વિનતિ, તમે સૂણજો કાન,
એકમન થકને સાંભળો, ગોવિંદ ધરજો રે ધ્યાન. પ્રીતમ!

સોરઠો.

સાંધ રઠયો, દેત દુર્બુદ્ધિ અભિમાનપદ;
ચેત! રે ચેત! અચેત! પ્રકટ હણે નહીં દંડસે.

બૈદ રોગી, જીવાન જોગી, શર પીઠી ધાવ;
રસાયન બનાવે, લીખ માગે, એનો શો પતીઆર.

જેરીઓ (જેરભાઈ)

પદ

ભાઈ! કહે મન ચઢો કીને બનાઈ?—ટક

પદ રે જી

પરિશ્ર્વશૂં તાલી લાગી, ખીખનૂં શૂં કામ?
રાતદિવસે સ્મરણ કીજે, ધરીએ તેનું ધ્યાન. પરિશ્ર્વ
લગની લગાવી સુરત સમાવી, શાંતિ લેશ વિશ્રામ,
સદ્ગુરુ સ્વામી, અંતરજામી, બહુનામીનું નામ. પરિશ્ર્વ
ઐતન્ય જાણી ઉરમાં આણી, પરમહંસ તે પ્રમાણ,
સમજી રામ સમજે સાર એ, હરિકૃષ્ણ પૂરણ ધામ. પરિશ્ર્વ

હિમદાસ

૫૬

જે કહે તેને કહેવા દધને, હરિભજનમાં રહીએ.
 ખગલો હંસ કરી બેસાડ્યો, ખગલો હંસ કેમ કહીએ ?
 ચારામાં વિવેક જણાશે, તેનાં લક્ષણ લહીએ. જે
 હીરા કંકર, કંકર હીરા, હીરા કંકર કેમ કહીએ ?
 સાચ પારખૂં ત્યારે જણાશે, ધાણની ચોટો સહીએ. જે
 તિલક છાપ, કંઠે પુલ્કમીની માળા, દાસના દાસ થઈએ,
 જગત બદ્ધતને આઘ વેર છે, તેનાં મેહેરાં સહીએ. જે
 કહે હિમદાસઃ મારી સારી શીખામણ, લખી રાખજો હૃદયે,
 જેણે માની તે મહા જ્ઞાની, મૂરખને શું કહીએ ? જે

ગોપાળદાસ

પદ

સંતો ! રે બ્રહ્મ પાસે ભાસો,
 જોવામાં આવે નહોં, એવો અલખ તમાસો. સંતો ! રે
 વેદ હી લક્ષ તો આવી રહ્યો, જુએ ગ્રહે એવાની વાચા,
 હું હું પદ તો સંભારો, હું હરિ જોએ એ સાચા. સંતો ! રે
 અધ્યા ! એઓ એક નહોં, માયાનો ધર્મ આ શો ?
 મોટા મોટા મગર તે અલપ થયા, આગે અંબુમાં^૧ વાસો. સંતો ! રે
 નવધાથી નવરા થાઓ, મગન થઇને મહાલો.
 લક્ષધાને! જે પાર કરે, સુધા સમગળ આલો. સંતો ! રે
 સદ્ગુરની સંગતે તાણો, વાણો એક જાણો,
 દાસ ગોપાળ અક્ષર અખંડ છે, સદ્ગુર સચરાચર પ્રમાણો. સંતો ! રે

મુકુંદ

૫૬

કાઈ આવો તો મૃતસંજીવીની વિદ્યા સેજો ભણાવું.
કહો તો રે ઝંકાર અક્ષરને આદે લખને ગણાવું.—ટેક

કહો તો પ્રથમ જીવહિંસા કઢાવું,
કહો તો હરિનો પરમહંસ થાપું.
કહો તો બેશી વિમાન વૈકુંઠ જાઉં. કાઈ

કહો તો એક થકી અનેક ગણાવું,
કહો તો ઐદ લોકનો તાણો તણાવું. કાઈ

કહો તો ગગનથી ઉચો ચાલું,
જ્યાંહાં નહીં અર્કનૂં^૧ અજવાળૂં.
તો સદ્ગુરુનો બાળકો નામ ધારું. કાઈ

કહો તો અંબુમાં^૨ અગ્નિ ભારું,
કહો તો મૃતસંજીવન ઉગારું,
કહો તો પાણી ઉપર બળતૂં બાળૂં. કાઈ

કહો તો આપ થકી આપ મરીએ;
કહો તો અખંડ વૃંદાવન જઈ ઠરીએ,
કહો તો માતપિતા વિના દેહ ધરીએ. કાઈ

કહો તો જીવનું પરમ સંકટ કાપું;
કહો તો શુદ્ધ સ્વરૂપ કરી થાપું.
કહો મુકુંદ અખંડ પદ આપું. કાઈ

રાધાબાધ

૫૬

શ્રી ઘંટાવન વાંસલડી વાગે, સાંજે લહેર ત્યાં સાહેલી,
ઊપન્યો રંગ તે કેમ રેવાયે ? ચાલો ધરધંધો મેહેલી. શ્રી

સજી શણુગાર સજ્જે સહુ સ્યામા ! થાઓ સાંતરો સર્વ સજી,
નયણાં ભરી નિરખો નરહરિને, લ્હાવ લોને લાજ તજી. શ્રી

મતોમતિ ને મળી માનની, સ્યામળાયાના શબ્દ ભણી,
રાધેના સ્વામી અંતર્યામી, હરિશ્ચં રમવા હોંસ ધણી. શ્રી

૨૩૬

૫૬૧૦ શ્રુ

રંગ ભીંભ ગોવાલણી આવે, મદમાતી ગોવાલણી આવે.—૨૬

રૂમરૂમ રૂમરૂમ નેપૂર વાળે,

ગોપી હંસની ચાલ ચલાવે. મદ માતી.

કાન બીચ કુંડળ ઝાલ ઝંખુકે,

ગોપી મોતીડે માંગ સમારે. મદ માતી.

ચુઆ ચંદન ઓર અરગળ,

ગોપી કેસરી આડ બનાવે. મદ માતી.

કર પર ચૂડી, ચૂડી પર કાંકણ,

ગોપી દર્પણ મુખ નિહાળે. મદ માતી.

શિરપર કળશ, કળશપર ઝારી,

ગોપી જળ જમના સરી લાવે. મદ માતી.

સિદ્ધરાજાને જશમાના ઐતિહાસિક^૧

રાસંડો. (૧)

રાજા ખેડો ભરિ રે દરબાર,
જાગ્યક. આવ્યા જાગ્યા.

સર્વે નારી ભણે રાજા.

રાજા રે જશમાનું રૂપ,
એ રે નારી તમ ધર શોભતી. સર્વે.

૧ કોઈ એક સમયે માળવાના એક રહેવાસીએ આવીને સિદ્ધરાજાની આગળ જશમા ઓડણના રૂપનાં વખાણ કર્યાં. રાજાએ તેને મળવાને પ્રયત્ન કર્યા, પણ સર્વ નિષ્ફળ ગયા. છેવટે, પાટણ આગળ તેણે સહસ્રલિંગ તળાવ ખોદાવવા માડ્યું ત્યારે દૂધમધ આવડો જે પોતાનો બનેલી હતો તેને માળવેથી ઓડ, અને ઓડણોને દાવવા મોકલ્યા. દૂધમધ તેમને તેડવા ગયા, અને તેમને ગામ જઈ તેઓને કહેવા લાગ્યા કે, સિદ્ધરાજા સોલંકીને વિશાલ તળાવ ખોદાવવું છે એટલા માટે ઘણા ઓડ અને ઓડણોનો ખર્ચ છે. આરું સાંભળી જશમા પોતાની નાતના લોકોને એકઠા કરીને પોતાના ધણીને લઈને પાટણ આવી. સિદ્ધરાજા આજ્ઞા કરી કે બીજા ઓડને નગરની બહાર ઉતારો આપવો, પણ જશમાને મહેલમાં આણવી. જશમાએ તેની ના કહી, અને બોલી કે "મહેલમાં તો રાણીઓ સૂવે, ઓડણને તો ભોંય ઉપર જ પડી રહેવું શોભે." જ્યારે તળાવ ખોદાવા માડ્યું ત્યારે રાજા પોતે આવી તપાસ રાખવા બેસતો, તેને જશમાનો ઘણો મોહ લાગ્યો. તેણે તેને કહ્યું: "જશમા! આવડો બધો માટીનો ભાર ઉચકતી નહિ, એથી તારું શરીર બગડશે." તે બોલી: "એ વાતની કાંઈ ચિંતા તારે કરવાની નથી. "ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હું તારા ખાજાને સંભાળ, ને બીજા ઓડણોને માટી લેવા દે." તેણે ઉત્તર આપ્યું: "આમલીની ડાળિયે મેં એની ઓળી બાંધી છે ત્યાં આવતી જતી હું એને હિંચકા નાંખું છું."

૨૩૬

૫૬૧૦૭

રંગ લીંછુ ગોવાલણી આવે, મદમાતી ગોવાલણી આવે. — ૮૬

રૂમઝૂમ રૂમઝૂમ નેપૂર વાળે,

ગોપી હંસની ચાલ ચલાવે. મદ માતી.

કાન બીચ કુંડળ ઝાલ ઝંબુકે,

ગોપી મોતીડે માંગ સમારે. મદ માતી.

ચુઆ ચંદન ઓર અરગમ,

ગોપી કેસરી આડ બનાવે. મદ માતી.

કર પર ચૂડી, ચૂડી પર કાંકણ,

ગોપી દર્પણ મુખ નિહાળે. મદ માતી.

શિરપર કળશ, કળશપર ઝારી,

ગોપી જળ જમનાલરી લાવે. મદ માતી.

સિદ્ધરાજ ને જશમાના ઐતિહાસિક^૧

રાસડો (૧)

રાજા બેઠો ભરિ રે દરબાર,
ભયક. આવ્યા ભયવા.

સર્વે નારી ભણે રાજા.

રાજા રે જશમાનું રૂપ,
એ રે નારી તમ ધર શોભતી. સર્વે.

૧ કોઈ એક સમયે માળવાના એક રહેવાસીએ આવીને સિદ્ધરાજની આગળ જશમા ઓડણના રૂપનાં વખાણ કર્યાં. રાજાએ તેને મળવાને પ્રયત્ન કર્યા, પણ સર્વ નિષ્ફળ ગયા. છેવટે, પાટણ આગળ તેણે સહસ્રલિંગ તળાવ ખોદાવવા માંડ્યું ત્યારે દૂધમલ આવડો જે પોતાનો બનેલી હતો તેને માળવેથી ઓડ, અને ઓડણને લાવવા મોકલ્યો. દૂધમલ તેમને તેડવા ગયો, અને તેમને ગામ નહીં તેઓને કહેવા લાગ્યો કે, સિદ્ધરાજ સોલંકીને વિશાલ તળાવ ખોદાવવું છે એટલા માટે ઘણા ઓડ અને ઓડણનો ખર્ચ છે. આહું સાંભળી જશમા પોતાની નાતના લોકોને એકઠા કરીને પોતાના ઘણીને લઈને પાટણ આવી. સિદ્ધરાજે આજ્ઞા કરી કે બીજા ઓડને નગરની બહાર ઉતારો આવવો, પણ જશમાને મહેલમાં આણવી. જશમાએ તેની ના કહી, અને બોલી કે “મહેલમાં તો રાણીઓ સૂવે, ઓડણને તો ભોંય ઉપર જ પડી રહેવું શોભે.” બધારે તળાવ ખોદાવા માંડ્યું ત્યારે રાજા પોતે આવી તપાસ રાખવા બેસતો, તેને જશમાનો ઘણો મોહ લાગ્યો. તેણે તેને કહ્યું: “જશમા ! આવડો બધો માટીનો ભાર ઉચકતી નહિ, એથી તારું શરીર બગડશે.” તે બોલી: “એ વાતની કાંઈ ચિંતા તારે કરવાની નથી. “ત્યારે તેણે કહ્યું કે, હું તારા આગળ સંભાળ, ને બીજા ઓડણને માટી લેવા દે.” તેણે ઉત્તર આપ્યું: “આમલીની ડાળિયે મેં એની ઝાળી બાંધી છે ત્યાં આવતી જતી એને ટિંચકા નાંખું છું.”

રાજાએ મેઘા ખારીખર ખે ચાર.
કે જાઓ રે જશમાને તેડવા. સર્વે.

ગાયો ચારતલ ભાષ રે ગોવાળ !
કે ક્યાં રે વાસો ઓડો તણો ? સર્વે.

ખિરખિરીઆરડી વાડ,
કે ધૂવરીઆળો અંપલો. સર્વે.

કાગળ દીધો જશમાને હાથ,
કે જશમાએ વાંચીને માથું ધૂણિયું. સર્વે.

જશમાએ દીધો સસરાને હાથ,
સસરે વાંચીને માથું ધૂણિયું. સર્વે.

“વહુ ! તારે રૂપ સુરૂપ,
એણે રે રૂપે લાંછન લાગશે.” સર્વે.

“સસરા ! તું હમડે મ હાર,
નહિ રે ટળું જશમા ઓડણી.” સર્વે.

જ્યારે ખોદવાનું કામ પૂરું થયું ત્યારે રાજાએ બધા ઓડને તેમની મજૂરી ચૂકાવી આપી, પણ જશમાને કહ્યું કે, “તું તો હમણાં રહેજે તને પછીથી આપીશું.” બીજા ઓડને જવાની રાજાએ આજ્ઞા આપી, તેઓની સાથે જશમા પણ છાનીમાની જતી રહી. રાજાએ જ્યારે આ વાત જાણી ત્યારે અશ્વિાર યજ્ઞને મોદેરા સુધી તેમની પછવાડે દોડ કરીને કેટલાક ઓડને ઠેર કર્યા. તે ઉપરથી જશમાએ પોતાના પેટમાં કટાર મારી, અને મરતાં મરતાં શાપ દીધો કે “એ તળાવમાં પાણી ટકશે નહિ.” (રાસમાંળા ભાગ ૧. લો આવૃત્તિ ત્રીજી; પૃષ્ઠ ૧૫૯ સું.)

- જશમાને વારે છે બાપઃ
 “ મ જજે ધીઅડી રે ગઢ માંડવે.” સર્વે.
- “ ઘેલા બાપા ! ઘેલડું શં બોલ,
 એક વાર જાઉં ગઢ માંડવે.” સર્વે.
- હારો રે દળાવ્યા જશમાએ ધર્મ,
 કળશી દળાવ્યો જશમાએ બાજરો. સર્વે.
- વિજયા દશમ કેરી રાત,
 ઓડોએ ઉચાળા ખડકિયા. સર્વે.
- શરદ પૂનમ કેરી રાત,
 ઓડોએ ઉચાળા પક્ષાણિયા. સર્વે.
- “ ઓડોને ઉતારા દેવરાવો,
 કે જશમાને ઉતારા મેડીએ.” સર્વે.
- “ મેડીએ તારી રાણીને બેસાડ,
 અમે રે ઓડોને ભલાં જૂપડાં.” સર્વે.
- “ ઓડણોને દાતણિયાં દેવરાવો,
 જશમાને દાતણ દાડમી.” સર્વે.
- “ દાતણ તારી રાણીને દેવરાવ,
 અમે રે ઓડોને ભલી ગીવડી.” સર્વે.
- “ ઓડણોને ભોજનિયાં દેવરાવો,
 જશમાને ભોજન લાડવો.” સર્વે.
- “ લાડવા તારી રાણીને જમાડ,
 અમે રે ઓડોને ભલી રાખડી.” સર્વે.

“ઝોડણોને મુખવાસિયા દેવરાવો,
જશમાને મુખવાસ એલચી.” સર્વે.

“એલચી તારી રાણીને ખવરાવ,
અમે રે ઝોડોને લલી મોથડી.” સર્વે.

“ઝોડણોને પોઢણિયાં દેવરાવો,
જશમાને પોઢણુ ઢાલિયો.” સર્વે.

“ઢાલિયે તારી રાણીને સુવરાવ,
અમે રે ઝોડોને લજી ગોઢડી.” સર્વે.

“જશમા! ઝોડણુ હાલો મારે દાર,
કહો તો ખતાવું મારી રાણિયો.” સર્વે.

“જેવું તારી રાણીયોનું રૂપ,
તેવી રે મારે ઘેર ભોળખ્યો.” સર્વે.

“જશમા! ઝોડણુ અમારે બર હાલ,
કહો તો ખતાવું મારા કુંવરો.” સર્વે.

“જેવું તારા કુંવરોનું રૂપ,
તેવા રે મારે ઘેર લનીળ.” સર્વે.

“જશમા! ઝોડણુ હાલો મારે દાર,
કહો તો ખતાવું મારા હાથિયો.” સર્વે.

“જેવું તારા હાથિયોનું રૂપ,
તેવી રે મારે ઘેર લેસડી.” સર્વે.

“કેવડું ખણાવશે તલાવ ?”

કેવડી ખણાવશે તલાવડી ?” સર્વે.

“લાખે ખણાવશું તલાવ,

અથ લાખે તલાવડી.” સર્વે.

“જશમા ! તારો પરણ્યો દેખાડ,

કિયો રે જશમા ! તારો વરધણી ?” સર્વે.

“સોનપ્રયો હીંમે છે લાય,

રૂપલા વેઠ ઓડો તણા.” સર્વે.

“જશમા ! માટી થોડેરી ઉપાડ,

તારી રે કડે લિચ્ચક લાગશે.” સર્વે.

“ઘેલા રાજા ! ઘેલડું શું ખોલ ?

ઐહ રે અમારો કસળ થયો.” સર્વે.

(૩૬)

જશમા ઓડણનો રાસડો (૨)

(કતેહમદ્દ! ગખ'તી કાંકરીએ તળાવ, કાંટો રે વાળ્યો પાકા ખેરનો*)

રાજા પ્હોઢ્યો મંદિર મેઢી મોઝાર, રાણી રાજને રીઝવે. રાજા પ્હોઢ્યો.

પાછલી પરાઢની રાત, રાણીએ રાજા જગાડીયો,
ઉઠ રાજા! પોઢતો જગ, પાણી વિના પોરા મરે.

બળ્યો તારો પાટણુ દેશ, પાણી વિના પોરા મરે,
રૂડો 'મારો સાવક' દેશ, સાવજડાં સો જળ પીએ.

તેડાવો દૂધમલ ભાણેજ, ઓડોને લખી કાગળ મોકલે.
લીલી ઘોઢી પાતળીયો સ્વાર, દૂધમલ આવીને જિતયાં.

ઉઠ દાસી! દીવડો અજવાળ, દીવાની હલાલે કાગળ લખવા.

શેની બાઈ! વણુ રે દીવેટ? શેનો રે અજવાળુ દીવડો?

નરમાની વણુ રે દીવેટ, ઘીનો અજવાળ ઝમરખ દીવડો.

કેટલા લખૂં મામાણ! ઓડ? કેટલી લખૂં મામા! ઓડણી?

અદ લાખ લખ ભાણેજ! ઓડ, સવા લાખ લખો ભાણેજ! ઓડણી,

કામદ આસ્યા બારોટાંને હાથ રાય. રે બારોટોએ ભાથા ભીડીયા.

મૂળજી ખેડ્યો માઝમ રાત, વાગડ જઈ વાસો વસ્યો.

ભાયો ચારંતા ગાયોના ગોવાળ! કીયા રે જશમાના ઓરડા?

હું એ ન જાણું મારા વીર! આધેરો જમ ધર પૂછજે.

હજ રે ખેડંતા ખેડૂઆળ! કીયા રે જશમાના ઓરડા?

હું એ ન જાણું મારા વીર! આધેરો જમ ધર પૂછજે.

* અમદાવાદના મન્નુરોજી એક કંઠસ્ય ન્નુજી ગીત.

ભાત રે લાવેતી ભાતવાર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ઘર પૂછજો.
 છાણાં રે વેણુંતી છાંણુકેર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ઘર પૂછજો.
 પાણી રે ભરંતી પાણીયાર ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ઘર પૂછજો.
 ચોરે ખેઠેલ ચારણુ ભાટ ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 હં એ ન જાણું મારા વીર ! આધેરો જઈ ઘર પૂછજો.
 શેરી રમતલાં નાનાં રે બાળ ! કીયા રે જશમાના ઓરડા ?
 ભોઠે જડી રે પડસાળ, ઘૂઘરીઆળો જશમાનો આંખલો,
 બારણું બીજેરીતું ઝાડ, ચોકમાં પારસ પોંપળો.
 જાત્રી મેઢી અગનાશ, પોપટ બાણુંતા પાંજરે,
 વળા વેરાણાં રે હીર, મોભારે મોતી જડયાં.
 બારસાખે ખેઠા ગણેશ, સાખે ખેઠી પૂતળા,
 હેમનો ચૂડીસો બાઈને હાથ, સાંગામાંચી હેમનાં ખેસણાં.
 આયમણી વાળાં રે પૂઠ, હિમમણું તે દાતણુ કરે.
 કાગડ આલ્યો જશમાને હાથ, જશમાએ આલ્યાં ખેસણાં.
 બારેરે કર્યાં રે જૂહાર, જશમાએ આશિષ સભળાવીયાં,
 અક્ષર વાંચ્યા એકને ખેય, જશમાની આખે આંખું
 આપેશું કયોં રે વિચાર, કચેરીએથી જોઈને બે
 ઘેલી જશમા ! ઘેલું ન ખોલ, એ દેશ આપણુ ન

એ દેશના કૂડીલા લોક, કૂડીલા લખી કાગદ મોકલે.
 આપેશું કયોં રે વિચાર, ચોરેથી સસરે ખોલાવીયા.
 ઘેલી જશમા ! ઘેલૂં ન ખોલ, એ દેશે આપણુ ન જામ્યે,
 એ દેશના ઠગારા લોક, ઠગીને કાગદ લખી મોકલે.
 આપેશું કયોં રે વિચાર, પોઢંતા પિયુ જગાડીયા,
 અદ લાખ સૂંઢાડો ઓડ, સવા લાખ સૂંઢાડો ઓડણી.
 મજી રે ચાલી મેવાડ, પૂછેરં પાટણુ રહ્યું,
 રાજને ચપ રે વધાઇ, રાજજી સામા આવીયા.
 ઓડાંને ગાંદરે ઉતાર, જશમાને મહેલ મેડી તણા.
 મહેલે તારા કુંવરોને ખેસાડ, અમારે ઓડાંને બલાં ગાંદરાં.
 ઓડાંને સાથરા નંખાવ, જશમાને હોંડોળે ખાટલા.
 હોંડોળે તારા કુંવરો ખેસાડ, અમારે ઓડાંને બલા સાથરા.
 ઓડાંને ખીચડી નંખાવ, જશમાને ફર^૧ કમોદના.
 ફર તારા કુંવરોને જમાડ, અમારે ઓડાંને બલાં ખીચડાં.
 ઓડાંને તેલ ચલાવ, જશમાને ઘી ગવરી તણાં.
 ઘી તારા કુંવરોને ખવડાવ, અમારે ઓડાંને બલાં તેલડાં.
 જશમાજી ! મારા મોહોલે આવ, તને દેખાડું મારી રાણીઓ.
 તારી રાણીઓ તું જોઇ ખેસ, રાણીઓ સરીખી મારે દાસીઓ.
 જશમાજી ! મારે માહોલે આવ, તને દેખાડું મારા કુંવરો.

તારા ફૂંવર તૂં જોઈ ખેસ, ફૂંવર સરખા મારે જણુ લાગીયા. ૨
 જશમાણ ! મારે મોહોલે આવ, તને દેખાડું મારા હાથીયા.
 તારા હાથી તૂં જોઈ ખેસ, તારા હાથી સરીખાં મારે આખડલાં.
 જશમાણ ! મારે મોહોલે આવ, તને દેખાડું મારા ઘોડીલા.
 તારા ઘોડીલા તૂં જોઈ ખેસ, ઘોડીલા સરખાં મારે, ખોલકાંડ.
 કઈ પાસ ગોડું રે રાજ ! તલાવ, કઈ પાસ ગોડું રે તલાવડી.
 હિંગમણું ગોડ રે તલાવ, આયમણી ગોડ રે તલાવડી.
 આછીશી રૂડી આંખલીયાની છાય, રાજએ તંજુ તાણીયા,
 હિંગમણા વાયરા રે વાય, જશમાના છેડા ફરકીયા.
 જશમા ! માટી થોડીરી રે લે, કેડોની લંક લળા જશે.
 ઘેલો રાજ ! ઘેલૂં ન ખોલ, કેડોનો લંક લોઢે જડયે.
 જશમા ! માટી થોડીરી રે લે, એ રે રૂખે તારાં છોકરાં.
 પાળણું ખાંધ્યું આંખલીયાની ડાલ, આવતાંજતાં નાંખૂંહીંચકાં.
 કીયા તારા દીયર ને જોઈ ? કીયો રે જશમા ! તારો ધરધણી ?
 સોના કેરો કોદાળો હાથ, લાલ લૂંછની વાળા ગાતડી.
 એ એના દીયર જોઈ, એ રે રાજ એનો ધરધણી,
 માર્યા જશમાના દીયરજોઈ, માર્યો જશમાનો ધરધણી !
 અદ લાખ માર્યા રે ઝોડ ! સવા લાખ મારી રે ઝોડણી !
 લોહીના વરચા રે વરસાત, તલવારે તાળી પડી.

નાળીએરના પોઠી મંગાવ, ઓડાંને તે ઉપર ખાંધીએ,
 ડાશીડાંનાં હાંટ ઉધડાવ, ઓડાંનાં ખાંપણુ ઝોરીએ.
 અગર અંદન કાઠી મંગાવ, ઓડાંને દાંગ દેવરાવીએ.
 રાખ ! જીએરૂં તૂં જો, સમજી કહે સોના તણી.
 રાખ જીએરૂં જોવા જાય, જશમા રે જંપલાઈ ગયાં,
 બળતેરી બોલું શરાપ, ઘણું રે જીવે રાખ વાંઝીયો !
 બળતેરી બોલું શરાપ, રૂપે ન સરજ્યો ઓડણી.
 જશમા તારે રે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો પાણકો ?
 આવા રૂડા જશમા ! તારા પાગ, પથરો જાણી (તૂં) પાની ધસત.
 જશમાજી ! તારે દરબાર હું કેમ ન સરજ્યો બોલકો ?
 આવા રૂડા જશમાના હાથ, કાને સાહી ખીણે ખાંધતી.
 જશમાજી ! તારે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો સૂડ્યો ?
 આવો રૂડો તારો રે કંઠ, હીરલો કહી બોલાવતી,
 (પંક્તિ ૧૦૧).

જશમા ઓડણીનો રાસડો * (૩)

સાસુ કહે છે: સાંભળો વહુ વારુ!
 એ મૂલકનાં ધૂતારુ છે લોક, કે ધૂતી જશે જશમા ઓડણી.
 પાછલી રાત ને પરાદ, રાણીને સપન લાધીયું,
 ઉઠ દાસી! દીવડો અજવાળ, કાગદ આવ્યા રાજના.
 શાન્તી આઈ! વણૂં રે દીવેટ? શાને રે અજવાળું અમરખ દીવડો?
 અંપાવરણી વણો રે દીવેટ, ભૂરી લેસોનાં ઘી ઘણાં.
 ખાળ્યાં ખાળ્યાં સવામણુ ઘી, સવારે કાગદીયાં ગિક્યાં,
 કેટલા લખ્યા છે ઓડ, કેટલી લખી દાસી! ઓડણી.
 અંધ લાખ લખીયા છે ઓડ એ લાખ લખી છે ઓડણી.
 અરે બંકા રાજ! પ્હોઢયો હોય તો જાગ, ઓડ આવ્યા તલાવ ખોદવા.
 આથમણું ગોદો રે તલાવ, ગિગમણી ગોદો તલાવડી.

રાગ ફેર

હા રે ખોદે ખોદે રે જશમા સહસ્રલિગમાં રે

એ તો માટી લઈને પાળપે ચઢે છે રે. જશમા.

એનાં કંકુવરણાં પગલાં પડે છે રે. જશમા.

એની છાયા સૂરજમાં ભળે છે રે. જસમા.

હારે ખોદે ખોદે રે સરોવર સહસ્રલિગમાં રે. જસમા.

* દંતકથા છે કે, જશમા પૂર્વ જન્મમાં ઈંદ્રની અપ્સરા હતી, અને પાટણનો રાજા જયદેવ ઈંદ્રનો મિત્ર હતો. તેથી તે એક વખત સ્વર્ગમાં ગયો હતો. ત્યાં અપ્સરાનાં નૃત્ય થતાં હતાં. તે વખતે (અપ્સરાને) જશમાને જોઈ રાજા મોહ પામ્યો. પણ અપ્સરાએ રાજાનો ત્યાગ કર્યો, આથી એને મનુષ્ય રૂપે જન્મવા ઈંદ્રે શાપ આપ્યો. અને તેથી તે અપ્સરા જશમા રૂપે અવતરી હતી.

નાળીએરનાં પોહી મંગાવ, ઓડાંને તે ઉપર બાંધીએ,
 ડોશીડાંનાં હાટ ઉધડાવ, ઓડાંનાં ખાંપણ જોડારીએ.
 અગર ચંદન કાઠી મંગાવ, ઓડાંને દાગ દેવરાવીએ.
 રાજા! ઊંચેરૂં તું જો, સમજી કરે સોના તણી.
 રાજા ઊંચેરૂં જોવા જાય, જશમા રે જંપલાઈ ગયાં,
 બળતેરી બોલું શરાપ, ધણું રે જીવો રાજા વાંઝીયો !
 બળતેરી બોલું શરાપ, રૂપે ન સરજ્યો ઓડણી.
 જશમા તારે રે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો પાણકો ?
 આવો રૂડા જશમા ! તારા પાગ, પથરો બોણી (તું) પાની ધસત.
 જશમાજી ! તારે દરબાર હું કેમ ન સરજ્યો બોલકો ?
 આવો રૂડા જશમાના હાથ, કાને સાંધી ખીતે બાંધતી.
 જશમાજી ! તારે દરબાર, હું કેમ ન સરજ્યો સૂડ્યો ?
 આવો રૂડો તારો રે કંઠ, હીરલો કહી બોલાવતી,
 (પંક્તિ ૧૦૧).

જશમા ઓડણીનો રાસડો * (૩)

સાસુ કહે છે: સાંભળો વહુ વારુ!
 એ મૂલકનાં ધૂતારુ છે લોક, કે ધૂતી જશે જશમા ઓડણી.
 પાછલી રાત ને પરોઢ, રાણીને સપન લાધીયું,
 ઉઠ દાસી! દીવડો અજવાળ, કાગદ આવ્યા રાજના.
 શાની ખાઈ! વણૂં રે દીવેટ? શાને રે અજવાળું ઝમરખ દીવડો?
 ચંપાવરણી વણો રે દીવેટ, ભૂરી ભેસોનાં ઘી ઘણાં.
 ખાખ્યાં ખાખ્યાં, સવામણુ ઘી, સવારે કાગદીયાં ઊકલ્યાં,
 કેટલા લખ્યા છે ઓડ, કેટલી લખી દાસી! ઓડણી.
 અથ લાખ લખીયા છે ઓડ ખે લાખ લખી છે ઓડણી.
 અરે બંડા રાજ! પ્હોઢયો હોય તો જાગ, ઓડ આવ્યા તલાવ ખોદવા.
 આથમણાં ગોદો રે તલાવ, ઊગમણી ગોદો તલાવઠી.

રાગ ફેર

હાં રે ખોદે ખોદે રે જશમા સહસ્રલિંગમાં રે.

એ તો માટી લખને પાળખે ચઢે છે રે. જશમા.

એનાં કંકુવરણાં પગલાં પડે છે રે. જશમા.

એની છાયા સૂરજમાં ભળે છે રે. જસમા.

હારે ખોદે ખોદે રે સરોવર સહસ્રલિંગમાં રે. જસમા.

* દંતકથા છે કે, જશમા પૂર્વ જન્મમાં ઈંદ્રની અપ્સરા હતી, અને પાટણનો રાજા જયદેવ ઈંદ્રનો મિત્ર હતો. તેથી તે એક વખત સ્વર્ગમાં ગયો હતો, ત્યાં અપ્સરાનાં નૃત્ય થતાં હતાં. તે વખતે (અપ્સરાને) જશમાને લેઈ રાજા મોહ પામ્યો, પણ અપ્સરાએ રાજાનો ત્યાગ કર્યો. આથી એને રૂપે જન્મવા ઈંદ્રે શાપ આપ્યો. અને તેથી તે અપ્સરા જશમા રૂપે.

એના પરસેવાનાં મોતીડાં ખરે છે રે. સરોવર.
 રૂડીયા^૧ રૂપાળાને સાથમાં શેં આણ્યો રે ? સરોવર.
 રાજા બાણશે તો બાંધશે દાવો રે. સરોવર.

રાગ ફેર

વાયુ વાયુ ઉગમણા વાય, જશમાનો છેડો ખસી ગયો રે.
 જોયું રૂપાળી તારૂં રૂપ, જોયો રે ચતુરાષ્ટ્રભર્યો ચોટલો રે.
 જશમા ! માત્રી થોડેરી ઉપાડ, કડોના લંકે લળી જશે રે,
 ઘેલા રાજા ! ઘેલું ન ખોલ, અમારી કેડું લોઢે જડી રે.
 અરે જશમા ! જમવાં પાંચ પકવાન, રૂડીયારે તું શું મોહ રહી રે ?
 રૂડીયો છે પણ મારો એ ભરતાર, એના સમો ખીજો કોઈ નથી રે.
 જશમા ! તારે જોઈએ હીરનાં ચીર, ઓડોની લોખંડીએ શું મોહી રે ?
 હીરનાં ચીર તારી રાણીને પહેરાવ, અમારે ઓડાંને લલી લોખંડી રે.
 ઘેલા રાજા ! ઘેલું ન ખોલ, તારે સ્વાધીન થવાની નથી રે,
 જશમા ! તારો સોરઠ પડ્યો મેલ, આવી રે જા પાટણ રાજને રે.
 ખળ્યો તારો પાટણવાડો દેશ, સારંગડાં તરસાએ મરે રે,
 લલો મારો સોરઠ દેશ, સારંગડાં કલ્લોલ કરે રે.
 ઓડોને ઊતારા અપાવ, જશમાને ઉતારા રંગમહેલમાં રે,
 મહોલે તારી રાણીને પોદાડ, અમારે ઓડાંને લલાં છાપરાં રે.
 જશમા ! તારે સોનાનો ચૂડોલો, કાચલીને ચૂડે શું મોહી રે,
 સોના ચૂડો રાણીને પહેરાવ, અમારે ઓડાંને લલી કાચલી રે.
 ફટ ફટ રાજા ! શો કાઘો કર ? ગરીબ ઓડાંને દુલાવીયાં રે,
 અધૂરો.

જશમા ઓડણુનો રાસડો (૪)

આણી તેડે છે ઓડ, હો રાયજી !

પેલી તેડે છે રાજા, જશમા ઓડણી.

રાજાની વસ્તી થોડી હો રાયજી !

ઓડાની વસ્તી ઘણી હો રાયજી !

જશમા જતી નિત માળ, હો રાયજી !

રાજા શિકાર કરવા સંચર્ચો રે.

જશમા.

રાજાએ દેખ્યું છે રૂપ હો રાયજી !

આ તો કૌતક કહેવાય, હો રાયજી !

જાણે છે વિજળાનું રૂપ, હો રાયજી !

જાણે ચંદ્રમાનું તેજ રે.

જશમા.

રાજા કહે છે વજર હો રાયજી !

પેલું તે શું એ કહેવાય ? હો રાયજી !

એ છે ઓડણુની જાત, હો રાયજી !

ઓનું રૂપ એ વિજળા, હો રાયજી !

એ છે જશમા સતી, હો રાયજી !

રાજા કહે છે વજર, હો રાયજી !

મારે ભેષ્મએ પટરાણી, હો રાયજી !

રાજા મૂર્છા ખાધને પડ્યો રે.

જશમા

પ્રધાન કહે છે રાજા ! હો રાયજી !

એ રાણી નહીં થાય, હો રાયજી !

ઘેર જમતે કાંઈ કહો, હો રાયજી !

તમારા ભાણેજ બળવાન, હો રાયજી !

એ છે અક્ષયના બળવાન, હો રાયજી !

એ રે રાણી આણી આલશે રે.

જશમા.

રાજા ગયો રે ઘેર, હો રાયજી !

રાણી બધી ટાળે મળી રે.

જશમા.

એક રાણી બોલી છે, હો રાયજી !

રાજાનાં દુખ્યાં માથાં, હો રાયજી !

રાજા ક્રોધી ત્યાંથી થયા, હો રાયજી.

જશમા.

તમે મૂકાને બકવાદ, હો રાયજી !

આજે ગયો'તો વન, હો રાયજી !

ત્યાં રે દેખી એક તાર, હો રાયજી !

એ છે વિજળાનું રૂપ, હો રાયજી !

તેની આગળ તમે કાળી, હો રાયજી !

તમે લાવોને રાણી રે.

જશમા.

એક બોલી છે રાણી, હો રાયજી !

પાછલી પેરાઢીયાની રાત, હો રાયજી !

રાજા ! તું સુતેલો જાગ, હો રાયજી !

પથપંખી તરસે મરે, હો રાયજી !

રાજા ઉઠી બેઠો થયો, હો રાયજી !

ઘોળે ઘોડે સવાર, હો રાયજી !

દૂધમલ ભાણેજ આણું મોકલ્યાં રે.

જશમા.

ચઢે ઘોડે ભાણેજ આબ્યો હો રાયજી !

આજે પડ્યો તમારો ખપ. હો રાયજી !

મારી હઠ પૂરી કરો, હો રાયજી !

તમે લાવો મારે રાણી રે.

જશમા.

ચઢે ઘોડે ભાણેજ આબ્યો, હો રાયજી !

ભારે પડ્યાં મામા ! કામ. હો રાયજી !

આજે ગયો તો વન, હો રાયજી !

ત્યાં રે દેખી વિજળી રૂપ. હો રાયજી !

તે રે જોધએ પટરાણી, હો રાયજી !

હઠો પૂરી ના થાય. હો રાયજી !

એ તો જશમા રતિ રૂપ, હો રાયજી !

એ રે રાજા ! ના લવાય. હો રાયજી !

એ નહોં થાય પટરાણી રે.

જશમા.

ફાવે કરો કાંઈ ઉપાય હો રાયજી !

રાજાનું કહેવાય રાજા હો રાયજી !

ઉગમણું ગોઘવો તળાવ હો રાયજી !

આયમણી ગોઘવો તલાવડી. હો રાયજી !

ઓડાને તેડવા મોકલો હો રાયજી !

જશમા તેડી સૌ આવે. હો રાયજી !

સર્વ લેઈ વહેલા આવો. હો રાયજી.

જશમા.

સાફ, કહ્યું ભાણેજ હો ! રાયજી !

તારી મામીનો વિચાર. હો રાયજી !

તારે બંનેનો મત એક હો રાયજી !
 લાવો કાગળ ને ખડીયો. હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! એડ. હો રાયજી !
 એક લાખ લખજો એડ. હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો એડણી હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! ટોપલા. હો રાયજી !
 એક લાખ લખજો ટોપલા, હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો છાલકાં. હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! પાવડા, હો રાયજી !
 કેટલા લખૂં મામા ! એહવા(૧)રે. જશમા.
 એક લાખ લખજો પાવડા, હો રાયજી !
 અધલાખ લખજો એહવા હો રાયજી !
 કેટલી લખૂં મામા ! પોઠો હો રાયજી !
 કેટલાં લખૂં મામા ! છાલકાં રે. જશમા.
 એક લાખ લખજો પોઠો હો રાયજી !
 અધ લાખ લખજો છાલકાં. હો રાયજી !
 કાગળ આપ્યો બારોટને હાથ હો રાયજી !
 પૂછી ઘર શોધી કાઢશે રે. જશમા.
 ગાયો ચારંતા ગોવાળ ! હો રાયજી !
 કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !
 હું એ ન જાણું બારોટ ! હો રાયજી !
 આઘે જઈ મહેલ પૂછજો. હો રાયજી !

પાણી ભરંતી પાણીઆરી ! હો રાયજી !
 કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !
 હું એ ન જાણું બારોટ ! હો રાયજી !
 આધે જતાં મહેલ પૂછજો રે.

જશમા-

રેંટીયો કાંતતી ડોશીઓ ! હો રાયજી !
 કીયા જશમાના મહેલ ? હો રાયજી !
 ઉંચી મેડી છે અગાશીઓ હો રાયજી !
 બારણે ચાંદીનાં કમાડ હો રાયજી !
 ધરમાં હોંડોળા ખાટ છે રે.

જશમા-

બારણે બેઠા હશે સસરા હો રાયજી !
 મેડીએ હશે એમના જેઠ. હો રાયજી !
 ખરશાળે હશે સાસુ હો રાયજી !
 દેરાણી નણુદી સાથે હશે. હો રાયજી !
 સોનાની સળીએ દાતણ કરે હો રાયજી !
 દૂધડે પખાળે મુખ હો રાયજી !
 જશમા કરંતાં બધું કામ રે.

જશમા-

કાગળ આપ્યો સંસરાને હાથ હો રાયજી !
 સસરા વાંચે ને આંસુ ઢળે. હો રાયજી !
 આજે ના જશે કોઈ માળ હો રાયજી !
 કાગળ આપ્યા જેઠને હાથ. હો રાયજી !
 કાગળ વાંચે ને આંસુ ઢળે રે.

- આજે જશો ના માળ હો રાયજી !
કાગળ આલ્યા દીયરને હાથ. હો રાયજી !
કાગળ વાંચે ને આંસૂં ઢળે રે. જશમા.
- આજે ના જશો બાબી ! માળ હો રાયજી !
મારવાડનો રાજા કળત. હો રાયજી !
અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
- કાગળ આલ્યા સ્વામીને હાથ હો રાયજી !
કાગળ વાંચે ને આંસૂં ઢળે રે. જશમા.
- આજે ના જશો ગોરી ! માળ હો રાયજી !
મારવાડનો રાજા કળત હો રાયજી !
અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
- રાજા જોસિંગને જઈ મળું રે હો રાયજી !
કહ્યું માનો ને ગોરી ! આજ, હો રાયજી !
રાજાની ભુદ્ધિ થોડી હો રાયજી !
રાજાને જિતી પાછી વળું રે. જશમા.
- લીધું છે લાવ લશ્કર હો રાયજી !
જશમા આલ્યાં-તેણી વાર હો રાયજી !
- ક્યાં રે-મયે રાજા પાપીયો ? હો રાયજી !
મારું બધું માણસ તપે હો રાયજી !
બધું માણસ બૂખે મરે રે. જશમા.
- રાજા ! તું સૂધથી બોલ હો રાયજી !
મારાં આંકડાંને કામ દેખાડ. હો રાયજી.

૨૫૫

હિંગમણું ગોદો તળાવ હો રાયજી !

આથમણી ગોદો રે તલાવડી રે. જશમા.

ઝોડોને આપો ખીચડું હો રાયજી !

ઝોડણુને આપો ધઉ રે. જશમા.

ઝોડોને આપો તેલ હો રાયજી !

જશમાને આપો ઘી રે. જશમા.

રાજા ફરતો ફરતો જાય હો રાયજી !

જશમા ! તું હળવી હળવી ગોદ. હો રાયજી !

ફુંગી આંગળીઓ, લચી પડે રે. જશમા.

રાજા ! તું સંભાળી ખોલ, હો રાયજી !

સાંભળે મારા દીયર ને જો. હો રાયજી !

કૂડ કપટ કેમ ખોલીયો રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !

તને દેખાડું મારા હાથીયા રે. જશમા.

તારા હાથીમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !

તેથી મોટા મારા ખોલકા રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !

તને દેખાડું મારા ઘોડલા રે. જશમા.

તારા ઘોડામાં શું દેખવું ? હો રાયજી !

એથી મોટા મારા ફૂતરા રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !

તને દેખાડું મારા ફૂંવરો હો રાયજી. જશમા.

આજે જશો ના માળ હો રાયજી !
 કાગળ આલ્યા દીયરને હાથ. હો રાયજી !
 કાગળ વાંચે ને આંસૂં ઢળે રે. જશમા.
 આજે ના જશો બાલી ! માળ હો રાયજી !
 મારવાડનો રાજા કળત. હો રાયજી !
 અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
 કાગળ આલ્યા સ્વામીને હાથ હો રાયજી !
 કાગળ વાંચે ને આંસૂં ઢળે રે. જશમા.
 આજે ના જશો ગોરી ! માળ હો રાયજી !
 મારવાડનો રાજા કળત હો રાયજી !
 અમને મારીને તમને રાખશે રે. જશમા.
 રાજા જોસિંગને જઈ મળું રે હો રાયજી !
 કહ્યું માને ને ગોરી ! આજ, હો રાયજી !
 રાજાની શુદ્ધિ થોડી હો રાયજી !
 રાજાને જિતી પાછી વળું રે. જ
 લીધું છે લાવ લસકર હો રાયજી !
 જશમા આલ્યાં તેણી વાર હો રાયજી !
 ક્યાં રે ગયો રાજા પાપીયો ? હો રાયજી !
 મારું બધું માણસ તપે હો રાયજી !
 બધું માણસ બૂખે મરે રે.
 રાજા ! તું સુધથી બોલ હો રાયજી !
 મારાં આંડાંને કામ દેખાડ. હો રાયજી.

એક લાખ માર્યા છે ઓડ, હો રાયજી !
અધ લાખ મારી છે ઓડણી રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ, હો રાયજી !
રાજા ! તું પાપી ના બોલ હો રાયજી !
રાજા તું શું હોય કામ ? હો રાયજી !
બધી રૈયતને પાળવી હો રાયજી !
બધી રૈયતને તે મારી રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ હો રાયજી !
શા રે કારણથી પૂજૂ ? હો રાયજી !
રાજા ! બ્રજજી ના બોલ હો રાયજી !
અધ લાખ મારી મારી ઓડણી હો રાયજી !
ક્યારે : પાપી તું છૂટીશ રે ? જશમા.

જશમા ! તું મહેલ આવ હો રાયજી !
છેલા છે રાજા ! જૂદાર હો રાયજી !
એક વાર સાંભળને વાત હો રાયજી !
સુખક ચંદનની ચેલ ખડકાય હો રાયજી !
બધાં ઓડોને સીંકાળ હો રાયજી !
બધી ઓડણી સીંકાળ હો રાયજી !
બધાં મડદાં બાળી મેલ રે. જશમા.

જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !
રાજા ! તું સાંભળ વાત હો રાયજી !
ઉચ્ચું બાળીને જોને હો રાયજી !
પશુ પંખી બળી મરે રે. જશમા.

તારા કુંવરમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
 એથી મોટા મારા ઓડ રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ આવ, હો રાયજી !
 તને દેખાડું મારી રાણીઓ રે. જશમા.
 તારી રાણીઓમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
 તેથી મોટી મારી ઓડણી. હો રાયજી !
 જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !
 તારે તે વન ના જોધએ હો રાયજી !
 તારા મહેલોમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
 તેથી મોટી મારી ઝૂંપડી રે. જશમા.
 મહેનત કરશે બીજી ઓડણી હો રાયજી !
 તારે જોધએ પલંગ હો રાયજી !
 તારે માથે નથી મહેનત હો રાયજી !
 રાજા ! તું સંભાળી બોલ હો રાયજી !
 મારી છે ઓડણીની જાત. હો રાયજી !
 મહેનત કરી પેટ જરીએ. હો રાયજી !
 બેઠે દા'ડા ના જાય હો રાયજી !
 પારકા જીવનો હિંસક. હો રાયજી !
 રાજા કપટથી ના બોલ. રે. જશમા.
 જશમા ! કરોને કંસાર હો રાયજી !
 તારા કંસારમાં શું દેખવું ? હો રાયજી !
 તેથી ગળી મારી 'લેસ' રે. જશમા.

એક લાખ માર્યા છે ઝોડ, હો રાયજી !
 અઘ લાખ મારી છે ઝોડણી રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ, હો રાયજી !
 રાજા ! તું પાપી ના બોલ હો રાયજી !
 રાજાનું શું હોય કામ ? હો રાયજી !
 બધી રૈયતને પાળવી હો રાયજી !
 બધી રૈયતને તેં મારી રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ ચાલ હો રાયજી !
 શા રે કારણથી પૂજૂ ? હો રાયજી !
 રાજા ! બ્રજજુદ્ધિ ના બોલ હો રાયજી !
 અઘ લાખ મારી મારી ઝોડણી હો રાયજી !
 ક્યારે : પાપી તું છૂટીશ રે ? જશમા.
 જશમા ! તું મહેલ આવ હો રાયજી !
 છેલા છે રાજા ! જૂહાર હો રાયજી !
 એક વાર સાંભળને વાત હો રાયજી !
 સુખડ ચંદનની ચેહ ખડકાવ હો રાયજી !
 બધાં ઝોડોને સીંકાળ હો રાયજી !
 બધી ઝોડણી સીંકાળ હો રાયજી !
 બધાં મડદાં બાળી મેલ રે. જશમા.
 જશમા ! તું મારે મહેલ આવ હો રાયજી !
 રાજા ! તું સાંભળ વાત હો રાયજી !
 ઉચું લાળીને જોને હો રાયજી !
 પશુ પંખી બળી મરે રે.

જીવ બચાવ પશુનો હો રાયજી !

હુંએ ભાળીને જૂએ રાજ હો રાયજી !

જશમાએ એહમાં પડતાં નાંખ્યાં રે. જશમા.

રાજ ! તું શું જોઈ રહ્યો ? હો રાયજી !

નાંખને એહમાં પડતાં હો રાયજી !

ત્યારે તને કહું રાજ ! હો રાયજી !

રાજને દેઉ શાપ હો રાયજી !

માની કૂખને શાપ રે. જશમા.

કામ ના થશે રૂપ હો રાયજી !

માથે ના લેશે બથા^૧ હો રાયજી !

માથે ના ધાલશે ધુપેલ હો રાયજી !

કપાળે ચાલ્સો ના કરશે હો રાયજી !

રાતો ચુડીલો ના પહેરશે હો રાયજી !

ઓડણ - હળે કદરૂપી રે. જશમા.

જશમાએ અગ્નિ પ્રકટાવીયો હો રાયજી !

જમણે અંગૂઠે પ્રકટાવી ઝાળ હો રાયજી !

જશમા પોતે બળી મૂઆં રે. જશમા.

રાજ ગયો શીકે મોંડે હો રાયજી !

રાજ કહે છે ભાણેજ ! હો રાયજી !

તારો ખરો પડ્યો બોલ હો રાયજી !

મેં ના જિતાઈ જશમા હો રાયજી !

જજવેલ ભાણેજ થયા આંધળા રે. જશમા.

૧ જશમાના મરતી વખતના કહેવા પ્રમાણે આજ પણ ઓડણે ચોટલાં વાળતાં બથા લેતી નથી, ધૂપેલ ધાલતી નથી, કપાળે ચાલ્સા કરતી નથી, તેમ રાતો ચૂડા પહેરતી નથી. વળી તેની નાતમાં રૂપવાળી સ્ત્રીએ અહુધા બહુ રૂપાળી પણ જોવામાં આવતી નથી.

સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને જશમાનો સંવાદ

ગરબી

(રાગ પુનમચંદનીનો, સાખી વગર ગાવાનો)

ગાળે પાટણપુરમાં ગરવી ગુર્જરનો ધણી રે,
સાચો સખજો પેલો સોળંડી સીધરાજ;
જેતી કીર્તિ વ્યાપી રહી છે આ જગમાં ધણી રે.

તેણે લોકો કાળે વાવ કુવા ખંધાવિયા રે,
મોટાં માન સરોવર, દેવળ, ધામ વિશાળ;
પોષી સર્વ પ્રજાને શત્રુ સર્વ નમાવિયા રે.

તેણે પાટણ પાસે સરોવર આદર્શ રે,
ખોદે ખાડા ત્યાં તો માળવી ઓડ અનેક;
નાંખે ઓડણો મટોડું મથે વહી પરું રે.

પાળે વડને ડાળે જૂલે બાળક પારણે રે,
માટી વહેતાં જશમા જૂલાવે નિજ બાળ;
વળતાં મુખડું પેખી જાય કુંવરને વારણે રે.

સાદે વેશે કરતાં રાજાએ પેખી પરી રે,
જાતે રૂપાળી રંગીત્રી પરમ ચતુર;
પાસે જામને રાજા કહે છે સૂણ તું સુંદરી ! રે,

સિદ્ધ—માટી વહેવાને આ દામળ કાય કરી નથી રે,
પાળે જેસીને તું રીઝવ તારું બાળ
ખીજી ઓડણો છે કામ કરે તારી વા

જશમા—જશમા કહે છે: “રાજા ! કાચ કસી ખાવું ગમેરે,
મૂળને જેસી રહેતાં બાધે અંગે રોગ;
મારા નવરા દહાડા બેઠે નવ નીઠે કદિ રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! જંગલમાં વસવાને તું સરજી નથી રે,
મારા નગર તણો તું આવાને બે નોક;
પાટણપુરની શોભા તૂજને હું શું કહું કથી રે ?”

જશમા—“નગરે અંધારી શેરી રે ને ઉંચી મેડીઓ રે,
તેમાં માણસ આડે ચાલ્યાનો નહિ માગ;
જાણે ઉનાળે ઉભરાતી દેખું છાડીઓ રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! માણસ બહુ રે પેખીને શું ઘેલી બને રે ?

તારા હલકા મનમાં ઉઠે હલકા ધાટ;
ન કળે ખાખરતી ખિસ્કોલી સાકર સ્વાદનો રે.”

જશમા—“રાજા ! મેલાં મન માણસનાં, મેલા શહેરમાં રે,
મેલી ગલીઓમાં બહુ મારે છે દુર્ગંધ;
મેલા ઝેર તણા જીવો, છો, જીવે ઝેરમાં રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! રાજના દરબારો તે દીકા નથી રે,
તેમાં બાગ બગીચે ખીલે ફૂલ ગુલાબ;
જળના હોજ, પુવારા ઉડે, આવી જોશથી રે.”

જશમા—“રાવ ! બાગ બગીચા જંગલ આગળ ધૂળ છે રે,
જેવો સૂરજ આગળ તારાનો ચળકાટ;
મારા જંગલની મોજો તો મોંઘે મૂલ છે રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! જંગલની વાતો તું આજ વિસારજો રે,
મીઠાં નરધાં ને સારંગી કેરા સૂર;
ગાયન સૂણવાને માટે તું શહેર પધારજો રે.”

જશમા—“રાજા ! નવ રીઝૂં નરધાં સારંગી સૂરથી રે,
મેનાં માર બપૈયે ટેવ્યા છે મુજ કાન;
તો તો કાચલના ટોકાની તો કહેતી નથી રે.”

સિદ્ધ—“ઓહણ ! આવો તો ઉતારૂં મેડી માળાએ રે,
રહેજો મિત્ર સહોદર સર્વ સંબંધી સાથ;
તંમને પ્રિય જનો માનીને નિશદિન પાળાએ રે.”

જશમા—“મારે ઓહણને ઉતરવા જોઈએ જૂંપડી રે,
મેડી માળે મૂજને ચઢતાં આવે ફેર;
પંડતાં પગ લાગે કે કાયા થાશે ફૂંપડી રે.”

સિદ્ધ—“ઓહણ ! આવો તો પીરસાવૂં મેવા ચૂરમાં રે,
ખૂલે હાથી થોડા યુર્જરપતિને દાર;
તેને પેખાને હરખાશો ઓહણ ઉરમાં રે.”

જશમા—“મારે ઓહણને તો જોઈએ વાળૂં લેશનાં રે,
રાજા ! શું છે મારે હય હાથીનું કામ ?
દહીં ને દુધ મહેનાં મારે ભૂરી લેશનાં રે.”

સિદ્ધ—“ઓહણ ! માગી લ્યોને આજા સાળુ ઓઢણાં રે,
હીરા, માણિક મોતી સોનાના શણગાર;
આવી કાંચનવરણી કાયા પર શોભે ધણાં રે.”

જશમા—“છાયલ ટકશે, આજા સાળુ તો ફાટી જશે રે,
નાંખૂં ધાસ ચનોઠી ગાંડી કંઠે હાર;
પહેરૂં પુલ તણી માળા તો પરણ્યો રીઝશે રે.”

સિદ્ધ—“જશમા ! કહે મુજને તૂં કેવો છે તારો પતિ રે ?
તારા જેવી સમજી નારી જેને ઘેર;
એના જેવો સુખીઓ આ જગમાં ખીજો નથી રે.”

જશમા--“પેલો કેડ કરીને કામ કરે મારો પતિ રે,
જેના મોળીડામાં બહેકે છે બહુ ફૂલ;
એના કોદળાના ધાથી ધરતી ધ્રુજતી રે.”

સિદ્ધ--“જોને કામ કરતાં ન્યાળે એ તારા ભણી રે,
એના મનમાં તારો પૂરો નહિ વિશ્વાસ,
તારી બૂજ ન જાણે જશમા! એ તારો ધણી રે.”

જશમા--“રાજા! સાચાને ભે લેશ નથી સંસારમાં રે,
મારા વરને મારો સંપૂરણ વિશ્વાસ;
હું તો અન્ય જનોને લાઈ ગણી રહું ભારમાં રે.”

સિદ્ધ--“જશમા! રાજા ને રાણાને હું તાળે કરું રે,
મોટા મહારથી પણ નવ આપે સામે બોલ;
તારા આગળ હું નવ અમલ ચલાવા આદરું રે.”

જશમા--“રાજા! કાયા ને માયા પર બળ નૃપતું વચ્ચું રે,
પ્રભુએ જીવ ધર્યો છે જૂદો કાયા માંલ;
ભારે ભૂપ તણું પણ તે પર નવ ચાલે કશું રે?”

સિદ્ધ--“જશમા! દહતા તારી દેખી વિરમય થાય છે રે,
આવાં દંપતિને પણ આખર હોય વિયોગ;
મિથ્યા આ જગનાં સુખ માટે મન મુંઝાય છે રે.”

જશમા--“રાજા! કોઈ ન જાણે “કાલે મારું શું થશે રે,”
એવી અલ્પ જાણી માણે સૌ આ લોક;
રૂડી રહેણી સુખ પરલોકે પૂર જ આપશે રે.”

સિદ્ધ--“જશમા! પહેલું કે આ બીજું પરણત તાલ્યું રે,
ઓડણ! કેવો તારો સ્વામી પ્રત્યે પ્રેમ?
મારા મહેલ તણું સુખ જૂંપડીએ આવી ઠૂંકું રે.”

જશમા—“રાજા આ લોકે, પર લોકે, મારે એ પતિ રે,
 પ્રીતે પરણ્યા માટે છોડું મારા પ્રાણ;
 એના ‘શત્રુનું’ હું સુખ કદિ જોતી નથી રે.”
 કવિ—એવું કહીને જશમા ટોપલી લઇ પાછી ફરી રે,
 રાથે લીધો વળતી પાટણ કરે પંથ;
 થઈ છે જશમાના પતિવ્રતની ખાતરી રે.^૧

૧ સ્વ. બાપાલાલ લાલરા કર લઘુકૃત ‘મુખોધ ગરબાવળી,’ આવૃત્તિ
 ચોથી પૃષ્ઠ ૭૩ થી ૭૬ મુધીમાથી હતારો.

આ રાસડાનો લેખ, મુંબઈની આંકમી શુજરાતી સાહિત્યપરિષદમાં
 મંજુર થવાથી લેખકે વાંચ્યો હતો; તેમાંથી ફક્ત કવિતાઓ સહ બાકીનો
 ભાગ છોડી દેવામાં આવ્યો છે.

શશિકલાકાવ્યની પૂર્તિ

૧ હરિ-હ નાશ કરી, હરી લીધી. ૨ વિપ્રવિરહિ-પ્રાણશુના
 વિરહમાં. ૩ ભટ-મટ વીરનર, દહી-ખળા. દુઃખથી દગ્ધ થઈ.
 દગ્ધા. ૪ ઉદ્ધિ-સમુદ્ર. ૫ અણુચિંતાવ્ય-ખ્યાલ વગર, અચાનક.
 ૭ નવિ-નવ, નહિ. વિરહાનલ-વિરહ રૂપી અગ્નિ; વિરહના દુઃખનો
 અગ્નિ. આવિ-આવે. નીશિ-નિશ્ચય, ખરેખર, ખચિત જ. ૮
 ચાગિ-(તે) પ્રસંગે, સમયે હ્રદય-હ્રદયે, છાતીએ હ્રદય સરસી.
 ન્યાહાલી-નીહાળીને, નજર માંડીને. ૯ અધર-ઓઠ. ૧૦ સૂર-
 સૂર્ય. પુહુહુ-પોહ્યો, સૂતેલો. ગલિ-ગળે. ધાત્યુ-ધાલ્યો, નાંખ્યો.
 ૧૧ મોડી-મરડીને. ખંભ-બ્રહ્મ. પ્રાણશુ, વિપ્ર. જૂંભ- જૂંભા.
 ખગાસું. ૧૨ પટોલી-પટકુલ પટોળું, સાડી. ગાંઠિ-ગ્રન્થિ, ગાંઠ,
 નીવિબંધન. દિવિ-દીપ દીવા પર પિરિપિરિ-પેરપેરના, અવનવીન,
 નવા, નવા, વિવિધ પ્રકારના જૂદા જૂદા. ૧૩ રંગ-આનંદ. મોજ.
 એશઆરામ. ૧૪ પુહુતુ-પોંચ્યો. સળધ-તેયારી, સજ્જ. કંકેડી-
 માથુ ચોળવાનો એક છોડનાં મૂળિયાનો બૂકો. ૧૫ અભ્યુક્ષણ-
 અભ્યુક્ષણ. શરીર ધસવાનું. નહાવાનું. અંભ-પાણી, જલ. ગાંઠિ-
 ગ્રન્થિ ગાંઠવ, બંધન. ૧૬ ગાંઠિ-ગ્રન્થિ ગાંઠી, ગુંથીને ધાત્યુ-ધાલ્યો,
 પહેરાવ્યો. ૧૭ ત્રટકિ-નાંખીને, છાંટીને. ૧૮ ધવલિ-પ્રાસાદમાં
 પૂઠસિથી-પાછળથી. ૧૯ ઉકરાટી-ગલારાયેલી, છછણી જઈને,
 પ્રાણિ-પરાણે, ખળાત્કારે, જોરજીલમથી. ૨૧ દીન-ગરીબ, નરમ.
 વિશેષિ-ખાસ, વધારે. ૨૨ અવની-પૃથ્વીપર, જમીનપર. ૨૩
 સિદ્ધ-સાધ્યાં. વાડવ-પ્રાણશુ. ૨૬ સમિ-સમયે, વખતે, ટાણે.
 દ્વિજ-પ્રાણશુ; વિપ્ર. બિ-બે. થાલિ-થાળમાં, પાત્રમાં. ૨૭ નેહ-

રમેશ; પ્રેમ; પ્રીતિ. ૨૮ મોહી-મુગ્ધા; પ્રેમખદ. મૃદુ-ધીમી ધીમી,
 મંદમંદ. ત્રિકસિત-પાલેલાં, ઉપડેલા. ૨૯ ઓપત-ઓપે, શોભે.
 રત્નઓણી-રત્નની ડાણીની દારય. ઠામ-ઠેકાણે, રથજે. ૩૦ કૃષ્ણાગરી-
 કૃષ્ણામરુ. ચંદનરસ; કાળા સુગંધી ચંદનનો રસ. ૩૧ જૂઠ-જોડે,
 જોતો. ખાટ-જૂઠા. હિડાળો; ખાટલો; ઢોળાળો. ૩૨ દેહિ-શરીરે,
 અંગે. ૩૩ સીંધુ-સીમેત સેંથો. ચીર-વસ્ત્ર, સાડી. નવિં-નવ, નહિ.
 ૩૪ ધવલ-મહેલ, પ્રાસાદ. વિરહતાપ-વિરહાગ્નિ. ગલિ ગળે,
 નીસરે, ખરે. ૩૫ પાશિ-પાસમાં, ફાંસામાં. વિપ્રવદન-બ્રાહ્મણનું મોં.
 ૩૬ શયન-શય્યા, સેજ. સુગંધ-મસાલા, પદાર્થ સજ્જ. અલૂં-લીધું.
 અલણ કેયું. ૩૮ ઉદ્ગરાટાં-કુદ્ધ, રોષિત. ૩૯ પય-પદ પગ, ચરણમાં.
 વાહવિ-બ્રાહ્મણ; વિગ્રે હિયાભર-દેયાભર, હૃદયમાં; અંતરમાં. ૪૦
 પાણિ-હાથ, ખાલુ. વિપરીત-સંયોગ-ઓ ઉપર અને પુરુષ નાચે
 એવી કામદ્રીડા. ૪૧ છેહુહુ-છેડો; પટાચલ. ૪૨ અતેરિ-અપૂર્વ;
 ઉત્તમ. આંગણુશરિ-ધરતી ખારીએ મકાનના ગોખમાં. ઉતક
 કપાટ-સોનાનું ખાણુ સ્મવાનું પાટીયું. ઠાલ્યા-ગોઠવ્યા, મૂક્યા.
 લોલ-ચલાયમાન. ૪૩ આળ-કટુ વચન, તીખા બોલ. સહી-બહેન,
 સખી. ૪૪ ડંક-ઢંઢ-ડંખ, હાંતથી અધર કરડીને દીધેલા પ્રણ. ૪૫
 નીગમી-વ્યતીત કરી, વીતાડી. ધાતુ-વાત, નાશ, ઉચ્છેદ. ૪૬
 ધાતુ-વાલ્યો, મૂક્યો, નાંખ્યો. ૪૭ અધર-અધર, ઓઠ નિતુ-
 નિત્ય. હંમેશાં. દૈવિ-નશીબે, પ્રારબ્ધે, હરેરોજ. ૪૮ દૂર-ભાત.
 શ્રીસી-પરિવેશ પીરસી. ઘૂત-ધી, કંત-પતિ, સ્વામિ. કૂલિયા-
 કવલ. કોળાયા. ૪૯ આરોગતુ-આરોગતો, જમતો, ભોજન કરતો,
 ખાતો, મક્ષણ કરતો. ૫૦ લાલિ-લાભે, આવે, કાઢી શકાય. પેચ-
 રીત, ગોઠવણ, જુક્તિ, ખીના, વર્ણન. અતેકિ-અતેક, વિવિધ. સેચ-

સેર, દોરો. ૫૧ આરોપણુ-પહેરાવ્યો. માલ-માલા, હાર. જગાવી-
 ઉત્પન્ન કરે, ઉપજાવે. સાલ-દરદ, શળ, દુઃખ; શલ્ય. ૫૨ સાલિ-
 સાલે છે. ભોંકાય છે. વાગે છે. ૫૩ નીશિ-નિશ્ચય, ખરેખર, અવ-
 સ્યમેવ, જરૂર. ૫૪ મરુડી-મરડી, આંખળી, આંકડાં, વળ. અલતા-
 અલક્ષક-પગ રંગવાનો લાખનો રંગ. ખટપટ-ભમશે. ૫૫ શુક્યંચ-
 ચંચુ, પોપટની ચાંચ નિર્મલ-સ્વચ્છ પાણીવાળું. ૫૬ પર-પરાક-
 દૂર, છેટે. ૫૬ કંચુડી-કાંચળી, ચોળી. ૫૭ વિરહતાપ-વિરહાગ્નિ.
 અંગિ-અંગે, શરીરે, દેહે. અમૃત-અધરામૃત, ચુંપનનું અમૃત.
 વરિસ-વરસ જેવડી. ૫૮ મેરુ-મેરુ પર્વત જેવડું, ભારે, અસહ્ય.
 અભિધાન-નામ. ઇંધાણી-ચિહ્ન, એંધાણી, નીશાની, અભિધાન.
 કાતી-કરવત, તીક્ષ્ણ છરી. ૫૯ સંધાણુ-સાંધા. ૬૦ ખૂતા-ખૂંચ્યા.
 વાગ્યા, ભોંકાયા, ભાજિ-ભાગે, નાશ થાય, જાય. ભાજિ-ભાગે,
 નાશ થાય. ૬૨ પ્રાહાર-પ્રહાર, ધા. કલિકા-કળી. ખૂતી-ખૂંચી,
 વાગી. ૬૩ પંડ-પિણ્ડ શરીર, દેહ, વયુ. સહિસિ-સહ સહેશે.
 સહન કરશે. ઢંઢ-સળ શિક્ષા. થંભ-સ્તમ્ભ થંભાવનાર, આધાર.
 ખંભ-બ્રહ્મ-બ્રાહ્મણ. ૬૪ કંઠિણુ-કવણુ. કોણુ. સીંથી-સીમંતમાં,
 સૈધામાં. ૬૫ પાગ-પાય. પગે, ચરણે. માધ-માય, રહી શકે.
 વદિ-ખોલે, કહે. ૬૬ કાજલ-મેંશ, અંજન. કૃષ્ણાગાર-કૃષ્ણ વર્ણનું
 ચંદન. સવિ-સર્વ, બધું. ૬૮ સાજ-સાજન. વેણી-અંખોડો, કેશકલાપ.
 ૬૯ ટલી-ટાળીને, છાંડીને. દૂર રાખીને, ત્યાગીને. અવકલા-અવિકલ.
 ત્રાસ, દુઃખ, કલંક. ૭૦ ટલિ-ટળે, દૂર થાય, જતું રહે. હુતાશ-
 અગ્નિ, દેવતા. ૭૧ અપારિ-ધણો, વધારે ભારે. ૭૩ વારિ-જળ,
 પાણી. ગાઠિ ખંધ-ગાઠ બંધનમાં; પ્રેમના દંઢ પાશમાં. કંધ-સ્કન્ધ
 -ગરદન. (મારવા.) ૭૪ ઢલિ-શાન્ત થાય, મમતા મૂકે. ૭૫ યૌવન-

વેશ-પુવાવરયાના વેશ. જુવાનીની રીત ભાત. ૧૧૬ વશિઅર-
 વિષધર, નામ, સાવ. ૮૬-વેશ, ઉપ. ગરલ-ઝેર, ઘણુ-ખાણું,
 આતિશય. ૭૭ માણુતી-મોગવતી. ગિલિલી-ધેણી; ગાલી. ૭૮ તુ'ખ-
 તુંખું. અથ વશિ-મધ્યમાં, આત્મ વચ્ચેવચ, (ભરદિયે) મુદિલિ-
 મુટપું. ખુંખ-ખૂમ, ચીસ, ખૂમરાણું. હારિ-રયાને, જગાએ. વારિ-
 પાણીથી. ૭૯ જંચુ (અંચુ) અંચુ=પાણી, જગ. ૮૦ કીલું-કથું, શું.
 ઉપધાત-ધાત, નાશ, ખૂત. ૮૧ અપકીરતી-અપયશ. હરારથ-
 હારપારપદ, દાસી. હુકિ-ધયું. પ્રગલ્-પ્રજ્વલ-ખાણું; દહું. ૮૨ વાહવ
 મીટિ-આહાજની દષ્ટિથી. નીઝામુ-ખારવો, વહાણા લંકાવનાર.
 અંભ-અમ્બુ જળ, પાણી. ૮૩ હીખર-ધીવર માછી, ખારવો
 દીમર. હાદાર-સ્થલ, સ્થાન, જગા, ખૂમ. ૮૪ હાર-સ્થલ દેકાણે,
 સ્થાને. ધાતુ-વાહ્યું. પૂરું. પંજર-પિજરામાં. ફરંગ-વરણ; મૂગ.
 ૮૫ હમિ-દમ્ હમે છે; ખાળે છે; ફુગ્મ દે છે. ૮૬ રાની-રાયની,
 રાજની. ૮૭ દેહપાલિ-દેહના ખદ્દે. મારી કાપાતો અદક્ષાદક્ષો
 કરીને. ૮૮ છાંડ-છાંડ્યો, ત્યાગ કર્યો, પાડ્યો. ૮૯ ખીલી-ખેલી ખેલી.
 લખું-ખડું, ખળડું. ૯૦ જુતુ-જોતો, અપેક્ષા રાખતો. ૯૧ જૂતી-
 જોતી, નજર કરતી કાતી-કરપત્ર, કરવન, તીલજ છરી. ૯૪
 પરદુઃખભંજન-પારકાતું દુઃખ ભાગનાર. વધતાં-વધ, કાપતાં,
 મારતાં. વાહરિ-મદ્દે. ૯૫ એલિવાતન-એવાતણ; સૌભાગ્ય. ૯૬
 દયાહા-દયાહા, દિવસ રચણિ-રજની, રાત્રિ, નિશા. દીસ-દિવસ.
 ૯૭ દહ્યુ-ગથો, ઉતર્યો, નષ્ટ થયો. ૯૮ નેહિ-સ્નેહમાં, પ્રેમને લીધે.
 ૯૯ જાંતિ-જતાં જતાં (ગ્રાણ) ત્યાગ કરતી વખતે, મરણ સમયે,
 અંતકાળે. ૧૦૦ પિરિ-રીત, રસ્તો, જુગતી, માર્ગ. ખીસું-ખેસું;
 રહું. ધિરિ-ધરમાં. ૧૦૧ તાપ-તાપ, અગ્નિ. (મૂળ પાઠની ૭ એ

ચોપાઈ જે મૂકવાની છે તેનો અર્થ) ૧૦૨ જાઈ-અથ ૧૦૩ શીસ-
 શીર્ષ, માથું. અયોધ્યા ઇશ-રામચન્દ્ર. ૧૦૪ ઉપધાત-ધાત,
 નાશ ૧૦૫ ઊછંગી-ઉત્સંગ ખોળામાં પ્રજાલીશિ પ્રજ્વલ્,
 ખાળીશ, દહીશ જયહરિ-યમગૃહ ૧૦૬ જાઈશિ-જમશ.
 (ચાલતા કાચની ૧૦૨ ચોપાઈના અર્થ) ૧૦૨ વારિ-
 ક્ષણે, સમયે, વખતે ૧૦૪ જુ-જો શીસિ-ગમે, શીર્ષ
 ૧૦૬ પરપંચ-યુક્તિ; ગોઠવણ. સંચ-રસ્તો; માર્ગ ૧૦૭
 એવ-વેત જ, તરત જ, તત્ક્ષણ. મંત્રીશ્વરી-મુખ્ય પ્રધાન ૧૦૮
 આવાસ-મહેલમાં. વાસ-આરામ, નિવાસ. ૧૦૯ વાસર-દિવસ.
 વારિ-જળ, પાણી. કમલિની-કમળ, અહિં કુમુદ. રાત્રીનું કમળ,
 પોયણી. ઇંદુ-ચન્દ્ર, શશિ. ૧૧૦ ચક્રુઆનિ-ચક્રવાને, ચાતકને.
 દિનકરદર્શન-સૂર્યનાં દર્શન. કુરંગ-હરિણ, મૃગ. ચિત્તિ-મનમાં;
 અંતઃકરણમાં; હૃદયમાં. ૧૧૧-ચિત્તગમતા-મનગમતાં, મનપસંદ,
 લાલીઈ-લાગે, મળે પહોંચ્યા તારાલૂપ-ચંદ્ર. ૧૧૨ ખિલૂ-અંતે
 ઉલ્લસ. ૧૧૩ અહનિશ-દિવસ અને રાત્રે. મકરંદવજ-કામદેવ.
 નંબલા-નવનવા, વિવિધ, ચિત્રવિચિત્ર. ૧૧૪ ઝીલિ-ઝીલે, નાલ્ય.
 ખિલૂઈ-અંતેય. ૧૧૫ નાગર-નાગરિક; સંસ્કૃત (સભ્ય); રસિક.
 વિરહપાશિ-વિયોગના બંધનમાં, વિયોગની જાળમાં. ૧૧૬ વિપ્રલંભ
 -વિયોગ, વિરહ. અતેરી-અપૂર્વ અસાધારણ લોકોત્તર. ૧૧૭
 વહલભ-પતિ, નાથ, વહાલો, કૌતુકકથા-નવીન વાર્તા, કૌતુક વાત.
 ચારુ-સુંદર.

જૈન કવિ જ્ઞાનાચાર્યકૃત

ખિલ્લણુપંચાશિકા કાવ્યનો સાર

કાશ્મીરનો વિદ્વાન કવિ ખિલ્લણુ કાશ્મીર છોડી પરદેશ નીકળ્યો. તે ફરતો ફરતો પંખળના હાકેમ ક્ષિતિપતિ અથવા ક્ષિતિપાલના દરબારમાં ગયો. ત્યાં આ હાકેમે તેને પોતાની પુત્રી શશિકલાને ભાગ્યાવવા માટે રાખ્યો. એટલે તે બંનેને પ્રેમ બંધાયો. અને તેને લીધે કવિને પંખળ છોડવું પડ્યું. કુંવરી સાથેનો સ્નેહ સંભારી, મોહાંધ કવિ ખિલ્લણુ સંસ્કૃતમાં ખિલ્લણુ પંચાશિકા નામનું કાવ્ય રચ્યું; જે હજી સુધી ઘણું લોકપ્રિય કાવ્ય ગણાય છે. આ કાવ્યમાં રાજકુમારી સાથે ભોગવેલા વિલાસનું ખિલ્લણુના મુખનું ઉત્પાદક ચિત્ર છે.

આ કાવ્ય ઉપરથી જૈન કવિ જ્ઞાનાચાર્યે ખિલ્લણુને શશિકલા-પંચાશિકા નામનું કાવ્ય રચેલું; જે આ લેખકના પ્રાચીન કાવ્યસુધાના ચોથા ભાગમાં આવી ગયું છે.

જ્ઞાનાચાર્ય પછી થયેલા ખીજા એક કવિએ પણ આ જ કાવ્ય રચેલું; તેમાંથી શશિકલા પંચાશિકા એકલું હાથ આવતાં તેને આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યું છે. આ કાવ્યના રચનાર કવિએ તેના આરંભનું ખિલ્લણુ પંચાશિકા રચેલું હોવું જોઈએ. પણ તે હાથ ન આવ્યાથી તેનો સાર આ નીચે આપવામાં આવ્યો છે, ને તે ચોથા ભાગમાં છપાઈ ગયેલા આ કવિના ખિલ્લણુ પંચાશિકા કાવ્ય ઉપરથી લીધો છે.

જ્ઞાનાચાર્ય કવિ કહે છે કે:—

પાટણમાં પૃથિવીચંદ્ર નામનો એક રાજા હતો, ને તે

નામ પ્રેમાવતી ને કુંવરીનું નામ શશિકલા હતું. તે મોટી થઇ એટલે લણાવવા માટે રાજ્યએ એક પંડિતને રાખ્યો. પણ તે લણાવતાં લણાવતાં અધવચ્ચ મરણ પામ્યો. તેથી રાજા બીજા પંડિતની શોધમાં રહ્યો. એટલામાં તેના દરબારમાં પચીસ વરસનો એક નવજુવાન બિલ્હણ નામનો પંડિત આવી ચઢ્યો. રાજ્યએ તેની પંડિતાઇથી પ્રસન્ન થઇ કુંવરીને લણાવવા માટે રાખ્યો.

પણ આવા જુવાન પંડિત સાથે પોતાની નવયૌવના કુંવરીને લણાવવા મૂકતાં વખતે કાંઈ કાળંબોળું થઈ જાય, એ દહેશતથી રાજ્યએ પંડિતને કહ્યું કે; “મારી આ કુંવરી આંધળા છે.”

“ખોટું ભાખ્યો ભૂપતિ વલી:-અહા કુમરી તાં છિ આંધલી.” તેમ કુંવરીને કહ્યું કે તારા માટે જે અધ્યાઈને રાખ્યો છે (૨૮) તે કાઢીયો છે.

“આવિઉ છિ અધ્યાઈ જેહ, હઈ કાયાં નર કુષ્ઠી તેહ” (૨૯)

હું કુંવરી! અધ્યાઈને ગળત કોઢ નીકળ્યા છે, તેથી તેના શરીરનો વા તને લાગશે તો તને કોઢ નીકળશે, તેથી તેને માટે બંનેની વચ્ચમાં પડેલો રાખવાની જરૂર છે.

આ પ્રમાણે બંદોબસ્ત થયા પછી લણાવવાનું કામ શરૂ થયું, તેવામાં એક શ્લોક લણતાં લણતાં તેમાં વારંવાર ભૂલ કરવાથી બિલ્હણે ચીઠાઇને કહ્યું કે “દેખતી નથી? આંધળા છે”

“બંભણ બોલ્યો:-” સુણિ શશિકલા! નયણ નહોં તઉ ગમ્મ અડગલા”

આ સાંભળી શશિકલા બોલી: “હું તો આંધળા નથી પણ તમે કાઢીયા છો?”

[“તું કોઢિ કોઢિ લડ્યડ્ય” (૩૩)]

પોથીમાં જે લખ્યું છે તે જ હું વાંચું છું. કુંવેરી ખાલા. -
આં જોઈ કવિએ વિચાર કર્યો કે, નક્કી રાજ્યએ અમને છેતર્યાં
આય છે. પછી ચીઠી લખીને આપી તેનો ઉત્તર શશિકલા તરફથી
પ્રજાતાં બંનેની ખાત્રી થઈ એટલે વચમાંથી પડેલા કાઠી નાંખ્યો, તે
બંને એક બીજાને જોતાં જ મોહાંધ બની કામાતુર થઈ ગયાં.

કેટલાક દહાડા ગયા પછી રાજ્યને આ વાતની જાણ થતાં કવિને
શૂળાએ ચઢાવવા લેઈ ગયા. તે વખતે શહેરના તમામ પંડિતો બિલ્હણ
પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, હે બિલ્હણ ! હવે તારું મોત નજીક આવ્યું
છે, માટે તારા જે ઇષ્ટ દેવ હોય તેનું સ્મરણ કર.

તે વખતે બિલ્હણ જોલ્યો કે, મારો ઇષ્ટ દેવ તે એ કજ શશિકલા.
તેના વિના બીજા કોઈ નથી. તેમ કહી તેણે શશિકલા સાથેના
ભોગવિલાસની વાત બહુ લંબાણથી કહી સંભળાવી.

અહિં બિલ્હણ પંચાશિકા કાવ્યનો અંત આવે છે.

બિલ્હણને શૂળાએ ચઢાવવા લેઈ ગયાની વાત શશિકલાને
જાણવામાં આવતાં તેણીએ તેની સાથેના ભોગવિલાસની વાત પોતાને
જાણીએને કહી તે વાત આ પુસ્તકમાં આપેલા શશિકલાને કાવ્યમ
આવે છે તે વાંચવાથી જણાઈ આવશે.

૧૭૧૮

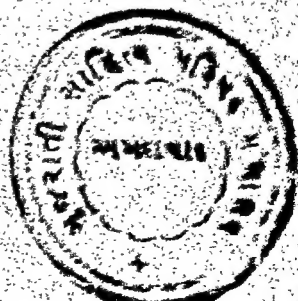
પોથીમાં જે લખ્યું છે તે જ હું વાંચું છું. મૂંઝેરી જાણ
આ જોઈ કવિએ વિચાર કર્યો કે, નહીં રાગને અમને મેલવી
ાય છે. પછી ચીઠી લખીને આપી તેને જિત્તે સચિત્તવા લખ્યો
તાં બંનેની ખાત્રી થઈ એટલે વચ્ચેથી પડેલા કાઠી નાખી, તે
ને એક ખીજાને જોતાં જ મેલવા બની ઠામોતુર થઈ ગયા.

કેટલાક દહાડા અથવા પછી રાગને આ વાતની જાણ થતાં મનને
જાણે ચલાવવા શેઈ ગયા. તે વખતે સહેરના તમામ કવિઓ મિલ્લણ
સે જઈ કહેવા લાગ્યા કે, હે બિલ્હણ! હવે તારું મેલ નહીં આવતું
માટે તારા જે ઇશ્વર દેવ તેનું સ્મરણ કર.

તે વખતે બિલ્હણ બોલ્યો કે, મારો ઇશ્વર દેવ તે જોઈ સચિત્તવા
તેના વિના ખીજા કોઈ નથી. તેમ કહી તેણે સચિત્તવા સહેરના
મોગવિલાસની વાત બહુ લંબાવી કહી સંજગાણી.

અહિં બિલ્હણ પંચાંગના કાવ્યનો અંત આવે છે.

બિલ્હણને શણાએ લેવા શેઈ ગયાની વાત સચિત્તવાને
જાણવામાં આવતાં તેણીએ પત્ની સાથેના મોગવિલાસની વાત વાતને
ખીજાને કહી તે વાતના પુરતકમાં આપેલા સચિત્તવાને કાવ્ય
આવે છે તે વચ્ચેથી અણાઈ આવશે.

૧૫ દિવસ : આ પુસ્તક વધુમાં વધુ ૧૫ દિવસ
માટે સખી શકાયશે.

1718

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ-૯

અદેય

૪૬૧.૦૦૪

૧૭૧૪

રાજાજી

(પ્રાચી)

પ્રાચીનકાવ્યવિજ્ઞાન, ભા.૧/

સંપા. જગન્નાથ દિ. રાવળ

અદેય

૪૬૧.૦૦૪

રાજાજી

(પ્રાચી)

૧૭૧૪

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ